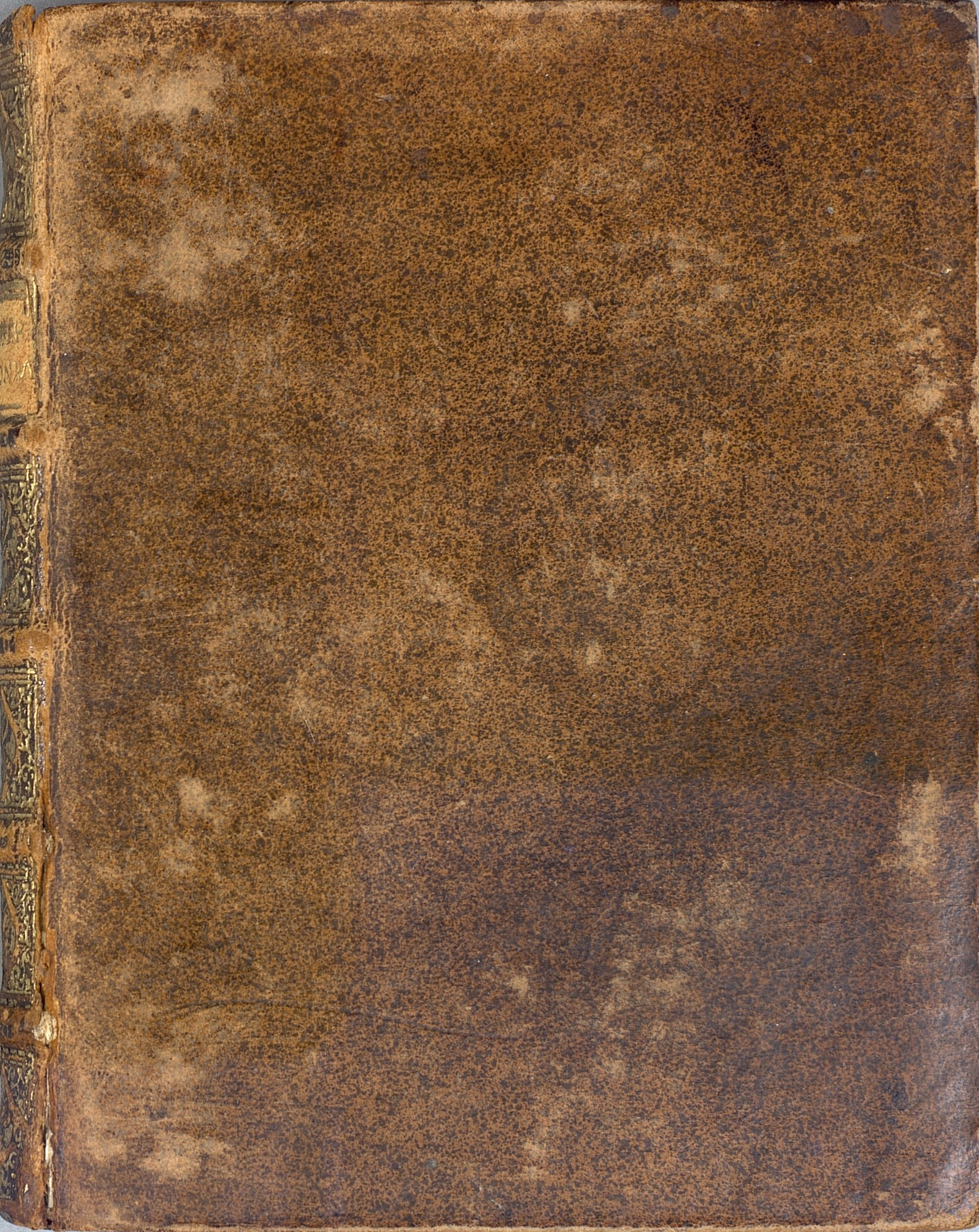

IOANNIS SCHEFFERI
Argentoratensis
LAPPONIA
Cum Privileg. Reg. Majest. Sveciæ
Francofurti et Lipsiæ
Impensis Christiani Wolffii Bibliop.
A°. 1674.

JOANNIS SCHEFFERI
ARGENTORATENSIS

LAPPONIA

Id est,

REGIONIS LAPPONUM ET GENTIS NOVA ET VERISSIMA DESCRIPTIO.

In qua multa

De origine, superstitione, sacris magicis, victu, cultu, negotiis Lapponum, item Animalium, metallorumque indole, quæ in terris eorum proveniunt, hactenus incognita

Produntur, & eiconibus adjectis cum cura illustrantur.

...NCOFURTI
... Officina CHRISTIANI WOLFFII
Typis JOANNIS ANDREÆ.
ANNO M. DC. LXXIII.

Sacr. Reg. Majest. Regnique Sueciæ

Senatori, Consiliario, & Cancellario Magno, Judici Provinciali Westro-Gothiæ & Daliæ,

necnon

Academiæ Upsaliensis Cancellario,

ILLUSTRISSIMO EXCELLENTISSIMOQ;

COMITI AC DOMINO,

DOMINO

MAGNO GABRIELI DE LA GARDIE

COMITI

in

Leckôô/ Arenßburg/ & Pernau/

LIBERO BARONI

in

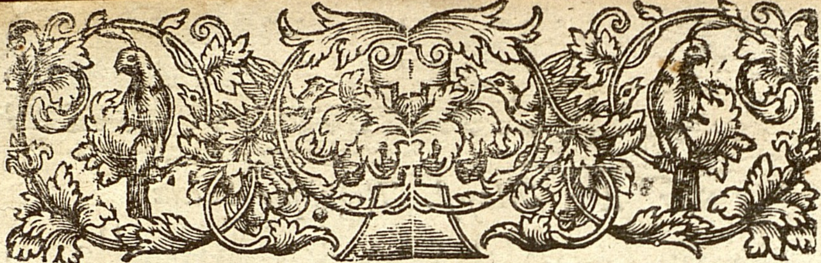
Eckholmen/

DOMINO

in

Hapsal/ Magnuschoff/ Helmett/ Hôientorp & Wennegarn

&c.

ILLUSTRISSIME COMES, GRATIOSISSIME DOMINE.

QVam ante hoc biennium cœptam, sed post caussis variis, præsertim valetudine minus prospera intermissam, nunc demum perduxi ad finem, gentis Lapponicæ terrarumque, quas inhabitat, descriptionem TIBI, Comes Illustrissime, antiqua formula, do, dedicoque. Caussas habeo graves plurimasque, quas TU satis nosti, ut si TE respicerem, verbo nunc defungi possem meo munere. Ac licet non ignorem, gravem me modestiæ futurum TVÆ, quæ ex recte laudabiliterque factis nullam, præter bonæ conscientiæ, desiderare solet mercedem; interest posteritatis tamen, ne sepeliantur silentio, quæ commemorata in exemplum patriæ honorificum, & salutare

re Reipublicæ possunt abire. An enim futuros arbitramur omnes tam negligentes bonæ famæ, tam inimicos virtutis atque gloriæ, ut postquam TVA voluntate, cura, suasu, opera potissimum intelligent tot egregia luci donata monumenta , quibus jam non minus, quam paulo ante ferro armisque, res Suecorum incipit clarescere, nullos plane sentient in animis suis stimulos, ad ejusdem laudis studium desideriumque? Sed de cæteris quidem alii vel dixerunt jam, vel dicturi sunt in posterum. De præsenti hoc labore affirmare ausim serio, ne quidem suscipi à me potuisse unquam, nisi TV illius auctor mihi extitisses. Ecquid enim gentis est Lapponicæ, Suecis licet tributariæ, quod sit Suecis ipsis satis vulgo notum? Jacet involuta tenebris, ad paludes sylvasque relegata suas, ut ne quidem, qui vicini ejus sunt, sciant satis, dicereve valeant, qui qualesve sint, licet nomine decantatissimi illi Lappi Lapponesve. Itaque hic mea quidem omnis, quantacunque etiam, frustranea fuisset industria, nisi TV auctoritate TVA succurrisses atq; submovisses obstacula, & subsidia suppeditasses necessaria. Quorum primum, ac præcipuum, quod TE auctore hortatoreque impetravi à nonnullis viris, fide dignissimis, Lapponum quippe sacerdotibus, præfectis, inspectoribus, descriptiones gentis ejus, cura singulari diligentiaque compositas, de quibus post

 dice-

dicetur. Deinde ex Musæo TVO liberalitate TVA consecutus sum non pauca supellectilis Lapponicæ, quæ conferrem cum meis , ut ex præsenti omnium conspectu contrectationeque certius quid tradere de singulis valerem. Aperta mihi quoq; TVA indulgentia est via ad Archivum Regium, communicataque mecum , quæ huic instituto videbantur necessaria. Quod si quem præterea indagare poteras, quacunq; harum rerum notitia instructum, ipsum etiam conciliasti mihi. Deniq; paratus eras ire longius, morasq; operis & impedimenta TVO submovere argento, si facilitati TVÆ pudor meus potuisset respondere. Non itaq; donatur TIBI labor hic, sed tot nominibus jam ante TVVS redditur. Cum unico, sed calidissimo simul voto, ut probare sese possit judicio TVO. Quod tametsi velut intelligens, acre, perspicax, jure merito revereor, tamen erigit me bona spe singularis ista incredibilisque gratia, qua me studiaque mea per tot annos nutantia subinde allevasti, allevata confirmasti. Qua de re si pauca dixero, in beneficiorum TVORVM peccavero magnitudinem; si multa, in scriptionis hujus leges atque modum, ut fortasse rectius fuerit hoc argumentum alias differre in occasiones, pioque interim silentio culpam vel ingratitudinis, vel ruditatis atque imperitiæ redimere. Cum præsertim sint tam manifesta, ut in omnium incurrant oculos, nonnullorum etiam odium invidiamque. Qua jam

pri-

pridem fuissem subversus, nisi eadem benignitas gratiaque, quæ me fecit unice capacem istiusmodi bonorum, fecisset etiam invidiæ securum. Non ignoras, quæ subinnuam, COMES Illustrissime, bonitatis TVÆ pignora erga me, argumentaque, tam certa, grandia, evidentia, ut si ea haberem unica solaq;, jure possem dicere Sospitatorem TE, an Conservatorem meum. Sunt tamen & alia innumera, quibus totum me devinctum TIBI tenes. Ut quod semper, postquam in has terras providentia Divina sum delatus, optime benignissimeque de me judicasti; quod me censuisti non indignum, qui Parentis TVI, summi belli ducis, atq; imperatoris maximi, sermone publico delibarem virtutes, justaque funebria clauderem oratione; quod labores meos Academicos, non semel, verum aliquoties præsentiæ TVÆ lumine illustrasti; quod petitione TVA & suffragio apud Serenissimam Majestatem Regiam novos impetrasti mihi honores, auxisti salarium, rem amplificasti familiarem, uxori etiam meæ solatium aliquod in casus futuros attulisti. Denique quod curæ meæ ipsos Filios commisisti TVOS, hocq; tam raro, tam certo judicio TVVM de vita moribusque meis testimonium pulcherrime obsignasti. Cui TVO de me tam honorifico judicio, ut ne posset culpa erroris alicujus, aut præproperæ facilitatis imputari, feci equidem, quantum in me fuit, semper, effeciq; apud TE, ut penitus con-

fido. Num & apud alios nonnullos, dubitare cogor, cui non potest esse ignotum plane, quam sit sęculum fingendis criminibus ingeniosum, ubi nulla reperit, ipsiq; innocentiæ non raro struat insidias, & vel suspicionibus , si aliter non datur, detrimentum afferat. Sed fatiget sese livor, quantum volet. TVVM mihi judicium labefactare (confidenter assero expertus) frustra conabitur, quo salvo integroq;, molestas hasce quidem, sed nil ultra nocituras nugas animo erecto, optimeque sibi conscio contemnam. De cætero, quamdiu vixero, impendam operam, ut ne dici jure queam, fefellisse. Quo pertinet hic quoq; labor, si non effectu, voto tamen atque destinatione mea. Quem proinde, COMES Illustrissime excipies, ut alia consuevisti mea, obsequentissimeque devoti TIBI animi hoc pignus , proque tot beneficiis TVIS gratissimæ mentis argumentum extare apud TE permittes. Deus TE servet Regi, Patriæ, litteris, bonis ad postremum omnibus quam diutissime. Vale. Scrips. Upsaliæ a. d. 1. Maji An. M. DC. LXXIII.

Illustriss. Excellentiæ Tuæ

Obsequentissime devoto animo perpetuum addictus

JOANNES SCHEFFERUS
Reg. Jur. Nat. & Gent. Prof. Honorarius, nec non Eloq. & Polit. Skyttianus.

LECTO-

LECTORI BENEVOLO S. D.

QVid impulerit me ad suscipiendum hunc laborem, alibi jam dixi. Nempe Illustrissimus Excellentissimusq; Regni hujus Academiæque Cancellarius, Comes MAGNUS GABRIEL DE LA GARDIE &c. cum videret circumferri pluscula de Lapponibus apud exteros, quædam fabulis anilibus, quam veritati propiora; quædam etiam in odium gentis Sueticæ, & diminutionem gloriæ, quam armis victricibus per tot annos sibi peperit, labemque conficta; interesse Patriæ putavit, ne sineret diutius in tenebris latere, quæ ad mores hujus gentis, indolemque, ad ingenium regionis, in qua degit rectius noscenda possunt pertinere. Voluit autem meo istoc fieri calamo, non quod essem maxime idoneus, potuisse namque alios rectius & melius hoc facere, cur abnuam? sed quod minime difficilis ac cunctabundus. Utinam autem votis tanti viri satisfactum esset aliquatenus. Nam ut in omnibus, ne sperare quidem debeo, qui peregrinus sum in terris hisce, in quibus ipsi Lappones sunt peregrini, ad-

eo difficilis mihi fuit indagatio morum geniique, quo utuntur. Dedi tamen operam, ne desiderari possit quid eorum, quæ unquam hac de gente prodita leguntur. Adjunxi quoque his non pauca nostri ævi, quædam hoc fine nunc demum composita, quæ imprimis mihi profuere. Qualia ante cætera & seorsum hic laudanda veniunt, quæ M. Johannes Tornæus, *Pastor & Præpositus Tornensis,* & Dn. Samuel Rheen, *Pastor quondam Lapponicus in Lapponia Pithensi, nunc vero in Bothnia degens, huc transmisere. Accessit &* Olai Petri Niurenii *labor pridem conscriptus, & nunc communicatus mihi per filios ipsius, Zachariam & Ericum Plantinos. Consului postremo ipsos Lapponas non semel, eosque, qui quacunque occasione istis quondam versati sunt in regionibus. Atque ita istæc omnia inter sese contuli, studio diligentiaque, quanta potui, inque sententiis diversis, quæ videretur vero maxime vicina, ostendere conatus sum. Errores non paucos aliorum aperui, veritatem, & certissimorum hominum fidem bonam studiosissime sum secutus, ut jure videar gloriari posse, per me demum orbi Lappones Lapponiamque vere innotescere. Quo fine etiam, quæ non satis explicari poterant sermone, imaginibus prodidi, quas ipse ad rerum ipsarum viva exemplaria delineavi. Verba quoque*

attuli

attuli ubique fere illorum , unde quæque hausi, primum ut intelligi posset , qua à me dicantur fide , quæ adfero ; deinde ut ne laudi alienæ quid à me decerperetur. Atque licet sermo Sueticus , quo illa plæraque sunt consignata , peregrinis vulgo non sit notus , dandam tamen mihi operam putavi , ne cuiquam fingere aliqua pro arbitratu meo possem videri , quod fieri necesse est , si vel per alios intelligent , quam recte singula sim assecutus , verbisque reddiderim Latinis. Scio fore , qui me nimiam nonnullis tribuisse fidem dicent , iis maximè, quæ de magicis hujus gentis circumferuntur. Sunt enim non pauci nostri ævi , qui ut sapere cordatius , quam vulgo alii, videantur , istæc omnia pro meris habent somniis , & anicularum credularum nugis ac commentis. Scilicet, diabolum se ita mancipaturum ajunt homini contemptissimo, ut ad nutum ejus , tam varia & prodigiosa efficiat. Audent ergo provocare hos , experimenta ab ipsis exigere , diabolum cupere videre, ipsorum opera evocatum. Qui si crederent diabolum , & ejus artes tot tantasque , quas nullum assequi potest ingenium humanum , nulla cogitatio comprehendere , & studium ejus incredibile decipiendi homines , quo quidvis facit , ut unius, contemptibilis fortasse aliquibus , à DEO tamen creati , à Christo sanguine morteque acerbissima redempti animam in laqueos

inducat suos, à sermonibus istis parum piis credo abstinerent. Equidem non negaverim, multa fingi, multa in majus attolli. Nihil tamen viribus humanis altius superiusve arte diabolica posse effici, hoc dicere quid est aliud, quam omnium temporum experientiæ, ipsisque sacrarum Litterarum historiis se opponere. Et cur negant tandem? An quod diabolus non possit talia efficere, qui præditus est ingenio perspicacissimo, qui tot sæculorum instructus est experientia, qui naturam totam habet cognitissimam. An quod nolit? qui noctes diesque saluti hominum insidiatur, qui ut damno quem afficiat, omnem operam impendit. Sed non facit tamen istis exigentibus. Nimirum quos jam ante habet captos per impietatem, non vult eò inducere, ut visis hisce ejus artibus, incipiant credere diabolum, eum metuere, ac quærere quo pacto sese liberent à vinculis ipsius. Quo magis desinere debebant suis illis objectiunculis irridere artes diabolicas, & tanquam stolide confictas, stolidiusque creditas contemnere. Non sunt contemnendæ illæ, sed oranda gratia & misericordia Divina, ne nos illis sinat corripi, & in damnum aliquod valetudinis, vitæ, quodque longe majus est, ipsius animæ induci. Alias quis credat, omnium falli mentes oculosque omni tempore? Sic viderunt ante annos non ita multos plaustrum rusticum onustum fæno in medio foro Holmensi una cum equis correptum turbine, ac

eductum in sublime, mox suo repositum loco, sicut Lappo futurum promiserat nonnemini experimentum artis ejus visere desideranti, cum alia omnia manerent immota inconcussaque, quæ circa erant. Non poterant tot hominum spectatorum oculi sic falli ut crederent eductum in sublime, quod stabat in terra, si vel maxime illum unum istæc cernere desiderantem Lappo fefellisset. Non possum igitur cum iis facere, qui hæc omnia, tanquam stolide conficta, rejiciunt, maloque nimis credulus in aliquibus videri, quam tot annorum hominumque experientiam in haud ita pium dubium vocare. Verum ista jam ab aliis sunt uberrime exposita, & ego tantum attuli, ut me liberarem à suspicione falsitatis, si quæ scripsi, quæ fortassis fidem non invenient apud omnes. Vale, atque me meaque studia favori tuo commendata habe.

NOMINA EORUM, QUORUM FIDEM secuti sumus in concinnatione hujus operis.

Adamus Bremensis.
Albertus Magnus.
Anonymus Sueticus. Ms.
Arngrimus Jonæ.
Auctor Herrods sagæ.
Auctor S. Olaffs sagæ.
Bartolomeus Cocles.
Jo. Baazius.
Andr. Buræus.
Johan. Buræus. Ms.
Phil. Cluverius.
Damianus à Goes.
Andr. Frisius.
Hugo Grotius.
Sigism. ab Herberstein.
Jo. Jonston.
Paul. Jovius.
Lomenius Briennæ Comes.
Magnus Olai Islandus.
Johan. Magnus.
Olaus Magnus.
Seb. Münsterus.
Nicolaus Aronis.
Ola. Petri Niurenius Ms.
Casp. Peucerus.
Eric. Plantinus Ms.
Zachar. Plantinus Ms.
C. Plinius.
Procopius.
Sam. Rheen Ms.
Saxo Grammaticus.
J. Cæs. Scaliger.
Servius.
Sigfridus Aronis.
Ol. Matthiæ Sirma Lappo.
Spirzi Nils Lappo.
M. Matth. Steuchius Ms.
Tabula Peutingeriana.
Tacitus.
Jo. Tornæus Ms.
Isa. Vossius.
Mich. Wexionius Gyldenstolpe.
Ol. Wormius.
Jac. Zieglerus.

JOAN-

Noort Caep
Wardhuys
Waranger
FIN MAR CHIA SEU FI NLAPPIA OLIM SKRIDE INNIA DICTA
Tuno
Kautakeni
Enare Trask
Enaraby
Kola
TR IN NIS
Suenekele
Lapponia quam
Kolajervi
Tongwara
Tornotrask
Sondowtira
Somby
Koulajerf
Kittilaby
Sodan kyle
Kangis
Kiemi
Kiedkojerf
Lapp marck
Mansialkaby
ALBUM MARE
NORUAGIA
Forstrask
Torpeniaur
Starlufftrask
Zirkisfloch
Lappia tors
Pitalap
mark
Jochmoch
Sochsioch
Tangelo
Kimi
Torne
Pithe
Ulaborg
Oulo
Ula Trask
Cajanaborg
Limingo
Lappajervi
SINUS BOTHNICUS
Lochte
Carleby
Nikarlaby
TAVASTIA
Arieplog
Lochtoreby
Storarwitz
Grafrask
Umalæp
mark
Bura elf
Uma
Angerma nnia
Iemptia

N-

JOANNIS SCHEFFERI
Argentoratensis
LAPPONIA.
CAP. I.
De Vocabulo Lapponiæ.

LApponiæ non idem apud omnes nomen est. Nonnulli *Lappiam* dixere, inter quos Johannes Magnus, ut videmus ex præfatione, quam Historiæ præmisit suæ. *Deinde*, inquit, *versus Austrum utraque Lappia conjungitur.* Potest accepisse à Saxone, qui sic habet lib. V. *Provincia Helsingorum Iarnberorum & Iamtorum cum utraque Lappia, Dimaro cuidam procurandas attribuit.* Et non ita multo post; *Præterea Helsingiam ei, cum utraque Lappia contribuit:* At vero aliis est *Lapponia.* Olaus Magnus frater Johannis, in explicatione tabulæ Geographicæ, qua Scandinaviam est complexus: *C. sub hac litera tres insignes regiones reperiuntur, Scriefinnia, Biarmia, & Lapponia.* Et jam ante ipsum Jacobus Zieglerus in libello de regionibus Septentrionalibus inter titulos provinciarum, quas describit, unum fecit *de Lapponia.* Qui & in subjectis illi titulo: *His per rapidissimos fluvios inter montes Lapponiæ deferuntur.* Neque aliter Ericus Versaliensis, qui utrumque antecessit: *Finlandia*, inquit, *cum adjunctis sibi regionibus, quæ sunt Tauastia, Carelia, Lapponia, &c.* vel Andreas Buræus, qui scripsit post utrumq; *Lapponia septentrionalium provinciarum extrema.* Pari modo se res habet cum vocabulo eorum, qui Lapponiæ seu Lappiæ sunt incolæ. Nam nonnulli vocant eos *Lappos*, ut Herberstenius in Desc.

Moschovia. *Feris tamen Lappis sunt mansuetiores*. Item: *Delicta postea Lapporum terra* & Wexionius lib. IV. Sueciæ c. 6. *Lappi agrestes sunt*. Aliis sunt *Lappones*, ut Jovio in Descr. Moschoviæ. *In extremo ejus Oceani littore Lappones existunt*. Item Zieglero, in libello de Regionib. Septentr. *Sunt vero Lappones staturæ modicæ*. Cluverio sunt *Lappii* & *Lappiones*. Ita namque scribit Lib. III. Introduct. Geogr. c. 2. *His proximi sunt versus Orientem Lappiones sive Lappii*. Sequitur ipsum Comes Lomenius, qui sic habet in itinerario: *Subsstitinuo Vmæ, unde Lappionum tractus nomen habet*. Olao Magno *Lapponienses* uno loco sunt, qui occurrit lib. IV. c. 9. Herberstenius nonnunquam *Loppos* dicit, credo quod sic nominari audivisset a Moschoviis. Hi namque ita vocitant. Cleverius lib. III. c. 41. Germaniæ Ant. *Finnis contermini Russis dicuntur Loppi, Svedis, Danis, ac Norvegiis Lapper*. Herberstenii hæc verba sunt: *Venerunt dein in Diki Lopporum, qui feri Loppi sunt, regionem*. Item; *his Loppi vice jumentorum utuntur*. Et aliquanto post: *Loppii quamvis pane, sale, aliisque gulæ irritamentis careant &c*. Damiano Goës nescio qua causa sunt *Pilapi*. Titulus epistolæ ad Johannem Magnum legationi Indorum subjunctæ. *De Pilapiis*. Et regio, *Pilapia*. Verba ejus in epistola ipsa. *Memini sub Archiepiscopatus tui ditione esse regionem, quam Pilapiam vocant*. Verum hæc Pilapia planè incognita est. Num audivit quippiam de *Pitha Lappia* & *Pithalappis*, aut Pithlappis, hoc est, Lappia territorii Pithensis? Ita suspicor, indeque credo natam istam vocem. Damianum secutus est Peucerus in de divin. p. m. 202. sine ratione, ut jam dixi. *Inter reliquas*, inquit, *ultimæ oræ gentes Pilappii, extremam Scandinaviæ peninsulæ partem, ad mare glaciale inhabitant*. Sueci sermone populari *lapper*, ut jam est testatus Cluverius, regionem *Lappmarkiam* consueverunt nuncupare, id est, terram Lapporum. Suecis enim terra, *Mark* est, Dani & Norvegi, *Lapplandiam*, significatione simili. Quanquam his non minus sit *Findmarkia*, quod colligitur ex descriptione Norvegiæ à Petro Claudi concinnata. Ita enim legitur in ejus cap. 38. *vdi de fiarder in Findemarken falde stora Elfvver ned af fieldet*. h. e. *In regiones Findmarkiæ labuntur flumina ingentia e montibus superioribus*. Et paulo post. *vdi Findmarken brugis*

gis & Laxfiskend paa Kongen uegne h. e. *In Findmarkia locus, ubi Regio nomine Salmones capiuntur.* Non aliam intelligere terram per Findmarkiam, quam Lappiam cæteris dictam, vel Lapponiam, intelliget quilibet, qui caput illud totum volet consulere. Indicatque ipse, quando in ipsius fine plura se propositurum ait, *vdi Laplandis beskrifvvelse*, h. e. *in descriptione Lapplandiæ.* Ac de Findmarkiæ appellatione quidem postea nonnihil tradam: De Lapponiæ vero, aut Lappiæ vocabulo nunc agere aggrediar. Id qua ratione ita dictum fuerit, non satis certum est, vel exploratum inter eruditos. Zieglerus putat factum a Germanis, quod in Lappia sint homines Lappi, hoc est inepti & insulsi. *Lapponia,* dicit in libello peculiari de Regionibus Septentrionalibus, *dicta est a populo, quo habitatur. Vocant vero Germani Lappones eos, qui parum idonea rei præsenti dicunt, & faciunt.* Sed qui possit ita dicta esse a Germanis, quibus serò admodum innotuit? Nemo certe ex vetustioribus, qui Germaniam aut res Germanicas consignavere, ullam Lappiæ aut Lapponiæ fecit mentionem. Deinde nec Germanis solis ita dicitur, sed & Suecis & Finnonibus, quorum linguæ non modo a Germanica, sed & inter sese differunt plurimum. Ipsi ad postremum Russi aut Moschovii sic nominant, qui utuntur lingua ab his omnibus diversa. Non potest vocabulum a Germanis, gente longius dissita, ipsi impositum transiisse in linguas, tot & tam diversas gentium magis vicinarum, cum præsertim Germani cum his nulla, vel exigua quondam colerent commercia. Sed nec gens Lapponiæ usque adeo inepta insulsaque est, quod Zieglerus ipse agnoscit, quando mox de illa in libello eodem: *Pars artificia exercent, pingunt acu ad delicias, & faciunt vestes intextas auro & argento.* Itaque non potest hæc consistere sententia ipsius. Neque tamen assentiri ausim Wexionio, quando nomen Lappiæ censet esse Sueticæ originis, quippe incolas ipsius ita esse dictas, quoniam utantur pellibus. Certè *Lapper* & *Skinlapper* apud Suecos, unde Lappos, & eorum regionem Lappiam, velut pellitorum terram putat nuncupatam, nunquam pelles denotant, sed pellium vestiumve pannos, Græcis ῥάκους, qui non parum differunt a pellibus. Unde Olaus Petri Niurenius, qui de Lapplandia temporibus

Gustavi Adolphi scripsit, potius ex eo nomen ipsorum derivat, quod laceri pannosique quotannis excurrerent in Sueciam. Verba ejus sunt in c. 1. *Ex ea regione magna mendicorum copia in vicinas Septentrionis provincias quotannis & olim irrumpens, sese in conspectum ruricolarum projecit, qui cum omnes laceris & fractis visebantur vestibus, à plebe Suecica Suecum nomen, nempe Lapp, sunt merito sortiti.* Quanquam nec excurrant Lappones tam frequentes, nec sint tam pannosi, ut præ aliis hoc nomen eis potuerit imponi; Finnonibus puta, & similibus. Sed nec pelliti semper Lappi, ut videtur velle Wexionius, verum contra frequentius amicti vestibus ex lana, ut ostendam in sequentibus. Grotius putabat Lappos dictos a currendo. Verba ejus sunt in Indice Nominum propriorum apud Procopium & Scriptores Gothicos: *Lappi, Loppi, Lupiones, in Tabula Peutingeriana. Cursores gens est cursu valida.* Sed nec hoc probare possum, cum vocabulum, quod cursum notat, unico scribatur per, quod gentem duplici. *Lœpa* enim apud Suecos *currere*, pro quo Germani duriore sono *lauffen, Lapp* autem *Lappus*. Præterea nec Lappi currunt simpliciter, sed in nivibus & glacie, certis ad id factis calceis insistentes, sineque cursu, ipsa lubricitate celerrime se protrudunt. Alii existimant, non regionem ab incolis, sed incolas a regione ita dictos. Quomodo & Norvagi, & Esthones, & alii non pauci sic a regione appellati. Videturque hoc juvari eo, quoniam qui Lappi aliis, incolæ regionis, *Lappomanni* sunt Olao Magno, sicut nominantur & *Nordmanni*, & *Westmanni*, & *Sudermanni*. Quibus in vocabulis cum illud *manni* signet viros, regiones istas habitantes, Lappomanni quoque credi possunt sic vocati, quod sint quasi viri, hoc est, incolæ, habitatoresve Lappiæ. Regionem vero Lappiam sic putant dictam propter situm, quod sit ultima extremave portio Scandinaviæ, illique velut pannus & appendix aliquis adhæreat. Quinimo existunt, qui τὸ Lappu, Finnonicum affirmant esse, ac significare extimum vel extremum, Lappiamque appellatam, quod extrema sit in sinu Bothnico. Joh. Tornæus: *Lykare ær dett, att the skole nämbde vvare af dett Finska ordet Lappu, dett ær, ett slut, eller een ænda uppao nagot. Lyka som desse vvore ændan, slutet eller dhe aldraytttersta*

af

af alt folck, som dhe Nordiske orterna bebao. Hoc est: *Vero magis similes, sic dictos (Lappones) a Finnonico vocabulo Lappu, quod significat clausulam sive finem rei alicujus, quasi Lappones sint finis & conclusio, ultimique populorum omnium, qui terras septentrionales incolunt.* Quanquam autem hæc sententia sit admodum probabilis, tamen meo animo verissima, quam cum vocis *Lapp* significatio apud ipsos Lappones, tum rei gestæ fides subministrant. Dictam nempe Lappiam regionem non per se ac in respectu ad situm, quod sit ultima extremave sinus Bothnici aut Scandinaviæ, sed ab incolis, quod Lappi eam habitent. Quippe si à situ nominari debuisset, *Lapp* fuisset dicenda, ut illius incolæ appellarentur *Lapper*; vel incolæ vocandi fuissent *Lappmarker*, si à regione debuissent nominari. Nam à Lappmark vera analogiæ ratione sunt *Lappmarker*, quomodo cum nusquam scripti appellative fuerint Lappones, non *Lapper* à *Lappmark*, sed vice versa, *Lappmark* à *Lapp*, & in plurali *Lapper* erit nuncupata. Lappos verò velut extorres, ejectos, exules censeo vocatos. Istoc enim *Lapp* vocabulum in lingua Lapponum significat. Quod me primus docuit vir Reverendus & doctissimus, Dn. Zacharias Plantinus. *Innotuit mihi,* ait, *Lappe in lingua Lapponica significare rejicere, extrudere.* Nimirum gens Lapponica ex Finnonicis est orta, interque ipsas nata, sed dein ejecta expulsaque è Finnonia, ut dicetur in sequentibus. Et quia solum patrium reliquit, abiitque velut in exilium, inde nomen hoc accepit. Non à se ipsa, alio enim sese ipsos Lappi vocabulo compellant, ut mox dicam, sed à suis civibus prioribus, id est Finnonibus. Nam sic & Finnonicum vocabulum, de quo in superioribus, accipiendum, quod nimirum eum innuat, qui venerit ad extrema, qui peregre in terras ultimas abierit, qui ad extrema sit ejectus. Quicquid enim ejicitur vel expellitur, extra id, unde ejicitur, collocatur. Atque quoniam Lapp idem, ac ejectus sive exul, ideo ex Lappis nemo est, qui se Lappum dici æquis auribus accipiat, si paulo fuerit præstantior. Olaus Petri Niurenius dicto loco: *populi primates, cum eo se salutari titulo* (Lapponum puta) *audiunt, non parum stomachantur.* Item filius ejus Dn. Plantinus in præfatione quadam Lexici Lapponici, ad me missa nuper, calamo conscripta.

Displicet, inquit, *honoratioribus nomen Lappe, illi nescio quod accusantibus subesse convitii.* Convitium quod inesse conqueruntur voci Lappe, non est aliud, quam quod arguantur ea, tanquam patriæ suæ desertores, profugi, conjecti in exilium, ut dixi. Ab his ergo ejectitiis exulibusque Lappia est dicta, idque non ipsorum voluntate quadam, sed cum exprobratione ac convitio, auctoribus Finnonibus, qui primi eis hoc vocabulum imposuere, ac deinde tradiderunt usibus cæterarum quoque gentium. Unde non Sueci modo, qui haud dubie acceperunt à Finnonibus, vel Germani, qui didicere à Suecis, sed & Moschovii Lappos nominare perseverant. At vero ipsis Lappis Lappia est *Sabmienladti,* ut loquuntur in Lapponia Ymensi, vel *Sameednan,* ut usurpant in Lapponia Tornensi, à vocabulo *Sabmi,* sive *Same,* quo se atque gentem suam sua lingua dicunt nominari. Quid sit illud *Sabmi,* atque unde Lappi acceperint, in sequentibus aperietur. Quando autem primum Lappi dici cœperint, & regio ipsorum Lappia, haud facile est demonstrare. Illud plane certum, vocem esse minime antiquam. Nemo enim paulo vetustiorum est scriptorum, apud quem occurrat. Nusquam legitur apud Tacitum, qui tamen Finnones (vicinos eorum, atque primos auctores, ut liquebit ex sequentibus) commemoravit. Nusquam apud Ptolomæum, Solinum, Antonium Augustum, Rutilium, aliosve. Ac ne domestici scriptores quidem aliquam Lapponiæ faciunt mentionem. Nihil de Lapponia (ut Jornandem, Paulum Warnefridi, & id genus alios nunc taceam) habent scriptores prisca lingua Islandica, Norvagica, Gothica utentes, quales qui Res Heraudi & Bosæ, vel Gœtrici & Rolfi, vel Olafi Regis, vel his similes tradidere. Nihil de ea invenies apud Adamum Bremensem, diligentissimum alias scriptorem, & qui nil omisit eorum, quæ vel fando de his regionibus cognovit, quod abunde Scandinavia ipsius testatur. Nihil apud Sturlesonium, qui septentrionis res vernacula lingua studiosissime composuit. Adeo non possum, quæ produntur viro eruditissimo Cluverio, cui & Grotius facilitate quadam fidem tribuit, comprobare, qui putabat Lappones in tabula Peutingeriana memorari. Verba ejus sunt Germaniæ Antiquæ lib. III, cap. XI. *In tabula Peuting-*

tinge-

tingeriana hæc leguntur verba : Lupiones Sarmatæ. Venadi Sarmatæ. Bastarni. *Ex his Bastarnos a Ponto quondam usque ad Vissulæ fontem coluisse, hisque conterminos fuisse Venedos & Venedicum sinum, & his porro Finnos infra docebo. Vnde apparet,* Lupiones *istos nullos alios esse, quam qui hodieque Finnis contermini, Russis dicuntur Loppi, Suecis, Danis, ac Norvagis Lapper cæteris Germanis Lappen.* Autor hujus tabulæ vixisse creditur saltem ante tempora Theodosiana, id est annis sexcentis amplius ante Adamum Bremensem. Qui ergo possit fieri, ut Lapporum Lappiæque ipse habuerit notitiam, peregrinus licet, longissimeque ab his oris constitutus, nec Geographiæ usque adeo peritus, quod Welserus pridem docuit; Adamus Bremensis, tanto vicinior, & qui regiones hasce cognovit ab eis, qui in illis ipsis sunt versati, non habuerit? Adde quod Lupiones in tabula Peutingeriana Sarmatæ vocentur, Lappi vero nil commune habeant cum Sarmatis. Sed nec quisquam est Scriptorum veterum, qui venisse Sarmatas in Septentrionem testetur. Itaque Lupiones in ista tabula sunt quivis potius, quam Lappi, cum Laporum Lappiæque nomen eo tempore, quo Auctor ejus vixit, ne scriptoribus quidem Gothicis, Norvagicis, aut Danicis, hoc est, iis ex gentibus oriundis, quarum Lappi vel vicini, vel subditi fuere, innotuerint. Primus qui Lapponiæ seu Lappiæ fecisse mentionem videtur, Saxo est Grammaticus. Is enim ita habet lib. V. Danicæ Historiæ: *Provincias Iarnberorum & Iamptorum, cum utraq; Lappia.* Item post: *Præterea Helsingiam ei cum utraque Lappia contribuit.* Vixit Saxo, Historiamque suam scripsit circa annum Christi M CXC. atque sic Adamum, qui floruit circa annum Christi M LXXVII. annis centũ circiter & tredecim est secutus. Quo proinde intervallo primum Lappiæ vocabulum cœpisse usurpari, necesse fuerit. Nam quod Saxo eam commemorat jam diu ante, ac temporibus Frothonis Tertii, Alrico Regi apud Suecos æqualis, quem non multo quidem, ante Christum tamen nostri volunt floruisse, fit non eo, quasi tum exstiterit Lapponia sic nominata, sed quod postea sic dicta fuerit, ætateque ejus dici consueverit regio terraque, cujus ibi fecit mentionem. Manet enim mihi certum, si

quid

quid aliud, & indubitatum plane, Adamum Bremensem non fuisse omissurum nomen ejus, si ætate ipsius habuissent notum. Post Saxonem Lappiam memoravit Ericus Upsaliensis, qui circa annum M CD LXX. hoc est annis trecentis pene post Saxonem & ducentis ante nostram ætatem scripsit. Ita namque habet in descriptione Sueciæ, quam Historiæ præmisit suæ. *Primum regnum Sueciæ & Russiæ proximum erat Finlandia cum adjectis sibi regionibus, quæ sunt Tavastia, Carelia, Lappia, Nylandia.* Post Ericum non nominavit solum, sed descripsit etiam Jacobus Zieglerus in libello antea à me laudato. Atque sic deinde ejus apud cæteros Europæ populos notitia invaluit. Ut ut enim Lappia occurreret apud Saxonem, quæ tamen esset ea regio, quique Lappi, qui eam incolerent, ante tempora Ziegleri extra Sueciam Finnoniamve cognitum fuisse eredo pæne nemini. Atque hæc de Lappiæ vel Lapponiæ vocabulo sufficiant.

CAP. II.

De situ Lapponiæ.

LAppiæ quis situs fuerit temporibus antiquis, non videtur esse satis exploratum. Jamtiæ vicinam fecit Saxo, in verbis capite superiori allatis. Jungit enim ipsi, quando ait, *Provincias Helsingorum, Iarnberorum, & Iemtorum, cum utraque Lappia, Domaro cuidam procurandas attribuit.* Ex eodem colligas, quod ad Helsingiam quoque Finnoniamque se protenderit. Nam inter ipsas memorat in subsequentibus. *Præterea Helsingiam ei,* dicit, *cum utraque Lappia, Finniam quoque & Estiam annuo stipendiorum jure contribuit.* Ponit velut mediam inter Helsingiam Finnoniamque suo tempore, quæque hinc Estiam, illinc Jamptiam habuerit vicinas. At Ericus Olai, seu Upsaliensis partem Finniæ statuere videtur. *Primum regnum, Sueciæ & Russiæ proximum, erat Finlandia cum adjectis sibi regionibus, quæ sunt Tavastia, Carelia, Lappia, Nylandia.* Hic Lappia est pars illius regni, quod ab una parte Sueciam, & altera Russiam contingens, Finnia seu Findlandia vocatur. Videturque Ericus locum ei constituere Careliam inter & Nylandiam, quia inter duas

istas

istas memorat regiones. Olaus Magnus collocat supra Bothniam occidentalem, ut ex tabula ipsius liquet, ac vicinas ei facit Scrikfinniam & Biarmiam. *Sub hac litera*, inquit in expositione literæ *C. tres insignes regiones reperiuntur, Scrikfinnia, Biarmia, & Lapponia.* Et Scrikfinniam quidem locat ultimum, Septentrionem versus, Biarmiam ponit versus orientem, infra has, & occidentem versus magis constituit Lapponiam. Atque sic Johannes, frater ejus, in præfatione operis Historici. *Habet Suecia à Septentrione Biarmiam suppolarem regionem, quæ in ulteriorem & citeriorem dividitur, habuitque olim, ut Saxo testatur, regni titulum. Ad cujus Orientale latus est vastissima Scrikfinnia, de qua Procopius multa fabulatur. Deinde versus Austrum utraque Lappia conjungitur.* Verum sunt, qui putant Scrikfinniam esse nullam. Buræus in descriptione Sueciæ: *Scrickfinnia, quam Saxo Sialandicus, aliique veteres hic uspiam posuerunt, nulla est.* Ac profecto nulla hodie in istis oris, hoc vocabulo notata. Nec tamen temerè contempserim, quod tot viri docti, ac præsertim Saxo, rerum Septentrionalium non profecto imperitus, tam consentienti calamo prodidere. Adde quod non nude nominent, sed describant, incolarum ostendant ingenia, mores, & habitus, addant constitutionem Reipublicæ, res postremo enumerent. Quanquam pro *Scrikfinnis*, aut *Scricfinnis*, quod occurrit apud Johannem & Olaum Magnos, *Scritofinni* videatur legendum. Nam quod de *Skidfinnis* suspicatur Andreas Buræus, eo minus potest placere, quod in hoc vocabulo R. litteram agnoscent omnes veteres, tametsi non conveniat in cæteris. Jornandi quippe sunt *Scretefennæ*, Paulo Warnefridi Diacono, *Scritobini*, permutatione *f* in *b*. de qua cum aliis hujusmodi peculiari aliquando agam opere, Adamo Bremensi *Scritefinni.* Nec recedunt Græci, quorum scriptura facit, ut non audeamus dubitare de Latina. Procopius profecto nunc Σκριθιφίκους, nunc Σκριθιφίνους vocitat. Præterea res ipsa arguit, quando Scritefinni non sunt, nisi Finni, *qui à saliendo juxta linguam barbaram Etymologiam ducunt*, uti auctor ipse Paulus Warnefridus. *Saltibus enim utentes* inquit, *arte quadam ligno incurvo ad arcus similitudinem feras assequuntur.* Non ergo nomen acceperunt à *Skidh*, soleis illis ligneis,

sed à saliendo, id est, pernicissime currendo iis soleis, quod vix potest esse dubium, quin apud veteres *Skriida* dictum fuerit. Cum præsertim firmet auctor Warnio citatus in Lexico p. 46. ubi refert formulam juramenti, præstiti ab Hafur, qui se pacem jurat servaturum, quamdiu *Finnur Skriidar*. Nam quæ ibi reddita est explicatio, quod significet *Finnos corpus exuentes, & sic late circumvagantes*, plane aliena est. Certe *Skridsko* hodieque calcei lignei, sive soleæ, quibus in glacie decurrunt. Nec abludit *Skirida* apud veteres positum pro *serpere*, quando non procedunt pedibus sublatis alternatim, quod fit in cursu vulgari; sed nivibus congelatis inhærentes, ut ab iis fit, qui serpunt, sese promovent, qui hoc genere utuntur, ut in subsequentibus ostendetur. Nec fortassis alia est causa, quare à quibusdam Himantopodes sint dicti. Non enim alii intelligendi apud Adamum Bremensem, quando ait; *Hi sunt illi, quos Solinus dicit Himantopodes, uno pede salientes*. Solinus sic de his cap. mihi 44. *Himantopodes fluxis nisibus crurum repunt potius, quam incedunt, & pergendi usum lapsu magis destinant, quam ingressu*. Quæ cum nostris Scritofinnis optime conveniunt, scilicet, qui audibant *Skriida* esse *serpere*, quid poterant ex Scritofinnis facere, quam homines non ingredientes, sicut vulgo solent homines, uno pede sublato post alterum, sed pergentes lapsu, sicut loquitur Solinus, id est more Serpentium. Sed de hac re dicam pluribus, cum ad cursum glacialem Lapponum erit ventum. Illud tantum agimus hoc loco, ut appareat, Scritofinnos recte dici, atque regionem Scritofinniam vel Scritfinniam, quam incolunt. Nec esse illam plane habendam pro nulla, quando hodieque sunt Scritfinni, hoc est Finni soleis ligneis decurrentes per nives, quorum proinde regio non inepte Scritofinnia dicetur. Neque aliter fortasse censendum de Biarmia, quam & ipsam sunt, qui dicant esse nullam. Repugnat enim pariter mentio ipsius facta scriptoribus sat antiquis. Inter quos est is, qui Heraudi & Bosæ res sermone vetere Gothico seu Islandico composuit, cui non uno loco *Biarmaland* nominatur. Quin imo appellat Regem ejus *Hereker*, capite septimo, filiosque ejus, unum *Rærik*, *Siggeir* alterum. Pari modo Regem quendam ejus Saxo memorat, lib. IX. quem tenuisse imperium tempore

Regneri Regis apud Danos testatur. Facitque Saxo eam vicinam Finlandiæ, quando dictum Regem Biarmiæ confugisse ait ad Matullum, qui Finnoniæ tunc præerat. Quanquam autem & Biarmia sit apud veteres, & Scritfinnia, utrum tamen fuerint provinciæ diversæ distinctæque, dubitari posse videtur. Certe nusquam, nisi apud Olaum & Johannem Magnos poni deprehendes eo modo, ut aperte constet de diversitate. Nam Procopius, Jornandes, Paulus Warnefridi, & Adamus Bremensis, qui Scritfinniam commemorant, nusquam mentionem faciunt Biarmiæ. Contra Scriptores veteres Boreales, qui Biarmiæ meminerunt, nullam nominant Scritfinniam. Saxo quidem memorat utramque, verum ita, ut in unica præfatione sui operis Scritfinniam nominet, Biarmia omissa, locis aliis loquatur de Biarmia, neque ullam mentionem faciat Scritfinniæ. Quæ res facit ut propè censeam, eandem regionem à domesticis scriptoribus Biarmiam, ab exteris Scritfinniam esse dictam. Facit huc, quod sicut Scritfinnia regio vicina Helsingiæ apud Adamum Bremensem, pari modo & Biarmia apud Historiæ Heraudi & Bosæ scriptorem, quando memorat in ea Sylvas atque fluvios, exonerantes se in sinum Ganduie qui nunc Bothnicus vocatur, & vicinus est Helsingiæ. Item quod, quemadmodum Scritfinni gens est Finnica, quod non modo nomen arguit eorum, sed & vetus Chorographicum Grotio laudatum, quod distinguit Fennos in *Scritfenos & Redefenos*; pari modo credere de Biarmis liceat, cum ob vicinitatem de qua supra, tum præcipue ob Deum, quem sub Jomalæ vocabulo coluisse, prædictus Historiæ Heraudi scriptor testis est. Nam Jomala Finnonica est vox, quæ Finnis hodieque Deum denotat. Sed & cætera Biarmensium similia Fiñonicis, ut vis sagittarum emittendarum, artes magicæ, ac id genus, quæ in eis Saxo pluribus est persecutus. Ut Biarmia Colonia Finlandiæ videatur, cujus incolæ dicti Scritofinni fuerint à peregrinis, qui hoc eis nomen à consuetudine currendi per gelatas nives imposuere. Cæterum tametsi hæc se ita habeant, & Biarmia veterum & Scritfinnia non diversæ fuerint provinciæ, sed una eademque, tamen illud manet dubium, videlicet, an ea extiterit alia ab ipsa, quæ deinde dicta est Lapponia. Nam hoc

quidem statuunt Olaus & Johannes Magni, quod partim ex tabulis eorum Geographicis, partim ex descriptionibus superius allatis patet. At repugnat, quod sic spacium Lapponiæ non datur. Etenim si Scritfinnia & Biarmia extendant se ab una parte versus Helsingiam, Jamptiamque, ab altera versus Finnoniam, hasque habeant Provincias vicinas, ut demonstratum in superioribus, si ad sinum Bothnicum etiam procedant, quod & ipsum antea docuimus, nihil superest ad Lapponiam. Neque recte faciunt Olaus & Johannes, quod Biarmiæ ac Scritfinniæ subjiciant meridiem versus, cum veteres Biarmiam Scritfinniamque etiam ultra terminos Lapponiæ ab ipsis constitutos dilatarint. Nam quod quidam putant, eam solam veteribus fuisse Biarmiam, quæ à Suecis hodie vocatur Trennes, erroneum apparet ex superioribus. Buræus in descriptione Sueciæ. *Quæ regio Suetice Trennes, Lapponice Pyhinienni, Ruthenice vero Tarchana Voloch hodie appellatur, quidam putant eandem esse, quam veteres Biarmiam appellarunt, quod nomen detortum videtur à Finnonico varama, quod montuosam regionem significat.* Si Trennes sola veterum Biarmia, quomodo in ea fluvii, qui in sinum Bothnicum decurrunt? quomodo Finlandiæ vicina? Itaque in ea sum sententia, non esse aliam & tertiam provinciam, quæ hodie Lapponia vocatur, à Biarmia & Scricfinnia distinctam, quod putabant Johannes & Olaus, verum eam ipsam, quæque primum ab incolis Biarmia à peregrinis Scritfinnia est appellata, mutato deinde nomine ob certas causas Lappiam seu Lapponiam esse dictam. Nulla certe nunc in oris istis noscitur Scritfinnia nulla Biarmia, sed quicquid unquam Biarmia vel Scritfinnia terrarum habuisse colligitur ex veteribus, id totum hodie factum est Lapponia. Incipit profecto Lapponia à Jamptia & Angermannia, longoque tractu ambit Bothniam utramque, & in Careliæ demum ac Finnoniæ finibus terminatur, sic ut quicquid est terrarum versus Septentrionem usque ad Oceanum & mare Album & Ladoga Lacum complectatur. Qui sunt ipsissimi Biarmiæ ac Scritofinniæ veteris termini. Quod dixi ad Oceanum se protendere, veteribus satis notum fuisse non videtur. Ac ne Olao Magno quidem, aut Johanni fratri ejus, quoniam in iis partibus

Scritfinniam & Biarmiam collocarunt, à Lapponia diversas. Sed & Damianus Goës *procedere* ait *ad ignotas regiones*, qui quæcunque de Lapponia scivit, didicisse omnia ex Johanne & Olao, quibuscum familiariter versatus est, videtur. Ita namque habet in Hispania sua: *Lappia mari Bothnico interjecto, in orientalem & occidentalem dividitur, cujus æquoris extremum Tornia est. Ab Oriente Lacum album tangit, ad Septentrionem varias provincias amplectens, ad incognitum se extendit.* Dicit *ad incognitum* quia quodnam genus hominum in ulterioribus regionibus Septentrionem ac Oceanum versus degeret, ignoravit. Et præter Scritfinnos veteres ibi collocarunt Cynocephalos, Busios, Trogloditas, Pygmæos, Cyclopas, & nonnullos alios, ut de Himantopodibus nunc taceam, de quibus dixi in antecedentibus. At vero hodie est nemo, qui id spatium omne dubitet occupatum à Lapponibus. Neque invenerunt alios, quam Lappones, qui terras illas circumnavigarunt, ut ex Periplis & Itinerariis recentioribus est notum. Confirmatque Petrus Claudi cap. 27. Descript. Noru. *Alt langst ved Siækanten*, inquit, *nord till Findmarken oc æster om igen, hafvve Siæfinnarne besatt alle Iorde.* Hoc est *Finnones maritimi* (sic Lapponum partem vocat, ut & supra monui, & amplius ostendam in sequentibus) *omnia maris littora tenent occupata versus Septentrionem, atq; deinde versus Orientem.* Denique hoc ipsum tradidere, qui authoritate publica missi ad rem omnem explorandam Anno M. DC. Carolus enim Rex, cupidus noscendi habitum totius Lapponiæ, ablegavit eo quendam Aronem Forsium, cum Hieronymo Birckholten, qui negotium hoc expedirent. Niurenius c. 3. *Carolus IX. Sueciæ Rex excelsæ memoriæ, Zelo veritatis commotus, variis temporibus duos insignes Mathematicos M. Aronem Forsium Suecum, Professorem, & Hieronymum Birkholten, Germanum, cum idoneis instrumentis & comeatu ad lustrandam Lappiam & terram continentem ultimam Scandiæ ablegavit. Ii feliciter iter absolverunt & extra gradum elevationis poli 73. nullam continentem ad Septentrionem, sed Oceanum glacialem immensum esse renunciarunt, ultimumq; continentis promontorium penes Oceanum esse Norkum* (rectius, Norkap) *non procul à castello* Wardhus. Sed de

ea, quæ protenditur ad Oceanum, Lapponia viderint, qui volent. Nobis de illa hic maximè propositum est agere, quæ imperio Suecorum est subjecta. Est hæc regio vastissima & patens in immensa spatia, unde toti Sueciæ, quæ sic seorsum nominatur, comparat Paulinus in Histor. Arctoæ l. 1. c. 16. *Lapponum sedes*, inquit, *ipsi Sueciæ magnitudine fere par est*. Andreas Buræus longitudini ipsius miliaria tribuit Germanica centum atque amplius, latitudini non multo minus. *In longitudine*, inquit, *ultra centum miliaria Germanica complectitur, in latitudine vero nonaginta*. Omnis ista regio Lapponiæ vocabulo nunc venit, ut consensu tradunt omnes, quotquot eam descripserunt. Quod si hæc vastitas cum cœlorum habitu est conferenda, liquebit incipere à gradu latitudinis sexagesimo & quarto, tendereque ad septuagesimum & primum, in longitudine vero meridianis terminari viginti septem, ac fortassis pluribus Andreas Buræus in descriptione Sueciæ. *Lapponiæ maxima pars meridionalis scilicet & mediterranea ad regnum Sueciæ tota pertinet. Regio vastissima à gradu latitudinis sexagesimo quarto, ad septuagesimum & primum extensa*. Pari modo Wexionius lib. 1. c. 21. *Incipit Uma Lappmark, paulo ultra gradum sexagesimum quartum, & ad gradum septuagesimum primum extenditur, quæ Sueciæ ditionis est, ut notavit Pontanus ex Buræo*. Non de Uma Lappmark sola, sed & cæteris Lapmarkiis & Lapponia in universum, quatenus ad Suecos pertinet, hoc est intelligendum, quod colligitur ex Buræo, quem hic laudat, licet parum plane aperteque loquatur. Atque hi de latitudine sunt testes. Longitudo discitur ex ipsis itineribus. Et consensu quasi in hunc diem initia Lapponiæ, quantum ad ipsam ponunt in meridiano trigesimo & octavo circiter, finem in sexagesimo quinto. Atque hoc de situ partim universæ, partim ejus, quæ subjecta est imperio Suecorum. Damianus Goës, eques Lusitanus sic illius terminos delineavit, in Hisp. Descr. *Lappia mari Bothnico interjecto, in Orientalem & Occidentalem dividitur, cujus æquoris extremum Tornia est. Ab oriente Lacum Album tangit, ad septentrionalem varias provincias amplectens, ad incognitum se extendit. Ad Occidentem Islandiam respiciens, parti Norvegiæ est contigua: ab altera*

Norvegiæ parte Suecia & Finlandia , ac ab utraq; Bothnia cingitur. Quanquam cum interjectum dicat ei mare Bothnicum, recte revellatur ab Olao Petri Niurenio, qui sic habet c. 2. *Hoc si vero esset consonum, utique Lappiæ pars in Finlandia vel Ostrobothnia, pars in Westerbothnia essat invenienda. Quod quam à veritate sit alienum, etiam iis liquet clarissime , qui non dum ære lavantur. Nuspiam enim Lappiam mare Bothnicum propius , quam 18, vel 20. miliaria accedere lippis & tonsoribus notum est.* Etsi & hoc extendi ultra Damiani tempora non debeat, cum fateatur alibi Niurenius ipse, antiquitus habuisse sedem suam Lappones circa mare Bothnicum, sed postea inde ejectos esse , qua de re & in sequentibus agetur. Nunc tantum tabulam subjiciam, qua continetur latitudo longitudoque locorum præcipuorum, sicut observarunt Sigfridus Aronis, & Hieronymus Birckholten An. M. DC. ut est testis Olaus Petri Niurenius.

	Longit.	Latit.		Longit.	Latit.
Uma	38, 0.	65, 11.	Piala	41, 40.	60, 15.
Pitha	40, 0.	66, 14.	Siguar	38, 35.	68, 59.
Lula	40, 30.	66, 30.	Tingwar	38, 0.	69, 40.
Tœrna	42, 27.	67, 0.	Rounula	39, 30.	69, 47.
Kimi	42, 20.	67, 1.	Koutokrine	42, 0.	69, 17.
Lappijærf	42, 33.	70, 9.	Waranger	45, 0.	71, 35.
Antoware	44, 4.	70, 26.	Lanzord	45, 35.	71, 26.
Tenokiile	46, 0.	70, 50.	Hwalsund	42, 40.	71, 12.
Porsanger	44, 2.	71, 42.	Skrisœ	38, 50.	71, 18.
Porsanger	43, 35.	71, 35.	Trumsœ	35, 52.	70, 55.
Lingen	37, 30.	70, 30.	Andacæs	32, 0.	70, 30.
Trœnees	32, 30.	70, 25.	Sergen	32, 20.	69, 3.
Euvenes	33, 35.	70, 0.	Wardhuus	52, 0.	71, 55.
Titisare	37, 55.	69, 40.	Norkaap	45, 30.	72, 30.

Sed ad alia istius regionis veniendum, ut quæ ejus sit natura indolesque, cognoscatur. Si tamen prius hic subjecero delineationem ejus geographicam, quæ est hujusmodi.

CAP.

CAP. III.

De Lapponiæ cœlo, reliquaque natura.

SItum vidimus Lapponiæ, nunc indolem ingeniumque memoremus regionis ac terrarum. Docet autem situs ipse, polo admodum vicinam esse. Ita fit, ut solem habeat æstivis mensibus nonnullis non occiduum, & hybernis vice versa nunquam orientem. Observavit pridem Zieglerus in libello de regionibus septentrionalibus. *Sol occidit illis locis & ducit noctem unam, continuam, perpetuam per tres fere menses brumæ.* Quam hic rationem ait noctis continuæ per tacitum tempus mensibus hybernis, eadem est diei continui mensibus æstivis. Utriusque enim rei similis est causa. Testaturque Petrus Claudi in Noruagiæ descriptione cap. 27. *De som der bo, hafvve om Sommaren paa nogen maaneders tid altid dag, oc Kunde udi klart vvær see Solen saa vvel om natten, som om dagen: oc om vvinteren nogen maaneder er idel morck natt.* hoc est. *Qui habitant ibi, tempore æstatis per menses aliquot diem habent continuum, & si purior est aër, solem æque nocturno cernunt tempore, ac diurno; tempore vero hyemis per nonnullos menses mera densaque nox est.* Herberstenius quadraginta tantum dies ait Solem non occidere. *Dicebant etiam in ea regione quæ à feris Loppis habitatur, Solem æstivali solstitio quadraginta diebus non occidere, tribus tamen noctis horis corpus Solis caligine quadam obductum, ut radii illius non appareant eidem, tantumq; luminis nihilominus præbere, ut nemo à labore suo tenebris excludatur.* Nempe non ubique eadem Lapponiæ est ratio, cum pars ejus polo sit vicinior, pars remotior. Sed & ex his ipsis pars una magis versus Orientem, alia magis versus Occidentem, ex quo fit, ut sint, qui ne quidem tot diebus Solem habeant continue supra horizontem. Etsi autem tempore æstivo infra terras non descendat Sol, tamen nec adscendit multum, verum partem maxi-

maximam eas lambit quasi, atque radit. Quemadmodum nec tempore contrario multum infra eas premitur. Ex quo evenit, ut tametsi noctem habeant per menses aliquot continuam, sentiant nihilominus diebus singulis vicinitatem Solis, per quam crepusculi cujusdam instar ea nox utcunque redditur illustris. Zieglerus hac de causa in prædicto libello; *per tres menses non habent lucem, nisi quædam crepuscula, clarissima quidem, sed in paucissimas horas, qualesq; lunares splendores faciunt.* Et Johannes Magnus lib. VIII. c. 36. *Restant absente Sole duo crepuscula, videlicet matutinum & vespertinum, in quibus paucula diei reliquiæ noctes ipsas, ne penitus noceant, illustrant.* Quanto autem Sol tum inconspectior, tanto luna est illustrior, quippe quæ & supra terras multum se attollit, lumineque suo omnia efficit conspicua. Itaque quod alibi de die, hoc de nocte in Lapponia ad lucem lunæ solet expediri. Johannes idem prædicto loco: *Compertum est, lunare sydus pauco intermisso tempore nocturnos congressus parum minus, quam Solem ipsum diuturnas operas adjuvare.* Similiter Petrus Claudi ante laudato loco: *Om vvinteren nagon maanader er der idel mœrk nat, uden huis mannen Liuser for dennem, saa at de da ære ud at fiske ved maaneskin, oc giœre huis andet, de hafvve ude at bestille.* Hoc est; *tempore hyemis ibi per nonnullos menses mera densaque nox est, excepto eo, quo ipsis lucet luna, ubi exeunt piscatum ad lunæ lumen, cæteraq; expediunt, quæ extra domum veniunt eis expedienda.* Quod si lunæ lumine sunt destituti, ne tum quidem semper crassis involuti jacent tenebris, sed non raro cum serenior & purior est aër, syderum splendore noctis ille horror mitigatur, & in usus aptatur humanos. Adjuvatque ac auget eum candor nivium non parum, qui receptum splendorem illum stellarum latissimè diffundit. Olaus Magnus lib. III. c. 2. *Lunæ lumine propter interlunium deficiente sub lucidissimis stellis nimium candore clarius micantibus, quæcunq; negocia sua etiam diurno tempore disponunt.* Et lib. IV. c. 9. de Lapponibus: *Laborant vel clarissimo lumine lunæ, vel stellarum reflexa luce in nivibus utuntur.* Porro cœlum in Lapponia serenum fere, aër purus nitidusque, ac propterea non insalubris. Idem auctor lib. I. c. 2. *Aër Findmarkiæ, sicut & vicinarum regionum, semper frigidus est, & serenus,*

renus ; *innocuus tamen humanis corporibus*. Et Olaus Petri Niurenius c. 9. *Saluberrimo & purissimo ibi fruuntur aëre, quippe qui in editissimis illis locis vehementibus sæpius, quam alibi ventilatur & purgatur ventis*. Illud habet singulare, quod mutetur mira celeritate, ac exiguo temporis intervallo contra expectationem omnem fiat alius. Venti frequentes ibi atque validi. *Magna ventorum austeritas*, inquit ille ipse Olaus, *& sævitia in locis septentrionalibus*. Unum genus est, ut testati mihi sunt, qui viderunt, exsurgens à mari, quod cum flare incipit, densas crassasque media etiam æstate dieque creat nebulas, quibus omnis longior prospectus intercipitur. Hyberno autem tempore tantam nivium dejicit vim ac copiam, ut si quem deprehendant in campis, illi non aliud supersit remedium adversus eas, quam ut projectus in terram veste se operiat, obruique sinat nivibus, donec tempestas desevierit; atque tum cessante, illa velut ex altissimo emergat sabulo, & ad proximum aliquod se recipiat tugurium, deletis omnibus viarum vestigiis. Sed potissima ventorum vis in montibus, ubi obvia quæque apprehendunt, secumque avehunt in loca remotissima, ut eorum neque vota, neque vestigium supersit. Contra quod malum Lappones non habent aliud remedium, quam ut se conjiciant in antra & speluncas; Olaus Petri c. 12. *Lappi perhibent, quod ingruente sæpius tempestate montes ipsos nubes tangant, & quicquid ibi mobile reperitur, secum auferant, ut nescias, ubi consistant. Quapropter illi, & eorum animalia, quæ in alpibus tum peregrinantur, se condere, & occultare in cavernis & rupibus, donec abeant, necessum habent*. Quod Lappi nubibus tribuunt, id vere pertinet ad ventos atque tempestates, à quibus nubes propelluntur. Pluviæ nunc crebriores, nunc minus crebræ, pro diversitate annorum, sicut solet alibi, rarissimæ tamen fere in adulta æstate. Olaus Magnus lib. I. c. 2. *Aer illius regionis, sicut & vicinarum, rarissimas pluvias tempore æstivo admittit*. Nives frequentiores sunt, quæ hybernis mensibus terras omnes operiunt; neque parva est utilitas earum, cum ad illustrandam noctem, tum ad expeditiora reddenda itinera, quoniam, ut Olaus ait lib. IV. c. 13. *nivium reverberatione, lunaris splendor sublimes & declives campos illustrat, ut etiam montium præci-*

præcipitia, ac noxias feras prospiciant evitandas. Et cap. 9. *Hyemali tempore omnia quasi plana & apta sunt, pro quibuscunq; itineribus commode perficiendis. Imo tam opportuna utilitas, & agilitas, ut plus oneris duo jumenta in trita nive, quam decem equi in campestribus plaustris pertrahere soleant.* Durant autem in quibusdam locis, & præsertim montibus editioribus, perpetuo, neque ullo Solis resolvuntur calore. Petrus Claudi c. 26. *Ofvvan paa de hæyeste field ligger euig snee.* Hoc est: *In summis montium altissimorum jugis nives jacent æternæ.* Samuel Rheen in superius laudata descriptione. *I den æfvverste dehlen af Lapmarken äre snæde och ganska hæge field medh Sniæ æfuertæcht, Winter och Sommar, den aldrig bortgaer eller foersmelter.* Hoc est. *In suprema parte Lapponiæ paulatim, sed in summam altitudinem surgentes montes sunt, tecti nivibus æstate juxta atq; hyeme, quæ nunquam abeunt, aut solvuntur.* In cæteris vero partibus quotannis terra liquefactis nivibus detegitur. Pruinarum quoque non exigua vis & copia, quæ non raro ita opplent aërem, ut visus omnis obtundatur. Annotavit Olaus Magnus lib. I. c. 20. *Tanta est plerumq; in aquilonibus terris vis pruinæ, tamq; vehementes caligines aëra obscurantes, ut viatores proximum quemq; obvium, etiamsi amicus vel inimicus sit, agnoscere vel evitare non possint.* Frigus hybernum, quod pro se cuivis manifestum, prorsus ingens & acerrimum, neque sustinetur, nisi ab iis, qui à teneris perferre didicerunt. Scilicet constringit ibi omnia. Non fluvii, quamvis rapidissimi contra valent, verum glacie induuntur validissima, ut cujus crassitudo, duos, tres, & plures quoque cubitos exæquet humanos. Ipsi lacus spatiosissimi, ipsa profundissima maria jacent gelu condensata in robur firmitudinemque tantam, ut onera quantacunque perferant. Nec debilior multo calor æstatis, quod fortasse paucis persuaderi poterit. Etsi enim Solis radii & ex obliquo imminentes, minus validi, quia tamen per tot menses continuò perseverant, nec à frigore nocturno temperantur, vis eorum crescit. Johannes Tornæus: *Am Sommaren, nær Solen træder i Kræfvvetan, kommer dær een mækta stoor heeta, hvvilken uthan tvvifvvel der utaf fororsakas, att emædan Solen dem icke nedergaer, uthan heela natten igenom klaar skyner, derfære*

inthe heller vværman færsvvinna kan, uthan vvarar æfvven sao am natten, som om dagen. Hoc eſt; *Tempore æſtivo, quando Sol ingreditur cancrum, calor ingens exoritur, cujus ſine dubio cauſa eſt ex eo, quia Sol nunquam occidit, ſed tota nocte lucet clariſſime, atq; ita ne calor quidem ceſſare poteſt, verum durat æque tempore nocturno, ſicuti diurno.* Unicum caloris ejus eſt temperamentum ex vaporibus ſurgentibus è vicino mari, & nivibus qui æſtate, ſicut hyeme jacent in receſſibus & ſinubus montium, ut ille ipſe Tornæus teſtatur. Veris & autumni ſpatia ibi ignorantur diebus pauciſſimis à frigoribus hybernis, diſtat calor æſtatis, ut ſit imperitis loco miraculi, videre late virentia, ubi ante hebdomadem unam alteramve glacie ac nivibus contecta erant omnia. Samuel Rheen: *Emellan desse fiæll æro dahlar, i hvvilka vvæxer mykit græs oc ærter, som hasteligen i nogra vvekor oprinna.* Hoc eſt; *Inter hoſce montes ſunt valles, in quibus magna graminis & herbarum copia, quæ pauciſſimarum ſpatio hebdomadum pronaſcitur.* Eſt inprimis memorabile, ac notandum, quod hac de re habet Olaus Petri Niurenius per propriam experientiam c. 9. Verba ejus hæc ſunt: *Anno M.DC.XVI. acceſſi paræciam & templum Torno d. 24. Iunii, tumprimum vidi arbores germina emittere & gramina è terra ſuos oſtendere aculeos. Elapſo deinde menſis ſemiſſe, herbarum flores & arborum folia ad ſuam perveniſſe vidi naturalem quantitatem naturamq; quaſi brevis æſtatis præſciam ita feſtinaſſe, ut ſi illud alius quiſpiam mihi narraſſet, vix ei fidem abhibuiſſem.* Terra non pinguis quidem, ſed nec macra omnino, verum mediæ propemodum conditionis. Interim ſilicibus eſt mixta interſtrataque habetque paſſim ſaxa rupesque eminentes, quarum aſperitate atque inæqualitate cætera quoque corrumpuntur. Nominatus ſæpe Samuel Rheen: *Lapland ær mehrendels ett ganska, stenogt land, med bærgh och dahlar.* Hoc eſt; *Lapponia regio eſt ubiq; fere lapidoſa, montibusq; frequens & vallibus.* Johannes Tornæus: *Lappland ær mæchta bærgachtig, ojæmpt, och faseligit.* Hoc eſt: *Lapponia valde montuoſa eſt, inæqualis & horrida.* Solum locis plurimis uliginoſum, molle, ac veſtigiis cædens, propter paludum, fluminum, & rivorum copiam incredibilem. Itaque nec ibi ſpatia ſat idonea culturæ

culturæ ac formandis agris , si quis etiam impendere operam, ac sumtus facere proponeret. Censet equidem diversum Olaus Petri, præsertim de Australi parte *Palam*, inquit c. 11. *ostendere volo, Laplandiam australem, quæ cum Bothnia eadem Zonæ parte, & sub iisdem climatibus posita, eadem gaudere cæli clementia, & licet agricultarum non exercet, tamen ad fruges ferendas non magis esse ineptam , quam Bothniam Occidentalem.* Verum ægre persuadet, cum cæli clementia non sufficiat, nisi accedat & soli terræque. Salebrosam, arenosam, lapidosam ipse etiam fatetur c. 12. *Lappia* inquit, *in æstate salebrosa & minime pervia, alibi per aliquot miliaria est arenosa, densis pinis & ericis obsita, alibi lapidosa, nunc paludes, nunc stagna montes succedunt, invicem.* Porro talis minime ad agros apta , urget tamen pascua lætissime virentia. Sed ne ista quidem ratio videtur sufficiens. Non enim terra quævis, quæ producit gramen copiosum, aratra etiam & cultum cæterum admittit. Gramen tamen copiosum profert, optimumque, quo facilius & citius saginantur pecora , quam ullo alio: item herbas varias lætissimè virentes, quod ex verbis Samuelis Rheen superius allatis patet. Quin imo compertum successu incredibili, omne propemodum genus olerum ibi seri felicissimè. Frutices quoque varii nascuntur ibi sponte sua. Item Sylvæ crebræ profundæque, præsertim qua Norvagiam spectat, & in pede montium , qui Lapponiam dividunt à Norvagia. Samuel Rheen: *Nedan fœr omrœrde fiell begynnes Skougland.* Hoc est: *In parte inferiore prædictorum montium regio sylvestris suũ capit initium.* Illud tamen speciatim observat, non densas esse sylvas illas, verum rariores. *doch ær det icke nœgon fast, uthan læs skoug,* ait; Hoc est; *Sylvæ tamen illæ non sunt constipatæ , verum infrequentioribus arboribus consitæ.* Montes cum rupibus creberrimi ac editissimi, maxime Norvagiam versus, quam à Suecia dividit perpetuum eorum jugum. Olaus Magnus lib. IV. c. 13. *Tunt inter Septentrionalia regna Sueciæ, ac Norvegiæ montes alti limitanei, Doffrini dicti, ac alij similes.* Samuel Rheen. *Alle fiall æro ganska hœga, och mehrendet Zhiskeliga. Pao dæsse fiell vvarar slætt ingen skoug.* Hoc est: *Montes omnes sunt prorsus alti, ad stuporem usq;, nec in cacuminibus eorum Sylvæ crescunt*

ſcunt ullæ. Quod de nudis montium illorum docet cacuminibus, id confirmat Petrus Claudi, cauſſamque conjicit in violentiam ventorum, cui expoſita ſint illa cacumina. Verba ejus c. 26. *pao dſe hoyeſte fiæld ligger evvig ſnee, och vvinden falder dſer ſao haordt pao, att dær kand ingen træd voxæ.* Hoc eſt; *In montibus editioribus æternæ jacent nives, ventiq; tanta illis vi incumbunt, ut in ipſis arbor nulla poſſit creſcere.* Montes porro deſcendunt ſubinde in valles amœniſſimos. In his fontes lympidi plurimi, & rivi numero incredibili. *Rivulos Lapponia poſſidet innumeros, totidem & fontes,* ait Olaus Petri. Et Joh. Tornæus; *Springande kællor ære hær hopetals till finna, hvvilka mæchta reent och igenom klart vvaten giuta:* Hoc eſt; *Salientes hic in magna copia, quæ fundunt aquas claras & pellucidas.* Hi deinde ſe exonerant in fluvios, ſicut fluvii in lacus, donec in ſinum Bothnicum devolvantur. Samuel Rheen *alleſtædes finnas ſmao ælfvver, ſom læpa neder af fiællen, och komma ſao tillſamman i ſtoora ælfvver.* Hoc eſt: *ubiq; rivi exiſtunt decurrentes ex jugis montium, qui deinde conveniunt in fluviis majoribus.* Aqua bona: Olaus Petri Niurenius c. 9. *Aquam quod attinet, ea gaudent dulci, ſalubri, lympida, & optima.* Lacubus & paludibus abundant Sylvæ potiſſimum. *Skoglandt ære monga træſk och ſiœær,* ait idem, hoc eſt; *in regione ſylveſtri plurimæ paludes ſunt ac lacus.* Atque iſta quidem ſunt, quæ compendio commemorat & Andreas Buræus de Lapponia in deſcriptione Sueciæ. Ita namque naturam ejus delineat: *Lapponia Septentrionalium provinciarum extrema, regio eſt latiſſima, Sylvis, montibus, paludibus, lacubus, fluminibusq; frequentiſſima. Agros nullos habet, pabula tamen, quibusdam in locis largiſſima.* Regio hæc vario ferarum animaliumque genere abundat, non æſtivis magis quam hybernis temporibus. Aves habet plurimas. Piſces in tanta copia, ut non paucis incolarum ſoli fere, ſine aliarum rerum acceſſione, victum præbeant. Ferarum multitudo, minutarum præſertim, pene incredibilis, & quæ non ſufficit ipſis ad uſus quotidianos ſolum, ſed & exercenda cum vicinis gentibus omnibus prolixa commercia. De quibus omnibus ſeorſum in ſequentibus dicetur. Id hic addimus, non eſſe aliam Biarmiæ

veteris,

veteris, aut Scritofinniæ descriptionem apud auctores, quam qualem hic Lapponiæ prodidimus, ut hoc quoque confirmare possit, quod superius est dictum, regiones istas non natura & situ inter se differre, verum nudis solisque nominibus. De Biarmia sic habet Saxo lib. VIII. *Regio est perpetui frigoris capax, prææltis offusa nivibus, ac vim quidem fervoris præsentiscit æstivi, in viarum abundans nemorum, frugum haud ferax, inusitatis alibi bestiis frequens.* De Scritofinnia Paulus Warnefridi: *Scritobini etiam æstatis tempore nivibus non carent. Item his in locis circa æstivale solstitium per aliquot dies etiam noctu clarissima lux cernitur diesq; ibi multo majores, quam alibi, habentur, sicut è contrario circa brumale solstitium quamvis diei lux adsit, sol tamen ibi non videtur, diesq; minimi, noctesq; quoq; longiores existunt.* Et ante ipsum Procopius lib. II. sicut eum vertit H. Grotius: *Scritofinni vitam agunt ferinæ haud dissimilem. Nec viris mos agros exercere, nec fœminis notus labor. Solus venatus utriq; sexui sufficit. Nam animantium mansuetorum immansuetorumq; numerum incredibilem præbent Sylvæ, non alibi majores, & qui inter eas surgunt, altissimi montes.* Omnia sunt similia eis quæ à nobis de Lapponia sunt prolata. Sed jam ad divisionem ejus veniendum.

CAP. IV.

De Divisione Lappiæ.

LAppia non eodem modo solet dividi. Saxo, cui videtur primum memorata, partes ejus facit duas, vocat enim *Lappiam utramque.* Verba sunt in lib. V. *Præterea Helsingiam ei cum utraque Lappia contribuit.* Atque ad hunc modum alibi quoque loquitur. Secutus idem est Johannes Magnus in descriptione Septentrionis. *Deinde versus Austrum utraque Lappia conjungitur.* Sed quæ utraque hæc Lappia? Id vero prodere ambo omiserunt. Suspicor tamen ita divisisse in respectu aliquo ad situm, unamque intellexisse Orientalem, alteram Occidentalem. Ita sane divisit Damianus Goës, qui sua habuisse à Johanne Magno videtur. Verba

sunt ipsius in Hisp. *Lappia mari Bothnico interjecto, in Orientalem & Occidentalem dividitur.* Quibus verbis simul constat, quem utriusque illius fuerint limitem, sinum Bothnicum videlicet, ut quicquid Lappiæ ab ipsius una esse parte, id orientale, quicquid ab altera, id occidentale diceretur. Præter hanc Lappiæ divisionem alia est à natura locorum, quos frequentant ejus incolæ. Alia quippe pars illius adjacens littoribus Oceani, alia vergens ad mediterranea; Illam vocant *Siœfindmarken*, hanc vero *fiældfindmarken*, quasi diceres, *Lapponiam maritimam, & Lapponiam mediterraneam.* Illa sæpè nude atque sine addito est *Findmarken*, sicut hæc ex adverso *Lappmarken.* Ita sane duas hasce partes distinguit etiam Petrus Claudi c. 27. *Alt langst vved siœkanten nord till Findmarken oc vester om igen hafvve Siœfinnarne besatt alle Iorde, oc paa det stœre field vvanke de Lappefinner, oc Kaldis derfor Lappemark eller vvildfindland.* Hoc est; *Littora omnia longo tractu in Septentrione ad findmarkiam, & versus Orientem tenent Siœfinni, sive Finni maritimi; at montuosa & campestria Lappfinni, quæ ideo vocantur Lappmarkia seu Wildfindlandia,* Hoc est; *Finlandia fera.* Facit aliam Lappmarckiam, & aliam Findmarckiam; illam ait esse regionem littoralem, spectantem ad mare, hanc montuosam, sylvestrem, feram, & spectantem, ad mediterneas partes. Estque plane observandum, quod hanc partem *Wildfinland* appellet, quæ est alias Lappmarkia. Credo, quod illius incolæ se alant ex venatione ferarum, sicut vice versa alterius ex captura piscium. Et sequitur statim apud ipsum post superiora: *oc ære dsær mange tusende mænniskior, som dær lefvve, æs fæde sig med vvild:* hoc est; *Suntque ibi multa hominum millia, quæ se carnibus ferarum alunt.* Et profecto alii quoque illos demum pro Lapponibus habent veris, qui ex feris & præsertim Rhenonibus mansuefactis victum sibi quærunt. Unde Samuel Rheen dicti sæpius opusculi c. 2. *fær uthan desse lapper oc Scrickfinnar ære oc naogre andre fao rette Lapper, som fæda sig allena af reenar.* Hoc est. *Exceptis his Lapponibus aut Scrickfinnis* (ita vocat ipse, qui Petro Claudi sunt Siœfinnes) *sunt nonnulli quoque veri Lappones, qui se alunt solis ex Rhenonibus.* Quia itaque hi sese sustentant ex feris, quæ Septentrionis

trionis populis sunt *vvild*, hinc *Wildfinland*, quæ alias Lapponia, apposita Findmarckiæ, cujus incolæ se alunt sive piscibus, sive pecoribus. Quanquam nomen istoc accepisse potuit ex eo etiam, quod pars hæc abundet Sylvis. Videturque ideo non uno loco Lappones Olaus Magnus appellasse *homines sylvestres*. Quomodo habemus in inscriptione capitis tertii libri IV. *de sylvestrium hominum ferocitate*, quo tamen capite Lappones describit. Et in capite sequenti verbis apertis : *Sylvestres vero Lappones variarum ferarum pretiosis pellibus vestiuntur*. *Feros Lappos* appellavit Baro Herberstenius in Moschoviticis, opposuitque *Finlappis*, quos vicinos facit mari & sic eos se ostendit intelligere, qui cæteris *Siœfinner*, hoc est, *Finni maritimi* nuncupantur. Verba ejus : *Dicebat, se ad populos Finlappiæ pervenisse, qui etsi humilibus in casis passim secundum mare habitant, ferinamq; propemodum vitam ducant , feris tamen Lappis sunt mansuetiores*. Feri ergo Lappi, qui non secundum mare habitant, sed ab eo longius sunt dissiti, in regionibus mediterraneis, quos videtur sic putasse dictos à feritate quadam morum. Unde statim de iisdem. *Iam consuetudine hominum externorum, qui quæstus gratia eo commeant, innatam feritatem deponere, ac mansuetiores fieri incipiunt*. Feros vocat etiam in sequentibus. *Dein in Diki Lopporum, qui feri Loppi sunt, regionem, ad locum Dront nomine, qui ducentis à Duina in Septentrionem miliaribus abest , navigasse dicit*. Ubi *Dikiloppi* Muschovitico sunt sermone. Ita enim hodieque feros Lappos solent appellare, ut jam alibi ostendi. Est & tertia Lapponiæ divisio, respiciens diversitatem eorum, quorum subjecta est imperio. De hac divisione agit Andreas Buræus istis verbis. *Lapponiæ maxima pars meridionalis videlicet , & mediterranea ad regnum Sueciæ tota pertinet. Ad Norvagiam tractus saltem maritimus , secus Oceanum, quem Firmarkiam nominant, cujus incolæ Siœfinni, id est Finnones maritimi vocantur , quod sola piscatione victitant. Rhutenorum imperio parent reliqui, tractum illum à castro Warhuus, usque ad ostia maris albi incolentes. Quæ regio Suetice Trennes, Lapponice, Pyhinienni, Rhutenice vero Tarchana voloch hodie appellatur*. Verum de imperio in Lapponas diversorum principum ac Regum amplius dicemus, cum

ad rationem reipublicæ, in qua vivunt, ventum erit. De Norvagica Danicave parte, item Russica vel Rhutenica agendi loco alio se præbebit occasio. Illius partis solum exequemur hic divisionem, quæ subjecta Sueciæ, *meridionalis mediterraneaque* dicitur Buræo. Petro Claudi est *Lappmarkia*, proprie ac speciatim sic vocata. Hæc enim in partes alias minores sex distingui solet, quas peculiari nomine appellant *Marker*, id est, *terras*. *Territoria*, vel *præfecturas* reddere Buræus maluit. Singulæ hæ marker, sive terræ suas habent & peculiares appellationes, nam vocantur *Aongermanlandslapmark, Vmalappmark, Pithalappmark, Lulalapmark, Tornalapmark, Kiemilapmark.* Ita Samuel Rheen, c.1. *den Svvenska Lappmarken færdehlas i Kiemi, Taohrnaa, Lulea, Pithea, Vmea och Aongermannelands Lappmarker.* Hoc est: *Lapponia Suecica dividitur in Kiemensem, Tornensem, Lulensem, Pithensem, Vmensem, & Angermanlandensem, Lappmarkiam.* At vero Buræus quinque tantum ejuscemodi recenset præfecturas. *Hæc*, ait de Lapponia, *in quinque territoria vel præfecturas, Lappmarkias vocatas, dividitur, videlicet, Vmalappmark, Pithalappmark, Lulalapmark, Tornelapmark, & Kimilapmark.* Nempe Aongermanlandensem ipse comprehendit sub Umensi, cujus rei causa, non quod una sit & eadem, sed quod utraque ab uno regi soleat præfecto, atque sic pro uno territorio haberi. Cæterum ex hisce præfecturis quælibet id nomen suum ex fluminibus accepit, quæ per unamquamque decurrunt. Quod testatur Wexionius in desc. Sueciæ lib. 1. c. 21, ubi ait: *Lappi Sueciæ Regno tributarii in quinque præfecturas, ex fluminibus denominatas dispescuntur.* Situs earum est ejusmodi, ut Angermanlandensis præfectura sit vicina Angermanniæ & Jemptiæ, hanc contingat Umensis, Umensem Pitensis, Pitensem Lulensis, omnesque hæ sunt occidentaliores, unaque parte pertineant ad id jugum montium, quo Suecia dividitur à Norvagia, altera ad Bothniam occidentalem. Sequitur deinde Tornelapmark, quæ Septentrionem spectat, & ab angulo extremo sinus Bothnici se extendit longissime versus mare Boreale, quod à nautis Noort Caep appellatur. Tornelapmarkiam excipit, quæ Kimilapmark dicitur. Hæc flectit se ex Septentrione versus Orientem, desi-

desinitq; ab una parte in Bothniam orientalem, ab alia in eam Laponiam, quæ subjecta est imperio Russorum, à tertia in Cajaniam Careliamq;. Cæterum & præfecturæ istæ, quæ nunc dictæ sunt, suas habent partes, quæ à Suecis *byar* nominantur. Ita Samuel Rheen, in supra indicato capite: *desse Lappmarker, som kallas sochner eller Lapmarker, færdehlas i aotskillige* BYAR. Hoc est: *Hæ Lapmarkiæ, quæ vocantur præfecturæ aut territoria Lapponiæ, dividuntur in diversas partes, byer dictas.* Sunt vero *byar* apud Lappones, qui antiquis *pagi.* Quomodo apud Cæsarem est *pagus Tigurinus*, item *pagi Suevorum*, non vici aliqui, aut junctæ aliquot agrestium ædes, sed partes spatiosæ regionis alicujus, quales Græci appellarunt *nomos*, & jam olim antiquissimis temporibus in divisione Ægypti fuerunt receptæ. Unde Glossæ veteres toparchias reddidere. *Pagus* τοπαρχία, χώρα, νομός. Tales nomi, seu pagi plures sunt in præfecturis istis singulis, excepta præfectura Angermanlandensi, quæ non habet pagos plures, verum ipsa per se pagus est, qui vulgo *Aosahla* solet appellari. At in Umalapmark, pagi numerantur quatuor: *Vma*, *Lais* sive *Raanby*, *Granby*, & *Vapsteen*. In Pithalapmark septem, *Graotreskby*, *Arfvvejersby*, *Lochteby*, *Arrieplogsby*, *Wysierfby*, *Norrvesterby*, *Westerby*. In Lulalapmark, quinque; *Iochmoch*, *Sochjoch*, *Torpinjaur*, *Zerkislocht*, & *Rautomjaur*. In Tornealappmark occurrunt octo, quorum ista sunt vocabula; *Tingavvaara*, *Siggevvaara*, *Sondevvara*, *Ronolaby*, *Pellejerf*, *Kantekiemo*, *Avviovvara*, *Tenouthsejochki*. In Kiemilapmark totidem, his nominibus; *Enarabii*, *Sanbeaobii*, *Kiemikyla*, *Koulajerf*, *Kiedkajerf*, *Mansialka*, *Saodankyla*, *Kithilaby*. Hos in pagos, numero triginta tres, præfecturæ sive territoria sunt divisa. Estque talis illorum ratio pagorum, ut in singulis occurrant & numerentur familiæ aliquam multæ, quas Sueci *rækar*, Latini *focos* nuncupant. Habetque quælibet familia suum certum definitumque terræ spatium in pago, unde se pecoraque sua alat, non admodum prædii alicujus rustici, ne quis erret, verum patens quaquaversum longissimè, sic, ut includat rivos, lacus, sylvas, alia id genus, quæ omnia ad unum certumque focum referuntur. Tales foci ferè tot sunt quolibet in pago, quot sunt familiæ, quæ de suo vivunt, nec ob pauperta-

 tem

tem aliis suas operas addicere coguntur. Quomodo in pago Aosahla hujus generis foci numerantur quinquaginta circiter. In pagis aliis plures, in aliis pauciores sunt, prout major est vel minor, & vel latioribus, vel angustioribus limitibus circumscribitur. Habentque illi ipsi foci quoque, sive rockar, ut appellant Sueci, sua nomina, quæ hic pluribus commemorare non necesse videtur. Et hæc est divisio Lapponiæ tertia, non recens facta, (nisi quod sub Carolo IX. certis familiis certi assignati sint foci, ut liquebit ex sequentibus) sed jam olim priscisque observata temporibus, quod ex eo licet credere, quia nulla alia lapponibus est nota, ac ne Suecis quidem consignata, ab illis inde temporibus, quibus sub imperio suo Lapponiam habuere; sed nec vocabula sunt recentia, vel ex rebus capta ejusmodi, quæ sua novitate dubium aliquod possent movere, quod propterea observo, ut nativa simplicia, & antiquitati suæ convenientia esse omnia gentis hujus manifestissime apparet.

CAP. V.

De Lapponiæ gentis habitu cum corporis tum animi.

LApponiam gens tenet, quæ à vulgo *Lapponum* seu *Lapporum* nuncupatur. Habet gens hæc ante alias Septentrionis id peculiare, ut brevissimæ sit staturæ. Observarunt, quotquot ejus aliquam fecere mentionem. Paulus Jovius in descriptione Moschoviæ. *Lapponibus exigua corporum statura.* Zieglerus loco alias laudato. *Sunt vero Lappones staturæ modicæ.* Damianus à Goës: *Indigenæ istius provinciæ mediocris staturæ sunt.* Ita peregrini, nec aliter Scriptores septentrionales. Olaus Magnus lib. IV. c. 11. *Gens hæc ut plurimum pusillæ staturæ est.* Olaus Petri Niurenius. *Lappi sunt plerique mediocris staturæ.* Firmatque hoc experientia quotidiana, ex qua nuper admodum Lomenius Briennæ Comes in Itinerario suo: *Gens brevissimæ staturæ.* Isacus Vossius

ſius facit plane inconcinnos, atque plurimum tricubitales in ſuis ad Pomponii lib. III. c. 8. obſervationibus. *Lapponibus*, ait, *Samoyedis, & ſi qui ii magis ſeptentrionales, iſtis plane inconcinnum eſt corpus, & tanquam in nodum contortum. Non tamen Pygmæi ſive cubitales ſunt, ad ternos ut plurimum cubitos, nonnunquā altius excreſcunt.* Quod addit, tamen non pygmæos eſſe, fit, ut illos arguat, qui pygmæos aliquos in hiſce locis ſtatuerunt, doceatque, factum occaſione hujus gentis. De tricubitali longitudine ſubdit amplius: *Apud Lappones legitima ſtatura eſt trium cubitorum.* Et profecto tales vulgo cernuntur; quanquam quidam ſint minores, quidam etiam excedant iſtam longitudinem; quod agnoſcit ipſe, quando addit poſt verba priori loco adducta: *Vidi etiam, qui quatuor cubitos, hoc eſt, juſtam ſtaturam, æquarent.* Firmat idm Olaus Petri. *Vidi inter trecentos, quos contemplari licuit ſimul, aliquos proceritate nullis gentium cedentes.* Quanquam ii pauci ſint. Tornæus. *Monga ſtoora hittas dær intet.* Hoc eſt: *Multi proceri non reperiuntur.* Cauſam brevitatis hujus conjicit Voſſius in frigus intenſiſſimum, quod videtur vero conſentaneum. Nimirum ubi calor naturalis oppugnatur ab externi frigoris violentia, ſic ut in defendendo ſeſe adverſus eam pene unice cogatur eſſe occupatus, fieri profecto nequit, quin decedat multum concoctioni juſtæ, atque ita brevia exiliaque maneant corpora. Quanquam mea ſententia non parum iſtuc faciat, quod utantur cibo parum apto ad alendum, atque faciendum corpus, ſicut ex ſequentibus liquebit. Licet vero Lappones ſint parvi, ea tamen inconcinnitas, quam notat Voſſius, non deprælienditur in ipſis. Et colligitur vel ex agilitate ipſorum, cæteraque aptitudine ad negotia diverſa, de qua poſt dicetur. Certe ubi membra ſunt diſtorta, neque ſibi mutua convenientia reſpondent, fieri vulgo quidem ac communiter nil tale poteſt, quod fit à Lapponibus. Quanquam non neceſſe ſit, ut adferamus rationes, cum ſe offerant quotidie conſpiciendos, in quibus ad proportionem juſtam omnium membrorum nihil deeſt. Sed nec deformitas in eis, qualem notavit Lomenius, ſi naturæ habitum attendas. *Gens*, inquit, *natura deformis.* At nos iſtiuſmodi deformitatem hactenus in eis obſervare non potuimus.

Neque nostrum modo hoc judicium de forma ipsorum, sed & ante nos aliorum. Quin imo pulchras facit Lapponum puellas Olaus Magnus lib. IV. c. 11. *Mulieres ac puellæ earum regionum valde fœcundæ & pulchræ sunt, ea potissimum causa, quod candore & rubedine opificio naturæ præcipio, formosiores habentur.* Et Joh. Tornæus. *Kroppen ær dem hehl hasiter, och cliest quinfolken tæmlig vvæl skapade.* Hoc est: *Corpus habent candidum, mulieresque satis sunt formosæ.* Neque possumus diffiteri, quin & nos viderimus non semel fœminas forma satis bonas. Scilicet hæ formam à natura sibi datam cura majori custodiunt, quam viri, ut nihil sit mirum, horridiores hos videri. Sed hoc vitium est non naturæ, verum negligentiæ, aut ruditatis. Ad quod venit, frigoris diuturnitas, & injuria cœli aërisque, contra quam neque muniunt se satis, idoneo amictu; nec munire sciunt aut possunt, item fumus, tuguria, in quibus degunt, opplens quotidie, ut fieri nequeat quin perdant multum ex forma sua naturali. Neque alia est causa cur viri pleriqu sint coloris fusci. Paulus Jovius in superius nominato libello: *Lapponibus exigua corporum statura, luridi contusiq; vultus.* Item Petrus Claudi in Desc. Norveg. c. 28. de ipsis: *De ere megit sorte oc brune paa deris krop.* Hoc est: *Nigri admodum ac fusci sunt coloris in corporibus suis.* Scilicet inde à prima nativitate jacent in fumo, quod quid mirum est, si tandem corpora colorentur. Johannes Tornæus, Pastor & Præpositus Tornensis, colorem eum nominat rufum, in libello Ms. de Lapponibus. *Color faciei*, ait, *varius, celeberrime tamen subrufus.* Sicut autem brevis sunt staturæ Lappones, sic plerumque macilenti, estque res prorsus rara, inter ipsos, homo obesus. Petrus Claudi dicto loco de ipsis: *De ere maugre oc skrinde folk. h. e. gens est macilenta & sine succo multo.* Nempe frigus, quod non sinit eos pervenire ad justam magnitudinem, illud ipsum succum quoque sanguinemque minuit in ipsis. Addenda huic & levitas in eis summa, si cum aliis conferantur, quod putant fieri, quia sale non vescuntur. Olaus Petri. *Quia salitis non vescuntur leviores sunt aliis.* Et hic quidem corporis habitus apud ipsos, in universum. Privatim capita habent crassa, frontem porrectam, oculos cæsios reconditio-

ditioresque ac Lippos, nasum brevem planumque, unde *vultum contusum* Jovius in eis annotavit. Os plerorumque patens est, & prolixum. Johannes Tornæus ita describit: *Vader ægonen ech af ansichte æra dhe breda, med toma Kinder, och langa hakar. Dhe hafvva stoora hufvvuden, roeda och bloeta ægen.* Hoc est: *Faciem habent planam, genas macilentas, menta longa. Capita eorum magna, rufi & lippientes oculi.* Crinibus vestiti sunt brevibus & rectis, prorsusque raris, barba quoque rara & brevi, & quæ non bene mentum teget. Color utriusque niger est, contra consuetudinem septentrionalium reliquorum. *Crines utriusque sexus atri, & duriusculi*, ait Tornæus, uno loco. Et alio: *Dhe hafvva gemenligen svvart och stræfft haor, och hafvver jag aldrig ænnu sedt mehra æn en Lapp, med gaoldt haor.* Hoc est: *Capillos plerumque habent nigros & spissos, nec præter unicum, unquam vidi Lapponem cum capillis flavis.* De barba testatur Johannes Buræus in Libro variorum Collectaneorum Ms. quam inscripsit Sumla p. 231. *Lapper hafvva tunt och litet skieg.* Hoc est: *Lappones barbas habent pilis raris brevibusque.* Pectus habent latum fere, ventrem modicum, crura pedesque graciles, & ad cursum aptos mireque veloces, quod & ipsum in eis Jovius, ut peculiare quid, notavit. In membris robur est & vis, quam ob causam Damianus Goës eos appellavit nervosos. *Indigenæ istius provinciæ*, inquit, *nervosi & mediocris staturæ sunt.* Idem docet Petrus Claudi. *de ere megit sterke, re end andre menniskior, saa som mand kand profvve paa deris buer, hvvilka en Norsk mand kand icke drage halfparten saa lenge op, som dse.* Hoc est, *Longe validiores sunt, quam vulgo homines alii, quod intelligitur ex arcubus ipsorum, quos Norvagus aliquis vix ad dimidium ejus potest intendere, quod ipsi faciunt.* Sunt autem Lappones non modo membris firmis atque validis, sed & promptis & agilibus. Quod testatur etiam Zieglerus. *Sunt*, inquit, *Lappones corpore usque adeo agili, ut accincti pharetra & arcu transmittant saltu sese per circulum diametri cubitalis.* Quanquam quod de circulo hic addit, per quem transmittant sese, id fortasse viderit in agyrtis aliquibus. Gens ipsa ludicra ejusmodi ignorat. Interim contendere cum aliis cursu,

ſu, invia ſuperare ſaxa, in ſumma eniti arborum cacumina, quotidianum illi exercitium. Ut non immerito Jovius; *Lapponibus ſunt pedes velociſſimi.* Et Scaliger Exerc. 213. *Scimus nos, Lappones eſſe corpore vegetiſſimo, agilitate inſigni.* Licet autem firmi ſint, ac agiles, tamen nunquam incedunt erecti, ſed inclinato ad anteriora corpore, quod accidere ipſis putant ex frequenti ſeſſione, humi ſuis in tuguriis Dn. Joh. Tornæus: *Corpus totum antrorſum, quodammodo ſubcurvum exiſtit, aſſidua quippe ſeſſione inflexum.* Et loco alio: *Dhe æra och Kut-eker Krokryggda.* Hoc eſt: *Dorſo quoque ſunt incurvo ſeu inflexo.* A corpore venio ad animum, in quo illud ante omnia occurrit, quod Lappones ad omnem ſuperſtitionem ſint proclives. Nempe cum in ſylvis inter feras vivant, nec ſocietatem colant mutuam, ſed familiæ ſingulæ agant ſeorſum pro ſe, remotæ à cæteris, non eſt adeo mirum, quod in ſuperſtitiones varias prolabantur. Sed de ſuperſtitionibus eorum ſeparatim agam. Deinde gens eſt ſupra, quam quis credat, meticuloſa & imbellis. Obſervavit pridem Paulus Jovius, quando ſic de ipſis in Moſchoviæ delineatione. *Lappones exiſtunt gens ad omnis externi hominis veſtigium, navigiique conſpectum fugax.* Idem factum ab Olao Magno, lib. IV. c. 11. *Gens hæc,* ait, *ut plurimum puſillæ ſtaturæ eſt, animoq; puſillo.* Firmat hodierna etiam experientia, ex qua Joh. Tornæus: *Till Krigsvvæſendet hafvver Lappen i alla ſina dagar een ſkræk och faſa dragit.* Hoc eſt. *Militiam Lappo omni tempore abhorruit, & timuit.* Samuel Rheen c. 14. *Lapparna æra & ſedant folk, ſom ſtærſta deehlen till Krigh alldeles oduglige æro. Ty hoos dem finnes ingen manlig frimodigheet, uthan æro gemeenligen færſagde och kleenmodige.* Hoc eſt; *Lappones plerique omnes ad bella prorſus ſunt inutiles; nullum enim animi virilis robur in ipſis, ſed timiditas plerumque ac puſillanimitas.* Neque deſunt rationes, quare ſint puſillo animo, quia nempe ſanguinis ſpirituumque copia deſtituuntur propter frigus, atque victum tenuem, ſuccoque bono carentem. Eſſe autem animoſiores, quorum corpora ſanguine ſpiritibusque plena, vetus dogma eſt, & obſervatum omni tempore: contra minus animoſos, quibus iſta deſunt. Ideo & Barptolomæus Cocles Phyſio-

Physiognomiæ c.2.de iis; quorum corpora naturaliter sunt frigida: *Facile timent, & expavescunt.* Et quoniam meticulosi, nullus hodie ipsorum usus est in bello, neque ullum Suecis præbet militem Lapponia, cum ex cunctis cæteris provinciis scribantur. Ac ne ante quidem unquam præbuit cuiquam Regum, quod ex monumentis publicis, & cathalogis, in quibus extant scripta militum à multis retrò annis nomina, est apertissimum. Adeo est commentitia, calumniæque, quam historiæ propior eorum fabula, qui Lapponum etiam vexilla pluscula in castris secum habuisse Gustavum Adolphum, supra omnes positum calumnias, tradere non erubuerunt. Sed nimirum erat aliquid excogitandum, quo excusarentur clades tot, quibus hostes suos ad stuporem orbis universi Heros invictissimus affecit. Hoc si opera & arte Lapponum diceretur procuratum, egregium & fidem inventurum facilem apud imperitos videbatur. Quasi vero artibus Lapponicis impetrari victoriæ ullæ possent, vel si possent, ea fuisset apud hostes pietas, ut non prius ipsa commovissent Tartara, & ex imo, quicquid est virium infernalium, evocassent, quam subiissent tanta mala. Itaque, ut dixi, absurdissimum hoc est commentum, cui repugnat non modo notatus pridem scriptis etiam publicis signorum omnium, quæ secum habuit in bello, numerus, & vocabula gentium ductorumque, qui sub eis militarunt; Verum ipsa gentis Lapponicæ natura, penitus à bellis omnibus abhorrens, atque aliena. Quo accedit illud etiam quod durare nequeat extra regionem patriamque suam, verum incidat in morbos, atque extinguatur extra eam, quippe cum non ferat cœlum mitius, neque magis salem, panem, & id genus cocta cætera cibaria, quæ nobis usitata, possit pati, quam nos pisces exsiccatos aëre, carnesque crudas ipsorum. Quod non semel usu comprobatum est, his etiam in terris, in quas nemo venit Lapponum, quibuscunque evocatus præmiis, ut non malit vivere in patria, vel si carendum ea ipsi, tempore brevissimo moriatur. Multo magis vero fieri hoc solet aliis in regionibus. Cujus rei legitur exemplum apud Olaum Magnum lib. XVII. c. 27. Verba hæc sunt: *Illustrissimum Principem Sueciæ, Stenonem Sture juniorem Duci Holsatiæ Friderico sex hujusmodi*

animalia (rangifero,) *misisse notatum est, duosque masculum & feminam Lapponicæ gentis conjuges eisdem animalibus adjunxisse custodes. Quibus è sua nativa terra translatis, atque alienæ directioni subjectis, quia optata quies vivendique ratio subtracta erat, nec ipsis, nec bestiæ, singulari aura destitutæ diutius in vita mansere.* Cæterum quæ dixi de imbellia eorum, infirmari eo videtur, quod de ipsis habet Zieglerus. *Gens,* inquit, in descriptione Lapponiæ, *validissima est, & diu libera fuit, & arma sustinuit Norvagiæ Sueciæque.* Ac secutus est in exercitat. 213. Joh. Scaliger (nam aliunde vix habere potuit, cum de gente hac nemo alius hoc prodiderit) ubit ait; *Scimus Lappones esse adversus hostes fortissimos.* Equidem & apud Petrum Claudi cap. 27. legas, hosce populos fuisse quondam sui juris, ac ne ab Haraldo Pulchricomo quidem, Rege Norvagiæ, potuisse subigi, qui tamen cæteras regiones omnes suo imperio subjecerit, habuisseque tum Regem suum qui vocatus *Motle* fuerit. Verum quicquid de hoc Motle gentisque hujus libertate habet, hoc est istiusmodi ut nihil probet de ipsius fortitudine. Videlicet desumsit omne ex historia Snorronis, quæ de Motle, artibusque magicis ipsius non pauca, de virtute fortitudineque bellica verbum habet nullum, ut ex pag. 56. editionis Haffniensis Anno 1633. in lucem missæ manifestum est. Neque fors Zieglerus aliud respexit. Unde namque ipsi potuisset innotescere de libertate ista, nisi ex historiis, quæ nescio an extent aliæ, quam Snorronis magis certæ. Nam ipsius quidem tempore jam Lappones imperio Suecorum erant subditi. Nisi malumus putare Lappones & Biarmos habuisse pro iisdem, atque tribuisse illis, quod de his repererat. Biarmorum enim bella quædam apud ipsum etiam Saxonem memorantur. Quanquam ne in his quidem prædicet animositatem. Quin imo contra sic de ipsis lib. 1. *Biarmenses arma artibus permutantes, carminibus in nimbos solvere cœlum, lætamque aëris faciem tristi imbrium aspergine.* Ut proinde non sequatur, diu fuit libera hæc gens, idcirco armis ac virtute se defendit, atque ita inter gentes animosas referenda est. Quicquid autem sit de Biarmensibus, de Lapponibus non potest dubitare, nisi qui tot seculorum experientiæ, duranti ad hunc

diem

diem, & naturæ ipsi velit repugnare. Præter imbelliam & meticulositatem in Lapponibus est promptitudo ad suspiciones omnes, & facilitas. Scilicet qui suæ conscii sunt infirmitatis, & ex eo sibi metuunt, non possunt aliter, quin habeant suspecta omnia. Wexionius lib. IV. Desc. Suec. c. 6. *Lappi agrestes sunt, & valde suspicaces.* Et sic ante ipsum Paulus Jovius: *Lappones existunt gens, supra quam credibile sit agrestis, & suspiciosa.* Jam ex ista suspicandi promptitudine aliud in ipsis vitium, quod sint faciles ad injurias occultas, student nempe declinare malum, quod suspicantur sibi imminere, cum damno atque etiam exitio, illius, à quo sibi metuunt. Hinc artes ipsorum clandestinæ machinationesque magicæ, quibus mutuò se petunt, sæpe minimis ex causis. Qua de re Petrus Claudi: *Det skeer ofte, at de blifua in byrdes vens, oc forgiære huer andre.* Hoc est: *Sæpè accidit, ut inter se fiant discordes, alterque alterum circumveniat.* Et subjungit ibi memorabile exemplum unius, qui cum alium diu frustra tentasset lædere, quod alter artibus similibus instructus ei obstaret, tandem saxum ingens, sub quo alter capiebat somnium, arte magica ruptum in eum conjecerit. Atque ita Samuel Rheen: *At bedrifvva hemligen mord æro een part myckit begifne, hvvarfære det i lændom och af dem noge skicer,* hoc est: *ad cædes clandestinas pars eorum admodum est facilis, & committuntur ab ipsis haud infrequenter in occulto.* Neque fortassis aliud volebat Petrus Claudi, quando sic de ipsis prodidit: *De ære hastige, och een sinde folk, liege som dse hadhe een biorne natur.* Hoc est: *Præcipites sunt, & iracundi, velut ursinam nacti essent naturam.* Non enim per ursinam naturam innuere fortitudinem & audaciam videtur, sed truculentiam immanem, à qua nihil eos queat revocare, postquam semel facti sint irati. Quod posterius præcipue in feminis eorum observat Joh. Tornæus, si ætate fuerint provectæ, quod nimirum facile commoveantur ad iram, iratæque agantur velut in furorem ut nihil quidquam pensi habeant. Verba longiora sunt, quam ut Suetice possint apponi. Latine sic se habent; *De feminis Lapponum hoc observandum, quod earum pars maxima, cum ad provectam venerint ætatem, ferre nequeat ullam repentinam motio-*

nem, mutationem aut perculsionem. Sed si eas quis commoverit ad iram, verbo asperiore aut inciviliore, digitum intenderit in eas, per ludibrium verba earum gestusve fuerit imitatus, ex inopinato eas attigerit, aut scintilla subito in illas exsilierit, velut furor quidam animos eorum invadit, in eum, cujus causa tale quidpiam evenit, irrunt, lacerant ejus crines, verberant ipsum titionibus, aut obviis quibusque rebus aliis. Et licet adesset spectatissimæ dignationis quispiam, non vererentur tamen ea etiam in furore isto revelare, quæ natura voluit esse obvelata, uno verbo similes sunt iis, quos morbus gravissimus omni rationis usu penitus privavit. Notant quoque studium fallendi alios in eis, quod fortassis ex his ipsis causis oritur. Nam doli, fraudes, & deceptiones clancularia in magnum animum non cadunt quod jam olim Aristoteli est demonstratum. Johannes Tornæus: *fallere & veritatem subticere, interdum contingit.* Et alio loco, *uthi all beställning äro dhe klooka och ill sluge, uthi handell bedragelige.* Hoc est: *In omnibus negotiis sunt callidi & astuti, in commerciis fallaces.* Samuel Rheen; *Lapperna äro i sin handell mykit bedrægelige.* Hoc est: *Lappones in negotiis suis admodum dolosi & fraudulenti.* Item fors respexit & Damianus, quando sic de ipsis: *In suis permutationibus sagaces & expertissimi sunt.* Nisi credimus fuisse alios priscis temporibus. Nam Paulus Jovius de eis: *Cum absentibus & ignotis sincerissima fide permutationes transigunt.* Firmat idem etiam Olaus Magnus lib. IV. c. 5. ubi de Lapponibus. *Hæc gens Lapponum sine dolo omnia communicat, cui sola contentio est, paupertatem fugere, & diutius non amare. Nesciunt populi illi esse lucripetæ, ne se aliqua negotiationis calliditate discrutient.* Et paulo post; *bonæ & fideli permutationi inhærent.* Ac fortasse, postquam decipi cœperunt, metu, ne decipiantur, ipsi alios decipiunt. Quod non alienum est, ab ingeniis meticulosis, qui, quod semel instituerunt metuere, student evitare quacunque possunt ratione. Jam ut sunt dolosi, sic ad gaudium ex dolo propensissimi. Quod idem Samuel Rheen docent istis verbis; *Nær the them bedregit hafvva, bespotta the them, hvvilka the saoledes bedragit hafvva.* Hoc est: *Postquam eos fraude circumvenerunt, ultro irrident, quos sic deceperunt.*

runt. Scilicet non potest non placere ipsis, si cum rebus cæteris agnoscant se inferiores, aliqua tamen vincere alios se posse intelligant. Nec fortassis alio referri debet, quod exagitare alios, & in colloquiis privatis soleant traducere. Qua de re testis est is ipse, quem jam nominavi. *Till sin nastes færtahl, æro the mykit begifne, sao att nær tvvoa eller tree Komma till samman, sao kunna the ey annat æn færtahla.* Hoc est: *ad calumnias aliorum adeo sunt proclives, ut si duo tresve conveniant, vix possint aliud, quam alios traducere, ac exagitare.* Speciatim vero annotat, quod exagitare, & convitiis proscindere gentes, diversas à sua, consueverint. Adeo nimirum nulla est, ne Lapponia quidem excepta, quæ se non putat optimam ac præstantissimam, longeque positam supra cunctas alias, prudentia, vel alia virtute. *Serdeles færtahla the folk af andra nationer, gifvvandes dham æknampn eller till nampn*, ait. Hoc est: *præcipue vero aliarum Nationum populos traducere consueverunt, dareque eis peculiaria cognomenta.* Accedit hisce, primo studium habendi aut corradendi prorsus inexplebile, profectum & ipsum ex metu, quam paupertas, rerumque ad vitam pertinentium indigentia eis incutit non exiguum. Joh. Tornæus: *Deres natur bestaor utaf een omaottlig girigheet.* Hoc est, *à natura eis inhæret immensa avaritia.* Deinde ignavia, quæ videtur oriri ex eo, quia, cum ob alimenti pravitatem minus firmo durove sint corpore, labores perferant ægerrimè. Olaus Petri tam amantes otii desidiæque ait, ut tametsi regio earum non uno loco admittat cultum, maneat tamen horrida & sylvestris. Verba ejus c. 19. *Amor desidiæ & agricultura, & pecorum usu animum eorum avertit. Per ignaviam fertiles aliquibus in locis campos illis colere & serere penitus ignotum. Turpi ita otio vitam exigunt, & incommoda ex barbarie malunt patientia, quam labore evincere.* Sed & alias in comparando victu, quoties laborem postulat, sunt parci, nec procedunt ad venationes aut piscationes, nisi per defectum & inopiam rerum necessariarum compulsi. Ex quo suspicor & id oriri vitium, quod sint erga parentes suos, senio præsertim morbisque con-

fectos, duri atque impii. Nec contemnant modo eos negligantve, sed & odio penè prosequantur. Partim quia, si quæ habent bona, possidere ea malunt, quam exspectare; partim quia victum comparare his, à quibus nulla habent commoda, molestum putant atque tædiosum. Sic narrarunt mihi ipsi, qui cum eis sunt versati. Quanquam dissentiat Jo. Tornæus: *Færældrarna*, inquit, *haollas athi tillbærlig vværdning och æhra, ja sao, at nær the aoldriga vvarda, laota dem barnen aldrig vvaordlæsa, uthan till dædedagarna medd stærsta aohaoga underdaolla och skiæta.* Hoc est: *Parentes debito prosequantur cultu & honore, adeo, ut, cum consenuerunt, liberi curam eorum deponant nunquam, sed usque ad obitum sollicitudine summa alant, & foveant.* Licet autem forte hoc obtineat apud Lappones Tornenses, obtinebit magis ex bona disciplina, quam ingenio indoleque, cum contrarium ipsi etiam observaverimus in aliis. Superest libido, de qua notanter sæpe Samuel Rheen. *The æro och inclinerade till andra stoora laster, doch særdeles till skiærlefnat.* Hoc est, *sunt & ad alia propensi vitia magna, sed peculiari modo ad libidines.* Diversum quidem habet Wexionius in Descriptione sua Sueciæ; nam, *adulteria*, inquit, *& fornicationem Lappi oderunt, ipsique vindicant.* Verum, ut concesserim de adulteriis, & probabo in sequentibus aliorum testimoniis, sic causa nulla est, cur fidem dicti scriptoris, quique diu inter ipsos est versatus, & versatur hodieque, elevemus. Cum præsertim idem tradat Herberstenius de ipsis in Historia rerum Moschovitarum. *Loppi*, ait, *quamvis pane, sale, aliisque gulæ irritamentis careant, multum tamen proni in libidinem esse perhibentur.* Adde quod sit studium ingens atque incredibile, apud ipsos procreandæ sobolis, de quo agam in sequentibus, quod in tugurio unico sine discrimine sexus, ætatisque, viri, fœminæ, juvenes, puellæ versentur, jaceantque noctes atque dies, unde ad hæc varias frequentesque dari atque accipi occasiones, verò admodum est consentaneum. Quin imo exempla sunt in promptu eorum, qui studiorum gratia hic, & alibi versantes, compescere libidinem non potuere, ac ne quidem curam magnam impenderunt, ut compescerent, quasi esset vitium non usque adeo pudendum.

Quanquam forte non ubique se habeant eodem modo, sive cœli quædam faciat hoc diversitas, sive disciplinæ. Nam & Joh. Tornæus de Lapponibus Tornensibus: *Scortationes & concubitus clandestini raro apud eos audiuntur, sic ut plures sæpe anni circumeant, priusquam proles ex scortatione concepta habeatur ad Baptismum.* Vel si mavis ipsa ejus verba: *Hoordocus last och læn skelæger hæres icke heller ofta hoos Lapparna, sao, at maouga aor færlæpa, at intet oæchta barn bars fram till Christendoom.* Nisi credas, mirum non esse, proles concipi raras ex scortatione, præsertim in gente, quæ natura sua parum est fœcunda. Atque ista quidem sunt, quæ in ipsis repræhensionem promerentur. Sunt verò & aliqua, quæ laudem. Quale primum, ut ajebam modo, quod matrimoniorum sanctitatem custodiant. Sic Wexionius docuit, qui sua hausit ut opinor, ex Buræo. Buræus ita habet: *Sunt apud Lappones adulteria rara.* Idem firmat Olaus Petri: *Conjugium videatur sacrosanctum venerari, & caste servare.* Joh. Tornæus: *Euthenskap haulla the æhrligit och gott, som andre rætta Christne.* Hoc est: *Conjugium honeste ac probe colunt, sicut alii vere Christiani.* Damianus à Goës; *matrimonia observant, & mire sunt zelotypi.* Deinde ignorant furta; suam quisque rem possidet imperturbatam. *Furta*, inquit, Buræus, *rarissima ac pœnè inusitata.* Pari modo Wexionius: *Furta ignorant.* Sic Joh. Tornæus. *Till stoeld och Tiufvverii draga the een styggelse.* Hoc est: *Furta plane abominantur.* Et ante hosce Olaus Magnus lib. IV. c. 5. *His insigne piaculum est aliquid rapere.* Hinc *consuetum* est, pergit Buræus, *non modo Lapponibus, verum etiam mercatoribus, suas merces illinc transportantibus, eas stragulo saltem contra nivium injuriam obtectas, sine aliquo custode sub dio relinquere, proque negotiorum expeditione ad alias hordas longissimo itinere abire, nullamque prorsus curam habere, ne vel loco moveantur, nedum auferantur.* Atque ita opus erat apud eos, qui nullis Clausi oppidis, aut domibus versantur. Nam sine tecti munimento res suas habentibus, quid salvum esset, si furari liceret. Etiam hoc commendandum, quod benefici sint ferè erga pauperes, tecto eos excipiant, alantque sæpe longo tempore. Jo. Tornæus: *Dhe fattiga*

ga hysa dhæ gærna, och dem hoos sig i heelt, halft, fiærdendels aohr, meera eller och mindre efter foerraodet och lægenheeten uppehaolla, och sedan mædh egna reenar till een annan foera; Hoc est: *Pauperes libenter excipiunt domo, eosque alunt per annum integrum, dimidium, partem ejus quartam, pro facultatibus suis, post Rangiferis propriis devehunt ad alios.* Quin & juvant eos modis variis, præsertim per Rangiferos seu Rhenones suos, quos vel ad operas faciendas præbent gratis, vel ad capiendum qualemcunque ex ipsis. Samuel Rheen, cap. 24. *Emoot the fattiga æro somblige aff them myckit vvarkundsan, sao att om een fattig Lapp, som ingen Reenar æger, kommer till the ryka och foermoegne Lapper, och begærar tvvoa tree, tyo, eller tiugu rhenar, eller vvæyor till læns at molka oefvver sommaren, eller att drifvva naogot arbete med, vvarder honom sellan af themrykom foervvægrat.* Hæc Latine ita sonant: *Erga pauperes aliqui ex ipsis admodum sunt condolentes & misericordes, ita ut si Lappus pauper, qui rangiferis est destitutus, veniat ad ditiores atque opulentiores, & ab eis postulet duos, tres, decem, viginti rhenones masculos feminasve, ad colligendum Lac ab eis per æstatem, aut faciendum quoddam opus, eos raro ipsi negent.* Addendum est & illud, quod sint erga peregrinos humani, libenter eos recipiant sub tectum, victum præbeant, quem possunt, aliaque omnia ei præstent officia. Quod testatur Joh. Tornæus. *Till att undfao eller befordra dhe fræmmande eller resende æro the myckit beuægna och vvilliga*: Hoc est; *Ad excipiendos peregrinos, aut facientes iter, admodum sunt proni facilesque.* Idem docet ante dictus auctor de ipsis in hunc modum. *Emot the fremmande æro the myckit bevvaogne, och gærna meddehla och aflaota, alt hvvad i deras förmogenheet finnes: Spysandes them med then maat hoos them ær brukligh.* Hoc est: *Erga peregrinos valde sunt propensi, eisque libentissime concedunt præbentque quicquid habeant in suis facultatibus, cibum offerendo, qualis est in usu apud eos.* Et occurrit bona copia exemplorum apud illos, qui navigationes Septentrionem versus descripsere, ostenduntque non raro naufragos, vel alias errantes ab eis exceptos benigne, ac humaniter habitos, recreatosque fuisse. Quo fortasse respexit & Scaliger Exer. 2. 13. ubi sic

de

de ipsis: *Scimus nos, Lappones esse erga hospites innocentes.* Hæc sunt fere, quæ & laudem in Lapponibus promerentur, atque inter virtutes earum debent numerari. De cætero gens est, non usque adeo civilis atque polita, si cum aliis conferatur populis Septentrionis. Quo intuitu jam Paulus Jovius de ipsis, *Lappones existunt gens, supra quam credibile sit, agrestis.* Pari modo Wexionius Lib. IV. Suec. c. 6. *Lappi agrestes sunt.* Amant tamen munditiem; iccirco aqua sese lavant, & faciem, & manus frequentissime. Testis est, quem sæpè jam laudavimus, & laudabimus in sequentibus Dn. Samuel Rheen c. 14. *Ehuruvvæl the altyd vvistas i rækekottor, haolla de sigh liikvvæl reene, tvvættandes sina hænder och ansichten hvvar dagh ganska vvæl.* Hoc est: *Licet habitent in tuguriis fumo plenis, tamen operam dant ut sint mundi lavando manus faciemque singulis diebus summa diligentia.* Contra Jo. Tornæus: *Mæstendeels æra dhe skaorfvvoga, effter dhe sig scillan tvvætta, och hufvvudet intet rychta eller borsta.* Hoc est: *Sunt plerumque scabiosi, quia raro sese lavant, caputque non pectunt aut comunt.* Sed fortassis speciatim de Lapponibus Tornensibus hoc accipiendum, nam in cæteris nil istiusmodi observes. Nec ingenio sunt omnino destituti, verum ejus quoque vi non nulla pollent. Quod apparet facile, quia ipsi omnium suorum utensilium sunt fabri. Ipsi vestes sibi sarciunt, ipsi suunt calceos, ipsi nent, ipsi vasa lignea, instrumentaque omnis generis, sive ad iter sive ad venationem, aucupium, piscationem sibi conficiunt. Et sunt quædam prorsus artificiosa, sicut suo loco indicabitur. Itaque non ipsi sibi solis accommodant, sed & aliis, qui ab ipsis expetunt, & in usus suos quærunt. Zieglerus, *naves, dolia, omne instrumentum domesticnm probe fabricant, & exportant in viciniam.* Memoria etiam & judicio valere, testatur Johannes Tornæus. *Sunt*, inquit, *tenaces memoria, judicio acres.* & loco alio. *Af færstaondet æro dhe godha, till minnet starka.* Hoc est: *usu rationis præstantes sunt, memoria validi.* Sed hæc melius intelligentur ex descriptione singulorum, atque iis quæ prolixe dicemus in sequentibus, ubi de diversis Lapponum opificiis similibusque sermo erit.

Cap. VI.

De Origine Gentis Lapponicæ.

Gens Lapponica unde suam duxerit originem, & quibus causis, quave ratione venerit in terras, quas nunc tenet, nemo prodidit memoriæ, quod sciam, neque nobis divinare promptum est. Ex Suecorum gente nata esse nequit, cum nil magis sit dissimile, quam Lappo atque Suecus. Non forma corporis, non animi ingeniive constitutio, non lingua, non vestitus, nihil denique in hoc, quod cum illo ulla ratione conveniat. Neque potest dubitare quisquam, qui vel semel viderit, Lappones esse diversissimæ originis. Sed nec ex Russis seu Moschoviis putari possunt provenisse, quando non cum ipsis magis, quam cum Suecis conveniunt. Russi fere omnes sunt proceri, Lappones contra breves. Russi corpulenti & obesi, Lappones macilenti & exiles. Russi densis crinibus, barbis prolixis, Lappones brevibus & rarissimis. Russi vultu bene colorato, Lappones fusco. Ipsa denique repugnat lingua, in qua nihil, quod cum Russica vel tantillum conveniat. Idem censet etiam Jo. Tornæus, in Lapponiæ descriptione Suetica: *uthaf Ryssarne kunna the icke heller vara, emædan Ryssen bygger sigh huus, brukar aoker och ængh, hafuer fæ och bookap, huilket alt Lappen huarken æger, eller skiæter. Der till medh ær ingen gemenshap emillan spraken.* Hoc est: *Ex Russis oriundi esse nequeunt. Russus enim extruit sibi domum, exercet agrum & prata, alit pecora & jumenta, quæ omnia Lappo neque possidet, neque curat. Præterea, nec est ulla inter linguas utriusque populi convenientia.* Supersunt ex vicinis Norvagi ab una parte, ab altera Finnones. Ex Norvagis orti esse non possunt, qui quæ Suecorum differentia est à Lapponibus, eadem est & Norvagorum. Sunt enim originis ejusdem Sueci & Norvagi. Reliquum igitur, ut credamus ex Finnonibus esse oriundos. Id quod censuit & Wexionius in Descr. Sueciæ lib. II. c. 15. ubi ait: *Lappi, Finnorum, ut videtur, proles.* Item lib. III. c. 27.

Gens

Gens Lappica ex Fenningia orta videtur, ubi quædam parochia Lappio dicitur. Quod de parochia Lappio Wexionius hic addit, quasi ea Lapponibus prima originis nominisque dederit initia, conjectura est, nullis subnixa fundamentis. Et diversum demonstravimus jam in superioribus. At quod ita generatim censet, originem debere suam Fennis, admodum est verosimile, crediderunt que viri alii doctissimi. Quos inter eminet ὁ πάνυ Conringius, qui in libro de antiquissimo statu Halmostadii sic hac de re: *Lappones in borealem Europam ex Asia adventasse verosimilius est, quandoquidem ejusdem cum Fennis & Samojedis videntur originis esse.* Multis idem probari potest rationibus. Jam primum enim ipsa gentis utriusque arguit appellatio, quæ eadem: Lappo quippe sua lingua *Sabmi*, sive *Same* dicitur, ut supra indicatum est; Fenno *Suomi*, ut est notum, jamque publicatum Wexionio lib. II. Des. Suec. c. 9. At vero ista duo inter se nil differunt, nisi sola dialecto. Deinde traditio est vetus de gentis utriusque conditore, quem communi nomine appellant *Iumi* Joh. Tornæus: *den ena alderen effter dhen andra, uthaf en gammal berættelse och inbillningh, hafuer kallat Lapparnas Storfader eller Patriarch, Iumi.* Hoc est: *Ætas una post aliam ex traditione veteri opinioneque Lapponum primum conditorem seu Patriarcham nominavit Iumi.* Idem de Finnonibus: *Finnerna hafua fordomdags ehrkundt Iumo fær deras storfader.* Hoc est: *Finnones olim habuerunt Iumo pro primo suo conditore.* Idem igitur conditor auctorque non potest nisi eandem produxisse gentem. Docet hoc & sermo. Licet enim non sit idem plane per omnia utrique genti, tamen convenit respectu fontis & originis, quod pluribus in capite peculiari de sermone Lapponum firmabitur. Vocabula profecto pleraque sunt similia propemodum. Ut *Deus* Fennis *Iumala*, Lapponibus *Iubmal*. *Ignis*, *tuli* Fennis, Lapponibus *tolle*. *Mons* illis *Wuori*, his *Warra*, & sic res se habet in plerisque aliis. Idem potest colligi ex forma corporum habituque. Fenni constipata habent membra; similia & Lappones. Fenni capillos nigros, lata ora, vultus torvos; pari modo Lappones. Quod si quid discrepat in cæteris, id est exiguum, & tale, ut appareat, ex causa victus

 cœli-

cœlique, sub quo habitant, constitutione, non origine prima in Lapponibus provenire. Ne vestitus quidem multum differt, contra quam non nemo censuit. Ecce enim tibi Finnonem antiquum, sicut delineatus extat hodie, in Storekyro templo, Ostrobothniæ, ubi cædes Episcopi Henrici, commissa à Finnonibus, est expressa.

Vestitum hujus si conferas cum vestitu Lapponum, ut à me delineatus est cap. XVII. apparebit nil differre. Ad postremum ipsa populi utriusque conveniunt ingenia. Fenni quando domi sunt & inter suos, otio fere dediti. Wexionius lib. IV. c. 6. *Fenni foris, quam domi & in natali solo laboriosiores.* Lappones quoque non laborant, nisi victus penuria compellantur. Fenni, quod testatur idem Wexionius, tenaces propositi. Faciunt hoc ipsum Lappones, præsertim capti suspicione, aut offensione læsi, ut superius est indicatum. Fenni superstitiosi magicisque dediti. Nihil apud Lappones frequentius. Ideo de utrisque junctim Olaus Magnus Lib. III. c. 16. *Aquilonis regio Finlandia ac Lapponia ita erat maleficiis olim in paganismo, ac si Zoroastrem Persam in hac damnata disciplina præceptorum habuisset.* Ad postremum, quicquid de antiquis Fennis tradidit olim Tacitus, id hodieque durat in Lapponibus. *Non arma, non equi, non penates ipsis victui, herba; vestitui, pelles; cubile humus. Sola in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant. Idemque venatus viros pariter ac feminas alit. Passim enim comitantur, patremque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur. Huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum.* Neque diversimode describit Saxo, quam ut Lapponas hodiernos censeas delineari: Verba extant lib. V. *Sunt Finni ultimi Septentrionis populi, vix quidem habitabilem orbis terrarum partem cultura ac mansione complexi.*

xi. *Acer iisdem telorum est usus, non alia gens promptiore jaculandi peritia fruitur, grandibus & latis sagittis dimicant, incantationum studiis incumbunt, venationibus callent, incerta illis habitatio est, vagaq; domus, ubicunq; feram occupaverint locantibus sedes, pandis trabibus vecti conferta nivibus juga percurrunt.* Habes plane eadem ingenia, eosdem mores in Finnonibus antiquis, hodiernisque Lapponibus, ut eandem esse gentem, si origo attendatur, dubium vix queat haberi. Huc accedit, quod à Danis Norvagisque *Fenni* nuncupentur hodieq;, qui sunt Lappones. Inde habes apud Petrum Claudi in Des. Norvagiæ titulum capitis vigesimi octavi, quod agit de Lapponibus Regno Daniæ subjectis, *om Finnerne*, h.e. *de Finnonibus*. Ex eadem causa Finnones hos dividit in duo genera, & alterum quidem nominat *Siofinnar* h.e. *Finnones maritimos*, alterũ vero *Lappefinner*, id est, *Finnnones Lappos*, sive *Lappofinnos*. Idem præcedenti capite de his ipsis Lappofiñis. *Pà dhet stora fiald vanha de Lappefinner ors kallas dherfære Lappmark*. Hoc est; *In jugo montium* (qui Sueciam Norvagiamq; intercedunt) *existunt Lappofinnones, hinc illa pars Lappemarkia vocatur*. Nam *Lappofinni* nõ sunt alii, quam qui alias simpliciter *Lappi*, sic vocati sine dubio, quod ex Finnis nati sint & oriundi. Licet simile quid intelligere ex appellatione Lapponũ apud Russos. Nam præterquam quod vocentur *Loppi*, sive *dicti-Loppi*, id est *Lappi*, aut *feri-Lappi*, etiam *Kajienni* nominantur, regioquè, quam inhabitant, *Kajenschaja semla*. Cujus appellationis ratio quæ possit cogitari alia, quam quod habeant eos pro Kajanis? Est autem Kajania pars una Finnoniæ, quæ vocatur magna. Wexionius in Des. Sueciæ Lib. I. cap. 22. *Tenet magnus ducatus* (Finlandiæ:) *Principatus seu Ducatus minores, Fenningiæ specialiter sic dictæ, Tavvastiæ, Careliæ utriusq;, comitatus Cajaniæ, &c.* Unde sequitur, etiam Russis Lappones haberi pro Finnonibus. Sed hic dicat aliquis, qui ex Finnonibus possint esse Lappi, cum hi sint imbelles, illi bellica virtute celeberrimi; hi macilenti & exsangues, illi crassi plurimum & obesi? Verum ista non videntur posse infirmare sententiam priorem. Nam ut de posteriore primo loco agam, quis ignorat corporum habitus pro victus ratione immutari?

Sunt Finnonibus non pauca saginando corpori idonea, quibus omnibus destituuntur Lappones. Itaque hoc quidem argumento nihil in contrarium efficitur. Neque magis valet, quod affertur de ingenio Finnorum militari. Longe alia eorum fuit ratio temporibus antiquis, quibus in Lapponiam misisse colonias videntur. Quod apparet vel ex eo, quia Tacitus gentem nominat inermem. *Non arma*, inquit, *non equi ipsis.* Adeo, vult dicere, à consuetudine bellorum alieni sunt. Sed & hodie non usque adeo proclives. Quin potius, quod experientia compertum est frequenti, publiceque notum, quando dare nomina coguntur, abdunt sese, ac effugere hoc vitæ genus, quanta possunt opera, conantur. Itaque non tam ex indole ingeniove, quam usu atque disciplina, cujus Fenni sunt observantissimi, putandum, quod virtute militari polleant. Nam natura quidem inter ipsos Lapponasquè quo ad ista, differentia est admodum exigua. Et quid tandem opus est, ut revelamus hanc sententiam, cum ipsi Lappones, quorum sine dubio hac in parte fidei tribuendum plurimum, se ortos à Finnonibus testentur. Durat enim apud ipsos hodieque hæc sententia, quam longa serie acceperunt à majoribus, ipsorumquè ducum inter eos extant vocabula, per quos migrationem in Lapponiam fecere. Sic testatur Olaus Petri Niurenius de quodam (*Mieschogiesche*) relatum sibi. Verba ejus. *Ipsimet Lappi derivant suam prosapiam à Mieschogiesche. Sciscitanti mihi, quis, & unde ille fuerit, nihil aliud ex parentum & majorum traditione se hausisse respondent, quam eum jam olim ex Finlandia in oras suas migrasse.* Idem quanquam mutato ducis vocabulo, prodidit ante annos aliquos civis quidam Pithensis, Andres Andresonius vocatus, qui post factus est œconomus Scholæ Lapponicæ, & ex quotidiano cum Lapponibus convictu conversationequè istæc didicit, adeoque fidem promeretur exceptione omni majorem. Hic Andreas, inquam, ait, ipsos memorare *Thins Kogreh*, à quo ducti sint in regiones, quos inhabitant. Qua de re, & Dn. Zacharias Plantinus in præfatione Mſ. cujus alibi feci mentionem. *Confessi sunt illi ex nostris intelligentiores, interrogati, eductos se ex Finlandia, du-*

ctore quodam Thins Kogreh. Quanquam quod de hoc utroque dicitur ductore, id videatur esse novum, nec accipiendum, nisi de migrationibus postremis. Ecquis enim credat, nomen ductoris antiquissimi servatum apud Lappones tam certa fideliquè memoria? Oportet sane ipsum floruisse ante Saxonem, cum is Lapponum faciat mentionem. Vixit porro annis quadringentis octoginta circiter Saxo ante nostram ætatem, quo tempore quæ gesta sint apud sese, ne Fenni quidem ipsi certo noverunt, adeo ejusmodi notitia sperari à Lapponibus haud potest. Deinde arguit hoc nomen *Thins*, quod esse vetus Finnonicum, nemo mihi equidem persuaserit. *Thins* enim, quod Suecis *Thinis*, Batavis *Thinius.* At hoc Batavorum nemo dubitat, quin sit *Anthonius.* Porro Anthonii vocabulum innotuisse Fennis ante notitiam religionis Christianæ, nemo dixerit. Idem judico de causa migrationis suscepta, quam nunc produnt. Ajunt enim se Finnonia egressos tædio tributorum onerumquè similium. Sic enim habet idem Zacharias Plantinus: *Traditur, primum suscepisse migrationem sui ingratiis magistratus. Nimirum oneribus pressos, quam essent ferendis, gravioribus, relictis avitis suis in Tavastia circa Brokarla & Rengoaruis, vastam, quæ Tavastia dicitur, penetrasse primum sylvam, nec ante, quam ad tum incultum australe, quod in Ostrobothnia tenet, sinus Bodici substitisse littus. Ibi primas post primos errores cepisse sedes.* Pugnant istæc omnia cum Lapponum vocabulo. Si Lappones sic dicti, quod fatentur ipsi, & nos supra demonstravimus, quoniam expulsi ac ejecti, qui migrasse ultro, & ad evitationem onerum aut tributorum possunt dici? Sed respondent, sic vocatos, quoniam expulsi post ex illis primis sedibus ad remotiora. Pergit enim ante nominatus Plantinus, & addit post nonnulla interjecta: *Ipsi ipsorum antea conterranei, sive justa impulsi ob desertas improbe pristinas sedes, ira, sive perdito aliquo perditarum sororum avaritiæ atque invidiæ perciti œstro, sive etiam utroq; ipsos, duce quodam, ut fertur, Matthia Kurk, bello adoriuntur internecivo, cædunt, spoliant, totoque demum latissimo illo lætissimoque tractu pellunt: primum quidem misere ad inclytos Salmonum piscaturæ*

tura fluvios, Torna & Kimi, mox vero miserrime in ipsa usque. quæ jam tenent, Alpes utrinque contingentia deserta. Ita Dn. Plantinus ex commemoratione ipsorum; qui hoc addit amplius, testatum esse ante dictum Andream Andresonium, se vidisse literas veteres, in quibus unus ex Præfectis Lapponum *Kurk* nominetur. Habet eadem & pater eius, Olaus Petri Niurenius. Verba, licet longiora, non pigebit exscribere. *Præfato tempore nativitatis Christi evenit, aliquot familias Finlandiæ ex Birkala & Rengo parœciis exiliisse nemus Tavastiæ, & ad littora Ostrobothniæ, ubi jam Nerpis & Mustasara, tum temporis à nullo mortalium habitata, stativa & sedes suas fixisse, ibidemque sine ulla, qua Finni vexabantur in patria, tributorum molestia, summa in tranquillitate multas acquisivisse merces easque quotannis reportasse, & venales proposuisse patriotis. Inde cœperant excellere mirum in modum splendido amictu, delicato victu, opibus & ornamentis, ut exinde eos summâ frui felicitate verissime concluderent. Peræyre id videntes & ferentes Tavasthi, quarum provincia fuere egressi, Matthiam quendam* (Kurkium intelligit) *sua gente clarum in directorem & ducem elegerunt, qui magna Tavasthorum multitudine stipatus, in eorum domicilia irrupit, omniaq; rapinis involvens, non prius destitit, quam eos ex suis sedibus ad fluvios Chimi & Torne pepulisset. Nec diuturna interjecta mora, cum aliquot elapsis duntaxat annis facti sunt certiores, ejectos & dissipatos non incommode apud præfatos fluvios vivere, iterum eos summo adoriuntur nixu, & tum eos tam inhumaniter tractarunt, ut sine jumento quopiam, vel quibusdam pecoribus in ea, ubi jam vivunt, deserta, solis retibus retentis, cogerentur se recipere.* Sed quis non intelligit, hæc cuncta esse recentia? Nam ut nihil dicam de cognomento Kurkiorum, quod probabit nemo tam antiquum, cum hæc cognamenta nobilitati olim fuerint ignota; num quis dubitabis, saltem Matthiam illum floruisse diu, post institutam in Finnonia religionem Christianam? Unde enim alias Matthiæ nomen consecutus sit? Nullus est Matthias in tot nominibus paganicis, quæ occurrunt bona copia, sive apud veteres Historicos, sive aliis in monumentis. At vero Lappones tam sero pervenisse

in quas tenent, circa montes Alpesve, Norvagiæ regiones, quis crediderit? Oportet saltem regiones eas ante adventum ipsorum cultoribus fuisse destitutas. At vero constat tenuisse illas etiam ante tempora Christiana Biarmos & Skridfinnos, quorum hos posteriores ipsos quoque ex Finnonia oriundos, id est colonos Finnorum fuisse, vel ex ipsorum vocabulo colligitur. Quin imo leguntur ipsi Finnones in terris istis jam temporibus Haraldi Pulchricomi sive Harfageri, regis Norvagorum, filijque ejus Erici Blodœxe, qui vixerunt diu ante tempora religionis Christianæ. Memoratque Sturlesonius de hoc posteriore nominatim expeditiones ejus versus Septentrionem ex Norvagia, primum in Findmarkiam, deinde in Biarmiam. Verba hæc sunt pag. n. 56. *der næst seglade han Nord pao Finmarken, och alt till Biarmeland och holt en slachtning mot Biarmeland, och fick sæger, och itt stort byte.* Hoc est: *Postea faciebat vela* (Ericus Blodœxe) *Septentrionem versus ad Finmarkiam, & usque ad Biarmiam, ubi committebat prælium cum Biarmis, obtinebatque victoriam cum magnis spoliis.* Si ex Norvagia profectus est Septentrionem versus, & profectus est itinere maritimo, ut veniret ad Findmarckiam, necesse utique, ut ipsius ætate Finmarkia Norvagiæ fuerit vicina, ut fuerit magis septentrionalis, & fuerit propinqua mari, hoc est, illa ipsa extiterit Findmarkia, quæ hodieque ita dicitur. Quæ cum illo tempore habuerit suos incolas, eosque Finnones, quod nomen regionis indicat, frustra creditur primum occupata à Lapponibus, per Matthiam Kurkium ejectis & expulsis, ex Australi Bothnia. Neque hæc ejectio est illa, unde nomen suum Lappi accepere. Sane Lappi sic sunt dicti ætate Saxonis. At Matthiæ Kurkij expeditionem fuisse antiquiorem, nemo mihi facile persuaserit. Omnium autem minime illæ litteræ, in quibus nomen Kurkii continetur: cum per literas & scriptionem istæc talia conficere, insolens & incognitum fuerit istis saltem temporibus. Quare alia nobis inquirenda sunt migrationis Lapponicæ initia, aliæque rationes, ut ejectos, id est, Lappones vocatos demonstremus. Puto autem Finnones non una tantum vice, verum aliquoties migrationes

tiones in Lapponiam fecisse. Arguitque illud ipsum ductoris eorum vocabulum non unum idemque, sed diversum, quando alii *Tins Kogre* vocant, alii *Mieschogiesche*. Prima vetustissimaque videtur illa, quæ Biarmis sive Biarmensibus initia originemque dedit. Nam Biarmos esse Finnones respectu suorum majorum colligo, quia deos habuere Finnonicis vocabulis insignitos, quia ingenio moribusque cum Finnonibus antiquis plane congruerunt, quia peregrinis omnibus *Skridfinni* dicti sunt, hoc est, Finni super congelatas nives decurrentes, quales solos sine Biarmis cognoverunt veteres, atque adeo pro Biarmis nominarunt. Nempe Finnis dicti sunt Biarmi, quod in loca concessissent montuosa. Probe enim, quod Buræus ait, *Biarmiæ nomen tortum videri à Finnonico Varama, quod montuosam regionem significat*. At peregrini quoniam didicissent, eos soleis ligneis decurrere per nives, idque nominari populis Septentrionis, Suecis inquam, & vicinis, unde id de Finnis illis Biarmensibus didicerant, *att skriida*, ideo pro Biarmis, quod ignotum eis fuit vocabulum, Skriidfinnos appellarunt. Atque quoniam originis ejusdem Finnones & Biarmi hinc non raro & iisdem paruere Regibus, quod exemplo constat Cusonis, qui Finnoniæ Biarmiæque juxta tenuit imperium Holteri Regis ætate, uti ex Saxone novimus. Quæ vero causa fuerit migrationis hujus, nobis non est promptum dicere. Nisi credimus id factum metu Suecorum, qui jam Agni Regis temporibus ingenti clade Finnones affecerant. Sic enim Sturlesonius in vita Agni: *Han drogh till Finland, och stridde met Froste Findernas Konge och slog honom med naogot af sitt folck, och rofuade ryda ut hi Finland, och fick stort byte.* Hoc est; *Expeditionem bellicam suscipiebat in Finlandiam, ubi prælium committebat cum Froste rege Finnorum, quem superabat acie cum magna multitudine popularium ipsius & vastabat longe lateque Finlandiam, ex qua prædam faciebat ingentem.* Veniamus ad migrationem secundam. Eam vero suspicamur factam, cum ad Ladoga lacum usque Russi inciperent arma & imperium suum proferre. Vix enim est dubium, quin metu crudelitatis inusitatæ, qua omnibus temporibus grassati Russi sunt, patriam reliquerint

nonnul-

nonnulli & concesserint in Lapponiam. Atque ut hoc eo magis credam, facit, quia Lappi Russis sunt Kajenni, sicut supra indicavimus, quod sine dubio hauserunt ex eo, quia ex Cajania sciverunt in Lapponiam transiisse. Scire vero istoc Russi, nisi propriam per experientiam, non potuerunt, qui adeo historiæ omnis, præsertim gentium aliarum, sunt ignari, ut ne proprias quidem res consignent, ullamve earum paulo vetustiorum habeant notitiam. Jam autem hæc experientia non potest esse, nisi per bella, quæ gesserunt cum Finnonibus, Careliis præsertim & Cajanis. Unde illud sequitur, quod attulimus de migrationis hujus causis. Fuerit autem hoc factum seculo circiter sexto, post Christum natum, quo demum Russi terras hasce invadere, ac imperium suum dilatare cœperunt. Atque hi fortassis sunt, qui simpliciter, quod ex Finnis essent orti, Suecis, Danis, & Norvagis *Finni*, vel cum addito *Siœfinni*, aut *Fieldfinni* appellati, obsoleto paulisper Biarmorum vocabulo, forte, quod Biarmos numero superarent. Maxime post tempora Haraldi Harfageri, Regis Norvagorum, quippe qui Biarmos clade maxima affecit, atque internecioni prope dedit omnes. Sicut discimus ex Snorrone, qui sic de Haraldo isto pag. n. 56. *Der næst seglade han Nordpao Findmarken, ors alt till Biarmaland, och hælt en stacht ningh medt Biarmaland, och fich sæger, och itt stort byte.* Hoc est; *Inde navigabat versus Findmarkiam ad Septentrionem & usque ad Biarmiam, ubi committebat prælium, fiebatque victor, prædamque faciebat ingentem.* Manent hic intacti Finnones in Finmarkia sua, cæsis interim Biarmis, & ingenti afflictis clade, post quam verosimile est, non potuisse resurgere, atque sic invaluisse Finnos, nomenque Biarmorum cum priori potestate obscurasse. Atque istæ quidem sunt migrationes, antequam Lapporum nomen eis est impositum. Nemo certe Lappos ullos his temporibus commemoravit. *Finni* tantum, *Scritofinni*, & *Biarmi* nominantur. At sequentibus temporibus occurrunt quoque *Lappones*, quorum mentionem cum non faciat Adamus Bremensis, qui floruit circa annum Christi M LXXVII. faciat vero Saxo Danicus, qui floruit circa annum Christi M CC. verosimile fit, ter-

tiam migrationem, postquam Lappones sunt dicti, factam isto intervallo. Jam si quis examinet historias illius intervalli, vix inveniet, quod dare ansam potuerit Finnonibus ad aliquam migrationem, quam Erici vulgo Sancti nominati expeditio in Finlandiam, qua eam Regno Sueciæ fecit tributariam, & religione Christiana illustravit. Incidit autem ea expeditio in annum MCL. quo proinde Fenni non profecto pauci tertia vice patriam deseruisse suam, atque in Lapponiam concessisse videntur. Neque in obscuro causa est, nam & imperio subjiciebantur peregrino, & ad religionem compellebantur, quam hactenus, ut à sua majorumque suorum longissime alienam, odio persequebantur acerbissimo. Quod utrumque cum sit admodum intolerabile, quid mirum est, si effugere nonnulli quæsiverint. Sed nec illud cognitu est arduum, cur hi dicti Lappi fuerint à cæteris. Scilicet qui facti erant Christiani, & imperio Suecorum se subdiderant, habebant hos pro desertoribus, & quos metus virtutis Sueticæ, cum Religionis Christianæ aversatione patria ejecisset ac fecisset exules. Cum præsertim Regium accesserit edictum, quo ejecti ac expulsi revera, quotquot ejurare superstitionem paganicam detrectarent. Ut non sine causa dicti Lappi fuerint, nec hodieque nomen illud æquo animo possint audire. Atque ista mea quidem de origine gentis Lapponicæ sententia, variisque ejus in Lapponiam migrationibus. Nec me dimovent ab hac sententia viri docti, qui à Tattaris malunt credere oriundos. Tattarorum enim in Septentrionem nullæ usquam leguntur migrationes. Deinde vita Tattarorum militaris est ad prædatoria, raptu enim sese alunt. At vero Lapponum est pastoritia & venatoria, & à militia omni maxime abhorrens. Ad hæc studium Tattarorum positum in eo, ut multos & præstantes habeant equos, quibus & ad equitationem, & ad victum utantur. Lappones vero adeo ignorant equos omnes, ut ne vocabulum quidem habeant in lingua sua, qua equum significent. Ipsæ ad postremum gentis utriusque linguæ ita inter sese sunt diversæ, ut appareat cuivis, unam ab altera non posse esse derivatam. Quod postremum tametsi supra nominati viri docti tradant & de lingua Finnica Lapponica-

caque, eoque magis sibi dicant tribuendam fidem, quod sint linguæ utriusque periti, tamen apud nos assensum difficulter inveniunt, quia scimus alios, qui & ipsi linguarum illarum sunt periti, tradere diversum, ut liquebit ex iis, quæ de lingua Lapponum à nobis suo loco tradentur. Neque sequitur, quod volunt ipsi, multa reperiri vocabula Lapponica, quæ cum Finnonicis non conveniunt, oportere ergo linguas esse diversas, cum illa disconvenientia esse possit non à diversitate linguarum, sed longinquitate temporum, quæ in linguis quoque multa mutat. Quomodo reperiuntur multa vetera vocabula Suetica, quæ cum hodiernis nil conveniunt, nec ideo cessant esse Suetica, vel linguam faciunt diversam. Nam quod addunt, ut à Finnonibus non esse ortos Lapponas ostendant, fuisse hos in odio perpetuo apud illos, eo minus potest valere, quod illius odii sint causæ notæ, traditæque nobis in superioribus, nec à diversitate utriusque gentis petendæ. Idem statuendum de nonnulla morum dissimilitudine, ut quod agros colant Finnones, domos certas extruant, & id genus alia faciant, Lapponibus ignota. Debebant enim Lappones accommodare se ad naturam terrarum, quas tenebant, eaque dediscere, quæ ipsis nullo usui erant futura. Cæterum postremi, qui sunt ex Finnonia egressi consedisse primum in profundis sylvis Tauastiæ videntur. Manet enim hodieque sedis illius eorum memoria prope lacum, quem nunc quoque loci ejus incolæ vocant *Lappiakaiuo*, id est, *fontem Lapponum*. Joh. Tornæus. *Mitt uppao then stora Tauasta skogen ær till att see eett liitet rund træsk, alt omkring ophægt, och sao skapat saosom med menniskio hænder giort, huilket aobyggiarna kalla Lappiakaiuo, det ær Lapparnas brunn.* Hoc est: *In medio sylvæ Tauastiæ cernitur lacus parvus figura rotunda, circumcirca structus aggeribus, velut arte humana factis, quem incolæ vocant Lappiakai uo, id est, fontem Lapponum.* Postea cum victus eis deesset necessarius, Finnones quoque paulatim fines suos proferrent ad Tawastiam, hactenus incultam desertamque, ipsi ultro videri possunt concessisse magis versus sinum Bothnicum, ubi & tutiora essent omnia, & ad vitæ sustentationem copiosiora & paratiora. Atque hæc migratio est illa, cujus hodieque apud Lappones

supereſt memoria. Sicut ex Plantino in ſuperioribus cognovimus. Habuiſſe namque Lapponas, hos inquam ejectitios, maximam partem ſedes ſuas eo loco ad tempora Regis Magni Ladulaos, id eſt, annum MCC LXXII. atq; ſic per ſeculum integrum & amplius, cognitum eſt nobis alia ex commemoratione, quam reperimus inter ſchædas Johannis Buræi, Regni quondam hujus Antiquarii, quæ ſic habet: *I Konung Magnus Ladulaos tiid voro Lapparne ſitt ægit folk, och efter han icke kunne vvinna them under kronan, boed han them, ſom vville vvaoga, och komma them under Svverikes krono, ſao vville han gifvva them, hina i hænder till egendom. Ty gingo Birkarlana till, ſom boodde i Birkala ſochn, och gaofvvo ſig in till them, och dagtingadhe med them pao ſao maonga dagar, eller tiid: och emillan, færraskade them, och slogo maonga ihiæl, och vvunno them under ſig alt in till norra och vvæſtra ſidan, och fingo ſao bref af Konungen, att the ſkulle hafvva Lapparna ſom æn tao boodde uth med Botnen, med allen ſkatten &c.* Quæ utcunque ita reddideris Latine. *Temporibus Regis Magni Ladulaos adhuc ſui juris erant Lappones, & quoniam ipſe ſubjecere illos coronæ non poterat, offerebat his, qui tentare rem, eosque coronæ Succiæ ſubditos facere vellent, proprietatis jus in ipſos ſeſe conceſſurum. Qua re commoti Birkarli, qui habitabant in parœcia Birkala, conveniebant Lapponas, cumque ipſis habebant congreſſus & colloquia per dies aliquot, quos cum diebus pluribus ad hoc pacti erant. Interea inopinatum in eos faciebant impetum, multos trucidabant, cæteros ſubjiciebant poteſtati ſuæ uſque ad mare ſeptentrionale & meridionale. Poſt à Rege impetrabant litteras, quibus eis Lappones, qui tum adhuc habitabant in confinio Bothniæ, concedebantur cum tributis omnibus.* Vides, dici apertiſſime, quod temporibus Regis Magni Ladulaos adhuc ſedes habuerint ſuas juxta ſinum Bothnicum, hocque convenire ſuperioribus; Birkarlos vero eis feciſſe negotium, & intuliſſe magnas clades. Quibus ſimul ad ulteriora fuiſſe compulſos, omiſſis, quas hucusque tenuerant, circa ſinum Bothnicum ſedibus. Quanquam antequam vexarentur à Birkarlis, in ſuperioribus dicantur petiti à Tavaſtiis ductu Kurkii cujusdam, qui à ſinu Bothnico eos conjecerint ad ulteriora.

teriora. Quod tamen rem amplius examinanti possit quid recentius videri, saltem ad ætatem Christi neutiquam esse referendum, contra quam nonnulli censuere. Nimirum sicut fit in his, quorum notitia memoriæ solius fidei committitur, confundunt Lappones recentiora cum antiquis, exque omnibus, quæ temporibus distinctis Erici Sancti, Magni Ladulaos, & regum ante, postq; ipsos acciderunt, unam fabricant historiam, quam ut confusaneam & mutilam extricare, nemini satis promptum est. Olaus Petri sic commemorat prolixius. *Mentionem feci cujusdam Matthiæ, debellandis Lappis & depellendis in Septentrionis ultimam solitudinem ducis Finnorum. Hunc perhibent nonnulli fuisse ex nobilissima Kurkorum stirpe in Finlandia, & in impressione, & irruptione illa non desiisse eos vexare, priusquam ei annua polliciti sunt tributa. Pertæsus tandem molestissimi & longissimi itineris, fertur cum quibusdam in Birkarla Tavvastiæ parochia permutationem inchoasse, & pro subjectis Lappis ceu pacto vectigali pagos quosdam in Finlandia recepisse. Vnde subsequutum est, quod etiam verissimum, Lappos quotannis Birkarlis usq; ad annum 1554. pendisse pactum vectigal, & præter Birkarlos nemini licuisse cum eis mercaturam exercere. Senes aliquot in vivis sunt, qui se vidisse narrarunt literas & pacta Kurkorum à Iohanne Nilson in Ersnæs parochia Lulensi reservata.* Omnia hæc sunt ejusmodi, ut adeo non proximis à Christo nato temporibus (quod vult Olaus Petri) videantur facta, ut & recentiora Regis Magni Ladulaos queant haberi. Nisi plane putamus, ista sic cum cum Buræanis componenda, ut Tawasthii Olai Petri, sint Birkarli Buræi, cum & alias sint incolæ Tawasthiæ Birkarli, hique sibi elegerint Kurkium ducem, illiusque sub imperio Lappones è Bothniæ orientalis finibus ejecerint, fecerintque tributarios. Litteræ vero non tam Kurkii, quam Regis Magni Ladulaos, quibus tributum à Lapponibus pendendum concesserat Birkarlis, cum peculiari privilegio, exercendi mercimonii cum Lapponibus. Nam Kurkium, licet ducem, à se tamen electum, potuisse sibi soli vindicare Lappones, cum tributo simul ex eis, hocque per pactum transcribere Birkarlis, quis crediderit? cum Tawastii aut sui juris fuerint, & sic sibi ipsis, hoc, quicquid erat,

erat, acquisiverint; aut sub imperio alterius, & sic quod ipsius fuit, alii concedere non potuerint. Quod si vero aliquid dedere Kurkio Birkarli, villas puta, vel id genus, hoc videtur factum non tam aliquo ex pacto, pro impetrando ab eo tributo, quam ut concederent ei, pro opera laboreque impensa in bello. Quicquid autem sit de Kurkio & Tavvastiis, illud saltem manet certum, gentem esse oriundam non ex Russis, nec, quod putant aliqui, ex Tattaris, sed plane ex Finnonibus, ejectam ex patria, quæ semel iterumque sedibus mutatis, tandem veniret in terras, quas nunc colit. Dictam autem ex ultima migratione Lapponicam, illam etiam, quæ ante Fennica est nominata, quia sic est dicta Suecis, qui illius partem maximam imperio subjectam suo habuerunt. Nempe postquam Sueci ex Finnonibus de profugis aut ejectitiis illis cognoverunt, noluisse scilicet amplecti religionem Christianam, ac iccirco coactos esse novas sibi quærere sedes, hosque ideo Finnonibus didicerunt Lappos nuncupari, nomen id & ipsi eis indiderunt. Inde acceperunt Dani, atque Saxo, post Zieglerus, qui versatus est in Suecia, tum Damianus Goës, quæ scripsit de Lapponibus, ab Olao & Johanne Magno accepit. Sic deinde nomen Lapponum invaluit de gente omni, quæ tenet occupatum, quicquid est terrarum à sinu Bothnico ad septentrionem, maxime cum omnis veniret sub imperium Suecorum, qui eam Lappicam, seu Lapponicam nominarunt, excepta parte exigua in littoribus Norvagiæ, quæ proinde nomen vetus servat, & Finnonica vocatur, item alia versus mare album, quæ à Moschis dicitur Cajanica. Quanquam hi & Loppos quoque vocent vocabulo, quod sine dubio & ipsi à Finnonibus vicinis acceperunt.

CAP. VII.

De religione prima Lapponum.

POstquam vidimus, quæ fuerint origines initiaq; gentis Lapponicæ, nunc ad ipsam veniendum. Ante omnia vero

vero considerandareligio ipsius videtur,non modo qualis nunc est, sed & qualis fuit, antequam religionem Christianam cœpit audire. Fuerunt enim Lappones,aut saltem aliqui Lapponiæ nunc dictæ coloni,ante introductam in his oris Christianam pietatem, quales dicti Finni, Lappofinni, Scridefinni, vel Biarmi, uti liquet ex superioribus. Sed & ipsi Lappones proprie sic dicti sero admodum religionem Christianam admiserunt. Ut non sine causa quæramus, quæ tum fuerit religio ipsorum. Primum autem dubium vix potest esse, quin extiterint pagani Ethnicique. Tales quippe omnes alii Septentrionis populi tum fuere. At cum etiam pagani non eandem omnes observent religionem, qualis tandem fuerit illa Lapponum, quæri potest. Credo autem vix diversam potuisse habere à religione Finnonum, cum ex ipsis fuerint oriundi, atque ita sine dubio acceperint & religionem. At quæ ista vetus Finnonum extiterit religio, valde in obscuro est, cum nulla sint in promptu monumenta, quibus res illius gentis veteres explicentur. Ita ergo aliunde conjectura facienda nobis, ut ex Biarmis veteribus & Skridfinnis, item reliquiis, quæ hodieque durant in Finnonibus Lapponibusque. Nam Biarmos esse antiquissimam Finnorum in Lapponiæ regionem, ut nunc dicitur, coloniam, jam in superioribus monstravimus. Habuerunt autem illi hoc præcipuum, quantum ex antiquis monumentis novimus, ut Deum quendam colerent, quem *Iumala* vocabant. Ita manifesta historia S. Olai Regis Norvagiæ. *I gardenom stauder god Biarma, er heiter Iumala.* Hoc est: *In area stat Deus Biarmensium, qui vocatur Iumala.* Similia de Biarmensibus habentur in historia Herrodi c. 7. ubi de ipsorum templo quodam: *Ther er gofg adgod, thed er Iomala heiter.* Hoc est: *In eo celebris est Deus, qui dicitur Iomala.* Liquet autem ex his verbis, vocem *Iumala* seu *Iomala* fuisse aliam, quam receptam usitatamque his, qui historias istas descripserunt; nam adducunt tanquam singularem, atque Biarmensibus, non sibi quoque cognitam. Qui cum Gothi veteres, aut Norvagi, vel Islandi fuerint, non veterum Gothorum ea vox necesse est ut sit, sed alterius alicujus gentis. Cujus autem, nisi ejus, apud quam & hodie in usu est, id est, Finnicæ, aut Finnonicæ.

Nam apud ipsam hodieque, qui θεὸς est Græcis, Latinis *Deus*, Suecis Gothisque, & qui sunt ejusdem cum eis originis, *Gott*, vel *Gudh*, *Jumala* nuncupatur. Quia ergo hodieque apud Finnones Jumala est Deus, consuetudine sine dubio servata inde ex prima appellatione, qua temporibus antiquissimis notarunt Deum, licet falsum, ideo vix potest ambigi, quin hic Jumala ex Finnonia translatus sit in Biarmiam, servatusque postea & à Lapponibus, cum & ipsi venerint ex Finnonia, & Biarmis fuerint ad postremum admixti, unamque gentem fecerint cum ipsis. Præter Jumala videntur Lappones habuisse Deum etiam, quam Sueci appellarunt *Thor*. Ita potest colligi non ex eo tantum, quod & hodie inter deastros suos colant venerenturque Torum quendam, sicut ostendetur in sequentibus, sed & inde, quod in numero Deorum, quos colebant Finni veteres, præcipue Tavastii, sit *Turrisas*, qui non est alius, quam Torus. Docet hoc Sigfridus Aronis, qui de diis Finnonum scripsit carmine, ac qui ex eo retulit, Michael Wexionius, in Desc. Suec. lib. X. c. 1. ubi ait: *Tavastii colebant Deum Turrisas, bellorum & victoriæ.* Hic Turrisas conjunctim nominatur, qui divisim dici debuit, ac *Turris As* vocari, hoc est, Turris, Turrus, Torus (tam diverse namque nomen ejus reperiri scriptum, jam ostendimus in Upsalia nostra) princeps Asarum, id est Asiaticorum. Asi enim nominati, qui ex Asia temporibus antiquis has in regiones pervenerunt, sicut in prædicto opere monstravi, quorum antiquissimus Turras ille fuit. Qui proinde cultus est à Finnis Turrisasi nomine. Quod eo magis verum esse patet, quoniam Arngrimus Jonæ auctor est, regem Finnos habuisse antiquissimum, Torrum nomine, qui fuerit unus ex majoribus Nori regis, à quo sunt, qui putant Norige, id est Norvagiam, accepisse nomen, atque velut *Nori rige*, id est, regnum Nori esse dictum. Nempe fuit hoc non infrequens antiquis Regibus, ut assumerent vocabula Deorum. Quomodo hac ex causa Joves multos & Neptunos apud Græcos veteres habemus. Ita ergo dictus quoque Torrus rex, à Torro, sive Thurro vetere, quem pro Deo Finnones coluere. Sicut autem Turro, Torro, Tor est cultus à Finnonibus, ita sine dubio ab ipsis acceperunt Lappones, simulque cum lingua,

cum

cum cultu cætero, & consuetudinibus aliis transtulerunt in Lapponiam. Ad hos duos Jumala & Turrisas, seu Thor (si fuere duo) addidisse puto tertium, nimirum Solem. Colligo ex eo, quia Solem hodieque referunt in numerum Deorum. Præterea est Solis cultus generalis quasi apud omnes gentes barbaras paganicasque. Quæ si coluerunt Solem propter splendidissimum ejus lumen, quo illustrat omnia, & calorem, quo fovet, licet degerent in regionibus, quarum cœlum est benignum, aër clemens; quanto putamus magis cultum à Lapponibus, qui haud brevi tempore versantur in continua quasi nocte, acerbissimisque frigoribus uruntur. Sed de Sole dicam amplius in sequentibus. Atque isti quidem dii Lapponum antiquissimi, sed majorum gentium, ut Latini nuncuparunt. An habuerint & aliquos minorum gentium, dubitari potest. Quia tamen hodieque colunt quosdam, ut liquebit ex sequentibus, atque coluerunt quondam Finnones, ut docet Wexionius, vix ambigo, quin & hoc detulerint secum in Lapponiam. Wexionius sic habet de his diis ex Sigfrido Aronis Lib. X. Desc. Suec. c. 1. *Fuerunt & Fennis olim sui deastri, ut Careliis Rongotheus, secalis; Pellonpeko, hordei; Wieracannos, avenæ sationi favens. Egres olera, pisa, rapas, linum, cannabimque protegere creditus est. Vko cum conjuge Roune tempestatibus præesse; Kækre pecudes à bestiis protegere; Hyse lupis & ursis imperare. Nyrcke Scyurorum, Hyttavanes leporum venationi favere.* Ex his quin nonnullos venerati sint & Lappones, vix ambigo, præsertim eos, quorum opera & auxilio ad negotia sua videbantur indigere, quales sunt præsertim, qui serviunt venationibus, qui tuentur pecudes à feris bestiis, & id genus. Nam cæteros, cum agros nullos colerent, nec sererent frumenta, tanquam parum sibi utiles, haud dubie neglexerunt. Cæterum an his coluerint nominibus, haud dixerim, cum nil extet de eo in memoriis antiquis, nec ex hodiernis eorum rebus certi quid possit colligi. Sed nunc est videndum, quali Deos, quos hucusque memoravimus, sint prosecuti cultu. Verum & de illo nihil certi dici potest, nisi ad præsentia respicere velimus, id est, ea tradere, quæ nunc quoq; à Lapponibus in hoc negotio attenduntur. At hoc fiet in sequentibus, ubi de religione

ligione, quam observant hodieque, agetur. Itaque vix aliud hoc loco occurrit annotandum, quam quod de Jumala legimus. Is primum repræsentabatur simulacro quodam, cujus species virilis, sedens in ara, cum corona in capite, ac in ea gemmis duodecim, item torque aureo in collo. Verba hac de re leguntur veteris Auctoris in historia Herrodi c. 7. *Their komu ad stalle theim, sem Iomali sat a. Af honum toku their Koronu med XII. gimsternum sette, oc men thad, sem kastadi thriu hundrud markur gulls.* Hoc est: *Tum veniebant ad aram sive sellam, cui insidebat Iomala. Et detrahebant coronam, lapidibus pretiosis duodecim distinctam, item torquem, cujus pretium erant marcæ auri trecentæ.* In historia S. Olai pariter videtur fieri mentio torquis, ubi verba hæc leguntur. *Sidan rann Carliat Iuma lum:han sa, at digurt men it var a halsi hanaum. Carli riedi till auxina, oc hic i sunder tygil, er vvar aptan a halsinom, oc menit var fest vid.* Hoc est: *Deinde accurrebat Carolus ad Iumala, videbat enim crassam torquem in collo ejus. Et sublata securi, lorum dissecabat ictu, quo religata erat ad collum, & firmata torques.* Ita reddunt locum istum. Sed an *men* sit *torques*, potest dubitari. Forte rectius reddideris per *monile.* Scilicet & torques, & monile collo solent injici circumdarique, sicut pridem demonstravi in opusculo de Torquibus. Non ita *men*, quippe quod suspenditur à collo tantum, idque interventu lori, sicut hic videmus. Inde ut demeretur, lorum prius erat dissecandum securi, quod necesse non fuisset, si fuisset torques. Quare magis censeo fuisse bullam auream, cælatam arte multa & distinctam gemmis. Unde forsan & illius pretium, non pondus memoratur in historia Herrodi, contra quam consuevit fieri in torquibus. Bulla illa, ut existimo, revincta loro ad collum, propendebat in pectus simulacri, sive Jumalæ, ut solebat quoque alias, quod in opusculo prædicto demonstravimus, & fit hodieque, quando varia id genus ex auro revinciri tænia fasciaque ad collum videmus. Atque ita Wormius in Lexico: *Men, rotundum aurum ex monili suspensum, à mane, hoc est, luna cujus rotunditatem effigiat.* Nempe

pe, quomodo & *Iumpulas* Latini nominarunt, quas exposui in prædicto libello. Quicquid vero sit de *men*, id saltem constat, Jumala fuisse cultum simulachro, sive signo speciei humanæ, quod in capite habebat coronam, cum gemmis duodecim. Ita enim signum id describit etiam historiæ S. Olai conditor. Qua quidem re, ut & habitu cætero non multum fuit dissimilis à Thorone, sicut apud Suecos colebatur. Quod liquere potest abunde ex his, quæ de signo Thoronis in Upsalia nostra memoravimus. Certe ipse quoque formatus fuit specie sedentis, & coronam habuit in capite, cum stellis, sicut Jumala cum gemmis, atque his duodecim similiter, ut alter. Unde propemodum adducor, ut existimem, Biarmenses ac post Lapponas sub duobus nominibus diversis idem coluisse numen, vel saltem duo numina inter se commiscuisse. Nempe Deum verum summumque, cujus qualemcunque partim per rationem, partim per famam à majoribus acceptam habuere notitiam, Jumala vocarunt. Postquam vero Tori nomen cœpit celebrari, eundem quoque appellarunt Torum, sive Toro Jumalæ vocabulum attribuerunt. Id quod colligo ex eo, quia Toro suo hodieque tribuunt Lappones, quod sine dubio ab initio tribuere Jumalæ. Potestatem scilicet ac imperium in deos minores, malos præsertim ac noxios, in aërem, fulmina, tonitrua, valetudinem hominum, vitam, mortem, & id genus, qua de re dicetur in sequentibus. Et hæc quidem de figura Jomalæ seu specie. Qua vero fuerit ex materia, non constat. Suspicor tamen fabrefactum ex ligno. Sane in historia Olai Carolus ictu securis, eoque unico amputat ipsi caput, quod haud potuisse videtur, si fuisset ex auro vel argento. *Vard haugg thad sua mykit, at hausud braut af Iumalunum.* Loquitur de ictu, quo scindere torum voluit, in quo suspensum revinctumque ad collum Jumalæ fuit men, de quo ante, additque, *tam gravis autem fuit ictus, ut caput Iumalæ decuteretur.* Sed & in historia Herrodi Jumala crematur ignibus & redigitur in cineres cum omnibus, quod rursum videtur arguere, simulacrum ejus ligneum fuisse. *Epter thetta bera their ut gull oc gersemar, enn logdu ell di hosid, oc brendu alt till osku.* Hoc est: *postea efferunt*

aurum & quicquid fuit rerum pretiosarum, templo autem ignes injiciunt, omniaque redigunt in cineres. Dicit *omnia*, & templum intelligit, cum Deo suo, cæteraque sacra suppellectile, excepto auro, & rebus pretiosis aliis. Aurum cujus mentionem facit, illud est, quo speciatim Deum ipsum honorabant. Nam huic suo Jumala Biarmi eum præstabant cultum, ut in sinum ejus mitterent auri, quantum possent. Habebat repositam in genubus pateram auream ponderis & magnitudinis ingentis. In eam conjiciebant aurum, velut stipem sacram, donumque Deo offerendum. Historia Herrodi. *Vr hnian hans toku their gullbolla so storan, ad fiorer menn haufdu nog ad dreka, the fullur var latin. Han var oc fullur af rauda gulli.* Hoc est: *Ex gremio ejus* (Jomalæ) *auferebant pateram auream tam magnam, ut caperet, quantum viris quatuor sufficeret in potum, si plena esset. Eratque illa plena rutilantis auri.* In historia Olai patera ista non est aurea, sed argentea, neque aurum in ea, sed argentum, verba habent ita. *Thorir vveik aptur till Iumala, oc tok silfurbolla, er stot in kniaum hanum: han var fuller af silfer nenigum* Hoc est: *Revertebatur ad Iumala Thorerus, & auferebat pateram argenteam, repositam in genubus ejus, plenam nummis argenteis.* Observa, non argentum nudum nominavi hic, sed nummos argenteos, ut sit verisimile, aurum quoque in superioribus sic intelligendum. Est autem argentea hic patera nummique argentei, quia pridem ante tempora Olai aurea cum nummis aureis fuit amissa, nec occasio deinde data Biarmis acquirendi auri, unde ista ad splendorem veterem reficerent. Colebant autem Biarmenses Jumala hunc suum locis non quibusque, verum certis paucisque, ac fortassis tantum unico, quo exstructum ejus habebant quoddam quasi templum. Ita sane colligi videtur ex historia Herrodi, ubi templum illud memoratur tanquam singulare cognitumque paucis, & loco remoto intra sylvas densas collocatum. Verba sunt puellæ rusticæ: *Hier i skogi thessum er hofmikid, thet a Harekar Konger, sa er hier rade fyrir, ther er gofgad god, thad er Iomala heiter.* Hoc est: *hac in sylva speciosum est templum, quod pertinet ad regem Harcker, in eo Deus est, quem longe lateque colunt, Iomala nomine.* Dixi tanquam tem-

templum, quia fuit non ad illum modum, sicut vulgo solent templa fieri, cum tecto parietibusque clausum, sed circumdatum qualicunque sæpimento. Id enim *hoff* est proprie, quod ex eo liquet, quia hodieque *hoff*, locus septus in ambitum, de cætero licet patens, sed & *monshoff* quod Latinis *halo*, id est, circulus, qui ambit lunam, ob similitudinem haud dubie, quam habet cum sæpimentis, quibus signa statuasve deorum circumdare veteres solebant. Neque alia fuere templa veterum Romanorum, nam & illa patebant. Unde Festus: *Templum locus, qui ab omni parte adspici, vel ex quo omnis pars videri potest*: Si fuisset locus iste clausus tecto, adspici profecto ab omni parte minime potuisset. Atque tali templo clausus Jumala fuit, etiam in sylva sive luco in Historia Olai: *Their Komo fram i rioder nokurt; i riodreno var mikit skidgarde, oc hurd firi læst.* Hoc est: *ad lucum accesserunt quendam, & in luco altum sæpimentum janua clausum fuit.* Habes ecce hic sæpimentum, habes quoque januam, qua excluduntur, qui non admittuntur ad Deum, & habes hæc in luco quoque, ut appareat, etiam in luco ipso fuisse *hoff*, id est, templum, nec hoc posse luco opponi. Nempe veteres communiter in lucis deos habebant suos, nec tamen habebant sic repositos, ut quæ propria maxime sanctissimaque sedes dei esse deberet, non limitibus describerent quibusdam, id est, facerent *hoff*, quod Latini appellabant *templum*. Hæc de Jamula, priscoque ejus apud Biarmenses cultu prodita veteribus. De Thorone vero, sole, cæteris, nil legitur, nisi quod pertineat ad tempora religionis Christianæ, atque superstitionem, quæ nunc etiam in ipsis durat, de qua capite peculiari agetur.

CAP. VIII.

De religione Lapponum secunda, sive Christiana.

UT gentes cæteras, sic & Lapponicam, post diuturnas paganismi tenebras religionis Christianæ lumen collustra-

luſtravit. Quare nobis & de ipſa nunc dicendum. Ante omnia quærendum, quando id ſit factum, quoque primum tempore nomen Chriſti cœperit à Lapponibus audiri. Sed hoc dictu admodum difficile, quia nil de eo conſignatam litteris habemus. Equidem teſtatur Dn. Plantinus, ſeculo ſuperiori demum ipſos dicere, ſe primum de religione Chriſtiana cœpiſſe audire, indeque colligit, egreſſos à Finnonibus, priusquam ipſi Finnones fuerint converſi ad religionem iſtam. Verba ejus in præfatione memorata ſæpius. *Conſtat cum præterlapſo proxime ſeculo primum deprædicaretur Evangelium, Barbaris totum ſalutis negotium fuiſſe inauditum, ut ne fando quidem faterentur ſe de Chriſto inaudiſſe.* Verum ut ut iſtoc tradant, tamen fides eis adhiberi difficulter poteſt. Conſtat enim ex adverſo, jam temporibus Ziegleri cognitum habuiſſe religionem Chriſtianam, quosdam quoque ipſorum coluiſſe. Vixit autem Zieglerus ab initio proximo præterlapſi ſeculi, ut qui cladi Holmenſi à Chriſtiano tyranno factæ interfuerit, eamque deſcriptione luculenta memorarit. Quin imo Zieglerus ſic de ea re, ut videatur memorare veterem, & ante iſta tempora non ignoratam. *Religionem Chriſtianam,* inquit, *ſubinde admittunt in gratiam regum, quibus parent.* Dicit, *Regum,* ut non modo Chriſtierni tempore, & ſæculo præcedente proximo, ſed & ante ipſum, & ſic ſæculis ſuperioribus intelligatur, nomen Chriſti, & religionis Chriſtianæ cognoviſſe. Ac profecto quis crediderit, tot reges Chriſtianos religionis Chriſtianæ plane nullam habuiſſe curam in Lapponibus, atque licet ſub imperio haberent ſuo, paſſos tamen eſſe ipſos vivere impietate paganica, & ne nomen quidem Chriſti, aut religionis Chriſtianæ ipſis feciſſe notum. Cum præſertim extent litteræ Erici Pomerani Regis, quibus monet Conſiſtorium Upſalienſe, ut mittat Sacerotes ad erudiendos Lapponas. Quarum argumento poſtea & Carolus Nonus, ſuum Sueciæque jus in Lapponas contra vicinos aſſeruit, qui ſic inter alia: *Sao hafvver och Konung Erich af Pommeren, o anſett att han vvar ſoa vvæll Konungi Dannemark och Norige, ſom Suerige, Ikrifvvet Vpſala capittel till att the ſkulle foer aordna præſter uthi Lappmarken.* Hoc eſt: *Rex quoque*

que

que Ericus Pomeranus, licet æq; Rex esset Daniæ Norvagiæq;, ac Sueciæ, ad Vpsal. tamen capitulum dedit litteras, ut destinaret sacerdotes in Lapponiam. Quid? quod vicinos habuerint Birkarlos, gente Finnonas aut Suecos, atq; pridem factos Christianos; quod cum his exercuerint commercia; quod tributa quoque ipsis pependerint, jam inde à Regis Magni Ladulaos temporibus, ut supra demonstravimus, & faciemus pluribus in sequentibus, qui rex Magnus vixit sæculo à præsenti quarto. Itaque non potest verum esse, quod de sæculo proxime præterlapso memoratur. Contra credo inde ab illis ipsis regis Magni Ladulaos temporibus fuisse semper inter Lapponas, qui aut essent Christiani, aut se esse simularent. Nempe tum subacta est Lapponia, & provincia facta regni Suetici, ut in sequentibus monstrabo, neque potest ambigi, quin cum imperio in Lapponas, notitiam religionis Christianæ simul Sueci propagarint. Quanquam si est vera conjectura nostra de migratione Lapponum ex Finnonia ob bella Erici Sancti, & religionem Christianam introductam in Finnoniam, etiam tum aliquid audiverint de Christo, & religione Christiana, licet neglexerint ac repudiarint. Maxime cum vicinos semper haberent Finnonas, quos nil eis per tot sæcula significasse de Christo & religione Christiana, prudens nemo sibi facile persuaderi patietur. Manet ergo mea sententia hoc potius verum, Lapponas jam inde à temporibus Erici Sancti, id est, seculis quinque & amplius, nomen Christi audivisse, rupudiasse tamen pietatem Christianam & doctrinam, quamdiu juris sui fuerunt. Postquam vero venerunt sub imperium Suecorum sive sponte sua, & ut placerent regibus suis, sicut ait Zieglerus, sive causis aliis amplexos quoque esse nomen Christianum. Quod cum acciderit sub rege Magno Ladulos, qui vixit Anno MCCLXXVII. post nativitatem Salvatoris, liquet, quibus ex temporibus initia religionis Christianæ apud Lapponas sint repetenda. Et hoc primum est. Videamus jam quæ ista fuerit religio, ac qualis. Docet hoc Zieglerus, quando ait: *Religionem Christianam neque sequuntur, neque etiam refugiunt, tanquam Iudaico odio in eam offensi, sed subinde admittunt in gratiam regum, quibus parent.* Ostendit aperte, non fuisse studium

apud eos vel ardorem, nec secutos esse hanc religionem, quod præferrent suæ veteri, crederentque sibi necessariam ad salutem, sed exterius solummodo, & in speciem, ut haberent eam inter instrumenta aucupandæ gratiæ regiæ, & avertendi mali, quod imminuisset, si pertinacius obstitissent illi. Atque huc spectabat, quod conjugia celebrarent evocato & præsente sacerdote Christiano, quod liberos à se editos deferrent ad templa, Christianoque ritu curarent baptizari. Erantque ista duo præcipua, intra quæ religio ista subsistebat. Itaque & sola ab Olao Magno memorantur. Nam verbi divini prædicatio, & informatio cætera in religionis Christianæ capitibus præcipuis omnino pæne tum ignota ipsis. Quod apparet facile, quia testatur Zieglerus, *Præsules plerosq; curam instituendæ gentis ejus abjecisse.* Colligitur & ex notitiis antiquis diœcesium, & populorum, qui cuique sint adscripti. Nulla quippe ibi mentio diœceseos Lapponicæ, vel templi alicujus, vel in universum Lapponum ad diœcesin aliquam spectantium. Denique si fecissent ipsi officium suum, quod ita necesse fuerat, ut ab Erico Pomerano admonerentur per litteras, ad mittendos in Lapponiam sacerdotes, uti supra vidimus. Laborat equidem Olaus Magnus, hoc, & cætera, quæ affert de religione Christiana minus propagata in Lapponibus Zieglerus, revellere, lib. IV. Historiæ suæ. c. 19. sed tamen testari ipse cogitur, *extremi Aquilonis populos ad fidem catholicam in tot retroactis ætatibus & seculis integraliter haud vocatos esse*, id est, verbum Dei atque Evangelium non audivisse. Unde & in cap. 17. ejusce libri sperat tantum, fore, ut aliquando fiant Christiani, & verbum audiant divinum. *Spes est*, ait, *ut aliquando audita divini verbi vera prædicatione ad communionem Christi fidelium accedere non tardent.* Atque hic religionis Christianæ quidem status apud Lapponas ad tempora Gustavi usque. Miserabilis videlicet, & quià paganismo veteri differret nihil, nisi solo nomine, & externis ritibus quibusdam, quibus nomen Christianum Lappones utcunque studebant tueri. Ut non immerito conquestus fuerit Damianus à Goës, æqualis & amicus licet Johannis & Olai Magnorum, in Regionibus Lapporum *nullam Dei & Christi cognitionem esse.* Nam quod Olaus

Magnus

Magnus ſcribit lib. 4. cap. 17. *pia prævalente exhortatione Catholicorum Sacerdotum magna pars ſylveſtrium hominum* (ſic vocat Lapponas, ut alibi oſtendi) *inducta eſt, majorque ſpes oritur, ut à modo ſedatis alibi erroribus, unanimiter inducendi accedant ad religionem Chriſtianam*, id quo loco ſit habendum, & quo modo debeat intelligi, vel ex ſuperioribus cognoſcitur. Quid autem factum, poſtquam Rex Guſtavus venit ad imperium? Tunc ut cura major habita religionis veræ, quam ſuperioribus temporibus per regnum cæterum, ita & per regiones Lapponum. Quo in primis conducebat, quod cum ante Lappones eſſent tributarii Birkarlis potius, quam Regibus, & propterea à Regibus negligerentur, à Guſtavo revocati ſint ſub curam atque diſpoſitionem Regiam, ut dicetur amplius in ſequentibus. Tum enim inſtitutum, ut de anno certis convenirent temporibus, quibus ut tributa penderent regiis miniſtris, ita conciones audirent iis ipſis locis, & in verbo divino erudirentur. Memorat inſtitutum ipſum Buræus in Deſc. Sueciæ; *Hyeme*, inquit, *cum tributa ab illis exigenda ſunt, certis quibusdam locis, certoque tempore, quaſi in hordas congregantur. Illo tempore Sacerdotes adſunt, qui illorum infantes baptizant, articulosque fidei aliaque religionis Chriſtianæ exercitia Lapponibus proponunt, examinantque anno ſequente, quod priori illos docuerant, rationem poſcentes Chriſtianiſmi.* Inſtitum hoc initium ſumſiſſe ſub Guſtavo liquet, quia Reges ante ipſum tributa nulla à Lapponibus capiebant, ac proinde nulla erat tributorum cauſa congregatio eorum, nulli certi & ſtatuti conventus. Sed nec tale quidpiam ab Olao memoratur, quod non erat omiſſurus, ſi fuiſſet receptum. Imo contra Lapponas tum, ſi qui vellent baptizari liberos ſuos, fatetur coactos iter facere ad Eccleſias Chriſtianorum ducentis & pluribus miliaribus Italicis diſtantes ab ipſis. Verba ejus ſunt ex lib. 4. cap. 17. *Diſtant ducentis & amplius miliaribus Italicis ab Eccleſiis Chriſtianorum, ad quas ob eam immenſam diſtantiam, rarius valent appropinquare. Verumtamen qui Chriſtiano ritu ſeſe ſubdiderant, obedientiſſimi reperiuntur, licet ob prædictam diſtantiã ſemel aut bis in anno ſuas viſitent Eccleſias baptismales, liberosq; lactentes cophinis ſeu corbibus impoſitos poſt tergum ligatos ſecum baptizandos comportent.*

Nullos ergo ipsi tum in suis regionibus conventus habuere Lappones, nullus ad ipsos veniebat sacerdos, liberi non apud ipsos, sed in proximis Suecorum templis, Angermannorum puta, Helsingorum, & similium, quæ hic vocat *Ecclesias Christianorum*, *item Ecclesias baptismales Lapponum*, baptizabantur. Ad quæ templa nisi venirent ultro, liberosque deferrent suos, nemo erat, qui hoc nomine ipsos arguebat. Id quod intelligitur ex litteris Gustavi primi scriptis Holmiæ A. 1559. d. 24. Julii, ut in quibus queritur, non paucos esse Lappones non baptizatos: *os æhr foerekommet, huru ænnu en stor part ibland eder vara skall, som sig icke hafvva Laotet doepa*; Hoc est: *Allatum est ad nos, multos existere inter vos, qui nec dum passi sint se baptizari.* Fiebatque hoc magis, quod apud Lapponas crederentur mori, si qui baptizarentur adulti. Qua de re testatur Peucerus: *Dicunt*, ait, *quod si provectiores ætate baptismum suscipiant, ii communiter intra septimum aut octavum diem à baptismo moriantur.* At vero temporibus Gustavi una cum ministris Regiis tributa collecturis, in ipsas Lapponum terras penetrabant sacerdotes, ipsorum ibi baptizabant liberos, in religione Christiana informabant ipsos. Neque fuit nuda recitatio divini verbi. Auscultare id sollicite ac cum cura tenebantur, quia cogebantur reddere rationem auditorum, & profectus demonstrare suos in examine, quod sequebatur. Cœpit ergo vere tum audiri apud ipsos verbum Dei, bonaque fide atque serio coli pietas Christiana. Ut non sine causa hoc respectu quidem dicant aliqui eorum, sæculo præterlapso demum annunciatum sibi Evangelium, antea salutis negotium incognitum fuisse, uti supra vidimus. Cum præsertim certi tum ad Lapponas sint destinati sacerdotes, qui erudirent ipsos in religione Christiana. Quod ostendunt manifeste Gustavi primi litteræ superius laudatæ, quibus præcipit, ut missum ad ipsos Dominum Michaelem diligenter pieque audiant, quem existimo fuisse primum, saltem post religionis reformationem, quem Lapponas acceperunt sacerdotem Anno M.D.LIX. verba litterarum, quia longiora sunt, Latine tantum adferam. *Igitur ut æque Lappones ac cæteri sanctam hanc Dei notitiam, animæq; suæ salutem queant consequi, huic nostro fideli, Domino Michaeli man-*

mandavimus , sicut & eidem per præsentes mandamus , ut det operam quantam potest , per pias Christianasque adhortationes ac informationes , quo prædicti Lappones pervenire queant ad veram DEI agnitionem , Baptismum , & religionem Christianam &c. Longe vero magis hoc factum, temporibus sequentibus, & sub Carolo, Gustavo Adolpho , & Christina Regibus. Tum enim adjecta duo præcipua subsidia, sine quibus subsistere viresq; aut incrementa sua capere religio non potest. Templa intelligo & Scholas, quæ tum primum in Lapponia sunt constituta. Templa ædificari primus curavit Carolus Nonus, quod testatur Olaus Petri: Carolus IX. ait; *templa in singulis marchiis ædificanda, & cuilibet marchiæ pastores præficiendos, Regioque sumptu sustentandos & clementer, & diligenter procuravit.* Sic Andreas Buræus in Descriptione Sueciæ. *Templa*, inquit, *in quibus sacra peraguntur, Carolus Nonus iis locis ædificari fecit.* Idem Bälius Lib. VII. Hist. Eccl. cap. 5. *Rex Sueciæ Carolus Nonus curabat templa ædificari in Lapponia.* Et Joh. Tornæus : *I Konung Carl den IX. effterste regiments tiid begynte Kyrkior allarfoerst byggias i Torne Lappmark.* Hoc est: *Circa finem Imperii Caroli Noni primum cœpta ædificari templa in Lapponia Tornensi.* Qui & templa illa nominat, nempe Tenotekis & Jukasjærff, quorum alterum An. M. DC. alterum triennio post conditum, sumptu Regis. Secuta hoc exemplum Christina, quæ post inventam ibi fodinam argenti publico diplomate circa An. MDCXL. quatuor ibi extrui curavit in Arwitzierf, Arieplog, Silbojoch & Nasafiell, uti verba diplomatis illius manifeste testantur. Inde ergo templa Christiana etiam in ipsa Lapponia , numeranturque hodie in Aongermanniæ Lapponia unum, quod vocatur *Aosalo*, in Uma Lapponia unum, cujus nomen *Lyksala*, in Lapponia Pithensi quatuor, quorum nomina sunt *Graatræsk, Arvvitzierfs, Storasvvavvyks, & Arieplogs templa.* Fuerat & quintum ibi, *Silbojochs* vocatum , sed id ante annos plusculos à Danis dirutum & ignibus deletum est. In Lapponia Lulensi tantum unum est, *Iochmoch* dictum. Habuit equidem & alterum , *Nafrilocht*, vocatum. Sed id periit incendio fortuito ante tempus non ita diuturnum. In Lapponia Tornensi numerantur

tur tria, *Iuckochsierfs*, *Rounala*, *& Enotaches templum.* In Lapponia Kimensi tantum unicum *Enare* vocatum. Quæ omnia numero sunt tredecim, hodieque duabus Silbojochs videlicet, & Nafrilochts exceptis, manent sarta tecta, & à gente Lapponum frequentantur. Sicut isthæc omnia testatur Samuel Rheen, in Lapponiæ descriptione calamo exarata, quam nunc aliquoties laudavi. Habent autem templa hæc conditores Reges, primumque Carolum Nonum, sicut dixi, qui ea sumptu publico curavit ædificari. Quod confirmat Jo. Tornæus, quando de extructione ipsorum: *Ochskedde detta alt, pao Cronones omkostnao.* Hoc est: *& fiebat ea omnis sumptu Coronæ.* Unum solum est excipiendum, Rounala dictum, quod in Lapponia Tornensi structum sumptu privato à tribus fratribus gentis Lapponicæ, ornatumque campana. Quæ ipsorum pietas eo majorem meretur laudem, quod quicquid ad id ædificium requirebatur materiæ ac lignorum, id omne comparare sibi ex Norvagia, inque locum destinatum per rangiferos suos devehere coacti fuerint. Narrat rem Jo. Tornæus verbis, quæ sic transtuli: *In Marchia Tornensi pagus est in medio montium, qui dividunt Sueciam à Norvagia situs, qui Rounala vocatur, in quo tum habitabant Lappones sat opulenti. E quorum numero tres fuere fratres, viri probi honestiq; qui cum viderent hic illicque in Lapponia ædificari templa, ipsi quoq; amore studioque verbi divini, suo sumptu in dicto pago templum aliquod extruere cœperunt. Materiam ligneam ad eam ex Norvagia devehebant trans dictos montes;, itinere longissimo, & plus difficili molestoq; quam quis facile possit credere. Post & campanam ad id suo ære compararunt.* Est exemplum hoc eo magis memoratu dignum, quod paucissimi ex iis etiam, qui civiles, culti, & in pietate singulares ac eximii videri cupiunt, id hodie sequantur, adeo non æquent, multoque minus superent. Cæterum species formaque illorum templorum simplex quidem, ad hos usus tamen apta satis; Materia caudices lignei, quibus vulgo domus extrui per Sueciam consueverunt. Adjuncta quoque habent ædificia sustinendis campanis, item domicilia in usus sacerdotum, & procul adventantis multitudinis, tempore hyberno præsertim, ut se ignibus instructis in foco queat recreare. Quod videtur primum constitu-

tum per Christinam circa annum M.DC XL. cum ante sacerdotes aliunde adventarent, statis temporibus quotannis. Ita enim habet diploma ejus illo anno publicatum. *Wy ville och then foererdning giœra laota, att med hvvart Præstebool gode och doglige huus mao go upfættias &c. Ther emot skola Præster vara foerplichtade, hvvar med sitt foerordnade Præstebool stadigt blifvva boande.* Hoc est: *curabimus etiam, ut ad templum quodq; bonæ utilesq; extruantur ædes &c. ex adverso sacerdotes tenebuntur, quisq; ad suum templum constanter habitare.* Scholæ institutæ sunt à Gustavo Adolpho primum, uti suspicor, & in oppido Pithensi, ante annum hujus sæculi decimum & nonum. Illo certe anno in præfatione quadam Ritualis alicujus, ut appellant, Nicolaus Andreæ, Pastor Pithensis, gratias hoc nomine Regi Gustapho Adolpho agit, simul Rituale illud scribit ipsi sese dedicare, ut cognoscat orbis Christianus piam hanc Gustavi Adolphi curam. Verba ejus sunt, ut in Latinum verti ex Suetico; se ideo dedicare Rituale illud Regi, *ut omnes Suetici regni ordines, superiores inferioresq;, cum universo orbe Christiano intelligant, quanta commiseratione Majestas Regia sit complexa gentem illam* (Lapponum) *ut & populos reliquos imperio ejus subditos, ex gratia Regia, & quomodo Majestas Regia instituerit Scholam, inq; eam convocari curaverit liberos Lapponum, quo erudiantur, & in verbo divino, & in artibus litterarum.* De Gustavo Adolpho scholæ Lapponicæ conditore testatur & Olaus Petri, qui constituendæ ejus causam docet fuisse præcipuam, quod videret Rex, nil effici apud Lapponas per Sueticæ, id est, peregrinæ linguæ concionatores, quales hactenus habuere; nec si qui missi Upsaliam (quod Carolus pater ejus instituerat) aliam victus secuti essent rationem, reversos domum diu posse superesse. Verba ejus post commemorationem instituti Carolini, ex quo Upsaliam abire jubebantur: *Moritur in peregrino loco, aëre, & victu pars maxima, pars autem reliqua superviVens meliore victu & amictu assueta, ad deteriorem redire, patriæque inservire prorsus detrectavit. Cum hæc omnia fefellere, ecce DEO benedicente, majore zelo & prudentia Gustavus Magnus Rex noster rem aliter urget, alios, ne ut ante factum, tam vehementi aëris & victus mutatione perirent, aliquot annos in Schola Lappiæ proxima Pithensi regio alind stipendio.*

Fuit

Fuit ergo prima hæc, quam unquam habuit Lapponia, litterarum atque pietatis schola, in qua observamus, primum, curam ejus fuisse commissam dicto Pastori Pithensi, *Dn.* Nicolao Andreæ, quod colligitur ex antenominata dedicatione. Deinde ut successu majore juventutis eruditio proficeret, negotium eidem datum ab ipso Rege Gustavo Adolpho, ut libros ad hanc rem præcipue utiles ac necessarios verteret in linguam Lapponum ex Suetico, quod testatur ipse in prædicto loco, ubi ait: *Majestas vestra per litteras injunxit mih, ut ex verbo DEI, librisque veterum doctorum excerptum verterem in sermonem Lapponicum, quod Lappis possit esse ad notitiam salutis æternæ, vitæque Christianæ informationem.* Nempe antea litterarum atque scriptionis omnis rudes erant Lappi, libros sua lingua scriptos habebant nullos. Tum primum factum, ut Lapponico sermone aliquid comprehenderetur litteris. Fuitque illud, ut existimo, liber Alphabetarius, qualis solet pueris dari, cum præcipuis religionis Christianæ capitibus, decalogo videlicet, symbolo Apostolico, Oratione Dominica, & similibus, à prædicto Nicolao Andreæ concinnatus, de quo ipse: *Igitur in honorem nominis divini, & salutem propriam Lapponum, composui atque reformavi librum Alphabetarium, cum solitis adjungi partibus ipsius.* Nisi quis ex eo, quod se *reformasse* librum eum dicat (*stelt och reformerat*) colligat, jam ante aliquem ejusmodi fuisse publicatum, cum nil reformari soleat, nisi quod jam antea est formatum. Quanquam videatur ipse hoc fecisse, librumque illum prius à se scriptum, denuo revocasse sub incudem, & in eo emendasse, quæ respectu linguæ Lappicæ emendanda videbantur. Certe primus ipse fuit, qui librum Ritualium Lapponico sermone publicavit. Liber extat hodieque impressus Holmiæ, apud Ignatium Meurer An. MDCXIX. cum ejusmodi inscriptione. *Een liiten saongebook, huruledes messan skall haollas, læsas, eller siungas pao lappeske. Stælt och sammansat af Nicolao Andreæ, Pastore in Pitha.* Hoc est: *Libellus cantionum, quomodo sit celebranda Missa, quomodo orandum cantandumve, sermone Lappico. Factus & compositus à Nicolao Andreæ, Pastore in Pitha.* Et hi primi libri, editi sermone Lapponico, ut ex eis elementa religionis Christianæ

ſtianæ diſceret gens Lapponum. Primo dico, quoniam deinde ſecuti alii, publicati ab aliis, quos inter *Manuale* eſt, ut vocant, ex Suetico translatum in Lapponicum à Johanne Tornæo, Paſtore ac Præpoſito Tornenſi, continetque Pſalmos Davidis, Proverbia Salomonis, Eccleſiaſten, Syraciden, Cathecheſin Lutheri, Cantiones Sacras, Evangelia & Epiſtolas cum precibus ſolennibus, hiſtoriam Paſſionis Chriſti, vaſtationem urbis Hieroſolymorum, rituale, preces omnis generis, ſicut ipſe hujus rei auctor eſt in Lapponiæ deſcriptione. Tertium quod obſervamus, illud eſt, quod ut eo promptius faciliusque liberos ad Scholam ſuos mitterent Lappones, Guſtavus Adolphus certas decreverit pecunias, non in victum modo puerorum, ſed in amictum quoque aliaque neceſſaria, & in præmium illius, qui de educatione ipſorum curam eſſet habiturus. Sicut & hoc ipſum diſcimus ex dedicatione Nicolai Andreæ, ubi inter alia: *Et quo iſta melius expedirentur, Majeſtas veſtra indulſit conceſſitque, cum in juventutis Lapponicæ victum amictumque aliaque neceſſaria, tum pro meis obſequentiſſimis miniſteriis, curis, & laboribus, amplum laudandumque præmium ac ſtipendium.* His igitur ſubſidiis adjuta gens Lapponica majori cura cogitare cœpit de religione Chriſtiana, cum præſertim eam diſcerent non lingua peregrina, verum ſua. Olim qui erudiebant ipſos, lingua utebantur Suetica, ut dixi ſuperius, docetque Baazius Hiſt. Eccl. lib. 7. c. 15. *Rex Sueciæ Carolus Nonus curabat templa ædificari, ſed deerant concionatores verbi Dei, qui materna Lapponum lingua illis verbum prædicarent, neque aliam linguam vulgo intellexerunt.* Et Olaus Petri: *Clerus concionibus aſſiduis non in Lappica lingua, quam nemo calluit, ſed Suetica, quam Lappi perperam intellexere, rem ſe præclare geſſiſſe autumabat.* Itaque diſcebant quidem aliqua, verum ita, ut ne ipſi quidem ſcirent ſatis, qualia, quæ didiciſſent, eſſent Dn. Nicolaus Andreæ, ſæpe nominato loco; *Quidam ex ipſis adulti pariter ac juniores hactenus orationes fundebant ſermone Suetico, ſed ignorabant ipſi, quid orarent.* Stabat aliquando Sacerdos in ſuggeſtu, cum interprete inferius collocato, cujus opera explicabantur, quantũ poterant, quæ Sacerdos docebat. Samuel Rheen: *Nær prædikan haolles af en hvvenſk*

præst, maoste tolhen stao nedan foere i predikstolen, och uthtolka, pao Lappisko, hvvad han predikar. Hoc est: *Cum concio habetur à Sacerdote Suetico, interpretem oportet inferius ad suggestum stare, atque reddere sermone Lapponico, quod alter concionatur.* At vero beneficio librorum prædictorum & ipsi incipiebant intelligere, quid orarent, & qui erudiebant ipsos, lingua jam non Suetica, sed Lapponica poterant hoc facere. Quin imo ex ipsa juventute Lapponica eo usque in litteris & religione Christiana profecere nonnulli, ut committi ipsis sacerdotia, & informationes popularium suorum possent. Qua de re sic Baazius: *Rex Magnus Gustavus Adolphus traxit pueros illorum ad scholas, quos ibi sustentavit, donec adolescerent, & in studiis liberalibus exercitati quidem, Academiam Vpsaliensem adirent, ubi cognitis fundamentis veræ fidei, rectaque religione illis confirmata, ordinabantur ministri Ecclesiæ, qui patriotas suos veritatem salutis docerent, & lingua materna verbū Dei illis prædicarent.* Olaus Petri tres potissimum commemorat sic institutos, qui propterea fuere primi Sacerdotes gentis Lapponicæ. Verba sunt ipsius, post ea, quæ de instituta à Gustavo Adolpho Rege Schola Pithensi supra retulimus: *Postea ita pedetentim assuefactos peregrina aura, in Academia tam diu sustentavit, quo ad tres ministerio fungi Ecclesiastico censerentur digni & idonei. Quilibet horum sua jam in assignata Marchia Lappis in Lappica lingua verbum Dei diligenter & sincere proponunt, Sacramentaque fideliter administrant.* Atque ita factum, quod sæpe dictus Nicolaus Andreæ testatur, ut quid esset religio Christiana, vere inciperent novisse, ut non pauci adhiberent ei fidem, & cum lætitia gaudioque Christum meritaque ejus amplecterentur. Verba ejus ista sunt, ut Latine sonant. *Lappones quoque nunc per misericordiam Divinam, circa finem mundi hujus facti sunt Ecclesiæ Christianæ membra per Baptismum & Evangelii sancti prædicationem, acceperuntque notitiam de Christo, quod ipsis æque atque cunctis cæteris Christianis propter cruciatus suos acerbissimos mortemque velit remittere peccata, concedereque vitam æternam. Quam ob rem ingenti gaudio nunc perfusi, plurimum lætantur.* Et huc-usque quidem curas primas Gustavi Adolphi, & per eam religionis

ligionis Christianæ, inter Lappones amplificationem explicavimus. Verum sicut omnium initia rerum sua inveniunt obstacula, ita factum & cum verbi divini prædicatione, & cum cæteris huc pertinentibus negotiis. Ante omnia res erat plena difficultatis ac laborum, scholam conservare, præsertim extra Lapponiam, & ad eam trahere Lapponicam juventutem. Igitur secunda vice actum de ipsa cum Gustavo Adolpho Rege, per illustrem virum, Dominum Johannem Skytte, liberum Baronem in Duderhoff, Regnique Senatorem, atque, quod ad immortales ejus viri laudes pertinet, de novo constitutum, ut deinceps esset Schola, verum ipsa in Lapponia, & Marchia Umensi, prope templum Lyksala, unde dicta schola est *Lyksensis*, ut ex testimonio examinis ibi instituti apparebit in sequentibus. Et Olaus Petri, de Gustavo Adolpho: *In ipsa Laplandia scholam introduci judicavit operæ pretium & necessarium, in qua suo cœlo & aërefruerentur, nec avito suo desuescerent victu, aut assuetæ vitæ tædio afficerentur.* &c. *Favit cœptis amplius clementia singularis Dei, quæ huic Regio, pio, & prudentissimo animo & conatui addidit calcar per Senatorem, Illustrem & Generosum Baronem, Dominum Iohannem Skytte &c.* Hæc secunda Schola gentis Lapponicæ, firmata Regio diplomate, cum Gustavus Adolphus esset in Germania bello implicitus gravissimo, quod non impediebat tamen, quo minus curam ageret Lapponiæ, ac in ea confirmandæ pietatis Christianæ, Anno MDCXXXII. Adscribam verba Regii diplomatis, licet longiora, ut Latine reddita sunt à Baazio: *Nos Gustavus Adolphus D. G. Suecorum, Gothorum Vandalorumque &c. Rex significamus, quanquam dilectissimus Pater noster, piæ memoriæ Carolus IX. olim Rex Sueciæ, sicut & nos ipsi, postquam divina providentia in solium Regni ascendimus, sedulo incubuerimus, ut subditi nostri in ultima plaga septentrionali habitantes, dicti Lappones, litteris & artibus liberalibus imbuerentur, recteque in negotio salutis informarentur, tamen difficultas temporum nostrorum, quæ tumultu bellico omnia liberalia turbat, pium nostrum propositum hactenus impedivit. Verum ne pia intentio plane concidat, ordinamus & constituimus Nostrum Regnique Sueciæ fidelem Se-*

natorem, Generalem Gubernatorem Livoniæ, Ingriæ, & Careliæ, nobis delectum, prælustrem Dn. Iohannem Skytte L. B. in Duderhoff &c. Directorem scholæ Lapponicæ in Vma instituendæ: Sicut se ipsum huic operi administrando obtulit, seq; hanc effecturum operam, quantum divina benedictio dederit successus, recepit. Hæc directio hujus scholæ erit in familia Skyttiana perpetua. Vt autem quid certi habeant tum præceptor, tum discentes hujus scholæ, unde vivant, donamus huic scholæ totam summam decimarum, quam parochiani in granarium Vmense quotannis inferunt, postquam ordinaria subtractio de allatis decimis fuerit facta. Has decimas segetum, cum aliis donariis, quæ bene nominatus Dn. Iohannes Skytte sua diligentia ac industria in hunc usum acquirere potest, disponet ipse in usum scholæ ad necessariam ejus sustentationem, pro ut necessitas requirit, tamen servata nobis, Coronæ, & Successoribus suprema hujus ordinatione, ac futura necessaria dispositione. In rei confirmationem, subscribimus nostram manum, & sigillum Regium imprimi curamus. Datum in veteri Stetino Pomeraniæ 20. Iunii Anno Christi MDCXXXI. Hoc diploma illud, quo nova instituitur in ipsa Lapponica Schola, & quidem in Lapponia seu Marchia Umensi. Nullam enim ibi antea fuisse liquet, quia dicitur INSTITUENDA. Quæ Schola hoc etiam peculiare habuit ante illam veterem, quod daretur ei Director non Pastor, sed Senator Regni, atque adeo auctoritate firmaretur ampliori. Deinde quod docentibus discentibusque ibi constitueretur non modo stipendium certum, sed & medium, unde sumeretur, decimæ videlicet Umenses. Habuerunt quidem antea quoque constitutum quid hujusmodi, ut patet ex superioribus, sed quia unde sumeretur, non erat definitum, ideo non raro mora, neque sequebatur solutio, quo necesse erat, tempore. Unde difficultas non exigua, & negocii suscepti interruptio. Huic malo allatum nunc remedium, constitutumque, ut quid CERTI haberent. Quod quum ne ipsum quidem videretur sufficere, concessum simul Illustri Domino Johanni Schytte, ut si quæ posset alia invenire media huc conducentia, conferendi ea jus & fas haberet. Neque destitit vir summus pro singulari sua

erga Deum pietate, ac amore erga bonas litteras, impendere omnem operam, qua deniq; conquisivit quinq; millia thalerorum monetæ argenteæ, id est, supra tria millia nummorum uncialium seu imperialium, partim ex sua propria, partim ex amicorum liberalitate, quam summam in usus Cuprifodinæ obtulit Reginæ Christinæ, ut pro usura ejus Schola Umensis reciperet quotannis, quicquid è villis aliquibus in parœcia Umensi pervenire redituum ad Coronam soleret. Neq; distulit Regina optima beneficentissimaq; precibus ipsius istoc indulgere, datis biennio post litteris novoq; diplomate, per Tutores Regni, quorum sine prædicatione comemoratio hic non est omittenda. Verba diplomatis illius similiter apponam, quia non sunt nota omnibus. *Nos Christina D. G. Suecorum, Gothorum, Vandalorum Electa Regina & Princeps hæreditaria, Magna Princeps Finlandiæ, Princeps Esthoniæ & Careliæ, Domina Ingriæ, significamus, quemadmodum Celsiss. Rex olim Sueciæ Pater noster dilectiss. singulari amore pietatis, & religioso affectu promovendæ Ecclesiæ Dei, præsertim ut converterentur barbari in extrema Septentrionis ora videntes ad plenam Dei cognitionem verumq; Christianismum ordinaverit institutionem Scholæ Lapponicæ in Marchia Umensi, & Directorem ejus operis fecerit Nostrum Regnique Sueciæ fidelem Senatorem, Præsidem Iudicii Regii in Gothia Iune copiæ instituti, Cancellarium Academiæ Upsaliensis & Legiferum citerioris Finlandiæ, nobis dilectum prælustrem Dominum Iohannem Skytte, L. B. in Duderhoff, Dominum in Grœnsiæ, Strœmsrum, & Skytteholm, Equitem Auratum, post cujus obitum concesserit ejus posteritati directionis ejusdem Scholæ potestatem, clementer additis illi exercitio decimis de granario Umensi quotannis Coronæ debitis. Quare Nos potestate harum litterarum non solum confirmamus salutarem constitutionem, Nostri pie demortui Parentis, sed simul notum facimus, Prælustrem Dominum Iohannem Skytte comportasse in usum Scholæ Lapponicæ pecuniam de sua & aliorum piorum donatione collectam quinque millium thalerorum monetæ argenteæ, quam integram numeravit Compagniæ Cupreæ rogans humilime, ut ea summa in illa compagnia Nobis & Coronæ reservetur, nosque pro usura hujus pecuniæ quotannis, octo pro cento reddenda, demus Scholæ Lapponicæ usum villarum in Norlandia, ut coloni illarum,* suas

ſuas reddant nominatæ Scholæ contributiones. Quod clementer approbamus, dantes loco hypothecæ uſumfructum ex his noſtris & coronæ villis in Paræcia Vma & Weſt Bothnia conſtitutis Roebæk 12. prædia $\frac{5}{8}$ *Stækſioe duo* $\frac{3}{16}$ *Klabbiler tria* $\frac{9}{16}$ *Baggaboelet duo* $\frac{27}{32}$ *Kuddis duo* $\frac{5}{16}$ *Bræneland duo* $\frac{11}{16}$ *hæc prædia quotannis ſolvent Scholæ Lapponicæ ſuas exactiones ordinarias & extraordinarias hactenus impoſitas, idque facient coloni horum prædiorum ſine intermiſſione, quamdiu retinemus ſummam 5000. thalerorum compagniæ numeratam, donec illam reſtituerimus integram Scholæ Lapponicæ. Quapropter mandamus noſtris officiariis, omnibusque quorum intereſt, ne præſcriptam hypothecam auferant eidem Scholæ ante redditam pecuniam, neve ullam injuriam aut præjudicium contra hoc Edictum nominatæ Scholæ inferant, aut inferri ſinant. In confirmationem hujus inſtrumenti ſubſcripſerunt ſuam manum noſtri reſpective Tutores & Regni Adminiſtratores, Regioq; ſigillo confirmarunt Edictum. Datum Holmiæ 5. Novemb. 1634.* Iſta verba ſunt diplomatis Regii, ſicut in ſermonem Latinum verſa leguntur apud ſæpe nominatum Baazium. Qui vero ſubſcripſerunt Regni adminiſtratores, eorum hæc ſunt nomina: *Gabriel Oxenſtierna, Guſtavi F. R. Drotſetus, Iacobus De la Gardie, R. Archimarſchallus, Carolus Caroli Gyldenhielm R. Admiralius, Petrus Baner loco R. Cancellarii, Gabriel Oxenſtierna R. Theſaurarius.* Atque hæc jam Schola eſt, ex qua deinde prodierunt, prodeuntque etiamnum ingenia, per quæ gens Lapponica magis magisque diſcit intelligere ac ſectari religionem Chriſtianam. Nam & bona copia dein à Juventute Lappica eſt frequentata, & adhibita diligentia, ut in litteris pietateque deſiderata obtinerentur incrementa. Quod docet teſtimonium examinis in ea inſtituti eo ipſo anno, quo eſt aucta Regiis beneficiis prædictis. Verba ejus quoque placet apponere, quia meretur ſciri, uſusque Scholæ illius intelligi, pro ut ea refert Baazius Hiſt. Eccleſ. Lib. VIII. c. 5. *Nos ſubnotati ſignificamus, fuiſſe nos vocatos à noſtro & Eccleſiæ Vmenſis Paſtore, Reverend. & Doctiſs. M. Olao, ut examini juventutis Lapponicæ, frequentantis Scholam Lykſenſem in marchia Vmenſi inſtitutam, intereſſemus. Teſtamur autem, nos huic petitioni ſatisfeciſſe, & audiviſſe,*

visse, examinatos fuisse pueros Lapponicos à suo Rectore, prædicto nostro Pastore. Primo cecinerunt recte omnes pueri conjunctim Psalmos Davidis in Sueticum sermonem translatos, prout in patriæ Ecclesiis sunt diu cantati. Deinde omnes ac singuli recitarunt librum dictum Abecedarium, continentem non tantum Elementa litterarum, sed partes Catecheticas, sc. Orationem Dominicam, Symbolum Apostolicum, decem Præcepta, cum verbis institutionis Sacramentorum, Baptismi & S. Cœnæ, item benedictionem ac gratiarum actionem ad mensam recitandas, additis precibus matutinis & vespertinis. Hunc librum omnes pueri legerunt, juxta formam in aliis Patriæ scholis propositam. At qui ingeniosiores, etiam recitabant distincte & sine hæsitatione quæstiones Cathecheticas, ad expositionem parvi Cathechismi à B. Luthero conscriptam. Ad hæc legebant hi ipsi in libro Evangelia Dominicalia & Festivalia stylo Suetico impressa. Omnes pueri in Schola nominata erant huic exercitio dediti, saltem octo illorum erant tardiores, qui cum minus valerent ingenio, æmulabantur tamen ingeniosos, quantum poterant. Nunc incipiunt omnes hi pueri discere partes cathecheticas idiomate Lapponico, ut fundamenta pietatis materno sermone suis patriotis edifcenda proponant. Hoc exercitium Scholasticum & fructus inde promanans, quia vicit opinionẽ nostram, dum intelleximus, juventutem barbaram brevi tempore didicisse gratia Dei fundamenta salutis, quæ alias solent pueri litterati longo tempore perdiscere, igitur singularis gratiarum actio erit ipsi Deo agenda, qui huic labori felicem dederit successum, piisq; hominibus, qui hanc scholam instituerunt, donariis auxerunt, hodieque sustentant, suus non erit denegandus honor; sed certe dabitur loco mercedis, juxta Dei promissionem, Divina benedictio. In veritatem rei sic peractæ, confirmamus hoc testimonium subscriptione nostrarum manuum, & impressione sigillorum. Datum & actum An. 1634. loco nominato. Iacobus Andreæ Buræus, Petrus Ionæ, Andreas Haquini, Iacobus Nicolai, Olaus Olai. Apparet ex hoc utique testimonio Scholæ istius Liksensis, seu, ut ego mallem appellare, Liksalensis frequentatio, non exiguo juventutis Lapponicæ numero. Intelliguntur & ingenia illius non omnino inepta ad studia literarum. Cura denique ipsorum hinc animadvertitur in discendis illis, quæ ad vitam Christianam recte colendam sentiun-

sentiuntur esse necessaria. Ad postremum ipsorummet Lapponum adultiorum hinc colligitur facilitas & promptitudo aliqua, sine qua non mitterent profecto suos liberos ad scholam. Unde simul satis intelligitur, esse aliam religionis Christianæ faciem in Lapponia, quam qualis fuit sæculis superioribus. Major quippe cura Regum, qua nunc ipsis abunde de templis, de Scholis, libris etiam, & per quos erudiantur, magistris & pastoribus est provisum. Major quoque circa ipsorummet sacerdotum ac pastorum, quos non habent nunc, ut olim, Suecos solum, unamq; linguam Sueticam callentes, sed & peritos linguæ Lapponicæ, & sæpe suimetipsius gentis homines. Qua de re sunt testes hodierna die plurimi. Et Samuel Rheen, in Descriptione sua cap. 23. ita inquit: *I Vmao Lappmark ær een Lapp præst ther Lapperne i deras Christendom vvæll informerade vvarda.* Hoc est: *In Lapponia Vmensi unus Presbyter sive Pastor est Lapponicus, ubi Lappones bene informantur in religione Christiana.* Pergit idem de Lapponia Pithensi, & ait: *I Pithea æro tree Pastores, ther och Lapperna vvæll underviste vvarda i Lhudz ord.* Hoc est: *In Lapponia Pithensi tres sunt Pastores, ubi æque Lappones in verbo Divino bene erudiuntur.* In Lapponia Luhlensi major difficultas est, ob sparsos Lapponas per spatia ingentia. Facit tamen ibi quoque Pastor unicus, quantum potest. *I Luhlea,* inquit, *ær allenast een Lappræst, ther han allena med mædo och stort besvvær kan Gudstiensten foerrætta, foer ortens vviida begriipelse skull.* Hoc est: *In Lapponia Luhlensi unicus solum est sacerdos Lapponicus, qui solus ægre magnaque difficultate potest expedire, quæ ad cultum divinum pertinent, propter partis ejus spacia ingentia.* In Lapponia Tornensi & Kimensi pariter Pastores habent Lapponicos, quo cum quotannis Pastor Sueticus Kimensis Tornensisque iter facit ad Lapponas longius dissitos, eosque in verbo divino informat. *I Taornea Lappmarck diit reser Pastor Tornensis een gaong om aohret, att doepa barn, och informera them i theras Christendom. Sammaledes reser och Pastor i Kimi up i des Lappmarck en gaong om aohret sampt med Lappræsten.* Hoc est: *In Lapponiam Tornensem Pastor Tornensis semel de anno iter facit, ut baptizet infantes, Lapponasque erudiat in religione Christiana.*

Idem

Idem facit Pastor Kimensis in Lapponiam suam semel de anno, cum pastore Lapponico. Addam de his ipsis testimonium Olai Petri Niurenii, qui vixit tempore Gustavi Adolphi. *Marckia Vmensis concionatore templo, & schola administratur, ex qua liberi eorum ad informandas familias à templo remotas prodeunt quotannis. Marchia Pithensis tribus diversis locis tres pastoratus distinctos, & consequenter tres pastores possidet, hodie Regio sumptu suffultos. Ibi igitur Lappi à suis Pastoribus & templis non procul habitant, ut sæpius in anno convenire & audiri possint. Marchia Luhlensis quia templo & concionatore prædita est assiduo, & ex ipsis Lappis oriundo, inspectoreq; Præposito Luhlensi vicino, avide salutem eorum quærente & desiderante, non potest non optime administrari, ibique locus industria concionatoris inventus non ita pridem, quo sæpius in hyeme, tota autem æstate ad audiendum verbum Dei queant coalescere. Reliquæ Marchiæ binæ, Tornensis scilicet & Chimensis, magnitudine longe cæteras superantes, semel duntaxat in anno in nundinis, quæ in Februario celebrantur, à suo Pastore invisuntur. Tornensis gaudet duobus templis. Chimensis ex nullo dolet. Totus religionis cultus in utraq; Marchia in lingua, quam quodammodo videntur intelligere, Finnonica proponitur & exercetur.* Habes ecce testimonia de studio sacerdotum hac ætate, curaque quam in erudienda gente Lapponica in religione Christiana hodieque solent adhibere. Cum præsertim constituta sibi habeant & præmia certa laborum, unde se familiamque suam alant. Ex decimis enim rangiferorum, quas tenentur dare Lappones Coronæ, tertia pars assignata est in usus sacerdotis. Samuel Rheen: *Reenar theskole uthgiœra, deelas emellan Cronan och Kirkioherden, sao att Cronen tagar tvvao delar, och præsten tredie deeren.* Hoc est: *Rangiferi, quos tributi nomine tenentur dare, dividuntur inter Coronam & Sacerdotem, sic ut illa duas partes capiat, hic tertiam.* Similiter tributa ei portio de vestimentis piscibusque, quos Coronæ dant. Idem: *Lapparna giœra i tiende till Cronan och præsten antingen 2. paar skoor, eller een hvvit ræf, eller ett halft pund giæddor, huilket bxtes itu emellan Cronan och præsten.* Hoc est: *Lappones decimarum nomine dant Coronæ ac Sacerdoti vel duo paria calceorum, vel vulpem albam, vel pondo dimi-*

 dium

dium luciorum, quod in partes duas æquales dividitur inter Coronam & sacerdotem. Jam ut hæc, & alia, quæ ipsis à Regibus tributa sunt beneficia, sacerdotes faciunt alacriores, ita & ipsorummet Lapponum cura major, ut proficiant quotidie in religione dicta. Quo pertinet initio, quod sacerdotes dictos audiant excipiantque cum honore observantiaque. Nam & adventantes ad se, salutare solent inclinato capite, & deducere sua in tuguria, & præbere ipsis cibum, & quæ possunt alia humanitatis exhibere officia, postremo in signum reverentiæ appellare *Dominos*. Sic enim prædictus Rheen, ut verba ejus sonant Latine. *Verbi divini doctores ipsis adsignatos amant, & honorant, eosdemque vocant Herrai; hoc est, Dominos.* Et Wexionius in Desc. Suec. Lib. IV. c. 8. *Gens Lapponica sacerdotes honorat, circa festum natalitium Christi visitantes rhenonibus procul excipit ac provehit. In tentoria mollibus ramis betulinis, superstrata pelle rhenonis adornata deducit. Accurrunt omnes inclinato corpore Rhutenico more salutantes his verbis: Saa tervve tulemast Lappinmaa,* h. e. *gratulamur adventum in Lapponiam. Mensa est asser humi positus, fercula pisces aridi, carnes rhenonis arefactæ, ejusque lingua ad ignem tosta ossaque ad focum calefacta, quibus discissis medulla promitur. Hæc sine sale & pane, quem utrumque verbi divini ministri secum afferunt, itemque vinum (cerevisia enim ob frigoris rigorem inutilis est) Lappi vero aquam in vasculo corticeo potui apponunt.* Deinde observant dies quoque sacros, ut Dominicos & festos alios. Olaus Petri: *Unanimes in observando Sabbatho sunt omnes.* Nec in eis labores suscipiunt graviores. *Dhe haolla sig ifraon alt arbete poco the dagerna,* inquit Tornæus de Lapponibus Tornensibus, h. e. *abstinent ab omni labore iis diebus.* Quin imo & pecoribus suis tum indulgent quietem. Multi à labore incipiunt cessare pridie ante diem Dominicum, quæ omnia testatur dictus Rheen his verbis, ut Latine quidem sonant: *celebrant omnes dies festos & Dominicos, iisque abstinent ab omni graviore opere, illo præsertim tempore, quo sciunt verbum Dei sacris in concionibus annunciari. Nec hoc diebus Dominicis tantum faciunt, sed & Saturni, quibus itidem non facile suscipiunt laborem graviorem. Diebus Dominicis etiam pecoribus & jumentis suis quietem concedunt.*

cedunt. Reperiuntur denique plurimi, qui ne quidem lac ex ipsis capere istis diebus sustinent. *Istis diebus*, ait, *rhenones suos nolunt emulgere, sed liberos otiososque sinunt ambulare.* Cum habetur concio, diligenter auscultant, cum canuntur Psalmi, canunt & ipsi, estque notabile, quod Tornæus scribit de Lapponibus Tornensibus: *Her uthinnan beviisa the sig gudeligen, sao att the tæfla sin emellan, hvvem af them bættre kan siunga.* Hoc est: *adeo in hoc negotio se pios præstant, ut & certent inter se, quis probitate cantionis alterum possit anteire.* Sacramenta quoque Christiana multo cum honore venerantur & usurpant. De Baptismo idem Samuel Rheen. *Sacramentum Baptismi in magna habent veneratione.* Ideo nec differunt, sed puerperę ipsæ octo vel quatuordecim diebus post partum perferunt infantes recens editos, per longinquas vias sæpe, ad sacerdotem. Quod testatur idem cap. 12. ubi habet ita, sicut verba ejus à me reddita sunt Latine: *Cum Baptismo suorum infantum quanta possunt festinatione properant, ita ut puerpera Lapponica octo vel quatuordecim diebus post editum infantem iter suscipiat longinquum per altissimos montes, amplos lacus, & profundas sylvas cum infante illo suo ad sacerdotem.* Non minori reverentia prosequuntur Cœnam Dominicam, & quæ præmitti solet, confessionem absolutionemque peccatorum. Olaus Petri: *Absolutione & Cœna Domini, quantum externe apparet, videntur magna cum devotione frui.* Cum præsertim sciant, nunc demum ejus vere fieri participes. Nam antea, & tempore Pontificiorum dabatur eis, verum nulla solenni adhibita consecratione. Quod colligimus ex Petro Claudi, qui hoc ita receptum in Norvagia testatur fuisse; unde verosimile fit, etiam in Suecia servatam illam consuetudinem. *Altarens sacrament bleff dennom uthi Pao vvedomens tiid, och en lenge der efter gifvvet vuiet och usacriret, som man mente.* Hoc est: *Sacramentum altaris dabatur ipsis tempore religionis Pontificiæ, & aliquanto post, absque consecratione, uti putabatur.* De devotione hodierna testis Samuel Rheen: *Ad confessionem absolutionemque veniunt devotione magna, ut & ad cœnam Domini sanctissimam.* Tornæus de Lapponibus Tornensibus. *Altarens och doepelsens sacramenter vvarda*

dhe hoegt, aldeles saosom andra Christne: Hoc est, *Cœnæ Dominicæ & Baptismi Sacramenta magna veneratione colunt, plane sicut Christiani alii.* Sed & alia pietatis Christianæ capita non negligunt. Nam à juramentis, execrationibus, blasphemiis in Deum, & similibus abstinent religiose. Quod testatur idem. *Hoc*, ait, *commendandum in eis, quod à juramentis horribilibus, maledictis, & ejusmodi, sibi caveant, neque ista vulgo sint in usu apud ipsos.* Erga pauperes sunt benefici ac liberales, sicut loco alio jam dixi, ubi furta quoque plerisque ostendi esse ignota. Ipsi quoque inter se versantur multa cum humanitate, mutuo se invisentes, & confabulantes amice, præsertim qui sunt gentis unius & cognationis vel affinitatis. Qua de re ille ipse Samuel Rheen: *Mutuo sese crebro solent invisere, alterq; alterum excipere, qui sunt necessitate, vel affinitate, aliave amicitia juncti inter se.* Atque ista quidem faciunt omnia, quoniam abunde didicerunt, quæ qualisque sit religio Christiana, quid à singulis exigat non respectu modo fidei, sed & operum vitæque reliquæ. Quod testatur rursum dictus Scriptor cap. 24. *Sciunt optime Lappones, unum esse Deum, qui creavit cœlum & terram, nosque omnes per mortem Filii ejus esse liberatos.* Et post non pauca interjecta: *Fides hæc est Lapponum, ut intelligant unum esse Deum, in Divinitate tamen unica personas tres, Patrem, Filium & Spiritum Sanctum.* Jam ut hæc omnia ex præceptis religionis Christianæ observant, ita versa vice, quæ ad superstitionem spectant veterem, fugiunt & abominantur. Tympana tollunt abolentque; idola, stipites, saxa, quæ pro diis habuere quondam comminuunt & comburunt. Est exemplum elegans, quod memorat Johannes Tornæus in hunc modum. In pago quodam Lappmarkiæ Tornensis, Pældojærf vocato, Lappo habitabat aliquis, Petrus Pæiwiæ appellatus, homo probus, pius, & locuples. Is initio cum suis omnibus colebat Seitan idolum. Accidit quodam tempore, ut rangiferi ejus morerentur magno numero: iccirco Seitan implorabat suum, ut malo occurreret. Verum irritæ fuerunt preces; rangiferi nihilominus moriebantur. Postremo iter ipse suscipit ad locum, ubi Seita stabat erectus, cum familia omni, copiaque lignorum aridorum. Circa idolum spargit ramos virentes

tes piceæ, ſacrificia quoq; ipſi offert, pelles rangiferinas, cornua, crania, ſe deniq; cum familia omni proſternit, Seitæque implorat opem, ac ut ſigno aliquo teſtari velit, ſe verum eſſe Deum, rogat. Poſtquam vero ſignum accipit nullum, licet toto die devotione ſumma oraſſet, ipſe cum ſuis ſurgit, ligna arida conjicit in idolum, iisque accenſis Seitan totius illius pagi comburit. Cumque ob id vicini, ejus ipſum vellent occidere, cur inquit, non ſinitis ipſum Deum ſumere de me ultionem? Factus autem Pæiwiæ dein tam conſtans religionis Chriſtianæ cultor, ut cum alii minarentur ei damna magicis ſuis artibus, is contra caneret Symbolum Apoſtolicũ Orationem Dominicam, & id genus; Omnes Seitas, quotquot poſſet, cremaret, mitteret poſtremo filium, ætate maximum, ad Enareby, ut idola omnia ibi etiam exſtirparet. Quod ob factum is filius ejus, Wuollaba nomine, fugere in Norvagiam eſt coactus, metu inſidiarum, quas ſtruebant ipſi Tnarenſes. Jam ut hic Seitam ſuum, ita Clemmet quidam, Lappo Tenobyenſis, ſuum tympanum abolevit, de quo idem Tornæus teſtatur, quod admonitus non ſemel à ſacerdote, noluerit reddere tympanum. Poſtremo matrem ejus incidiſſe in morbum gravem, illum contra quæſiviſſe remedium per tympanum, ſed matrem nihilo ſecius eſſe defunctam. Itaque tympanum in fruſta conſcidiſſe minima, adjecto, ſe videre, tympani nullum eſſe uſum. Habemus itaque religionem Chriſtianam haud paulo melius excultam apud Lapponas, & ab ipſis Lapponibus receptam, & adhibitam in quotidianos uſus, quam fuit priſcis temporibus. Licetque hinc colligere, quantam adhibuerint curam, quotquot hoc negotium auctoritate ſua, conſilio, ſuaſu, miniſteriove potuerunt promovere. Quanquam ne ſic quidem eo res deducta ſit, ut de exſtirpata omni vetere impietate jure debeamus gloriari, ut nunc in ſequentibus monſtrabitur.

CAP. IX.

De Reliquiis nonnullis paganiſmi apud Lapponas hoc tempore.

QUæ ſit ratio religionis Chriſtianæ apud Lapponas, oſtenſum copioſe arbitramur. Neq; poteſt eſſe dubium, quin ad extirpandas ſuperſtitiones veteres, & annexa illis mala alia, quicquid potuerunt, operæ conſiliique adhibuerint, Reges juxta pii, atq; Sacerdotes. Verum manent reliqua non pauca, quæ ulteriorem curam & ſollicitudinem deſiderant. Qua de re teſtatur ille ipſe Rheen dictus nobis jam ſæpiſſime, in cap. 24. deſcript. Lapponicæ. *Dhet finnes hoos them ænnu myken vvidſkepelſe, och grofvva vvillfar elſer.* Hoc eſt: *Adhuc multa ſuperſtitio eſt apud ipſos, multi craſſi errores.* Unde in ſuſpicionem veniunt, quaſi tantum ſimulent religionem Chriſtianam plurimi, intus vero maneant pagani. Sic enim pergit ibi: *Ehuru-vvæll the vvillia ſynas dyrka, tiena, och troo pao Gudh, doch lykvall ælſka the myket ſina færfæders vvillfar elſer.* Hoc eſt: *Licet cupiant videri colere Deum, honorare, atque credere in ipſum, tamen amant plurimum errores ſuorum majorum.* Atq; ad hunc modum annis etiam ſuperioribus Petrus Claudi de Lapponibus Norvagicis. *Endock att the ſielfvva foera theras barn ut till præſterna, och laota dennom dœpa, och ſomma Komma om aohret ut till Kirker, och hoera predikan, och annamma och ſao altarens Sacrament: ſao bevvyſa the doch med theras afguderii, att ſao dant ær icke uthan ſkroempteri.* Hoc eſt: *Etiamſi liberos ſuos deferant ad Sacerdotes, eosque curent baptizari, & quandoque in anno proficiſcantur ad templa, concionem ſacram audiant, & accipiant Sacramentum altaris, tamen idololatria ſua ſatis oſtendunt, iſtæc omnia fieri non ſine mera ſimulatione.* Quanquam vero iſtoc credere de omnibus iniquum ſit, experientiaque aliud oſtendat, tamen quin exiſtat ficta magis, quam vera ſeriaque in non paucis profeſ-

professio religionis Christianæ, frustra quis negaverit. Caussa vero, cur tam difficulter superstitiones & impietatem deserant, non est una tantum, verum multiplex & diversa. Una vetus, de qua suo tempore Zieglerus: *Quo minus plures sint Christiani ex Lapponibus, culpa nonnulla est Præsulum, qui aut hanc curam instituendæ gentis abjecerunt, aut fidem Christi illic adolescentem evilescere rursus fecerunt, dum sub ejus fidei prætextu sua etiam vectigalia subinferre genti voluerunt.* Scilicet Lappi antea haud divites per Sacerdotum has exactiones reddi pauperiores, æquo animo utique non ferre poterant. Conatur quidem caussam hanc revellere Olaus Magnus lib. 4. cap. 19. ubi vocat *assertionem impiam & mendacem*; sed nil affert, unde contrarium appareat. Nam quod occupatos esse scribit Sacerdotes in docendis provinciis meridionalibus, quod Johannem fratrem suum venisse in extremam Iemptiam, pauperibus ibi erogasse stipem multam, magnoque sumptu salis coctionem instituisse, nil adversus ea, quæ à Ziegler o fide adferuntur haud deteriori in his, quam in cæteris, facere quilibet intelligit. Sed hæc caussa cura liberalitateque Regia nunc est sublata, ut ex præcedentibus cognoscitur. Alia sequitur, vastitas nimirum regionis, de qua idem Olaus meliori ratione c. 14. ejusce libri: *Quod vero Lappi tardare videntur, caussa est, & hæc evidentissima, quod maxime distant, ducentis scilicet & amplius miliaribus Italicis ab Ecclesiis Christianorum.* Quanquam autem & hæc caussa hactenus submota, quod in ipsis territoriis eorum sint ædificata templa, manet tamen illa vastitas, quam peragrare Sacerdotes raro possunt. Itaque nunc quoque de Lulensi sacerdote vidimus in præcedentibus, quod *ægre magnaque difficultate* possit expedire negotia sua, propter tractus ac territorii illius spacia ingentia. Et hæ quidem caussæ sunt ab una parte. Ab altera primum gentis ipsius est ingenium ad superstitiones pronum. Qua de re jam in superioribus est actum, testaturque quotidiana id experientia. Accidit hoc autem eis primum, quia vivunt in locis asperis & horridis, inter sylvas, inque iis feras bestias. Deinde quia vivunt extra consortia cum hominibus aliis, & seorsum singuli pro sese cum familia sua, interce-

tercedentibus spaciis magnis, aliquotq; interdum miliarium. Et denique quia vivunt vitam venatorum, quo in genere nescio quæ facilitas ad superstitiones varias, & commercia cum dæmonibus esse consuevit. Nempe qui sic vivunt, cum sint destituti fere ope ac consilio aliorum, non infrequenter ad illicita & impia prolabuntur, quamque ab hominibus consequi desperant, à dæmonibus exposcunt opem & salutem. Facitque promtiores, quia delinquentes sine arbitris, pœnam nullam metuunt. Ut non sine ratione inter ea, ob quæ duret hodieque in Lapponibus impietas & superstitio, sæpe dictus Samuel Rheen connumeraverit hoc quoq; *att the boo i fiælben, pao viida aflægne orter, ifraon andre menniskors omgiænge.* Hoc est; *quod habitent inter aspera montium, & in locis longissime dissitis à conversatione cum aliis hominibus.* Altera caussa est opinio bona de majoribus suis, qui existimant non fuisse tam ineptos, ut nescirent, quid pro numine deberent venerari. Quin imo hanc putant se debere illis reverentiam, ut ne recedant ab ipsorum institutis, & per hoc inscitiæ vel impietatis eos arguant. Quod commune habent cum plerisque omnibus gentilibus, neq; diffitetur ipse Cicero, quando ait, *omnes Deos patrios, quos à majoribus acceperunt, colendos sibi diligenter & retinendos arbitrari,* Samuel Rheen etiam de hac cuasa. *The ælska myket sina foerfæders vvildfarelser, och beropa sig ther pao myket, att theras foerfæder, dem de Kalla gambla foer ældrar, sao och sao lefvvat, och saodanna seder brukat och oefvvat hafvva.* Hoc est: *Superstitiones majorum suorum diligunt plurimum, ac pro ratione istoc afferunt, quod sic vixerint & majores, quos parentes antiquos appellant, talesque ritus adhibuerint & usurparint.* Accedit & tertia caula, inveterata consuetudo. Nam & ipsa ægre traditur oblivioni, cum presertim legis instar habeat. Quid? quod consuetudo illa, plurimum recedat à pietatis veræ ratione, talibusque ipsos tenebris involvat, ut quid consentaneum sit vero, vel non sit, nequeant despicere. Unde satis commode hanc quoque superstitionis apud Lapponas durantis Samuel Rheen dat rationem, *emædan the af oalder hafvva lefvvati ett grufvveliget moerker och vvill farrelse.* Hoc est: *quoniam ab antiquis-*

antiquissimis temporibus inde in horrendis tenebris ac erroribus vixerunt. Ex his causis, & similibus jam sequitur, quod non parum reliquum sit apud ipsos superstitionis, idololatriæ, ac impietatis cæteræ, nec id extirpari omne potuerit brevi tempore. Quod videmus in plerisque rusticis ac plebeis non in Suecia solummodo, sed & Germania, Gallia & aliis regionibus evenire, apud quos repeٍriuntur copia ingenti, quæ ex superstitione, imo & impietate veteri paganicaque oriuntur, fideq; bona manent reliqua. Cæterum quæ apud Lapponas nunc supersunt, possumus ad duo summa revocare capita. In primo occurrunt superstitiosa, impia, paganica, & Ethnica; in secundo magica & diabolica. In priori capite nonnulla superstitiosa sunt, vana, & anilia, nonnulla prorsus impia & paganica. Primi generis est illud, quod observent tempora, diesq; alios habeant pro atris, alios pro candidis. Jnter atros numerant præcipue diem, Catharinæ festum, item Marci, quem appellant *Cantepaive*, ac Clementis. Itaque his diebus nihil agunt operis serii, cum primis vero à venatione abstinent. Causas ferunt duas, quod si venarentur tali die, arcus cum sagittis essent rupturi, alteram quod sic essent perdituri successum prosperum venationis toto illo anno. Qua de re sic Samuel Rheen, ut verba ejus à me versa sunt. *Dies habent quosdam, quos observant, ut Catharinæ, Marci vel Cante paive, item Clementis, quibus diebus nemo Lapponum venari vult aut sagittis feras petere, fuerunt quippe ita fore, ut multa ipsis eo anno improspere eveniant, si quid tali die venarentur, sagittisve peterent, atque id imprimis, quod rumpentur arcus ipsorum.* Ad eundem modum pro infausto habent primam diem Natalitiorum Christi, quippe qua qui patres sunt familiarum, egredi è suis ædibus seu tuguriolis haud sustinent, ac ne templum quidem frequentant, sed filios filiasq; tantum mittunt cum ancillis famulisque. Idem: *Diebus quibusdam festis varias exercent superstitiones, ut præcipue prima die Natalitiorum Christi, qua ipsi patres familiarum ægre veniunt ad templum, sed mittunt filios filiasq; tantum suas cum ancillis.* Causa, quia sibi metuunt à nescio qua sive spectrorum, sive divorum multitudine, quam catervatim errare per aerem illa putant die, sibique placandam prius

esse certis sacrificiis, de quibus post videbimus. Suspicor autem natam superstitionem hanc ex male accepta narratione Sacerdotum, qua olim audiverant, ingenti agmine de cœlis descendisse angelos, cum Christus esset natus, atque terrorem magnum incussisse pastoribus. Dein attendunt quoque omina nonnulla. Inter alia observant quolibet mane occurrentem sibi bestiam, & ex ea de successu diei ejus omen quoddam capiunt. Qua de re testatus est Zieglerus pridem in Lapponiæ descriptione. *Quod*, inquit, *mane animantis occurit procedenti, ex eo capit omen eventus diei.* Pertinet ad superstitiones quoque quod mulierem exire nolint ea janua, qua vir egressus est venatum, quasi parum prospera futura illi sit venatio, si habeat mulierem vestigiis insistentem suis. Quod is ipse docet, quem prædixi: *Nefas inquit est, mulierem exire tabernaculum janua, qua vir eo die est ad venationem profectus.* Et hæc quidem, cum non paucis aliis ejusce generis in ipsis durant superstitiosa. Illa vero etiam sunt impia & paganica, quæ sequuntur, atque generis sunt secundi. Vt quod primum templa frequentent non eo studio, quo debebant, sed inviti pæne. Sic enim de iis Samuel Rheen. *Det skeer med tuaong att the skola Komma till Kiærkian, och Gudz ordz hoerande.* Hoc est: *Fit cum coactione, si venire debent ad templa, & audire verbum Dei.* Deinde, quod nonnullis Christianæ religionis capitibus ægre fidem adhibeant, imprimis vero illi, quod est de resurrectione mortuorum, corporis & animæ consociatione, animæque immortalitate. Nam hominum & pecorum perire pari modo animas existimant, nec persuaderi sibi patiuntur plurimi, superesse post hanc vitam aliam. Appono ipsa verba sæpe nominati scriptoris, ne quis dubitet de fide mea: *Lapparnaære ænnu sao grofvve, att the icke vvillia trov den Articulen om Kioettsens upstaondelse, och att siæl och Kropp skola aoter sammanso gade vvarda pao den ytter sta dagen, uthan mena, fæh nades och menniskiones anda, vvara ena handa.* Hoc est: *Lapponum adhuc tanta est ruditas, ut nolint credere articulum de resurrectione carnis, & corporis animæq; consociatione, die novissimo futura, verum pecoris hominisque spiritum putant esse generis ejusdem.* Ita cap. 24. quod & repetit cap. 28. *Lapparna*

parna æra maonga i den vvillfarande mening, att the framledne doede iche shola upstas. Hoc est: *Multi Lapponum in hac erronea sunt sententia, quod mortui non sint resurrecturi.* Igitur & in Lapmarkia Tornensi Sacerdotem quendam gente Lapponem, nomine Georgium testatur Dn. Johan. Tornæus sepeliri se jussisse inter ipsos, ut firmaret eos in fide de resurrectione mortuorum. Verba Tornæi hæc sunt, à me versa in Latinum. *In hoc templo* (Raunala) *sepulturæ mandavi veterem Sacerdotem gentis Lapponicæ, quia vicinus morti dixerat, se inter Lapponas sepeliri velle, ut sic firmaret fidem eorum de resurrectione mortuorum, quodque ipsi una secum essent resurrecturi in die novissimo, qua de re sæpissime apud ipsos concionatus fuerit.* Addit tamen loco præcedenti Samuel Rheen, reliquum nihilominus manere arbitrari aliquid, quod ipsi, quale sit, ignorent, postquam homines obiere. Quæ ipsissima est paganorum sententia, qui ex ea Manes suos, quasi qui maneant post obitum hominum, deformarunt. Hoc enim magis verum crediderim esse vocabuli ejus etymon, quam quod vulgo putant factum à manando. Verba Samuelis Rheen. *Men att nogot ær quar efter dæden, troo thec.* Hoc est: *quod vero aliquid maneat reliqui post mortem, illud credunt.* Tertium est, quod Deo vero Christoque suos addant Deos commentitios, junctimque cultu ac honore prosequantur, quasi Deo & diabolo bene inter se conveniat, vel ex dimidio eorum quisq; coli possit atque velit. Habent autem Pithenses & Luhlenses Lappones Deos istiusmodi alios majores, alios minores. Majores quorumq; veneratio præcipua, tres numerant. Thorum sive Thordoen, Storjunkaren, & Solen. Samuel Rheen cap. 25. *Theras færnæmsta afgudar æro desse tree, Thor eller Thordæn, Storjunkaren, och Solen.* Hoc est: *Præcipui eorum deastri sunt hi tres, Thor vel Thordæn, Storjunkaren, & Sol.* Damianus à Goës ignem scribit colere, ac statuas Lapideas. *Religio illius gentis*, ait, *ut ignem, & statuas lapideas pro diis habeant.* Sed illæ statuæ lapideæ non aliæ quam quibus honorant Storjunkaren suum, ut patebit ex sequentibus. Neque ignis, nisi Solis symbolum. Nam revera ignem habuisse pro Deo, falsum est, ignoraturque ab omnibus. Joh.

Tornæus cap. 7. ſicut verba ejus habent tranſlata in Latinum. *Ex Eccleſiæ noſtræ Doctoribus ſunt aliqui, qui dicant, Lapponas more cæterorum Orientis populorum coluiſſe ignem. Ergo vero nec ex veteri traditione quadam apud Lapponas, nec alia ratione potui cognoſcere, rem ita ſe habere, quamvis ſummum ſtudium adhibuerim.* Eccleſiæ Doctores quos hic innuat, ignoro, niſi fors intelligat Paulinum, qui tamen quicquid hujus tradidit, ex neminis alterius tradidit ſententia, quam Daniani. Lapidibus Peucerus addit ligna. Verba ſunt in de Divin. p. m. 202. *Coluerunt hactenus pro diis ligna & lapides.* Sed ligna illa, quibus formant Thorum ſeu Thoronem, quod & ipſum poſt monſtrabitur. Manent ergo illi tres prædicti majores, ſaltem apud Lappones Pithenſes & Luſenſes. Nam Tornenſes atq; Kiemenſes ignorare hos dicuntur, eorumq; loco colere, quos communi nomine vocent Seitas. Teſtis Johan Tornæus nominatim de Stoorjunkare. *Stoorjunkaren*, ait, *vveta intet Tornao och Kemi Lappar af.* Hoc eſt: *Stoorjunkarum Lappones Tornenſes & Kiemenſes ignorant.* Contra de Seitis, ſicut verba ejus ex cap. 7. Latinè ſonant. *Stipites & Lapides coluerunt pro diis ſuis, quotq; erant familiæ, imo quot fere Lappones tot habebant idola, ſuis, collocata locis juxta lacus. Erat tamen unus inter hos præcipuus & ſummus, quem præ cæteris ſeorſum colebat pagus totus. Hunc ut & cæteros minores Deos appellabant Seita.* Quanquam cum vox Seita, numen quodvis denotet apud Lapponas, credi poſſint colere ſub eo, qui Luhlenſibus eſt Tiermes ſive Aüke, id eſt, Tonans ſive Avus, & ab aliis vocatur Thorus, præſertim majore illo Seita, & reliquorum velut capite. Sub reliquis vero minoribus, qui Luhlenſibus Stoorjunkare, eſſeq; non tam numinum quandam differentiam, quam vocabulorum, quod Tornenſes malint uti voce generali, cæteri vero ſpeciali. Illi majores minoreſq; juxta nominare Seitas, hi iſtos quidem Tiermes vel Aüke, hos vero Stoorjunkare. Certe ſi attendas cultum, & quæ cætera ſunt hujus generis, plane inter ſe videbis convenire, & quo Tornenſes, & quo cæteri utuntur, ſicut ex ſequentibus amplius conſtabit. Præter majores vero, quos in præcedentibus attulimus, Pithenſes, Luhlenſes, & vicini habent aliquos minores etiam. Idem facere Tornen-

nen-

nenses quoque jam ostensum est, licet cum majoribus eodem nomine appellent. Excepto uno aliquo, quem vocabant *Wiru Accha*, quod *anum Livonicam* significat. Est hic opinione mea ille ipse, de quo Olaus Petri Niurenius c.19. *Kimensium Deus viresaka dictus, in summitate amputatæ arboris faciem hominis ostentabat.* Sed pro *Kiemensium, Tornensium*, & pro *Viresaka, Wirku*, vel *Wiru Accha* fuerat scribendum. Jo. Tornæus, sicut verba ejus Latine sese habent. *In medio marchiæ Tornensis olim celebris fuit Seita, Wirku Accha dictus, quod anum Livonicam significat. Hunc omnes circumjecti Lappones coluere, sacrificiaque obtulerunt ipsi longo tempore, donec Birkkari Tornenses, quibus tum concessum erat exercere commercia cum Lapponibus, eum subverterent. Quanquam vero evertissent idolum, longeque à priori sede sua abjecissent, nihilominus exiguo post tempore inventum est repositum in eam, nunc vero carie penitus est consumptum. Habuit autem nullam speciem humanam, sed simplex fuit truncus, ut cætera esse solent.* Et hic unicus, quem peculiari nomine colebant Tornenses, plane nunc destructus & oblivioni pæne traditus. Cæterorum sunt communia vocabula cum diis majoribus. Quanquam autem qui minores illi sint, quove fine coluerint olim, vel nunc etiam subinde colant, tradere Tornæus omiserit, ex eo tamen fieri conjectura potest, quod de diis istis apud cæteros Lapponas invenimus annotatum. Colunt enim ipsi sub quocunque nomine deinde, primum illos ipsos, quos paulo ante Manes appellavimus. Hos enim pro deorum quodam genere habere, liquet inde, quia sibi metuunt à mortuis, teste dicto Samuele Rheen, tanquam id, quod superesse suspicantur ex defunctis, conditionis sit ejusmodi, ut nocere ipsis possit. Pæne ad eundem modum, ut Romani censuere de Manibus, de quo Servius ad III. Æn. *Manes sunt illo tempore animæ, quo de aliis recedentes corporibus, nec dum in alia transiere. Sunt autem noxia.* Verba Samuelis Rheen ea de re sunt ejusmodi. *Att nogot ær quar effter doeden, troo thee, hvvarfoere the och sky myket fær the doeda.* Hoc est: *Manere superstes aliquid post mortem, credunt, ac iccirco valde sibi metuunt à mortuis.* Idem traditum est à Peucero de Divin. p. m. 203. *Præcipue terrentur & exagitantur à mani-*

manibus cognatorum post mortem. Sed & hoc ex eo intelligitur, quia ipsis offerunt sacrificia. De quibus alius Anonymus Mſ. penes me. *The offra doeden , eller the framledne doede.* Hoc est: *Sacrificia morti, aut mortuis offerunt.* Sed de sacrificiis postea. Præter Manes vero habent spectra alia seu dæmonia , quæ vagari ajunt per rupes, montes, flumina, lacus, quæ & ipsa divino quodam prosequuntur honore, sicut veteres Romani Faunos suos, & Sylvanos, Tritonesque. De quibus idem Samuel Rheen : *Troll mena the vvara allestædes i fiællen, i bærg och sioear.* Hoc est; *Dæmonia quædam putant esse ubique in rupibus altis, montibus & paludibus.* Est & tertium quoddam genus sive bonorum , sive malorum geniorum, quod credunt versari in aëre, cum primis tempore Nativitatis Christi, de quo nonnihil jam in præcedentibus. Etiam de his prædictus scriptor testis est, post nonnulla, quæ de sacrificiis, offerri eis solitis. *Det the vvillia gifvva det omkring vvan drande Iuhlafolket, som the tao mena skola færdas omkring i luften.* Hoc est: *Hæc offerunt tum circumvaganti cœtui Iuhlio, quem eo tempore credunt errare in aëre.* Ubi cœtus Juhlius est à Juhl, festo natalitiorum Christi, sicuti nunc quidem vocem illam explicant. Priscis enim annum denotabat novum , ut jam demonstravi pluribus in Upsalia mea. Quo tempore quia multitudinem spectrorum geniorumve illorum vagari potissimum per aërem existimant, iccirco nomen istoc ei indiderunt. Atque hæc sunt numina pleraque, quæ Lappi etiam num simul cum Deo vero Christoque colere ac venerari sese posse arbitrantur. De quibus omnibus nunc sigillatim, & cujuscunque cultu agemus.

CAP. X.

De Diis Lapponum paganicis, eorumque cultu hodierno.

TRes hodieque deos , eosque majores cæteris ac præstantiores coli à Lapponibus, capite superiori demonstratum.

tum. Primus *Thor* est, sive Thordoen, Suetica translatione, hoc est Thorus, sive Tonitru. Ipsis sua lingua *Tiermes* dicitur, quo significatur, quicquid strepitus & fragores edit. Ut proinde Tiermes, si respicias vim vocis, ille ipse sit, quem Latini nominarunt Jovem tonantem, conveniatque plane cum Deo Tarami, sive Tarani, de quo in Upsalia est actum. Cum præsertim Tiermes specialiori notione referant ad tonitrua, quæ putant esse animata per virtutem singularem & eximiam, quæ sit in cœlis. Samuel Rheen. c. 25. *Thor eller Thordoen haolla the vvara ett lefvvandes ting, som sao dundrar i himmelen.* Hoc est: *Thorum sive Thordoen* h.e. *Tonitru rem putant esse viventem, quæ sic tonet in cœlis.* Vocat Thor & Thordoen sive Tonitru, quod Lapponibus est Tiermes, ipsamque illam vim significat, per quam tonitrua eduntur. Neque aliud est aliquid, quam Deus tonans. Ideo iisdem etiam *Aijeke* vocatur. Nam *Aijeke* Lapponibus, qui Latinis avus, proavus, atavus. Nempe hoc vocarunt modo, sicuti Latini Jovem patrem, Sueci gubba, quod sit quasi pater bonus, avus, aut proavus noster. Qui cum tonat, est Tiermes, voce simili cum Scytharum Tarami, hoc est, Toro aut Torone apud Suecos. Hunc Tiermes sive Aijeke, quem ex fragore tonitruum, & vi fulminum sumptis argumentis intellexisse, ac iccirco Tiermes nuncupasse arbitror, Lappi colunt, quod in ejus potestate credant vitas hominum ac mortes, valetudinem ac morbos esse collocatos. Samuel Rheen: *Denne Thor mena the hafvva macht oefvver menniskiones hælsa och sundheet, liif och doedh.* Hoc est: *Thorum hunc* (quem nempe Aijeke vel Tiermes nominant) *habere credunt potestatem in valetudinem hominum ac salutem, vitam atque mortem.* Deinde facultatem ei tribuunt in dæmonia noxia, rupes, montes, lacus habitantia, quæ castiget ac coerceat, quandoque feriat fulminibus, ac interficiat, sicut apud Latinos veteres emittere fulmina in noxios & flagitiosos generis cujuscunque Jupiter credebatur. Idem: *Thordoens æmbete haolla the vvara, att doeda och dræpa alla troll.* Hoc est: *officium sive munus tonitruum arbitrantur esse, ut cædant atque interficiant omnes pravos dæmonas.* Atque isto fine Thoroni sive Tiermes suo quoque

arcum

arcum tribuunt, quo emittat sagittas in eos, putantque iridem esse: Idem: *Regnbogan kalla the Thors bogan, ther med han skall skiuta och dræpa alle troll, som them nogon skada vilia tillfoga.* Hoc est: *Iridem appellant arcum Thoronis, quo petat & interficiat dæmones pravos omnes, qui damnum eis quærunt afferre.* Non quidem sua lingua istis verbis nominant, cum sint Suetica. Sed *Aijeke dauge* quod significat, *arcum avi*, h.e. Dei boni ac benefici qui sic eos tanquam progeniem suam custodiat, & adversus prava dæmonia tueatur. Quin imo & malleum habere fingunt, quem appellant *Aijeke vvetschera*, ut eo colla feriat dæmoniorum capitaque comminuat, quod ab Olao Matthiæ in Lapponia Tornensi nato mihi indicatum est. Quia igitur tot beneficia expectant Lappones à Tiormes suo, quia credunt dare vitam hominibus, custodire valetudinem eorum, ac ne mortem quidem sibi, citra voluntatem hujus imminere; quia putant, dæmones abigere, qui officiant venationibus ipsorum, aucupiis, piscationibus, & si attulerint damna, merito eos punire supplicio, propterea huic censent cultum ante alios præstandum. Alter Deus ex præcipuis *Storjunkare* vocatur. Quod vocabulum tametsi non Lapponicum, sed Norvagicum sit, ipsi tamen usurpant Lappones, quod clarissime testatur Samuel Rheen in supra indicato capite. *Detta ordet Storjunkare ær tagit af thet Norriska tungomaolet, emedan the kalla sina Landshoefdingar junkare, altsao kalla Lapparna sina afgudar Storjunkare.* Hoc est: *Vocabulum hoc Storjunkare captum est ex lingua Norvagica, quoniam Norvagi præsides suos provinciarum Iunkare vocant, idcirco Lappones suos deastros nuncupant Storjunkare.* Docet manifeste, ipsos Lapponas hoc vocabulo esse usos. Quanquam forte serius hoc factum, & postquam aliqui eorum sub imperium Norvagiæ venerunt. Certe non hoc unicum est nomen, quo designant illum Deum, sed & *Stourra Passe*, hoc est *Sanctum magnum* nuncupant, ut ex cantilena liquet, quam in sacrificiis ipsius adhibent, uti post ostendam. Scilicet ipsius numen putant prorsus venerabile, majoremque ipsi, frequentiorem certe cultum exhibent, quam diis cæteris. Putant nimirum ipsum esse Aijeke vel Tiermes sui vicarium, & quasi Regium aliquem præfectum

ctum. Ita Samuel Rheen: *The haolla honom foer Guds Iunkare eller Staothaollare.* Hoc est: *habent eum* (Storjunkare) *pro Dei præfecto aut vicario.* Et quia pro Dei præfecto, ideo Storjunkare, quasi diceres præfectum magnum, & qui major sit præfecto Regio, appellant. Idem. *Altsao kalla Lapparna sina afgudar Storjunkare, som æra stoerre æn andra Landshoefdingar.* Hoc est: *Ergo Lappones deastros suos nuncupant Storjunkare, quod sint Stære, i. e. majores, quam præfecti alii.* Venerantur porro hunc Storjunkare propterea, quia ejus ministerio potissimum venire bona putant plurima ad homines. Censent enim arbitratui ac imperio ipsius subjectas esse omnes bestias, ferasque: ac Aijeke quidem, sive Tiermes regere deos dæmonasve, item homines; Storjunkare vero traditas suæ curæ habere bestias, ac feras. Dare igitur eas, cui velit, neque capi posse, nisi beneficio ipsius. Sæpe nominatus Samuel Rheen. *Storjunkaren tillskrifvva the then machten, att the sægia honom, saosom en Guds Staothaollare, hafvva macht utoefvver alla diur, som ære bioernar, vvargar, ræfvar, ottrar, rhenar, fiskar och foglar, att han kan gifvva god lyka dem att faonga.* Hoc est: *Storjunkaren eam tribuunt potestatem, quod tanquam Dei vicarius, præsit omnibus animalibus, ut ursis, lupis, vulpibus, lutris, rhangiferis, piscibus, avibus; efficiatque, ut feliciter possint capi.* Dicit aperte, quod existiment Lappones, fieri nutu voluntateque Storjunkare sui, ut quis capere queat feras, easque munere ac beneficio ipsius haberi, cum ad ipsum spectent & pertineant. Quibus pene solis cum se alant Lappones, ac vestiant, intelligit quilibet facile, quam putent sibi necessarium, ut hunc Stoorjunkare suum colant. Et hæc duo numina Lapponibus peculiaria, quorum alterum regit homines, alterum bestias, alterum præest vitæ, | victui rebusque cæteris ad vitam necessariis. /alterum
Ita Rheen de Stoorjunkare. Paulo alia de ipso memorat Tornæus, quæ tamen si recte lustres, non longe abeunt à prædictis. Verba sic Latine se habent. *Stoorjunkaren ferunt, sæpe piscationes vel aucupia exercentibus se præbuisse conspiciendum, specie viri proceri & spectabilis, cum vestimentis nigris eo formatis modo, quo gestare nobiles solent, & bombarda in manu, pedes solum habuisse avium pedibus similes. Qui*

quotiens se ostenderit stantem vel in littore, vel in navigio apud ipsos, toties ajunt piscaturam effecisse felicem, aves quoque prætervoantes, dejecisse globis plumbeis bombarda sua emissis, & donasse præsentibus. Memorant porro ita primum esse cognitum aliis, præter Lapponas, quod cum præfectus quidam regius iter faceret præter montem, in quo putatur Storjunkare domicilium habere suum, Lappo, qui monstrare viam ipsi debuerat, substiterit, manubrium securis suæ demiserit in glaciem, securimque verterit in orbem, fassus id se facere in honorem ejus, qui domicilium suum ibi habeat, propter beneficia, quæ superius sunt dicta. Conveniunt hæc præcedentibus, quia pariter Storjunkare faciunt Dominum ferarum, avium, piscium, ejusque beneficio à Lapponibus hæc ostendunt obtineri. Neque obstat, quod unius tantum montis mentio hic fiat, in quo habeat domicilium. Plures quippe is præfectus non est prætervectus, ut de pluribus mentionem Lappo facere necesse non habuerit. Sed & à habitu vestituque ejus pariter, ut ab officio munereque nomen indidisse ipsi possunt, præsertim per Lapponias Norvagiæ viciniores, maxime Luhlensem. Quo habitu quia se non præbuit visendum in Lapponia Tornensi Kiemensive, fieri potest, ut nec isto nomine coluerint, sed generali appellarint Seitā, à quo aucupii, venationis, piscationis commoda se crederent habere. Venio ad Deum tertium, quem communem habent cum plerisque omnibus paganis. Ipsi *Baivve* vocant, quod Latinis Solem denotat. Hunc honorant primum, quia lucem eis affert, ac calorem: Olaus Magnus lib III. c. 2. *Solem toto æstatis cursu eis lucentem adorant, gratias ei offerentes, quod lumen contra tenebras perpessas, & calorem contra immensa frigora adducit.* Deinde quia generationis omnis credunt auctorem, ipsiusque beneficio nasci omnia existimant. Dictus auctor: *Solen haolla the foer een moder foer alle lefvvande diur.* Hoc est: *Solem putant matrem esse omnium animalium.* Ante alia vero curare putant rangiferos, fovere eos calore prolemque ipsorum, ut cito succrescat pulchris incrementis, viresque ac robur accipiat. Idem: *Solen haolla the conservera theras reenfoster, och meddela them then naturlige vermen, att the vvælmao triifvvas.* Hoc est: *Arbitrantur Solem conservare fœtus suorum ran-*

rangiferorum, ac subministrare illis calorem naturalem, quo possint bene crescere. Quia ergo tanta Solem credunt præstare beneficia, viventibus præsertim sibi in terris frigidioribus, ubi calor nativus facile minuitur, & sæpe penitus extinguitur, alimenta quoque sua præcipue habentibus ex pecore rangiferorum: iccirco putant æquum, ut & ipsum honore maximo prosequantur. Quo accedit, quod ipsius reditu, recipiant diem, quem amiserant recessu, non per diem unum alterumve, sed & hebdomadibus haud paucis. Quibus elapsis novo eos, ipsoque tanti temporis defectu gratiore quotannis afficere beneficio videtur. Cæterum hos Deos, quos jam dixi, maximos putare, sic honorant, ut seorsum singulos suo certoque prosequantur cultu. Consistit is in hisce rebus, ut primum loca certa habeant, cultui cujusque consecrata; deinde peculiaria ipsis erigant signa illis in locis, atque simulacra; & denique sacrificia diversa faciant. Locus, quo Thoronem sive Tiermes suum colunt, est plerumque à tergo tugurii cujusque, qui est deditus huic superstitioni, distans tamen spacio, quantum unius fere teli jactu potest definiri. Eo loco ex tabulis erigunt instar mensæ majoris, subnixæ pedibus, in qua collocent deinde signa sacra. Estque mensa hæc instar aræ alicujus apud ipsos, quam circumdant ramis arborum ex betulis & pinis. Neque minus viam à tugurio ad id Thoronis sacrarium ornant, stratis ramis foliisque arborum prædictarum. Samuel Rheen, *The upresa een lafvva baak foer sine kottar, tree alnar hoeg fraon jorden, och upsættia vvackert bioerk och grahn riis rundt kring om Lafvvan. Item the stroe och bioerkriis alt ifraon sina kottar in till Laafvvan pao marken.* Hoc est: *Post tuguria sua erigunt tabulatum ad tres ulnas distans à terra, circum quod ramos betulinos atque ex pinu arbore collocant in ambitum ramis quoque betulinis viam sternunt totam à tugurio ad tabulatum.* Est ergo Lapponibus id tabulatum pro ara, sicut dixi, sive basi, rami vero betulini pro templo sive sacrario, ubi signum Thori sui collocant. Pæne ad eundem modum loquitur de Seitha Tornensium & Kiemensium Jo. Tornæus, ut vix fuerit alius, nec à Thorone diversus, præter solum nomen, nisi quod de tabulato nihil memoret. Verba ejus ita se Lati-

ne habent. *Deos suos Seithas dictos collocant suis in lacis juxta lacus vel paludes. Vbi semper hoc observant, ut sit locus ille pulchre virens gramine, ubi collocatur. Æstate ipse pariter ac locus totus, ornatur ramis arborum virentibus, hyeme vero ramis piceæ minutim concisis, qui quoties aresiunt & pallescunt, alii novi recentesque in eorum locum debent substitui.* Nisi malit quis accipere pro Stoorjunkaris, cum ad lacus paludesque dicantur collocari, hic enim Stoorjunkerorum locus, ut mox dicam. Quanquam Seitas putem non ad lacus solum collocatos, sed & locos alios fuisse, atque sic utrumque retulisse numen sub vocabulo unico, ut & supra diximus, nec Tornæum tam sollicite voluisse ista inter se discriminare. Jam quod Thoronis sive Tiermes, idem Solis etiam est fanum. Docet dictus autor cap. 25. ubi loquitur de sacrificio, quod Soli offerunt, *Huilket the uphængia baak om kottan, ther the och offra Thoren.* Hoc est: *Id suspendunt à tergo tugurii, ubi & Thoroni faciunt sacrificia.* Non alio loco Solem venerantur, quam quo Thorum, sed utrique sacrificia in simili mensa, super simili tabulato offerunt. Quo fit ut suspicer, non diversa hæc, sed eadem esse numina, nec re, sed vocabulo distincta tantum, eundemque Deum dici *Tiermes* sive *Aieke*, cum pro vita saluteque, ac contra dæmonum insultus invocatur, *Baivve* vero, cum ab eo poscitur lumen, & calor, & si quid aliud contra frigora fovet corpus recreatque. At vero locus, quo Storjunkare honoratur, longe alius, montes nimirum certi ac peculiares, item littora paludum. Habent enim rupes quasdam ad hoc sacratas, easque singulæ fere familiæ suas & certas, destinatas huic negotio. De familiis docet Anonymus quidam hisce verbis: *Hvar och een familia eller slackt hafvver sina Storjunkare staoandes i det landther the vvistas och boo.* Hoc est; *Qualibet familia suos habet Storjunkare in ea collocatos regione, quam incolunt.* Atque ita quoque Samuel Rheen: *Hvvar och een slækt eller familia hafvver sitt besynnerliga æfferbærg.* Hoc est: *Gens qualibet seu familia suum peculiarem habet montem sacrum.* De montibus seu rupibus, præter postrema verba, jam allati loci, docet alius ejusdem, ita sese habens: *Thesse Storjunkare upressa the i fiell eller bærgsklefvvor.* Hoc est: *Storjunkare hosce collocat in rupibus aut cavernis montium.* Non autem rupes tantũ ad hoc habent

bent aditu faciles, sed & plane invias, & ad quas eniti nemo potest. Idem. *The mena, att Storjunkaren pao somblige orter skall hafvva sin boning, men foer fiællens stora hoegskull, kunna the intet komma till samma ort.* Hoc est: *Quibusdam in locis putant quidem domicilium habere suum Storjunkare, sed propter rupium ingentem altitudinem eo venire non possunt.* Liquet porro ex his verbis, quare in his rupibus existiment colendum, nempe quia ibi domicilium & sedem suam habet. Id quod non de solis rupibus & jugis montium intelligendum, sed & littoribus paludum ripisque fluminum, nam & in ipsis loca habent peculiaria, in quibus cultum ei exhibent. Ideo post verba superius de montibus ac rupibus adducta Samuel Rheen. *eller vid elfvver och siœar.* Hoc est: Erigunt non in rupibus & cavernis montium solumodo illos Storjunkare, sed & *in vicinia fluminum aut paludum.* Porro domicilium habere suum hoc istove, in loco colligunt & collegerunt ex observatis in eo spectris, qualia interdum tempore nocturno in ejusmodi rupibus, aut montibus, aut paludibus, præbuerunt se conspicienda. Quo pertinet id totum, quod de viso Storjunkero habitu nobilis viri cum bombarda ex Tornæo superius retulimus. Samuel Rheen. Hos Storjunkare suos collocant in rupibus illis, aut speluncis montium, aut littoribus fluminum paludumve, *ther the i foernatyden hafvva hoert nogot spockerii.* h. e. *in quibus quondam audiverunt quidpiam spectrorum.* Nempe per hæc indicare præsentiam suam Storjunkare illum existimant, & amorem loci ejuscemodi, quem idcirco habent pro sacro & veneratione magna prosequuntur. Deniq; peculiari vocabulo, si mons fuerit aut rupes, *Passevvarra*, hoc est *montem sacrum* nuncupant. Quod testatur rursum toties jam nominatus nobis scriptor: *The fiell, ther the thesse Storjunkare upsatt hafvva, kalla the alla i gemen Passevvari, dhet ær, helge bærg, eller Storjunkare fiell.* Hoc est: *Cunctas eas rupes, in quibus istos Storjunkare habent collocatos, Passevari nominant, id est montes sacros, aut rupes spectantes ad Storjunkare.* Quin imo non alio loco certius aut melius præstari cultum ipsi posse arbitrantur, cujus sententiæ ratio facile ex præcedentibus colligitur. *The mena*, inquit Samuel Rheen, *att*

the pao saodanne ohrter en synnerlig tienst sina afgudabelæten gioera. Hoc est: *Hisce in locis arbitrantur se idolis suis peculiari modo præstare cultum posse.* Solent autem & hæc Storjunkare sui loco certis circumscribere limitibus ac terminis, ut quo usque sancta debeant haberi, possit intelligi ab omnibus, ne quis per imprudentiam violet, ac à Storjunkare damno aliquo religionis neglectæ, ac non observati loci sacri afficiatur. Idem. *The hafvva vissa græntzemæren, huru vviida Storjunkarens græntzor æro.* Hoc est: *Certos habent limites, quibus appareat, quousq; territorium Storjunkarens se extendat.* Et hi quidem loci cultu Storjunkarens dicati. Qui cum sui certiq; sint familiæ cuilibet, quæ superstitione ista tenetur, ut jam indicavi, liquet satis bonam eorum esse copiam per Lapponiam. Et recenset Samuel Rheen per solum tractum Luhlensem, triginta & amplius istis nominibus. *Primus* ad flumen Waikijaur, dimidio circiter miliari à templo Lapponum Jochmochs dicto. *Secundus* ad montem Piædnackvvari, miliari dimidio longius supra prædictũ templum. *Tertius* in quadam insula fluminis Porkijaur quæ distat inde miliare unum cum dimidio. *Quartus* in vertice montis peralti, quem appellant Ackiakikvvari, hoc est patris, seu Thoronis montem, miliaribus quinque supra Jochmock prope Porkijaur. *Quintus* prope Skalkatræsk paludem, miliaribus octo à prædicto loco. *Sextus* ad Muskoumokke cataractam miliaribus undecim inde distans. *Septimus* in vertice Skierphi montis altissimi. *Octavus* in vertice montis Tiackeli. *Nonus* ad montem Haoraoaos. *Decimus* in summo altissimi montis Kafla, prope lacum, parvum Sabbut dictum. *Vndecimus* in alio monte, dimidio miliari à Wallavvari. *Duodecimus* in altitudinis horrendæ vertice montis, qui vocatur Darravvaori, miliaribus duobus à prædicto loco. *Decimus tertius* prope Kiedkievvari. *Decimus quartus*, prope lacum ad Wirrijaur, quem locum nobbel solent appellare. *Decimus quintus* ad lacum Kalkajaur. *Decimus sextus* ad montem Enudda versus Norvagiam. *Decimus septimus* ad montem Rarto, versus eandem regionem. *Decimus octavus* in insula lacus Luhlatræsk, quem vocant Hiertshulos. *Decimus nonus* in monte altissimo versus Norvagiam, qui Skipoivve dicitur.

dicitur. *Vigesimus* ad lacum Saiiuo. *Vigesimus & primus* ad Ollapassi, sinum quandam lacus Stoor Luhlatræsk vocati. *Vigesimus secundus* ad lacum Lugga. *Vigesimus tertius* in monte Kierkovvari. *Vigesimus quartus* in monte Kautom Jaurbii. *Vigesimus Quintus* ad cataractam Sao. *Vigesimus sextus* in vertice montis editi, qui vocatur Kaitzikiæ. *Vigesimus septimus* ad lacum Ryggtræsk. *Vigesimus octavus* ad montem Piouki. *Vigesimus nonus* in insula lacus Waikejaur, Lusbyshulos dicta. *Trigesimus* in monte vicino, flumine Juleo, vvarieluth vocato. Nec hi omnes sunt territorii illius loci sacri, sed & plures alii, qui nesciuntur, quia quantum possunt, dediti huic idololatriæ, student eos occultare, ne in suspicionem veniant impietatis hujus, & ad pœnas meritas trahantur. Longe vero major numerus eorum per Lapponiam cæteram, id quod ultro intelligitur, ut necesse non sit prolixa eorum commemoratione tædium legentibus creare. Cæterum hæc loca omnia sive Thoro & Soli, sive Storjunkaro sacra cultu prosequuntur maximo. Quo pertinet potissimum, quod ab eis feminas excludant omnes arceantque. Nec enim ulli feminæ fas pupant ad tergum tugurii venire, versus locum Thoro sacrum. Samuel Rheen: *Baak om kottanfaor intet quinfolk lof till att komma*: Hoc est: *ad tergum tugurii nulli concessum est feminæ venire.* Idem docet de finibus montis Storjunkaro sacri. *The hafvva vvissa græntzemæren, huru viida Storjunkarens græntzor æro, till huilket bærg manvvuxne quinnos personer fao aldrig lof att komma.* Hoc est: *certos habent limites, quibus territorium Storjunkari definitur, ad quos nunquam fas est feminis nubilibus adpropinquare.* Quod si quæ contra facere ausæ fuerint, eis credunt imminere mala multa, quin imo ipsa privari vita à dæmonio. Hinc addit, non posse feminas limitibus illis appropinquare, aut venire intra eos, *saoframpt the doeden, och annan olycka vvillia undfly.* Hoc est: *Si mortem, aliasve calamitates velint effugere.* Causa vero, cur à sacris illis locis arceant feminas, non videtur alia, quam quod sexum illum credant parum mundum, iis præsertim temporibus, quibus morbos patiuntur suos. Quod ex eo colligio, quia nominatim *nubiles* arceri scribit, quum ab illo tempore, quo iis sunt obnoxiæ morbis, nubiles habeantur

tur

tur. Quia ergo certi nihil de ipsarum morbis illis potest definiri, aut citra omne dubium cognosci tempus, quo eos patitur unaquælibet, sexum omnem ejecerunt ab prædictis locis, ne per imprudentiam polluti Deos redderent iratos. Juvat conjecturam nostram, quod à Damiano Goës proditur, putare Lappones, id genus excrementi, quod per morbum prædictum egerunt fœminæ, dæmones non posse ferre. Postquam enim ostendisset, Lappos suis artibus naves medio retinere cursu, addit, illud malum emendari *solo virginum excremento foris navium & transtris illus, à quo spiritus illi natura abhorreant*, hocq; ait, se ab ipsis incolis accepisse. Venio ad simulacra, solent enim Deos istos colere & simulacris aliquibus, sive signis. Ac Toronis quidem sive Tiermes semper est ex ligno, unde & *muora Iubmel* h. e. *Deus ligneus* ab ipsis dicitur. Et quoniam non minus in Lapponia Tornensi, quam in cæteris ex ligno habent, ipsos quoque Tiermes colere, tametsi Seitam nominent, vero consentaneum videtur. Meminit illius etiam Petrus Claudi in descriptione Norvagiæ. *En part* inquit, *giæra sig ett stort træbælete, och sættia thet nogonstædes heni en Sula under ett field.* Hoc est: *Aliqui ligneum fabricant sibi simulacrum bene magnum, idque sub monte in spelunca quadam reponunt.* Lignum quo utuntur, betulinum est. Ita docet Samuel Rheen. *Quot* inquit *mactant victimas, tot idola erigunt in honorem Thori, eaque idola faciunt ex betula,* vel si mavis ipsa ejus habere verba. *hao maonge reenar Lappen till offer slachtar, sao maonge af gudabelæten skall han upsættia Thortill æhra, desse belæten giorde the af bioerk.* Formant vero cum effigie specieve prorsus rudi, ut tamen in summo utcunque caput humanum videatur referre. Ita namque Dn. Matthias Steuchius in suis ad me litteris: *Parens meus mihi retulit esse ingentes trabes.* (illa Thoronis idola, de quibus præcedit) *quibus addita est rudis aliqua figura, humanum vultum referens.* Is Steuchii parens, cujus ista scribit auctoritate, Superintendens est Hernosandensis, cujus sub cura constituta est pars maxima Lapponiæ, quantum pietatem & religionem attinet, ut non possit non peritus esse harum rerum. Addit amplius Samuel Rheen, formare caput ex radice, corpus reliquum ex stirpe. *Desse belæte gioera the af bioerk af thes root huf-*

vvudet

vvudet och baohlen af then andra delen. h. e. *Hæc idola faciunt ex betula & ex radice quidem caput, ex trunco seu caudice partem reliquã.* Nempe quæ præsertim locis in palustribus crescunt betulæ, in imo desinunt in globum veluti, qui deinde de se spargit radices cæteras, ut non sit difficile, accommodare eum in humani oris aliquam figurã. Jam ut constet esse hoc Thoronis signum, malleo armant ejus dextram. Dictus auctor post superiora, faciunt hæc idola ex betula, *med een hammar i handen*, hoc est, *cum malleo in manu.* Hoc insigne veluti Toronis est, quo ab aliis internoscitur. In capite infigunt clavum ferreum, cum silicis particula, ut si videatur, ignem Thor excutiat. Anonymus Mf. *I af gudabelætens hufrud slao the en staolnagel eller spiic och itt styke flintsten, ther med Tor skall slao eld*, h. e. *capiti idoli clavum insigunt ex chalybe aut ferro, cum particula silicis, quibus ignem Thor excutiat.* Quanquã primi addidisse videantur potius, ut sint quoddam ignis symbolum, quem una cum Sole in Torone coluere. Et hoc quidem Tori signum apud Lappones, cujus ecce tibi hanc delineationem.

O Etsi

Etsi autem tali modo forment, sunt tamen præsertim in Lapponia Tornensi, qui nudum venerantur stipitem. Tornæus: *Seiterna hafvva ingen skapnad eller figur, dhe af tra: aro antingen rotefaste stubbor, eller och paolar i jorden nedersatt,* h. e. *Seitæ nullam habent speciem aut figuram. Nam qui ex ligno, vel stipites sunt radice firmati in terra, vel trunci in ea collocati.* Solis signum habent nullum, sive quod per se spectetur, sive quod illius numen & Toronis idem est, secretiori sacrorum disciplina. At Storjunkaren repræsentant quodam lapide. Ideo Sam. Rheen: *Storjunkare aro stengudar.* h. e. *Storjunkare sunt idola lapidea.* Et Anonymus Ms. *Ther med the bestryka the stenar, them the kalla Storjunkare,* h. e. *Eo inungunt lapides, quos nominant Storjunkare.* Propterea de tali est accipiendus Petrus Claudi, quando in descriptione Norvagiæ memorat de Lapposinnis, *deastros suos habent collocatos in silvis ac locis desertis, quidem lapidem magnum.* Vel ut ipse habet, *somme hafvva en stor steen.* Lapis, quem hic nominat, non pertinet ad Toronē, quippe qui formatur ex arbore vel ligno, nec ad Deum alium, sed Storjunkare. Atque sic intelligendus quoq; Damianus à Goës, quando de Lapponibus. *Statuas lapideas pro diis habent.* Idem Jacobus Zieglerus. *Statuas lapideas erectas in montibus pro diis habent.* Bene erectas in montibus, quoniam is locus proprius, in quo Storjunkare honorabatur, uti ante indicavimus. Sed quæ species istorum lapidum? Qualis avium, si credimus Olao Petri Niurenio: *Lapporum Deus plerorumque,* ait, *ex lapide formatus avi cuidam assimilabatur.* Samuel Rheen ait referre imaginem nonnunquam hominis, nonnunquam alterius alicujus animalis. *The hafvva antingen menniskors, eller nogot creaturs liiknelse,* h. e. *hominis, vel alterius animalis alicujus exhibent speciem.* Sed est illa prorsus rudis species ac similitudo, ut vix possit agnosci, ipsiq; magis credant referre ipsam, quam aliis queant persuadere. Interea vel hoc ipsum Storjunkare suo putant esse sacros, quod in eis speciem ejusmodi se censent invenire. Nec enim ipsi ita formant arte operave, sed in littoribus paludum fluminumq; ripis repertos honorant, & pro signo Storjunkare erigunt statuuntque. Idem *Storjunkare aro stenguder, huilka the finna i fiellen, eller rid siocar,* h.e. *Storjunkare sunt idola lapidea, quæ inveniunt vel inter rupes & sacra montium vel ad littora paludum.*

Admirantur ergo talem speciem, tanquam non temere lusuq; aliquo naturæ factam, verum procuratam singulari voluntate numinis, Storjunkare vocati, ut sit ipsi sacra & in ea colatur. Atq; ideo lapidē illius speciei erigunt, & pro signo ejus habent, posteaq; *Kied Kie Iubmal* h. e. *Deū lapideum*, appellant. Quoniam autem species ista prorsus rudis, magisq; credita Lapponibus, quam vera, ideo in idolis istis eam negat Tornæus. *Seitæ nullam*, inquit, *habent speciem aut figuram, neq; manibus, neq; à natura formatam. Nam lapidei nil sunt aliud, quam vulgare saxum, rude, nigrum, fœdum, scabrum, plenum cavis, & à lapsu aquarum ad cataractas exesum.* Quanquam sine dubio scabricies illa cum exesis cavis occasionem præbuerit fingendæ alicujus formæ. Uno tamen loco ait repertos cum specie humana. Verba ejus hæc sunt: *Eo loco, ubi Tornatræsk ex se effundit fluvium, in insula quadam in medio cataractæ, Darra dictæ, reperiuntur Seitæ lapidei, specie humana collocati ordine. Primus altitudine viri proceri, post quatuor alii paulo breviores juxta ipsum collocati, omnes quasi pileis quibusdam in capitibus suis ornati. Et quoniam res est difficillima periculiq; plenissima propter vim cataractæ in dictam insulam navigium appellere, ideo Lappones pridem desierunt invisere istum locum, ut nunc explorari nequeant, utrum quomodove culti fuerint, aut qua ratione illi lapides venerint in istam insulam.* Non vero singulos solum erigunt, sed uni addunt alios aliosq; prout, credo, plures paucioresve reperiunt. Ex his primum quidem ipsius Storjunkare venerantur titulo, secundū dicunt ejus esse conjugem, tertium filium filiamve, cæteros famulos aut ancillas. Idem Samuel Rheen: *Wed somblige bærgfinnes tuenne, trenne och flere stenar upresta, och saodanna stenar Kalla the then foersta Storjunkare, then andra hans Acte eller quinna, then tredie son eller dotter, och sedan the flere stenarna, tiænare eller tiænarinnor*, h. e. *Aliquibus in montibus duo, tres, & plures lapides cernuntur erecti, quorum primum vocant Storjunkaren, secundum Acte ejus, id est conjugem, terium filium aut filiam, reliquos vero lapides, famulos aut famulas.* Faciunt hæc imitatione consuetudinis humanæ, sicut nempe viderunt & præfectos Regios habere suam conjugem, & liberos & famulos. Non enim deteriori conditione Storjunkare suum, id est præfectum Toronis, & vicarium Dei esse volunt. Ideo & ipsi tribuunt hæc omnia. Et hæc est imago statuave Storjunkare. Quæ hac cernitur effigie.

Venio nunc ad tertium, ſacrificia videlicet, ac honores alios. De quibus ante omnia notandum, quodà ſolis fiant viris, feminis excluſis omnibus. Nam feminam ſacrificare non magis fas exiſtimant, quam accedere ad locum quemcunque, deo conſecratum. Samuel Rheen: *Ingen quinnos perſon ær loſligit till att offra.* Hoc eſt: *nulli feminæ conceſſum eſt ſacrificia offerre.* Deinde, quod ſacrificia fiant nulla, niſi prius explorata voluntate numinis, utrũ grata ſint, nec ne, futura. Quod fit inſtrumento peculiari, *Kannus* ipſis dicto, tympanis antiquis haud diſſimili, unde vulgo tympanum Lapponicum vocatur, & à nobis poſtea deſcribetur cum cura. Hoc tympano pulſato, additisque cantionibus, primum id, quod loco victimæ conſtituunt immolare, offerunt Thoroni, qui ſi dato indicio per annulum in tympano monſtraverit, placere ſibi victimam, ſolenni ritu mactatur. Sin vero ipſe eam noluerit, venitur ad Solem, & Stoorjunkare, juſto ordine, donec fuerit inventus, qui placere ſibi victimam indicio certo demonſtraverit. Quemadmodum hæc pluribus eſt executus Anonymus Mſ. cujus verba, quia longiora ſunt, Latinè tantum adferam: *Quum*, inquit, *Lappones ſacrificare conſtituerunt, tum victimas offerunt Stoorjunkare, unusque pulſat tympanum, cæteri, mares juxta feminæque, cantant junctis vocibus hoc modo: Maiide ſiæl kak tunſtourra paſſe ſeide*, h. e., *quid ais, magne ſancteque Deus? accipiſne victimam, quam immolare tibi deſtinavi? dumque ſic cantant, nomen montis addunt, in quo immolare volunt victimam. Quod ſi annuit Stoorjunkare, annulus in tympano ſtat immobilis eo loco, ubi Stoorjunkari picta eſt imago. Si Stoorjunkare non annuit, victimam offerunt Toroni priori modo, & ſic canunt: Maiide Aiikik letti, maiide vverro: hoc eſt: Quid vero tu pater Deus (id eſt Thorus) tunc vis meam victimam? quod ſi annulus ſtat in Thoronis imagine, ipſi victima eſt mactanda.* Et ſic res ſeſe habet in cæteris. Addit Samuel Rheen hoc amplius, ſolere pilum è collo victimæ evulſum alligare annulo, quo in tympano utuntur. Verba ejus ita habent, ſicut à me verſa ſunt Latine. *Quando explorare cupiunt, cui victimam offerre debeant, Thoroni ne, an Stoorjunkare, num Soli, faciunt*

id tali modo. Postquam victimam immolandam religarunt post tergum tugurii sui, quo nulli fœminæ fas est venire, pilum evellunt ex inferiori parte colli ejus, quem religant ad annulum unum eorum, quos plures habent colligatos, semperque usurpant in tympano. Tum pulsant tympanum, & fasciculus annulorum movetur circuitque, cumque annulus, ad quem revinctus pilus est victimæ, venit ad imaginem Toronis, Stoorjunkari, Solisve in tympano, stat immobilis fixusque eo loco, indicatque, victimam illam vel huic, vel illi esse gratam, nec recedit ab illa imagine, donec victimæ immolatio fuerit promissa illi Deo. Quod de tympano prædixi, pridem prodidit & Peucerus in de Divinat. p.m.252. sed rem paulo aliter descripsit, vel quod male ipsi est narrata, ut fit, vel quod male intellexerit. *Tympanum*, inquit, *habent æneum, in quo depicta sunt ea quadrupedum, avium, & piscium genera, quæ ipsis non est difficile consequi. Habent & ranam æneam, ferreæ perticæ annexam, quam in medium tympani ad perpendiculum defigunt. Postea adjurationibus editis pulsant tympanum, ad cujus sonitum desilit rana in depictorum animalium aliquod. Illud animal, cujus effigiem petit rana, mactant diis.* Solent autem sacrificia offerre vulgo ex rangiferis, interdum tamen & ex aliis animalibus, testaturque Spirri Nils, qui & ipse gentis est Lapponicæ, adhiberi aliquando feles etiam, & canes, & agnos, & gallinas. *I Luleao Lappmarck*, inquit, *dyrkas Stoorjunkaren medh aotskyllige offrar, saosom kattor, hundar, lamb, och hoens.* Hoc est: *In Lappmarkia Lulensi Stoorjunkaren victimas offerunt diversas, ut feles, canes, agnos, gallinas.* Neque obstat, quod ex istis animalibus pleraque in Lapponia non alantur, petunt enim ea ex Norvagia, quod prædictus Spirri Nils testatur, quando post superiora de victimis illis: *som the kioepa i Norrie*, hoc est, *quas sibi emunt in Norvagia.* Pari modo Samuel Rheen c. 21. *Synnerligen Kiœpa Lapparna de creaturen , som the om hæsten ofra vvillia till sina afgudar.* Hoc est: *Præcipue vero ea sibi emunt animalia Lappones* (in Norvagia videlicet de qua præcessit) *quæ in autumno idolis suis constituerunt sacrificare.* Tertium est, quod sacrificia plerumque diis suis offerant tempore autumnali. Quod præter alia colligo ex allatis proxime verbis, quando ait, emere Lappones sibi animalia

varia,

varia, *som the om hæsten offra vvilla till sina afguder.* Hoc est, *quæ in autumno constituerunt sacrificare deastris suis.* In autumno igitur præcipue solenniterque sacrificia faciunt ; credo quod tum hyems sit vicina , cum nocte diuturna , quo tempore magis necessariam putare possunt sibi esse opem divinam. Nec fortassis alia est causa, ob quam eo ipso tempore quotannis renovent imaginem Toronis, ut nunc dicam. Nam post ista, quæ jam memoravi, speciatim hoc observant in sacrificiis, quæ Toroni offerunt, ut quotannis primum ejus novum fabricent simulacrum , id quod fit diebus quatuordecim ante festum Michaelis. Spirri Nils: *Foirton daghar foer Michaelis mæsse uthugge the sigh een ny trægudh.* Hoc est: *diebus quatuordecim ante festum Michaelis novum sibi sculpunt idolum ex ligno.* Deinde , ut id simulacrum certo dedicent consecrentque ritu, mactata nempe victima, cujus cruore idolum, ut & adipe pingunt. Idem: *Bredhe vvydh trægudenslachta the reenen, sedan thaga the alla beenen uthur Reen, och smoeria alt æfvver sin afgud, baode blood och Reenflaolt , den de sedan tillyka medh beenen i Iorden nedergrafvva.* Hoc est : *Prope idolum ligneum mactant rangiferum, è quo exempta omnia legunt ossa, tum sanguine adipeque: simul ejus, totum inungunt idolum. Postremo rangiferum una cum ossibus defodiunt in terra.* Hæc idoli Thoronis est solennis dedicatio, quotannis solita repeti. Quanquam præter hoc idolum alia plura in honorem ejus erigant, unum nempe, quotiescunque sacrificant rangiferum. Samuel Rheen. *Sao maonge Reenar Lappen till offer slachtar, sao maonga afgudabæleten skall han upsættia Thor till æhra.* Hoc est; *Quot numero rangiferos Lappo mactat victimas, tot idolo erigere debet in honorem Thori.* Collocant porro ista omnia unum juxta alterum in loco post tugurium sacro super tabulatum, de quo dixi supra, & tum victimam & sacrificium ipsi offerunt. Quod faciunt hoc modo, ut commemorat prædictus auctor. Primum victimam, quam placere Thoroni beneficio tympani cognoverunt , religant post tugurium suum. Solent autem Thoroni rangiferos offerre sexus fere masculini. Rangiferum ergo sic religatum mactant corde ipsius trajecto cultri acutissimi mucrone, vel ut ipse ait: *Reen*

sticka

ſtika the medh een kniif igenom hiertat; tum ſanguinem cordi proximum (*blodet, ſom ær nærmaſt hiertcot*) colligunt in vaſe, ut mox eo idolum Thoronis inungant. Poſt ſtatuto idolo (quod ſubinde aliud & aliud faciunt, quoties ſacrificant, ut dixi (ornatoque tabulato, accedunt cum reverentia, & idolum quidem ipſum in capite ac tergo delibutum ſanguine venerantur, in pectore vero ipſius decuſſatim pingunt lineas eodem ſanguine, figura crucium. *Træbelleten ſmœria the medh rehblodh*, inquit Anonymus. Addit Samuel Rheen: *ſampt medh nogro kors pao thes bræſt.* Hoc eſt: *una cum crucibus quibusdam in ipſius pectore.* At ergo Thori collocant rangiferi mactati cornua, item oſſa capitis præcipua, cum pedibus. A fronte vero capſulam ex cortice betulino factam, in qua ponunt carnis fruſtulum ex membris ſingulis rangiferi mactati, (*ett liitet ſtyke kiœtt af hvvar ledemoth*) cum infuſo adipe. Anonymus hæc brevius iſtis verbis: *Hornan upſættia the pao Thora lafvvan, ſampt the færnembſte benen.* Hoc eſt: *cornua collocant in tabulato Thori, cum oſſibus præcipuis.* Carnes cæteras victimæ in uſus ſuos vertunt domeſticos, & hic quidem ritus Lapponum, quo ſacrificant Thoroni. At vero ſi victima offerenda eſt Stoorjunkare, quæ & ipſa fere rangifer maſculini ſexus, tum primum omnium (ut docet Samuel Rheen, quem hic ad verbum pæne reddimus Latine) filum coloris rubri per aurem dextram ejus trajiciunt, deinde religant eum à tergo tugurii, ubi religare victimam Thoronis ſolent, poſt mactant ipſum, ut Thoronis victimam, ſervato pariter ſanguine cordi proximo. Tum capitis, qui facit ſacrificium, cornua victimæ, cum oſſibus capitis collique, item ungulis ac pedibus, omniaque defert ad montem ſacrum Stoorjunkari ejus, cujus in honorem victima eſt mactata. Quo cum ventum eſt, Lappoque jam appropinquavit lapidi ſacro, caput reverenter primum aperit, mox inclinat corpus, flectit genua, cæteraque honoris facit officia, tum lapidem inungit ſanguine allato cum nonnullo adipe ex victima. Poſt tergum idoli collocat cornua. Ita Samuel Rheen, cui ſuperaddit Anonymus, quod in cornu dextro religent penem rangiferi, in ſiniſtro filum rubrum, inductum ſtanno, cum particula argenti. *Hornen*, inquit, *och the foernembſte*

halſſe

halsse och hufvvud benen bæra the till Stoorjunkare, huilka the honom till æhra opsættia. Kring om hægra hornet binde the det ting, der med reen færoekar naturen, och kring om det vvænstare hornet binda de rætt færgat garn med teen anspunnit, item itt liitet styke sælfvver. Hoc est: *Cornua & ossa præcipua capitis collique deferunt ad Stoorjunkare, qui in honorem ejus erigunt. Circa cornu dextrum ligant membrum, quo rangifer auget genus suum, circa cornu sinistrum fila coloris rubri stanno inducta, cum exigua particula argenti.* Quæ in cultu Storjunkari, ea & in cultu Seitæ observata, ut appareat, Tornensium deastrum solo nomine è Luhlensium & Pithensium differre. Johannes Tornæus: *Apud Seitas Lappones conveniunt certis temporibus, præsertim festis diebus, vel cum infortunio quodam aut damno affliguntur. Tum ornant sese vestimentis optimis, procedunt ad idolum, funduntque preces suas, cæteraque cultus devoti faciunt. Afferunt quoque omnis generis victimas, & quod optimum ex rangiferis, ut carnes, adipem, & cætera, item pellem cum cornibus & ungulis. E quibus hodieque cernuntur passim cumuli magni, ubi Seitæ honorabantur.* Habes plane cultum eundem Seitarum, quem Storjunkaris exhibuere. Cornua sic collocata circa lapidea idola ista interdum reperiuntur magno numero alia super alia, quibus velut sepimento cincta sunt, vocantque Lappones id *Tiorfvvigardi*, hoc est, aream cornibus septam. Samuel Rheen: *The kalla Tiorfvvigardi, eller horngaord, ty thet ær liika som een gaord kring om Stoorjunkaren.* Hoc est: *Tiorfvvigardi vel locum cornibus septum appellant, est enim instar sepimenti circa Stoorjunkaren.* Numerus ille tantus, ut alicubi millenarium excedat, quod prædictus Rheen testatur. Qui simul ostendit, solere qui sic adfert cornua erigitque, ante ista cornua suspendere quoque circulum ex ramo betulino flexum, cum affixo frustulo carnis ex quolibet membro victimæ mactatæ. *Item tagha the ett stiicke kioett af hvvar ledamoth af creaturet, som offras, och sættia thet pao een cirkelruundt ovvredin bioerkquist, hængiandes den sedan fram foer hornen.* Hoc est: *Capiunt & ex membro quolibet mactati animalis frustulum carnis, quod affigunt ad ramum betulinum in orbem circularem flexum, atque in eo suspendunt ante cornua.* Præbuit hæc res

vel præcipue, ut arbitror, errorem, ut traderentur Lappones pro diis colere & cornua rangiferorum. Qua de re & Johannes Tornæus, sicut Latine sese habent verba ipsius: *Nonnulli qui rem aliter se habere nesciunt, vel non intelligunt, memorant in Lapponia coli & cornua rangiferina. In quem errorem, ut ego quidem suspicor, inducti sunt, quia hodieque hic & illic cumuli reperiuntur magni ex cornibus rangiferorum. Qua vero id tradant ratione, id eis relinquo judicandum, qui meminisse volent eos cumulos esse ex victimis hic illicve Seitis oblatis. Fuit enim ea consuetudo Lapponum, ut offerrent victimam rangiferum una cum suis cornibus & ungulis.* Quicquid vero superest carnium ex victima, id ipsi suos in usus Lappones deinde absumunt, vel ut ipse ait, *Kiættet foertæra Lapperne sielfue.* Atque hic communis quidem sacrificiorum modus, quibus colunt Stoorjunkare suum. Alii sunt duo minus frequentes, unus cum victimam vivam deducunt ad montem ipsum, in quo signum sacrum collocatum est; alter, cum eo loco sacrificare volunt, ad quem ob altitudinem & difficultatem viarum non possunt pervenire. Priori modo mactant victimam juxta ipsum idolum, deinde confectis cæteris, de quibus ante disseruimus, carnes victimæ ibi statim coquunt, invitatisq; amicis absumunt in convivio, quod *convivium Stoorjunkari* nominant, præsertim quæ in capite colloque sunt; pellem vero ibi relinquunt jacentem. Fit hoc autem non in cunctis Stoorjunkari montibus, sed peculiaribus solummodo certisque, ubi nempe ita sese coli atque honorari desiderat. Samuel Rheen, *Wiid naogra offerberg offra the lefvvandes reenar, huilka the slachta vviid offerbergen, och bruda sina vvænner till offer, ther kooka och foertæra the kioettet, huilka the kalla Stoorjunkares giæstebod, och siinnerligen det kioettet som ær vvid hufvvudet och kring om halsen. Skinnet laota the liggia qvvar vvid bemelte offerberg i naogra aohr.* Hoc est: *Ad nonnullos montes sacros, vivos rangiferos mactant apud eos ipsos montes, invitatisque amicis carnes ibi victimarum coctas comedunt, idque vocant convivium Stoorjunkari, præcipue vero carnes capitis & colli. Pellem vero relinquunt jacentem apud eos montes per nonnullos annos.* Sequitur alter mo-

modus, cum ob montis ſacri altitudinem ad locum debitum cum victima nequeunt aſcendere. Tum enim lapidem, ſanguine victimæ inunctum, ad ſuperiora conjiciunt, ſicque pietate ſua defunguntur. Idem: *The ſmœria een ſteen medh dens reens blod, ſom Stoorjunkaren till æhra ſlachtat vvarder, och kaſta ſamma ſteen upp in emoth thett fiæll, ther the mena honom boo.* Hoc eſt: *Lapidemquendam inungunt ſanguine rangiferi mactati, mactati in honorem Stoorjunkarens, eumque emittunt verſus ſuperiora jugi montisve, in quo credunt ipſum habitare.* Sicut autem præter victimas, honorare Toronem novis ſubinde, ac præſertim anno quolibet conſueverunt ſignis ac idolis, ita Stoorjunkerum novis ramis ex betula vel pinu, quos ſubſternunt ſacro ejus lapidi. Fitque illud bis in anno, ſemel tempore æſtatis per ramos betulinos, iterum tempore hyemis, per ramos è pinu. Idem ſcriptor: *Siina Stoorjunkare moſta Lapparna aohrligen bevviiſa den viirdnet, att the om vvinteren ſkola breda under them niitt graanriis, och om ſommaren leggia under dem læf och graes.* Hoc eſt: *Lappones oportet hiſce Stoorjunkeris ſuis eum exhibere honorem quotannis, ut hyberno tempore ſubſternant eis ramos è pinu, æſtivo vero è betula cum gramine.* Conveniunt cum his, quæ de Seitis ex Tornæo ſupra nobis ſunt commemorata. Atque cum hoc faciunt, ſimul explorant Dei ejus erga ſeſe voluntatem, utrum amica ſit ac benigna, num adverſa & inimica. Nam cum lapidem, quando gramen & id genus ſubſternendum, ſentiunt inter attollendum levem, deum ſperant propitium, cum verum gravem ſolitoque ponderoſiorem, metuunt iratum ac infenſum ſibi, quem proinde ut ſibi reconcilient, victimas aliquas ſe vovent ei mactaturos. Idem. *Nær the færnimma, ſtenarna vvara tunga emot naturen, ær ett tecken, att Stoorjunkaren ær obliid och miſsgunſtig. Aere ſtenarna emoot færrige vvanen lætta, ær et tekn, att Stoorjunkaren ær them bliid och gunſtig, och att færrebyggia Stoorjunkarens ogunſt, maoſte the honom loſvva & ſerdeles offer.* Hoc eſt: *Cum lapides præter naturam eſſe ponderoſos ſentiunt, hoc ſignum reputant irati & infenſi Stoorjunkari;*

cum vero leves, signum benefici & propitii Stoorjunkari, cujus ut præveniant inimicitias, peculiare ipsi vovere sacrificium coguntur. Et de hoc accipiendum, quod legitur apud Peucerum in de divinat. p.m.282. *Ituri venatum, aut piscatum, aut aliud aliquod incepturi, præmissis quibusdam adjurationibus, suos deos, quos consulunt, tentant loco movere. Hi si facile sequantur, annuunt instituto, & successum promittunt, si renitantur, successus negant; si omnino se loco moveri non patiuntur, offensos sese ostendunt.* Non fit hoc omnibus in negotiis, nec omni tempore, sed cum substernendum gramen, uti dixi. Alias Deorum voluntatem tympano explorant, de quo alibi est actum. Superest nunc tertium, quando sacrificium faciendum Soli. Fit hoc non ex masculino sexu verum fœminino, nec rangiferis adultis, verum junioribus. Quod testatur idem, quem in hisce unicum habemus auctorem, Samuel Rheen, his verbis: *The offra henne unga reenar, och serdeles the, som æro af vvaiio koenat.* Hoc est: *Victimas ei (Soli) mactant rangiferos juniores, & præsertim sexus fœminini.* Ritus pæne idem, qui expositus est in superioribus, nisi quod per aurem dextram rangiferi trajiciant filum album, in signum victimæ Soli destinatæ, cum in victima Stoorjunkari trajiciant rubrum. Idem: *The siy een huit traod igenom rheens hægra æra, till en beteknelse, at offret skall Sohlen tillhoera.* Hoc est: *Filum album trajiciunt per aurem dextram rhangiferi, in signum victimæ spectantis ad Solem.* Deinde circulum faciunt ex ramo non betulino, verum saligno, in quo carnium frusta suspendunt, eum collocant in tabulato simili Thoronis, post tugurium suum: *Nær rheenen ær slachtat,* inquit, *taga the ett liitet stiike kioett af alla des ledamœtar, thet the sættia pao een ovvredin vviidia som ær so vviid, som ett half tunna band, huilket the uphængia pao een hoeg lafvva baak om kotten, ther the och offra Thoren.* Hoc est: *Postquam mactarunt rangiferum, particulam capiunt minutam carnis de quolibet membro, eamque suffixam in circulo saligno tantæ magnitudinis, ut æquet circulum, quo vasa cerevisiaria, tonnæ dimidiæ vocata, solent vinciri, suspendunt in tabulato alto post tugurium eo loco, ubi sacrificia etiam Thoroni faciunt.* Non plane idem hoc est tabulatum sed simile, cum tabulato Thoronis, ut

jam

jam ſupra dixi. In eo differt, quod hic ſimulacrum nullum, ac ne cornua quidem eriguntur. Nempe victimæ quia ætate juniores, ideo cornibus ſunt deſtitutæ. Ne tamen plane nihil ſit, quod Solis referat ſpeciem, ideo præcipua ex oſſibus victimæ reponunt in dicto tabulato in orbem collocata ſive circulum. *Alle the fœrnembſte been læggia the i circkelvviis pao laſvvan.* Hoc eſt: *Cuncta oſſa, quæ præcipua ſunt, in circulum collocata ponunt in tabulato.* Atque hic eſt ritus, quo ſacrificia & Soli faciunt. Cæterum præter deos hoſce tres majores, habent quoque alios minutos, ac veluti minorum gentium, ut oſtendi jam in præcedentibus, præſertim manes defunctorum, & catervam ſive cœtum Juhliorum. Manibus nulla certa dans vocabula, ſed generatim mortuos ſeu defunctos, lingua ſua *Sitte* nuncupant. Sed nec figuris eos colunt ſingularibus erectisque, ut Thoronem vel Stoorjunkare. Tantum certa eis quædam offerunt ſacrificia. In quibus primum dant operam, ut voluntatem defuncti explorent per tympanum ſuum, an nimirum cupiat ſe iſta victima coli. Quod fit pulſato ritu ſuo tympano, adjectaque cantilena iſtiusmodi: *Maiite vverro jabmike ſite,* hoc eſt, *quodnam ſacrificium poſcitis manes?* Sic annulo indicante victimam, quæ ipſis placeat, deinde per aurem dextram animalis immolandi trajiciunt filum coloris nigri. Dictus ſæpe auctor: *Igienom reeneus hoegra æra, ſom ſaoledes offras ſkall till doeden, vvarder ſiidd cenſvvart traod.* Hoc eſt: *Per aurem dextram rangiferi defunctis offerendi, filum trajicitur coloris nigri.* Anonymus, qui docet & de cantilena ſuperius allata, religari ſcribit filum illud circa cornua, idque eſſe è lana. *The reenar och creatur ſom offras doeden, om theras horn maoſte bindas eenſvvart ulle traod.* Hoc eſt: *Rangiferi vel animalia, quæ mactantur defunctis, habere debent filum laneum coloris nigri ligatum circa cornua.* Hoc modo ſignata dedicata victima veniunt ad mactationem ipſam. Carnes victimæ abſumunt ſuos in uſus, exceptis particulis una cordis, altera pulmonum, quas ſingulas dividunt in partes tres, & ſuffigunt in bacillis tribus, poſt ſanguine victimæ delibutos defodiunt in terra. Memoratus Anonymus: *The taga ett ſtyke af hiertat och lunga, tet de ſoen-*

 der

derskæra i tree dehlar, och sættia them pao trenne spæd, them the medh blood beslryka, och sammaledes i jorden, alt i een kysta, giort som een ackia, nedergræfvva .h.e. *partem cordis & pulmonum capiunt, eamque discindunt in partes tres, quas figunt in bacillis tribus, sanguine delibutis, & tum eodem modo defodiunt in terra, juncta in cista quadam, specie trahæ Lapponicæ formata.* Quando ait, *eodem modo, respicit nonnulla, quæ præcedunt de ossibus victimæ.* Solent enim ossa omnia ex animali mactato eximere, eaque defodere in terra. *Alla beenen nedergræfvva the i jorden*, inquit, hoc est, *ossa omnia defodiunt in terra.* Samuel Rheen. *Tesanka alla beenen tillhopa, och gioera en kista, ther uti the leggia them och nedergræfvva.* Hoc est, *Omnia deinde colligunt ossa, ea componunt in cista quadam ad id facta, & defodiunt.* Sed de hac re amplius, cum ad ritus funebres Lapponum erit ventum, fieri namque ista fere solent in funeribus. Nunc in genere notamus, esse istum ritum placandarum Manium apud Lappones, quotquot hodieque dediti sunt superstitionibus suorum majorum. Venio ad cœtum Juhliorum, quem appellant *Iuhlafolket*, quod jam alibi ostendi. Ei quoque nullas habent positas imagines aut statuas, sicut Manibus. Locum ubi colunt, est post tugurium in arbore aliqua, inde ad unius teli jactum distante. Cultus fit per sacrificium, quod hoc modo describit Samuel Rheen, cujus verba, quia nimis longa sunt, Latine tantum proferemus. *Pridie festum Iuliorum, quod Nativitas Christi alias vocatur, ipsoque festo die superstitiosum faciunt sacrificium, in honorem usumve circumerrantis turbæ Iuliæ, quam vagari tum existimant per sylvas & montes, ipsis vicinas, isto modo. Pridie festum natalitiorum jejunare fere solent, vel potius abstinere ab omni esu carnium, de cæteris vero cibis, quos edunt sumere particulam & diligenter servare. Idem faciunt isto festo die, quo dant operam, ut lautissime vivant. Particulas ita per biduum servatas conjiciunt in arculam ex cortice betulino factam specie navigii, cum velis remisque, infunduntque aliquid adipis ex jure. Id deinde navigium plenum istis frustulis suspendunt in arbore post tugurium suum, unius teli jactus spacio distante, pro circumerrante tum in aere, per sylvas, montesque turba sive multitudine Iuliorum.* Habes & hoc genus cultus

tus sacrificiorumq; , quæ sunt quædam velut libamina geniis oblata à veteribus. Quare vero istæc offerant in navigiolo, ne ipsi quidem sciunt, aut afferre rationem possunt. Nobis ostendere videtur religionem peregre adductam, forte, quia primum coluerunt ita cœtum angelorum, Christi nativitatem denunciantium, ut dixi in superioribus. Id enim non potuerunt scire, nisi per Christianos, quos ad eos navigiis pervenisse aliquos priscis temporibus, non fortassis absque ratione omni hinc colligimus. Et hæc quidem de idololatria, cultuque superstitioso Deorum apud Lappones, qui hodieq; durat inter ipsos, non quidem omnes, nec tamen paucos, quod abunde quotidiana experientia cognoscitur.

CAP. XI.

De sacris magicis & magia Lapponum.

Vetus est per orbem, ubicunque nomen Lapponum innotuit, sententia, esse gentem admodum addictam superstitioni magicæ. Itaque non sine causa hic de rebus magicis eorum agere constitui, tanquam altero præcipuoque capite impietatis, quæ cessare nondum prorsus apud ipsos desiit. Ut autem à vetustioribus incipiamus, testis hac de re jam suo tempore Jacobus Zieglerus, quando sic de ipsis: *Incantatores sunt perefficaces.* Idem facit Damianus à Goës in sua ipsorum descriptione. *Incantamentis*, ait, *sic pollent, ut inter multa dictu mira, quæ prætermitto, naves, in medio cursu retineant.* Neq; negant scriptores Domestici. Olaus Magnus lib. III. c. 16. *Hæc extremi Aquilonis regio Finlandia ac Lapponia sic erat docta maleficiis olim in paganismo, ac si Zoroasten Persam in hac damnata disciplina præceptorem habuissent.* Petr. Claudi pariter de Lapponibus Norvagiæ: *De æræ allesammen grumme trollfolk, huis lige jeg ike troor at hafua nogenstedis verit, eller endnu findis i verden, och Lappefinner ere*

ere een part ærgere der med, end siæfinner, Hoc est: *Omnes magi sunt truculenti, ut eis similes antehac fuisse, vel nunc esse in terris haud crediderim. Et pejores aliqui ex Lappofinnis, quam Finnis maritimis.* Sic de Lappis proximiorum temporum scriptores; neque aliter de Biaronis, Lapponum antecessoribus, ut non sit dubium, ejusdem omnes esse generis. Olaus Magnus, Lib. I. cap. I. *Sunt Biarmenses in fascinandis hominibus instructissimi. Quippe aut oculorum, aut verborum, aut alterius alicujus rei maleficio homines ita ligant, ut liberi non sint, nec mentis compotes, sæpeque ad extremam manum deveniant.* Saxo habet ejus rei exemplum lib. I. ubi post alia de ipsis: *Tunc Biarmenses arma artibus permutantes, carminibus in nimbos solvere cœlum, lætamque aeris faciem tristi imbrium aspergine confuderunt.* Paria leguntur apud Sturlesonium, & Auctorem veterem Historiæ Heraudi, ut vix dubium esse queat. Licet autem his temporibus nec adeo frequenter Lappones, nec adeò aperte artes has exerceant (unde Andreas Buræus de ipsis: *Lappones olim, quam nunc magicis superstitionibus magis dediti erant*: Item paucis interjectis: *maxima pars Lapponum magicis superstitionibus caret.* Et jam diu ante Peucerus: *Hoc tempore minus est ibi incantationum, quam fuit antea, quod Sueciæ Rex ne iis amplius utantur, severissime prohibuit*) nihilominus in non paucis durat hodieque studium earum. Quod si quis requirat causas, præter eas generales, quas attulimus superius de gentis hujus superstitione, non est alia potior, quam quod unus sibi putet necessarium ex ea munimentum adversus insidias alterius. Fatentur ita vulgo, & jam pridem testatus est Petrus Claudi sæpe nominato loco. *Det ær dem fornoeden*, ait, *att de alle och huer skulle kunde den konst, eller blifvve de fortryllat oc forgiordt aff de andre.* Hoc est: *Scientia hujus artis prorsus ipsis necessaria, cum alias per eam in cæteris damnum & exitium ipsis afferatur.* Ex hac causa magistros atque præceptores habent suos, & parentes ad liberos per hæreditatem suis obnoxios ministeriis spiritus malignos dæmonasque transmittunt. De priore testis est Tornæus. *Somblige*, ait *blifvva hærutinnan undervviiste, och af æfningen færdige giorde.* Hoc est: *Quidam in hac arte erudiuntur, usque fiunt docti.*

Petrus

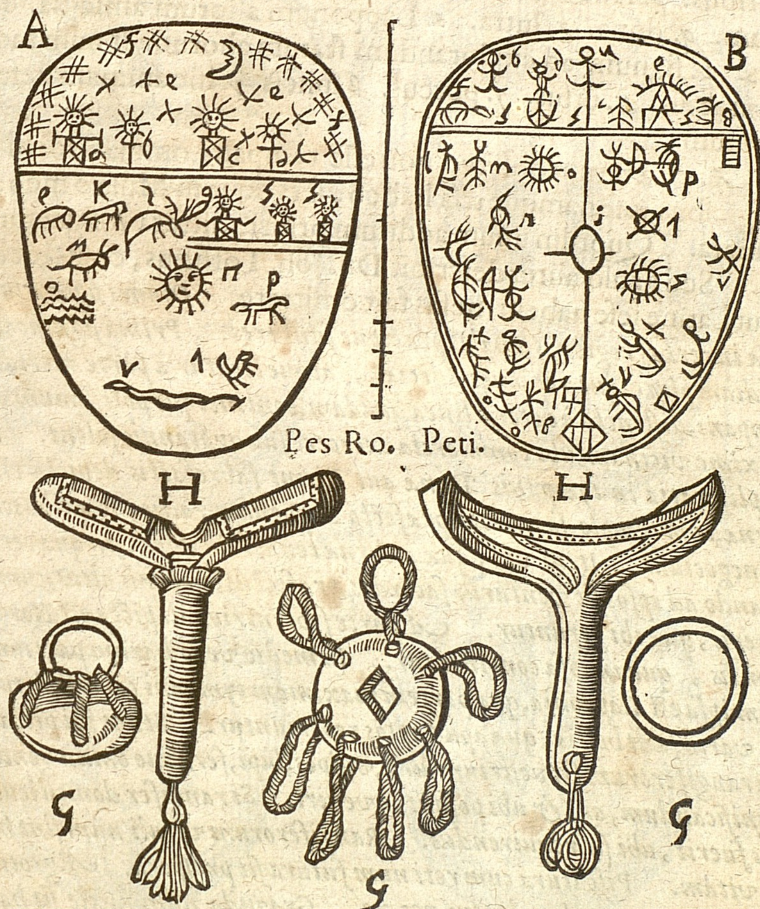
Petrus Claudi: *De sätte deris boern till lære hoos Lapparne.* Hoc est: *Liberos suos dant in disciplinam Lapponibus*, ut nimirum eos in hac arte erudiant. Ita Sturlesonius memorat Gunildam quandam virginem, à parente suo Odzor Huide, qui habitabat in Halogaland, in disciplinam missam ad Finmarkiæ, id est Finlapponiæ Norvegicæ regem Motle, *ut Læra Finnekonst*, hoc est, *ad discendas artes Finnonicas.* Item Finnones duos alios, quorum artes ibi prolixè commemorat. Non raro hi magistri sunt parentes ipsi, qui filios suos in his artibus erudiunt. Tornæus. *Dhe som igenom underviisning Komma till trullkonsten, blifvva antingen af sin fader, eller naogon annan altiid styckevviis lærde, oefvvade, och med hafde, nær sao-dan æfningh foerehafvves.* Hoc est: *Qui per informationem sibi acquirunt artem magicam, vel à patre suo, vel ab alio erudiuntur per partes, exercentur, & adsciscuntur, quotiens negotium ejusmodi conficitur.* Ita fiunt eruditi hujus artis, maxime si indoles ingeniumque aptum fuerit discipulis. Nec enim perinde omnes censent æqualiter idoneos, quosdam quoque prorsus incapaces, licet maxime erudiantur, quod à fide dignis mihi confirmatum est. Testaturque Johann. Tornæus istis verbis: *Saosom Lapparna ike alla Kunne vvara af lika natur, sao ære dhe ike Iuller liika mæchtige i denna Konsten.* Hoc est; *Sicut Lappones non possunt ejusdem omnes esse naturæ, ita nec æqualiter potentes omnes in hac arte.* De posteriori docet idem scriptor. *Dæris ganguar i arg, saa at en slect er rammare oc starkare i deris trolldoms konst, end en anden.* Hoc est: *Dæmones apud ipsos partem hæreditatis constituunt, ita fit, ut familia una prævaleat alteram hac arte magica.* Constat autem simul ex hoc loco, habere integras familias suos dæmonas certosque, distinctos à dæmonibus familiarium aliarum, eisque adversos sæpe ac oppositos. Non vero familiæ tantum, sed & singuli in eis aliquando habent addictos sibi, modo unum, modo plures, alios, à quibus defendantur contra Dæmonum aliorum machinationes, alios, quibus ipsi aliis noceant. Quod testatur Olaus Petri Niurenius his verbis: *Certo Spirituum numero stipantur, tribus alii, alii duobus, minimnm uno. Hic duntaxat sibi est defendendo: ille quævis mala potis est intentare:*

ipsi autem nemo potest resistere. Ex his aliqui accipiunt per laborem & solicitationes, aliqui ultro, & à prima ætate. Qua de re prorsus memoratu dignum quod refert Dn. Joh. Tornæus. Verba quia longa, Latine solum proferam: *Sunt nonnulli, qui artem magicam ab ipsa quasi habeant natura, id quod est horrendum. Quandoquidem, quos diabolus idoneos sibi futuros intellexit ministros, eos in ipsa infantia corripit morbo, quo simul eis multas repræsentat imagines & visiones, è quibus pro ratione annorum ætatisq; discunt, quod ad artem illam pertinet. Quod qui secunda vice corripiantur morbo, longe adhuc plures eis offeruntur visiones, è quibus quoque capiunt plus artis, quam prima vice. Sin vero corripiantur vice tertia, quod fit difficultate tanta, ut in periculum simul incidant ommittendæ vitæ, tum eis manifestantur visiones atque apparitiones diabolicæ omnes, è quibus capiunt, quantum pertinet ad perfectionem artis magicæ. Suntque hi tam eruditi, ut & sine tympano possint prospicere res longe dissitas, sicque occupati à Diabolo, ut cernant eas, sive velint, sive nolint. Sic ante tempus aliquod Lappo quidam, qui adhuc superstes est, tympanum mihi offerebat suum, de quo sæpe ante fueram conquestus, fatebaturque mæstus, licet id à se submoveat, nec sibi fabricet aliud, nihilominus se visurum dissita omnia deinceps, sicut ante viderit. Dabatque me ipsum exemplum, memorabatq; verissime specialissimeq;, quicquid acciderat mihi in itinere in Lapponiam. Querebatur quoque simul, nescire se quid facere cum oculis suis debeat, quia isthæc sibi omnia invitissimo offerantur.* Cæterum ut ad artes ipsas veniam, videntur eæ posse dividi pro diversitate instrumentorum, quæ ad exercendas ipsas adhibent, in classes duas, sic, ut una eas complectatur, ad quas tympanum requiritur, altera eas, ad quas nodi, tela, imprecationes, & id genus alia. De Tympano, quia est peculiare Lapponibus, initio dicemus. Lappones id vocant *Kannus*, ut nos docet Reverendus vir Dominus M. Joh. Tornæus, Pastor & Præpositus Tornensis in libello de Lapponibus. Verba ejus. *Sacra superstitiosa expedivere instrumento quodam materiali (ipsis Kannus) ad figuram tympani fabricato.* Idem *Quobdas.* Item in Descriptione Suetica: *Af Lapparna sielfvva kalles*

les det Quobdas och kannus men af os Lapptromma eller rattare, treolltruma. Hoc est: *A Lapponibus vocatur Quobdas, item Kannus, à nobis vero tympanum Lapponicum, seu potius tympanum magicum.* Tympanum hoc fabricant ex ligno. Olaus Petri: *Tympanum usurpant ex excavato intus arboris magno trunco.* Lignum illud esse debet pineæ, abietis, aut betulæ certo loco natæ, vertentisque se ad cursum Solis. Ita docet res ipsa, & Samuel Rheen his verbis: *Lapparnes trumbor äre giorde antingen af graan, tall, eller bioerk, doch maoste det træ, af huilken trumben skall gioeras, vvara vvæxter pao & serdeels rum, sasom och effter solennes gaong rætt omkring, och icke emoot des gaong.* Hoc est: *Tympana Lapponica fiunt vel ex pinu, vel ex abiete aut betula, sed oportet arborem è cujus lignis fabricari debet, certo & peculiari natam esse loco vertereq; sese recte ad ambitum solis, non contra eum.* Peucerus itaq; errat, quando facit ex ære. *Tympanum habent æneum* inquit in de Divin. pag. m. 297. Dicitur autem arbor sese vertere ad Solis ambitum, quando truncus ita flexas habet ligni fibras, ut flexuræ illæ ab imo percurrentes ad summum à dextra sese vertant in sinistram, unde forsan colligunt, arborem eam Soli esse gratam & amicam, quem in Torone secretiori religionis lege adorant atque venerantur. Porro lignum illud unicum est, ex caudicis per medium fissi una parte excavata, sic ut planum ejus præbeat summitatem, super quam intenditur pellis, id vero quod convexum, partem imam, & manubrium, quo tenetur. Solent enim partem hanc sculptis oblongis duobus foraminibus ita fabricare, ut inter duo ista foramina relictum lignum ansæ loco esse possit. Reliqua pars, quæ est à latere, pellemque intensam sustinet, est instar circuli, non rotundi, sed oblongi, figura pœne ovali, cujus diameter vix dimidium excedit ulnæ, sæpe minor est. Pellem seu membranam habet intensam non nisi unicam. Olaus Petri: *Hujus* (tympani) *alteram saltem partem superiorem membrana obducunt*; unde tympanis equestribus assimilat J. Tornæus; vocat enim *instrumentum ad figuram tympani, vel nostrorum Bukor* (sic appellant Sueci tympana equestria) *nisi quod oblongius aliquantum sit fabricatū.*

Quanquam alio loco recte dicat ab his differre in eo, quod nec sit rotundum, nec tam profunde cavum, sed paulo planius, nec denique pellem seu membranam habeat affixam cochleis ferreis, sed claviculis ligneis. Licet nos viderimus & sine claviculis adfirmatam futura per fila ex nervis rangiferinis. Olaus Magnus haud ita commode *incudem* dixit, lib. III. cap. 27. nec enim aliud, quam tympanum intelligendum illis verbis: *ranam æneam, aut serpentem malleo super incudem præscriptis ictibus concutit*: ut liquebit amplius ex sequentibus. Quod pictor non intelligens in præmissa illi capiti pictura nescio quem incudem fabrorum, cum superposita serpente, assultanteque rara & malleo fabrili adjecto delineavit, contra omnem negotii illius naturam atque rationem. Non utuntur Lappones incude fabrili, verum tympano, quod quia malleo pulsatur, ut mox dicam, ideo incudem Olaus nominavit. Porro pellem eam seu membranam tympano intensam pingunt variis figuris, colore rubro, quem faciunt ex contuso & decocto alni cortice. Joh. Tornæus: *Skinnet ær alt oefvver med skapnader af alla handa ting oefvvær maolat, vvarandes færgen, som der till brukat ær, roedlicht, och af ahlebark tagen.* Hoc est: *Membrana picta est per universum imaginibus variarum rerum, colore ad id adhibito rubescente, facto ex cortice alni.* Samuel Rheen: *trumban oefuer drage the med skin, hvvaruppao the maohla med ahlbark, aothskillige figurer*; hoc est, *Tympano superinducunt pellem, in qua pingunt colore ex alni cortice figuras varias.* Quales illæ sint figuræ, idem explicat prolixe, cujus proinde verba Latine tantum proferam. *In medio fere tympani*, ait, *lineam ducunt transversam unam & alteram, in ea formant Deos suos quos præ cæteris religiose colunt, ut Thoronem cæterorum principem cum famulis suis, item Stoorjunkarum, cum suis. Atque hi in suprema quidem linea collocantur. Post ducetur inferior alia, superiori parallela, sed tantum ad tympani dimidium. In ea Christi est imago, cum quibusdam ejus Apostolis. Quicquid supra hasce lineas depingitur, aves significare debet, item stellas, atque lunam. Infra eas in ipso medio tympani formatur Sol, ut planetarum medius, cui imponunt fasciculum annulorum æreorum, quotiens pulsare tympanum debent. Infra Solem*

pingunt res terrenas, & animantia varia, ut ursos, lupos, rangiferos, lutras, vulpes, serpentes, tum paludes, lacus, fluvios & id genus. Et hoc quidem tympanum, quemadmodum describit Samuel Rheen, cujus quoque istam dedit picturam.

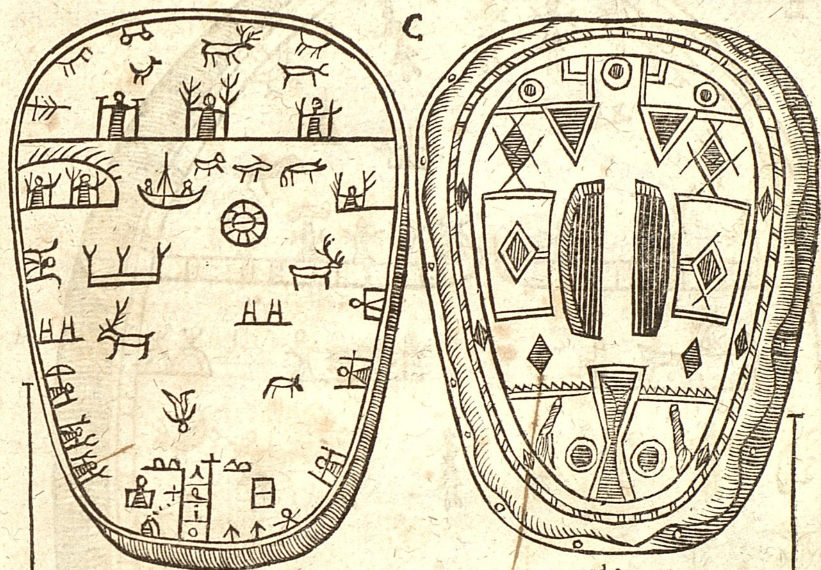
Notarum Explicatio.

In Tympano *A. a.* Thor. *b.* famulus ejus. *c.* Stoorjunkare. *d.* famulus ejus. *e.* aves. *f.* stellæ. *g.* Christus. *h.* Apostoli ejus. *i.* ursus. *k.* Lupus. *l.* rangifer. *m.* bos. *n.* sol. *o.* lacus. *p.* vulpes. *q.* sciurus. *r.* serpens.

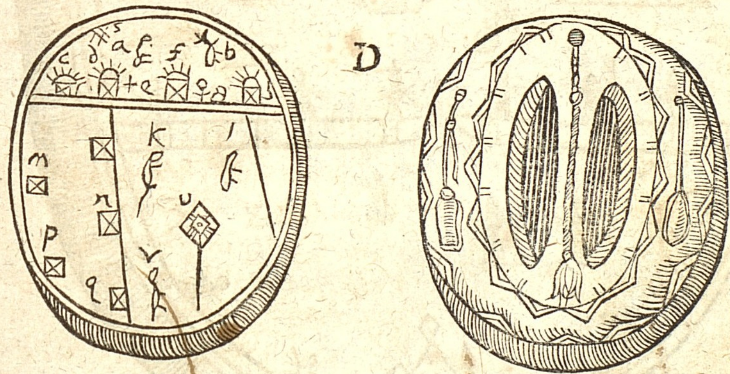
In tympano *B.* *a.* Deus Pater. *b.* Jesus. *c.* Spiritus S. *d.* S. Johannes. *e.* mors difficilis. *f.* capra. *g.* sciurus. *h.* cœlum. *i.* Sol. *l.* lupus. *m.* piscis siik. *n.* urogallus. *o.* amicitia cum rangiferis sylvestribus. *p.* Anundus Eerici (cujus fuit hoc tympanum) occidit lupum. *q.* dona. *r.* lutra. *s.* Lapponum aliorum amicitia. *t.* cygnus. *v.* signum ad explorandum statum aliorum, & num morbus sit curabilis. *x.* ursus. *y.* porcus. *β.* piscis *γ.* hic animam defert ad infernum.

A Cæterum observo non esse tympana omnia iisdem picta imaginibus, ipse namque tria habeo, servoque in Musæo meo aliter formata. Quorum unum additum priori, littera *B* signatum vides. Sed paulo aliter describit Dn. Joh. Tornæus, cujus ideo verba, ut Latine sese habent, nefas fuit omittere. *Omnes figuræ sunt divisæ in certas regiones, quales præcipue sunt tres. Prima significat Norlandiam pluresque regiones Sueciæ, atque locatur à parte meridionali tympani, distincta à cæteris linea quadam, continetque potissimum urbem maxime vicinam, ubi commercia exercere sua quotannis solent. Vt exempli gratia in tympanis Tornæ aut Kiemi fabrefactis depicta est urbs Tornæ, cum templo, sacerdote, præfecto Lapponum, aliisque quibuscum eis est negocium. Item via, quæ à Tornæ tendit ad ipsos, in qua cernunt, quando ad ipsos sit venturus sacerdos, præfectus, vel quis alius, cum rebus cæteris, quæ ibi geruntur. A parte septentrionali picta est Norvagia, cum iis, quæ in ipsa continentur. In medio vero harum partium duarum ipsa est Lapponia, quæ partem maximam tympani complectitur. In ea variæ sunt bestiæ, quæ apud ipsos reperiuntur. Stant ibi picta agmina rangiferorum sylvestrium, ursi, vulpes, lupi, feræque omnis generis, ad significandum, an, & ubi possint inveniri. Si rangifer domesticus amissus fuerit, ubi sit requirendus. Rangiferorum vituli num sint habituri vitam. Piscatura cum reti num futura sit prospera. Ægrotus num sit recepturus valetudinem nec ne. Gravida num facile sit habitura puerperium. Vtrum mors hunc illumque nec ne, tali, aliove modo sit oblatura, aliaque omnia, de quibus sunt solliciti.* Quæ diversitatis hujus causa sit, non satis scio, nisi quod acceperim nocentiora quædam, magisque servientia magicis negotiis tympana alia esse aliis. Unde suspicor, pro diversitate operum addi picturis illos aliquas vel demi,

quasdam forte prorsus immutari. Quod ut rectius intelligatur, ecce tibi duo alia delineata, quorum utrumque accepi ex Musæo Illustrissimi Regni Cancellarii.

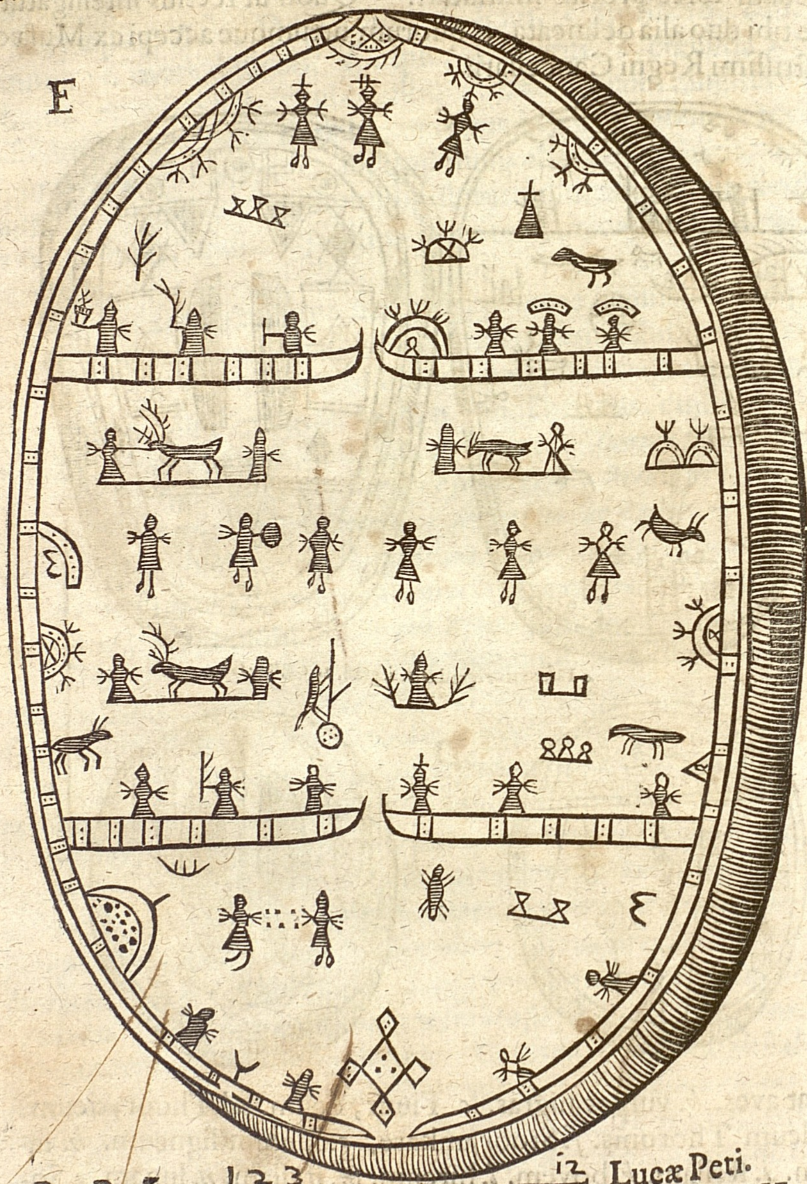

a. Infernus. e. gradus. 1. i. grad. 2. o. grad. 3.

a. notat aves. *b.* vulpes nigras. *c.* Tiuur, deum. *d.* Thoor, deum. *e.* malleum Thoronis. *f.* Stoorjunkare. *g.* idolum ligneum. *h.* famulum. *i.* stellam. *k.* bovem. *l.* hircum. *m.* stellam. *n.* lunam. *o.* Solam, *p.* stellam. *q.* itidem. *r.* lupum. s. Norias fiord. i. e.

E

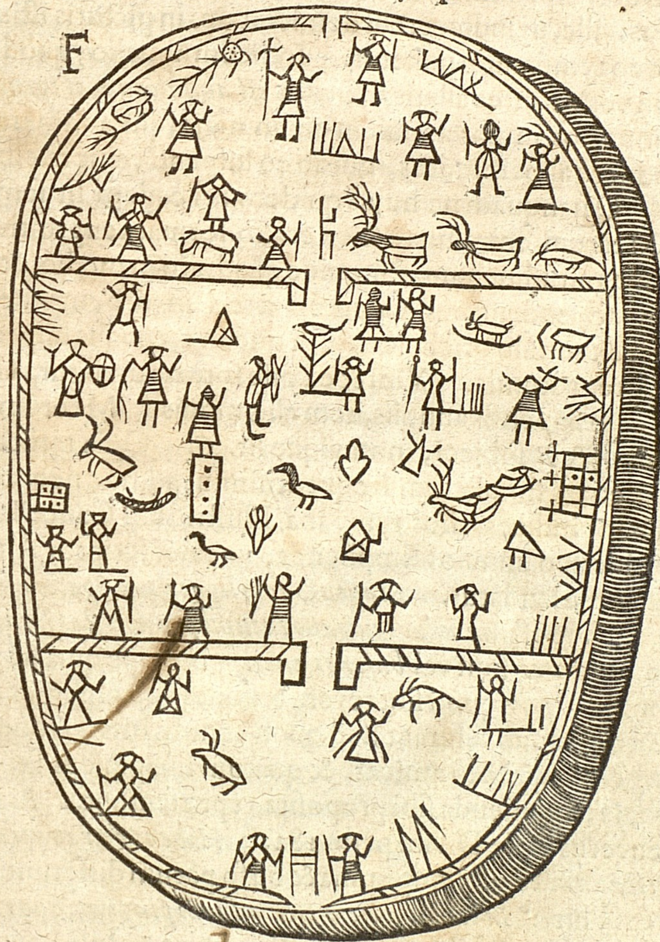

Pes Rom. 1 2 3 12 Lucæ Peti.

Utrumque exhibet adversam faciem non magis, quam aversam. Utrumque præfert non signa magis, quam eorum explicationem, sicut quidem est ad me perlata. Qualis & in tympano B est adjecta.

Facies adversa tympani

F

Pes Romanus Lucæ Peti.

Nec hæc tantum mihi præbuit Comitis Illustrissimi humanitas, sed & tertium littera *E* signatum, magnitudinis tantæ, quanta credo nusquam alibi reperiri; cui adjicio & quartum, Perillustris Domini Baronis. Dn. Henrici Flemming, Chiliarchæ dono ad me perlatum, littera notatum *F.*

Jam ut tympana hæc suos usus habeant, duo postulantur, index, & malleus; ille, ut indicet rem desideratam, in picturis istis tympani, hic ut eo tympanum pulsetur. Indicem appello, quod Samueli Rheen in verbis antea allatis *fasciculus est annulorum æreorum.* Solent nempe hos in usus annulum unum majorem adhibere ex ære, illique addere alios minores, qui ab eo suspensi velut fasciculum efficiunt. Quanquam ne hujus quidem rei eadem sit semper species. Mearum enim una est ex crasso formata cupro thaleri imperialis magnitudine, cum foramine quadrato in medio, & loco annulorum adpendentibus catenulis æreis in orbem coeuntibus. Altera est ex annulo orichalceo, à quo in catenulis suspensa est lamella cuprea rotunda. Vidi & ex osse formatam figura Græcæ literæ Δ, cum appensis annulis, item aliis modis. Meorum speciem tympanis *A* & *B* subjeci, notavique lit. *G.* Quia tamen annulorum usus etiam simplicium frequentissimus ad hoc negotium (neque habent indices alios tympana Illustrissimi Cancellarii hujus Regni) idcirco annulos simpliciter, vocavit scriptor Anonymus, sæpe jam à me laudatus. *Ringen, som ligger pao Spaotrumban stadnar ike*, ait, hoc est, *annulus tympano incumbens non stat fixus.* Olao Magno *Serpentes* sunt vel *bufones ænei.* Nempe quia sic appellant istos annulos, non quod sint revera bufones vel serpentes, aut speciem earum veram referant, sed quod annulis istis bufones, seu serpentes, bestias diabolo amicas, & quarum imaginibus sæpe uti solet ad negocia expedienda sibi proposita, repræsentent. *Ranas* appellavit Peucerus in de Divin. p. m. 282. *Habent & ranam æneam ferreæ porticæ annexam.* Nempe rana & bufo parum differunt inter sese. Sic Olaus Petri: *In centro autem Deum suum pingunt, quo ranam, vel aliud frustum ex orichalco formatum imponunt.* Ipsi Lappones appellant *Arpa*, ut nos docet Dn. Tornæus: Index, *den dhe Arpa kalla,*

kalla, ær af allahanda. Koppar, Iærn, mæssing oc, sillfvver lænkior sammanfattat. Hoc est: *Index, quem appellant Arpa, ex variis catenarum annulis, cupreis, ferreis, orichalceis argenteis est constructus.* Quibus verbis discimus, non æs solum, sed & alia metalla eo fine usurpari. Malleus vocatur instrumentum, quo pulsare solent tympanum, quod apparet ex allatis exemplis Olai Magni, & Johannis Tornæi, quando ait, *genios familiares sollicitant, malleolo membrana pulsantes.* Est autem non fabrorum quidam malleus, quod existimasse pictor imaginum apud Olaum Magnum videtur, sed peculiare instrumentum ita dictum à Lapponibus, factum è cornu rangiferi, sicut rami duo extremi desinentes in furculam præbeant speciem ferri, truncus reliquus aptetur in manubrium. Instrumenti totius ea est species, quam subjeci tympanis *A* & *B* litteraque *H* signavi. Hoc malleolo pulsant tympanum non tam ut notabilem quendam edant sonum, quam ut pulsatione ista moveant annulum pelli seu membranæ impositum, quo tandem possit, circumeundo figuras in tympano pictas, monstrare, quod est scitu necessarium. Atq; ad hunc modum sese habet tympanum Lapponicum cum omni sua supellectile, indice inquam, & malleolo apud Lapponas Suecis tributarios, usurpant aliquod & Finlappi, qui vicini sunt Norvagis, & imperio Danorum parent. Sed est id diversum non nihil ab iis, quæ à nobis sunt proposita, quemadmodum cognoscitur ex delineatione ab Olao Wormio, Viro doctissimo diligentissimoque publicata in Musæi ejus lib. IV. c. 12. Licet putem, eam etiam diversitatem esse, non quod alia habeant tympana illi, alia nostri; sed quod tympanum Wormianum esset generis alterius, & ad certos aliquos spectaret usus. Nos ne quid desiderari possit, quomodo à Wormio descriptum extet, videamus. Wormius sic habet: *Tympanum Lapponicum, quo ad modulos pulsato varia explorant, & magicam suam exercent, ex ligno constat ovali excavato, pedali longitudine, decem unciarum latitudine, cui sex insculpta foramina, & manubrium, quo commode sinistra teneri possit, dum dextra pulsatur. Annectitur ei nervis quibusdam membrana, variis & ineptis figuris sparsim sanguine, aut rubicundo colore pictis exornata. Huic adest æneum corpus rhomboi-*

 des

des, convexum paululum, in diametro duarum circiter unciarum, in singulis angulis & in medio catenula ænea onustum. Baptile seu instrumentum osseum quo tympanum pulsatur, sex uncias longum, crassitie minimi digiti figura litteram T *Latinorum repræsentat.* Cæterum hoc tympano Lappones utuntur ad res varias, ejusque beneficio expediunt opinione sua plurima. Quapropter habent in honore atque reverentia, sic ut includant & custodiant, involvantque in pelle agnina, una cum annulo indice, ac malleo. Samuel Rheen: *Sin trumba skatta Lapparna hoegt, hafvva henna alltiid insvvept i skin, sampt sina ringar och hamvvar i & Lammskin foervvarade.* Hoc est: *Tympanum suum Lappones magni faciunt, habent id enim semper involutum pelle, annulos etiam & malleum, pelle agnina.* Ita meus habet liber, quanquam in alio deprændam scriptum *Loomskin*, quod significat non agni, verum avis certæ pellem, de genere earum, quæ perpetuo versantur in aquis, inque his regionibus vocatur *Loom*, & proposita est à Wormio in Musæi pag. 304. describeturque uberius fortassis à me, si quando publicare catalogum Rerum variarum, quæ servantur in Musæo meo, valuero. Putant insuper rem esse sacram ac religiosam, itaque tangere eam non permittunt fœminam ullam nubilem. Idem: *Inge quinfolk, som manvvuxne ær, faor komma vviid henne.* Hoc est: *Nulla fœmina viri potens attingendi ejus habet potestatem.* Quin imo si transferenda est in locum aliquem, vel ultimo post res cæteras omnes, post omnes alios homines devehitur viri opera, vel aliud à communi cæterorum, & per avia iter instituitur. Idem: *Trumban foeras efftersl, och icke fræmbst, och det af een mans, och ike quinnes person: undertiiden vvarder hon och foerder pao den vvæg, der ingen annan framrecher.* Hoc est: *Postremo, non primo loco tympanum ducitur, idque viri opera, non fœminæ, quandoque etiam per vias tales, per quas nemo alius facit iter.* Caussam reddit idem Scriptor, quia metuunt, ne si forte alius, & præsertim fœmina nubilis post tympanum eadem via iter faciat, in periculum quoddam incidat vel valetudinis, vel ipsius etiam vitæ. Ita enim factum memorant non semel, exemplis probant plurimis. Durare vero periculum hoc autumant per integros tres dies.

Verba ejus: *The foere gifvva, at om naogon mannvvuxen quinna sku-le reesa oefvver samma vvæg, pao huilken trumban vvohre framfoerd, foer æn tree dagers foerlopp, skulle hon antingen strax doe, eller naogot undt henne vvederfahres, som the med maonga exempel bevviisa skiedt vvara.* Hoc est: *Ferunt, si quæ fœmina nubilis iter faceret eadem via, qua sit ductum tympanum, ante triduum post deductionem elapsum, eam vel extemplo morituram, vel in aliud quoddum incasuram malum, idque factum esse multis comprobant exemplis.* Scilicet & diabolus vult esse serium sui cultum, legesque à se traditas contemni non sinit, citra graves pœnas, quousque ipsi hoc indulget Deus, ut de istiusmodi exemplis dubitare nulla causa sit. Quia tamen evenire potest, ut necesse habeat eadem via iter instituere fœmina, ergo tali casu præbet se benigniorem, si tamen ante obsequium testetur suum per oblationem annuli æris ad tympanum, quod ea via est deductum. Idem *I fall dær ænteligen sao fordrades, att een quinnes person skulle reesa den vvægen, hvvarest trumban vvo-reframfaren, sao maoste den quinna een mæssings ring till trumban foe-ræhra.* Hoc est: *Quod si accidat, ut fœmina omnino ea via iter facere cogatur, qua est ductum tympanum, tum ea fœmina donare tenetur in usus tympani illius annulum orichalceum.* Cæterum cum, sicut dixi, multa putent sese tympani hujus beneficio perficere, videamus, quænam ea sint, & quo ritu expediant. Tria refert Olaus Petri, spectantia vel ad venationes, vel ad sacra, vel ad explorationes rerum dissitarum. *Tympani hujus usus*, inquit, *triplex: Ad venationes, Sacrificia, & res procul dissitas cognoscendas.* Samuel Rheen quatuor potissimum commemorat; *Primum*, ut explorent, quid geratur alibi terrarum, etiam longe dissitarum. *Secundum*, ut cognoscant eventus prosperos vel improsperos susceptorum negotiorum; item morbi, si in eum inciderint. *Tertium*, ut sanent ægritudines. *Quartum*, ut discant, quibus sacrificiis Dii ipsorum delectentur, & quod cuiq; animalis genus debeat offerri. Modus non est similis in omnibus, sive ritus, quo explorant. Primum tamen hoc in omni observare istiusmodi negotio consueverunt, ut membranam tympani ante omnia reddant intensam per

admotum ignem. Olaus Petri: *Membranam, ut fiat distenta, supremam igni applicant*: Deinde, ut pulsent non uno loco, sed per ambitū indicis. Tertio ut pulsent primo levissime, mox gravius & gravius, donec propositum confecerint. Tornæus, sicut verba ejus sonant Latine. *Tympanum paulisper attollit, mox pulsat id circa indicem in ambitum, primum leviter, donec index se incipiat movere, ac exultare, cumque sese longius ab eo spacio, ubi primum jacuerat, versus unum alterumve latus submovet, tum tympanista gravius graviusq; incipit pulsare, donec index veniat ad signum quoddam, ex quo quid divinare proposuerunt.* Solet & hoc observari, ne pulsetur à stante sed procumbente in genua, quod & cæteri faciunt, qui negocio intersunt. Idem: *den som uti vværket foerfaren ær, jæmpte dhe andre faller dao pao Knæ, tagandes trumman.* h.e. *Is qui artis est peritus, juxta cum cæteris, procumbit in genua, capitque tympanum.* Quod res attinet, quarum causa tympanum pulsatur, earum postrema quidem jam in præcedentibus à nobis est exposita. Itaq; de cæteris solummodo agendum quorū prima, exploratio eorum, quæ gerantur in locis longe dissitis. Qua de re Olaus Magnus lib. 3. c. 16. *Scire cupientes statum amicorum, aut inimicorum, longinquo terrarum spatio, quingentorum vel mille miliarium inde distantium, Lapponem seu Finnonem hujus rei peritum dato munere, lineæ scilicet vestis, aut argenti, rogant experientiam fieri, ubinam fuerint, & quid agant amici vel inimici.* Addit deinde modum negotii totius, de quo statim dicam. Similiter Petrus Claudi in Descriptione Norvagiæ de Finnlappis Norvagiæ. *De kunde oc fly naoget at vide, huad der skeer pao andra stæder laongt borte.* Hoc est: *Scire desiderantibus, quid aliis fiat in locis longe dissitis, id possunt indicare.* Modum & ipse apponit, ac post subjicit hoc exemplum, quod evenerit Bergis, in nobili Norvagiæ emporio, ibique annotatum reperiatur publice in libro, in quo consignantur acta mercatorum Germanorum. Fuisse quendam Iohannem Delling, ait, ministrum mercatoris Germani, Bærgis tunc constitutum, ad quem venerit cum quodam Jacobo Smaosuend aliquis ex Finlappis Norvagicis; rogasse igitur Johannem illum hunc Finlapponem, ut, si posset, indicaret sibi, quid

herus

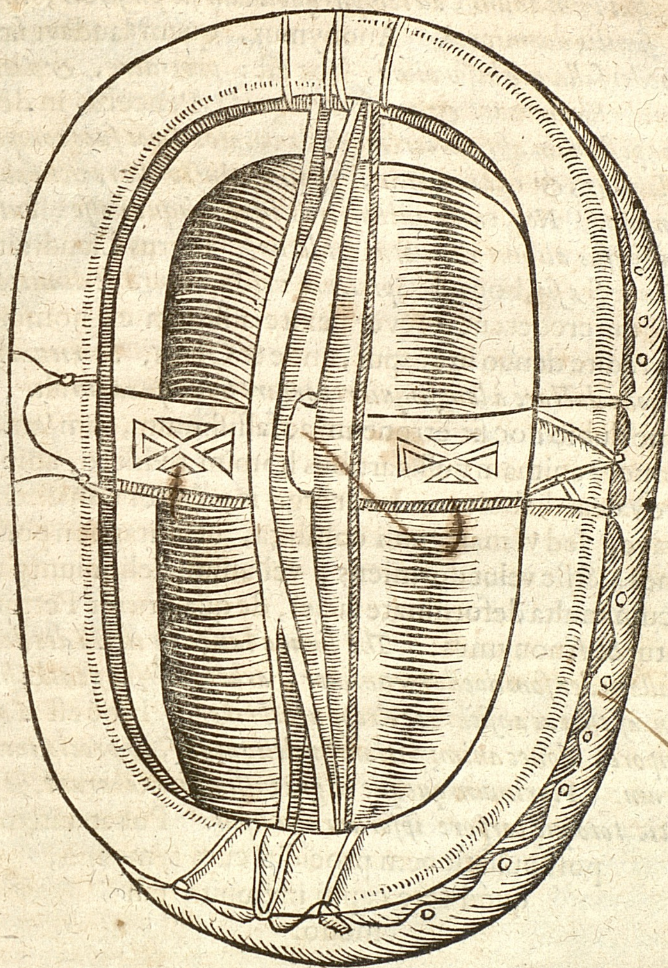
herus ejus in Germania tum faceret. Id facturum se Finlappum illum promisisse, tum more ebriorum cœpisse vociferari, & repente exultantem, semelque ac iterum discurrentem in orbem procidisse in terram, ibi jacuisse instar mortui, postea velut recepta vita surrexisse, indicasseque ipsi, quid ab hero ejus ageretur. Id statim annotatum esse in libro publico mercatorum, remque postea depræhensam ita sese habuisse, sicut Finlappo ille memoraverat. Est insigne hoc exemplum, eoque minus trahendum in dubium, quod autoritate publica consignatum fuerit. Neque discrepant, quæ hodieque memorantur numero haud parva, inter quæ non prætereundum, quod commemorat Joh. Tornæus, de Lappone hodieque vivo, qui sibi ipsi commemoraverit omnia, quæ accidissent in via, dum primum iter facit in Lapponiam, nota Lapponi, priusquam unquam Tornæum dictum vidisset. *Memorabat*, inquit, *verissime specialissimeque, quicquid acciderat mihi in itinere in Lapponiam. Licet autem revera sese ita habuissent omnia, sicut Lappo de itinere meo narrabat, ego tamen omnia dicebam esse falsa & mendacia, ne se posset gloriari de his diaboli nunciatis, aut tribuere ipsi fidem, tanquam à quo didicisset vera.* Non est causa vel in speciem probabilis, cur suspectum habeam hoc exmplum, aut negemus fidem viro minime superstitioso, aut credatur in negotio, quod ipsi accidit. Modum tamen explorationis non eundem tradunt omnes. Olao Magno sic describitur prædicto loco: *Conclave ingreditur uno comite uxoreque contentus, ranam æneam aut serpentem malleo super incudem præscriptis ictibus concutit, carminumque murmure hinc inde revolvit, continuoque cadens in extasin rapitur, jacetque brevi spatio velut mortuus. Interea diligentissime à prædicto comite, ne quodvis vivens, culex, aut musca, vel aliud animal eum contingat custoditur. Carminumque namque potentia spiritus ejus malo dæmone ductore à longinquis signa (annulum vel cultellum) in testimonium expeditæ legationis seu commissionis reportat, illicoque resurgens eadem signa cum cæteris circumstantiis conductori suo declarat.* Petrus Claudi refert ita, ut Latine tantum verba ejus nunc proponam: *Projicit se in terram, spiritumque suum amittit, fitque similis mortuo, ater*

de

de cætero fuscusque in vultu. Ad hunc modum horam unam jacet, vel alteram, prout longius propiusve abest locus, in quo ei explorandum quiddam. Quod si deinde evigilaverit, memorare potest omnia, quæ gerantur eo loco, quidque hic aut ille faciat, de quo quis novisse cupiebat. Hic nil memorat de tympano aut de cantu, nil de sociis, nil de signis & indiciis itineris & negotii confecti. Sed nimirum alius hæc, alius ista refert, quæ cuique maxime videntur notabilia, ita tamen uti cætera non excludat. Ac de tympano quidem dubium non potest esse vel propter ea, quæ jam diximus in præcedentibus. Illud singulare, quod observat Olaus Petri, fuisse paulo aliter formatum in hos usus, quam vulgaria, cum manubrio nimirum, forma crucis. *Tympanum quidem eo habent*, ait, *quo dixi modo formatum, sed partem inferiorem cruce in quatuor partes distinctam, quam incantator manu altera apprehendit.* Vides manubrium in crucis specie formatum. Atque ita sese habet in tympano, quod ex singulari munere Illustrissimi Domini Baronis Henrici Flæming, Chiliarchæ legionis pedestris Finlandiæ possideo, specie, quam hic subjicio.

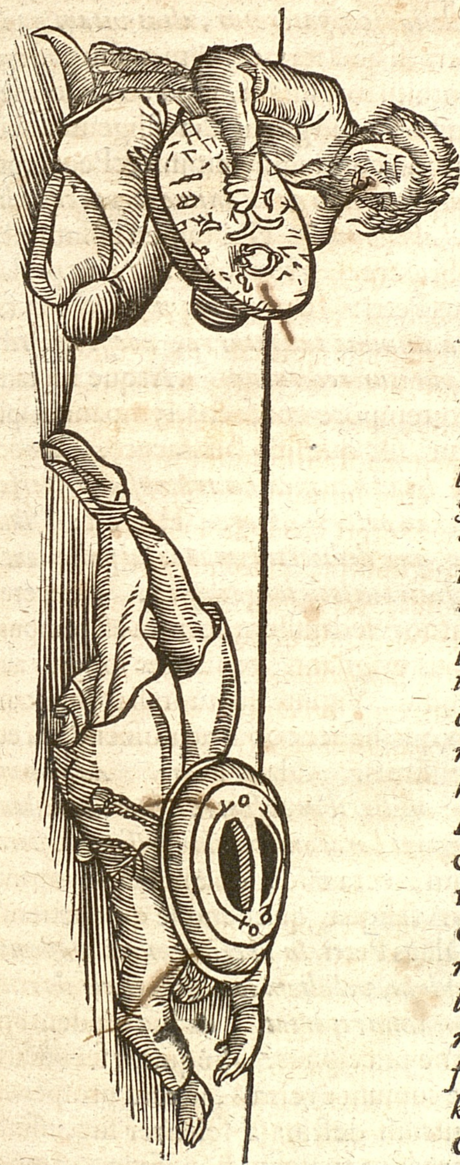
Addit & hoc, appendi ossa & ungues animalium ei solere. *In ipso instrumento*, inquit, *nervis alligati pendent variorum animalium ab iis captorum ungues & ossa.* Quod vero comites attinet, de iis firmat Samuel Rheen, sicuti & de cæteris, sed quia verba longiora sunt, quam ut Suetice proferri queant, recensebo tantum, sicut à me versa sunt Latine. *Quando scire volunt, quæ sit rerum ratio in locis peregrinis, tum Lappo unus pulsat tympanum hoc modo: annulos ex orichalco bene multos colligatos in catena orichalcea imponit tympano ubi Solis picta est figura, post malleo furcato ex osse pulsat tympanum ita, ut se annuli moveant in tympano. Interea qui sic pulsat, cantum adhibet clarissima voce, quem appellant Iouke. Addunt & cantilenas suas, quotquot adsunt ex Lapponibus, viri pariter ac fœminæ, illi clariore, hæ submissiore voce, quas appellant duura. Verba eorum certa sunt, talia præsertim, quibus significant locum, unde scire quid desiderant.* Habes hic tympanum in usus istos, habes quoque comi-

Facies ejusdem tympani aversa.

tes pulsantes, non unum tantum, cum uxore, quod Olaus tradit, verum plures, non modo viros, sed & fœminas, cantiones denique ab omnibus prolatas, pulsante pariter, & cæteris, comitibus ipsius. Quin imo cantiones diversas, quarum quæ pulsanti est in usu, *Joiike*, quæ comitibus, *Duura* nuncupatur. Sequitur nunc

de prolapsione pulsantis in terram: nam & de ipsa testatur. *Postquam,* ait, *qui pulsat tympanum, ad tempus quoddam sic pulsavit, in terram procidit, similis dormienti.* Anonymus, quem laudavi sæpe, dicit eum *nederfalla och besvvima*, hoc est: *procidere, & pati animi deliquium. Exanimari & quasi extingui.* Peucerus in de divin: *Incantator postquam usitatis ceremoniis evocatos Deos suos compellavit, subito collabitur, & exanimatur, quasi extincto illo revera abscedat à corpore anima. Neq; enim aut Spiritus in eo reliquus esse, aut restare cum vita sensus aliquis & motus videtur.* Petrus Claudi ait, eum *gifua sin ande fra sig,* hoc est: *Spiritum vel animam à se dimittere,* quia fuerunt, qui crederent, revera exire animam ex homine istiusmodi, ac redire denuo in corpus, unde & Olaus, *Spiritum* hujusce *malo dæmone ductore à longinquis reportare signa quædam* ait. Quanquam sine dubio hoc sit erroneum ac falsissimum, cum semel egressam è corpore animam nullis artibus homini reddere, ac in corpus inducere valeat diabolus. Jacet ergo is pulsator non dimisso spiritu animave, sed vi mali genii cohibita, ut solitas non possit edere functiones, & sic velut dormiens, vel animi deliquium passus, jacetque cum multa deformitate faciei, de qua præter Petrum Claudi, testatur & Anonymus: *The siunga lange alt in till des de besvvima och falla neder som doede menniskor, arbete och sao ganska haord att svvetten af theras ansichte oc Kropp uthspriker.* Hoc est: *Longo cantant tempore, donec animi patiantur deliquium, & procidant, instar mortuorum. Plurimum quoque ac gravissime ita laborant, ut sudor ex facie totoque corpore ipsorum erumpat.* Pulsat autem & post pulsationem procidit cum tympano, quod fere capiti imponit, tali modo.

Addit hoc loco Samuel Rheen, solere cæteros, viros pariter fœminasque nil cessare de sua cantione, sed quamdiu alter jaceat, ipsam repetere, ne fors memoria ejus excidat negotium, cujus causa fuerit dimissus: Verba ejus ipsius. *I medler tiid maoste the, som tillstædes æhro, man ochquinnor, continuera med sin saong, alt till des trumbs lageren opvvaknar af sin soempn, huar med de skola paominna honom, huad hans begieren vvar, eller huad han vville vveeta.* Hoc est: *Interea cæteri, qui sunt præsentes, viri pariter ac fœminæ, continuo pergere in cantatione sua coguntur, donec ex somno suo experrectus fuerit tympanista, ut sic ei revocent in memoriam id, quod habere vel scire desideraverit.* Addit Anonymus, nisi hoc fecerint, tympanistam bona fide mori, neque unquam è somno evigilare: *The andre nærvvarande moste siunga, sao længe han ligger afsvvimat, och paominna honom, hvvad han begærade foer, æn han afsvvimade, elliest komer han sig alldrig foer.* h. e. *Cæteri præsentes canere necesse*

 habent

habent quamdiu ita jacet in deliquio, eique revocare in memoriam id, quod desideraverit, priusquam deliquium pateretur, alias vitam nunquam recipit. Idem ferunt accidere, si quis ita jacentem manu pedeve voluerit velut excitare. Quo intuitu fortassis fit, quod ab Olao memoratum est, ut ab eo muscas quoq; ac id genus alia diligenter abigant, neq; patiantur illum ullo modo contingi. Meminit & Peucerus: *ut adsint semper aliqui, oportet, qui projectum & ex anime corpus custodiant, quod cum non fit, dæmones id abripiunt.* Ubi tamen falsum est, quod ait, corpus dæmonas abripere. Hoc solum fit, ut prolapsus nunquam evigilet. Olaus Petri: *Custodes, qui projectum & exanime corpus custodiant, ne à minima tangatur re, adesse oportet, secus ad vitam corpus non esse putatur rediturum.* Atque ita tandem rebus omnibus non multo tempore confectis tympanista spiritum vitamque recipere videtur, & quæsitis satisfacere. *Tao beginner trumbslagaren foertælia, huad han med sin trumbslagh foerfarit hafvver, eller huru pao fierran orter tillstaor.* Hoc est: *Tum tympanista incipit commemorare, quæ didicerit tympani sui pulsatione, vel quæ rerum & negotiorum sit facies in locis longe dissitis.* Peucerus ait, fieri post horas viginti quatuor; sed nullum certum est tempus, modo enim citius, modo tardius evigilant, prout iter longius aut brevius ipsis fuerat conficiendum. Viginti quatuor illæ horæ tantum tempus sunt longissimum quo habent opus ad noscenda ea etiam, quæ absunt spatiis longissimis. Olaus Petri. *Ad quasvis res quæsitas (licet aliquot centenis miliaribus abfuerint) norunt respondere, idque intra quatuor & viginti horarum spatium possum præstare.* Denique ne dubium sit cuiquam, vera esse, quæ narret tympanista, indicia quoque adfert ejus rei aliqua, quæcunque quis petierit, ut Olaus testabatur. Ita & Olaus Petri. *In uberiorem rei confirmationem, cultrum, calceum, annulum, vel aliam conducenti notam rem, in bene legationis expeditæ testimonium reportat.* Et hic quidem primus tympani est usus, ac pæne præcipuus. Sequitur secundus, quando negotiorum explorare cupiunt eventus, utrum prosperam habituri sint venationem, utrum destinata feliciter successura. Nam & hoc se indagare posse credunt tympani beneficio. Imponunt

nunt autem ei annulos, tum addita cantione pulsant. Quod si circumeant in eo dextrorsum, ad modum cursus solaris, fausta omnia præsumunt; sin vero sinistrorsum, modoque contrario, omnia metuunt adversa. Idem Samuel Rheen. *Nær the vveela och foerfara om lycka och olycka, leggia the sammaledes sin tillsamman bundna ringknippa pao Soolennes figur; om nu ringerna loepa rætt omkring, och effter Soolennes gaong, nær the slao pao trumben, betyder det lycka, godt hælsa och vvæltrefnad, baode foer menniskor och andre creatur, antingen the æro nær eller fierran. Men om ringerne ike loepa rætt omkring effter Soolennes gaong, thet betyder olycka, ohælsa, och alt ondt.* Hoc est: *Cum eventus prosperos vel improsperos explorare cupiunt, eundem annulorum fasciculum imagini Solis imponunt in tympano. Si jam annuli recte circumeunt ad cursum Solis in tympano, colligunt ex eo fortunam secundam, valetudinem, & incrementa læta, cum hominum, tum animalium aliorum. Quod si circumeant ratione contraria, & adversum Solis cursum, colligunt inde infortunia, ægritudines, & mala omnia.* Ratio collectionis hujus non obscura. Solem quippe, ut est dictum in superioribus, causam credunt omnium incrementorum. Quando igitur annuli indices cursum ejus sequuntur, incrementa videntur læta monstrare, inhærendo ejus vestigiis, unde læta proveniunt. Vtuntur autem isto explorandi modo cunctis suis in negociis paulo gravioribus, ut cum faciendum iter, cum exercenda venatio, cum movenda sedes, vel quid simile agendum, sicut alias cognovimus, & liquebit amplius ex sequentibus. In venatione instituenda quando tympano utuntur, dant præterea operam, ut quo spectet annulus in eo, ortum, an occasum versus, observent, quia eo iter sese facere debere credunt, ut venationem habeant felicem. Olaus Petri: *Venatum ituri membranam: ut fiat distenta, supremam igni applicantes, ranam in centro positam frequenti mallei sui pulsatione tam diu exagitant, ut in aliquo pictorum animalium consistens, Ortum vel Occasum, Septentrionem vel Meridiem versus, vel præfatorum lineas intermedias aspiciens, doceat artificem & venatorem, quo eo die tendat, vel quodnam animal, pisces, aves, vel alias feras eo die insequatur.* Venio ad tertium tympani usum

morbos spectantem. Est is duplex, primum enim eo inquirunt in causam, utrum ortus sit, cum incidunt in aliquem, ratione naturali, an vero arte magica & incantatione inimicorum illatus. Ideo Samuel Rheen, ubi agit hac de re: *Tao foernimmer trumbslagaren, om siukdomen ær naturlig, eller af spaodomb paokommen.* Hoc est: *Ita tympanista intelligit, utrum morbus sit naturalis, an arte magica illatus.* Deinde adhibent in remedium, per explorationem certi sacrificii, quo hic aut ille ex deastris, ac præcipue StoorJunkerus aliquis est placandus, sine cujus nutu scilicet valetudinem recuperari posse haud existimant. Hinc addit: *Sedan maoste den siuka utlofvva att vvillia gioera naogot offer af nogot creatur, antingen et Rheentiur, oxe, bock, vvædur, eller nogot annat, och det till nogon vviss Stoorjunkare, saom staor i detta, eller detta fiellet.* Hoc est: *Deinde oportet ægrotum spondere victimam animalis alicujus, rangiferi, tauri, hirci, arietis, vel alterius rei, certo alicui Stoorjunkero, in hac ista ve rupe collocato.* Fit hoc autem non arbitrio ægroti, sed ex lege ac præscripto ejus, qui pulsat tympanum. Ipse namque monstrat, quid factu sit necessarium. *Huad trumslagaren dæn siuka foeres skrifvver, det moste hanc strax, antingen offra och utgifvva, eller foerplichta sig till cen vviss tiid, huat han utlofvvat hafvver, fulkomna.* Hoc est: *Quicquid tympanista præcepit ægroto, id eum vel extemplo sacrificare oportet, vel polliceri se sacrificaturum certo tempore.* Nempe tympanista tympano explorat suo, sicut dixi, quis Deorum sacrificio sit placandus, quale adhibendum genus victimæ, cum non omni quisque gaudeat, ac ne eodem quidem omni tempore. Hinc præceptio illius, ad quam componere se ægrotus debet. Ac hic quidem usus. Modus vero qui est usitatus isto in negotio, sic traditur à sæpe nominato Samuele Rheen: *Quando morbos*, inquit, *vel ægritudines tympano curare proponunt, id ita solet fieri. Debet primum ægrotus ei, qui pulsat tympanum, dare annulum orichalceum unum, unumque argenteum, ac utrumque ligare circum dextrum ejus brachium, qui deinde ipsi cedunt in præmium laboris. Post eos annulos tympanista jungit cæteris in fasciculo, cujus usus est quotiescunque tympanum pulsari debet. Tum pulsat tympanum adjecta solenni cantiuncula.*

Adjungunt & suam cantionem viri pariter ac feminæ præsentes, illi altiore, hi submissiore voce. Ita denique ex annulorum motu situque, qui pulsat tympanum, ea colligit, de quibus dictum est in præcedentibus. Ac hi quidem usus tympani frequentiores. Superest adhuc unus, ut per id exerceant maleficia, inferant aliis damna valetudinis ac vitæ. Qui non usque adeo communis & vulgaris omnibus. Samuel Rheen: *Maonge Lappar, doch icke alle, bruuke denna trumban at spao med.* Hoc est: *Multi Lappones, nec tamen omnes tympano isto utuntur & ad maleficia.* Et hunc demum usum sunt plerique, qui solum putent illicitum, non cæteros, cum per eos nemini noceatur. Joh. Tornæus: *Dhe som dessa saker allenast soekia at vvetta, vvillia intet vvara ræknade liika med dem, som tillfoga andromskada der medh. Effter som desse goera det som ont ær, men dhe tvvert emoot.* Hoc est: *Qui hæc tantum* (quæ præcesserunt) *per tympanum quærunt explorare, nolunt in eorum numero haberi, qui aliis per id afferunt damnum. Quoniam hi faciant malum, ipsi vero contrarium.* Quamvis autem usus hic non omnibus sit receptus, reperiuntur tamen, quibus nimis frequens est. Memoratque Johann. Tornæus Anno MDCLXXI. in Lapponia Kiemensi depræhensos plurimos, cum istis suis tympanis ingentis magnitudinis. *Desse,* ait, *gaofvvo ifraon sig sina trumbor, sao stoora oc vvii da at dhe der ifræon inte foeres kunde, uthan maoste der upbrænnas.* Hoc est: *Hi tympana offerebant sua tam magna lataque, ut inde non possent deduci, sed comburi deberent.* Subjicit & exemplum unius ex maleficiis ist s, quod se ita habet. *Inter istos Lapponas,* dicit, *unus erat annorum octoginta, qui se fatebatur adhuc ætate puerum didicisse artem istam à patre suo, annoque MDCLXX. propter unicum par manicarum arte malefica effecisse, ut rusticus Kiemensis in cataracta quadam suffocaretur. Damnabatur hic quidem ad ultimum capitis supplicium, inque vinculis deducebatur ex Lapponia versus proximum* Bothniæ oppidum. *Dum vero est in itinere, sibi ipsi afferebat mortem arte sua, ut in momento exspiraret, sanus valensque sedens in traha, sicut prædixerat futurum potius, quam ut veniat in manus carnificis.* Quo utantur ritu ad hunc usum tympani, quibusve verbis, gestibus, *signis*

hoc

hoc expediant, non est traditum ab iis, unde cætera hujus rei ad nos pervenerunt. Credo, quod & illi servent secreto, & explorare vel discere vix possit quis sine gravi suspicione impietatis abominandæ. Satis, nisi fallor, tympanum Lapporum explicavimus veniamus ad secundam classem artium, quæ peculiaribus exercentur instrumentis à Lapponibus. In hac primum occurrit funiculus, cum nodis aliquot, ad procurandos ventos. De quo sic habent Zieglerus: *Magicos nodos tres nectunt, pendentes à loro, ubi unum solverint, cient ventos tolerabiles, ubi alterum, vehementiores, ubi tertium, movent apertam tempestatem, quemadmodum & veteres fulmina eliciebant.* Quæ Zieglerus memorat de Lapponibus, ea Olaus Magnus tribuit Finnis lib. III. cap. 16. *Finni*, inquit, *inter cæteros gentilitatis errores negotiatoribus in eorum littoribus contraria ventorum tempestate impeditis ventum venalem exhibere, mercedeque oblata, tres nodos magicos non cassioticos loro constrictos iisdem reddere solebant, eo servato moderamine, ut ubi primum dissolverint, ventos haberent placidos, ubi alterum, vehementiores, & ubi tertium laxaverint, ita sævas tempestates se passuros, ut nec oculo extra proram in evitandis scopulis, nec pede in navi ad vela deprimenda, aut in puppi pro clavi dirigendo integris viribus potirentur.* Habes omnia de Finnis, quæ Zieglerus de Lapponibus. Et profecto nihil hujus generis in eis memorat, nec Samuel Rheen, nec Johann. Tornæus recentissimi Scriptores. Nec videtur plane posse fieri ab ipsis, cum sint homines mediterranei, nec ad mare veniant. Quare quicquid hujus artis est, id potius spectabit ad Finlappos Norvagicos. Et testatur de ipsis Petrus Claudi. Verba ejus. *Hand kand oc gioere oc upucke, huilken vind hand vvill.* Hoc est: *facere ac excitare potest ventum quemcunque voluerit Finlappo.* Addit autem valde notabiliter, eos potissimum ventos sua habere in potestate, qui tum flarunt, cum eorum quisque nasceretur, hunc iste, alius alium, quasi cum nascendi ratione juncta esset vis hæc diabolica & ab ipsa suam sortiretur efficaciam. *Hand kand goera sonderlig den vind, som hafvver bloest den tid han blef foed.* Hoc est: *Eum præcipue potest excitare ventum, qui spirat tum, cum ipse ederetur*

tur in lucem. Modus plane talis, qualis explicatus est in superioribus. Ita enim eum describit post præcedentia. *De som Kiæbe boer af hanem, dem antuorder hand & moere eller band, mæt tree knuder paa, oc naar hand uploeser den foerste knude, faar han passelig boer, oc loeser hand den andra knude, da faær hand saa sterck vvind, som hand kand mest raade, mæn loeser hand den tredie knude, da gaar det ike aff uden skibbroede, oc mande miste.* Hoc est: *Eis, qui ab ipso* (Finlappone) *emunt ventum, vel funiculum tradit, vel fasciam cum nodis tribus, quorum nodorum si solverit primum, mediocrem accipiant ventum, si secundum, tam vehementem, ut tamen possint prævalere, quod si vero solverint tertium, tum res venit ad naufragium, & hominum exitium.* Sicut vero istoc artificium ad Finnos & Finlappos Norvagiæ potissimum pertinet, sic & illud, quod conjunctum huic, videlicet, quo navigiorum impeditur cursus, redduntur immobilia & fixa in medio mari. Tribuit tamen & hoc Lapponibus Damianus à Goës. *Naves*, inquit, *in medio cursu retinent, sic ut nulla vi ventorum amoveri possint.* Videtur & Zieglerus innuisse, quando ait; *Ea arte isti utuntur in navigantes, ex arbitrio, ita ut his favere vel minus visum fuerit ita sistunt & movent flumina & maria.* Certe maria qui sistunt, reddunt non navigabilia, id vero alia, quam prædicta ratione fieri fix videtur. Valent autem Finni arte ista tantum, ut nil possit infirmare, præter excrementa virginis. Damianus: *Quod malum solo virginum excremento foris navium & transtris illito curatur, à quo Spiritus illi, ut ab incolis accepi, natura abhorrent.* Quæ hic illa excrementa sint, non nemo possit dubitare. Mihi persuasissimum, sanguinem menstruum innuere. Is enim valere contra incantationes, magicaque solvere jam pridem creditus est & ab aliis. Quod discimus ex Plinio, quando libro XXVIII. c. 7. sic de eo. *Id quoque convenit, quo nihil equidem libentius crediderim, tactis omnino menstruo postibus, irritas fieri Magorum artes.* Venio ad tertium, jacula, ut Zieglerus nominat, quibus morbos, dolores, aliaque inferunt, etiam longissime à se remotis. Verba ejus hæc sunt: *Faciunt & è plumbo jacula magica, brevia, ad modum digiti, ea emittunt per quamvis dissita loca in eos,*

de quibus vindictam expetunt. Hi oborto carcinomate à crure vel brachio, intra triduum vehementia doloris exanimantur. Memorat & Olaus Magnus, sed ut sua desumsisse ex Zieglero videatur. *Nec minoris*, inquit, *efficaciæ perhibentur in hominibus diversa ægritudine prosternendis. Faciunt namque de plumbo jacula magica, brevia, ad modum digiti, ea mittunt per quævis dissita loca in eos, de quibus vindictam expediunt.* Ipsa sunt Ziegleri verba, ut cum eum nominet alicubi, non dubitem, quin hac in parte sit sequutus. Valde autem metuo, ne deceptus sit uterque, maleque plumbea illa jacula crediderit, ac posteris descripserit. Hodie profecto nemo est, qui ea novit. Nulla eorum mentio apud Samuel Rheen nulla apud alios, ac ne communi rumore quidem , qui differre alias hæc talia non omittit, circumferuntur. Et cur tandem plumbea sint necesse est? Puto ego Zieglerum deceptum voce *Skott*, quo utuntur hodieque in ejus rei explicatione. Nam cum sive homo, sive aliud animal, cum ante videretur sanum valensque, repentino quodam morbo sic prosternitur, ut amittat vires omnes, aut prorsus etiam intereat, vulgus censet arte magica id factum, & appellat *Skott*, id est, *jaculum*, quo petitum tale arbitrantur. Quia ergo illud *Skott* audivit Zieglerus, ipse jacula confinxit magica, eaque ex plumbo. At hoc plane nostris est ignotum, alioque fieri artificio existimant. Petrus Claudi vocat *gan*, quod emittitur, & speciem habere muscæ ait, ipsumque dicit esse dæmonem: Servare generis hujus plures in sacco scorteo, qui hac arte pollent inter Finnonas Norvagicos, & emittere quotidie aliquos. Quam in rem laudat exemplum sua factum memoria, his verbis: *Det hende foer faa aor, at en mand, som endnu lefvver pao Helieland, droog pao fieldet, oc foegte effter bioerne, och hand kom till een hæller, der fand hand i samme hæller & stoort grofe billede, som vvar een Finnegudh, oc stod der hos hannem Finnens Goneske, oc der hand uplod samme eske, da kroep den fuld af blaa fluer, huilke vare Finnes Gan oc Troldom, som hand dageligen ud sender.* Hoc est: *Accidit paucos ante annos, ut quis, hodieque superstes, in Helieland, susciperet iter ad montes Norvagiæ, ursos venaturus, veniretque forte ad cavernam sub rupe. In caverna seu spelunca*

lunca illa reperiebat simulacrum ruditer formatum, quod idolum erat Finnonis cujusdam, prope ipsum stabat Finnonis Ganeska, sive pera magica. Quam cum aperiret, plenam videbat muscarum repentium coloris cærulei, quæ Finnonis erant Gan, id est Spiritus, magicis ipsius servientes, quotidie emittit. Nihil aliud hoc *Gan* innuere, quam illud ipsum quo afferre damna solent vitæ aliorum valetudinique, docet statim post, quando ait: *Finnen kan icke trifuis, uden hand huer dag sender en Gan ud, det er en flue, eller trold aff sin Ganeske elle Ganhiid, det er en skindposse, som hand hafvver dem udi, oc naar hand ike hafvver menniskan at forgioere, oc sende sin Gand udi (huilket hand icke gioer, uden hand hafvver nogen sag met hannem) da udsender hand den i vær och rind, och laader den ranne paa meniskior, queg, eller diur, eller huar den Kand, oc stundum sender han sin Gan i fieldet, oc sprenger stoore field ut, oc foer en ringe sags skyld, skiude de deris Gan i menniskior oc foergioer dennem.* Volui hæc ipsis ejus adferre verbis, licet essent longiora, ne de meo adjecisse quid videri possem. Est autem hæc eorum sententia: *Non potest tranquille vivere Finno, nisi emittat quotidie unum Gand,* id est, *muscam vel dæmonem ex sua, Ganeske vel Ganhiid, hoc est, pera scortea, in qua eos solet servare. Quod si hominem habeat nullum, cui afferat exitium, imittatque Gan suum, (id quod facere sine causa nunquam solet) tum emittit eum in ventos, ut suo grassentur arbitrio in homines, vel pecora, vel feras, & quicquid tandem possunt. Quandoque ipsum in vicinos ablegat montes, ibi rupes findit ingentes, opera ipsius. Solet autem levi de causa Gan suum ejaculari in homines, eosque perdere.* Quibus verbis vides aperte, Gan illum hominibus pecoribusque afferre exitium ac damnum, & hoc fine emitti, ac ne dubium supersit, quin significet, quæ Zieglero jacula vocantur, clarissime ait, *de skiude deris Gan*, hoc est: *jaculantur suum Gan*, teli scilicet instar, de cujus emissione illud *skiuta* proprie usurpatur. Atque hoc jam tertium est artis magicæ, quod exercent, non adversus alios solummodo, sed & se mutuo, illos etiam, quos valere pari arte non ignorant. Cujus rei adfert memorabile exemplum de Finnone quodam Asbioern Gankonge, propter artis magicæ peritiam eximiam vocato, cui

quos

cum alius afferre vellet exitium ob contentionem aliquã cum ipso, nec efficere id posset, prævalente nimirum illo Asbioern; tandem accidit, ut sub rupe quadam Asbioern iste somnum caperet. Ergo alter ille suum emisit Gan, qui ruptam rupem injicit dormienti, eumque ita necavit. Accidisse hoc ætate sua dicit, neque longo ante, quam ista calamo exararet. Quin imo quam arte sua unus immisit, alius sua interdum solet expellere. Ita idem Petrus Claudi. *De bedrifvva oc somme moegen arrigheet, med deris trolldom, saa at den ene skiuter eller sender sin Gan i & mennishe, oc en anden bider den ud igien.* Hoc est: *Quidam multa cum malitia exercent artem suam magicam, sic ut unus ejaculetur vel mittat Gan suum in hominem, alius eum imperio suo expellat.* Illud singulare atque dignum observatione, quod credantur nemini hoc suo Gan nocere posse, nisi cujus Parentis cognitum habuerint nomen. *De hafvve icke mact*, inquit dictus Petrus Claudi, *at foergioere nogen, uden de uide hans faders naffn*, hoc est, *Non habent facultatem ullam afferendi exitii, nisi sciant nomen parentis ejus, cui nocere volunt.* Cæterum quod Petrus Claudi scribit fieri per Gan apud Finnos aut Finlappos Norvagiæ id Lappones alii dicuntur expedire quodam *Tyre*. Est autem Tyre nihil aliud, quam pila rotunda, nucis juglandis aut pomi mediocris magnitudine, ex tenera lanugine, sive animalis alicujus, sive musci conglomerata, levis, ubique æqualis, ponderis exigui, ut quæ intus videatur cava, coloris ex flavo, viridi, & cinereo quasi compositi, ac mixti, sic ut flavus pallide prævaleat. Talis enim, quam munere nobilissimi viri, Domini Johan. Otto Silverstroem, Collegii Rei Metallicæ Assessoris & fodinarum Salbergensis atque Fahlunensis Præfecti servo in Musæo, quæ cum sit conspecta paucis, publicè vero exposita nemini, haud pigebo hic delineatam, quantum possum, dare ipsius effigiem.

Hanc

Hanc Tyre ajunt animatam arte peculiari atque mobilem, vendi à Lapponibus, ut qui eam sibi compararit, cui fuerit libitum, ei possit immittere. Solent autem sibi juxta aliisq; persaudere, se cum ista Tyre sua simul posse immittere, quicquid deinde velint, serpentes, bufones, mures, aliaid genus, quibus crucietur miserrime, cui malum hoc infertur. Pergere porro Tyre hunc itinere celerrimo, instar turbinis, aut emissi teli, sive globi, quo in itinere si quid aliud occurrat animans, qualecunque fuerit, illud in id malum incidere loco alterius, atque adeo aberrare non raro à destinato, & innoxium plane affligere. Neque desunt tristia hujus rei exempla etiam nostris temporibus. Quæ adferre quia nimis longum esset, ideo hic subsistimus, absolutisque vel omnibus, vel certa præcipuis, quæ religionem cultumque attinent Divinum, sive pium, sive impium, & superstitiosum in Lapponibus, ad alia pedem promovemus.

CAP. XII.

De Republica Lapponum.

Post tres sacras & divinas apud Lapponas videamus & humanas. Sunt hæ duplicis plerumqe generis, publicæ & privatæ. De illis primo loco agendum. Pertinet ad eas constitutio Societatis & imperii, quo gubernatur. Ea priscis temporibus & priusquam Lappones appellarentur, videtur fuisse istiusmodi, ut subjecti essent nemini ex vicinis, verum ipsi rebus suis prospicerent, sub imperio tamen alicujus Regis, quem ex gente propria creabant. Hoc profecto genere imperii, utebantur tempore Haraldi, cognomenti, Harfageri Regis Norvagorum, qui æqualis fuit Erico apud Suecos; Victorioso, cujus ætas incidit in sæculum nonum post Christum natum, saltem ii, qui vicini sunt Norvagis, & ad littora Oceani colunt, vulgoque Finni aut Finlappi nuncupantur. Ita namque docet Petrus Claudi cap. 27. *I gammel tiidh hafde Lappfinner och Siœfinnar dheras egen Konung, baode*

odefoer Konung Harald Harfagers tiid, som tvvingade alt Norrig under sigh (undentagen desse Finner) och lang tiidh der efter, och heet han Mottle, Findkonge, som dher regerade oefvver, udi Harald Harfagers tiidh. Hoc est: *Lappofinni & Sioefinni, sive Fini maritimi, priscis temporibus suum proprium habebant regem, cum ante, tum post tempora Haraldi Harfageri, qui Norvagiam omnem suo subjiciebat imperio exceptis Finnis istis, nomenque regis qui regioni illi præerat, Motle vocabatur temporibus Haraldi Harfageri.* Hausit ita Petrus sine dubio ex Sturlesonio, qui describit expeditionem istam Haraldi & vastationem Biarmiæ ab ipso factam, salvis hisce Finnis. Sic enim appellat Sturlesonius eo loco, qui occurrit pag. 57. vel Gunilda quædam, apud ipsum ita loquens: *Han sænde migh till Motla Finnekoning.* Hoc est: *Mittebat me ad Mottla Finnonum regem.* Nempe illo tempore nomen Lapponum nondum fuit notum vel usitatum, sicut alibi ostendi, sed retinuerunt hi vocabulum, quod acceperant à majoribus, manebatque commune ipsis cum iis, ex quibus erant oriundi. Neque alia videtur facta sors eorum postquam Lappones sunt dicti, hoc est, postquam novis coloniis occupare cœperunt regiones mediterraneas ab altera parte montium, qui Sueciam à Norvagia disterminant. Duce profecto habuere opus, qui ex patria egressi, novas quærebant sedes. Quem deinde vix est dubium, quin occupatis terris illis habuerint pro rege. Quo proinde salvo, fieri vix poterat, ut concederent sub potestatem alienam, cum præsertim esset nemo illis temporibus, qui multitudinem fugitivam, pauperem, & solitudines sylvasque inter nives perennes, & inexpugnabilia frigora colentem, bello persequi proponeret. Quod testatur Paulus Jovius, & confirmat Moschovitarum saltem sententia, quando ita habet in Moschovia sua: *Ingenia eorum* (Lapponum) *ne ipsi quidem proximi Moschovitæ noverunt, quum eos parva manu aggredi, exitialis insaniæ esse dicant, magnis vero copiis inopem rerum omnium vitam ducentes lacessisse, neque utile, neq; omnino gloriosum unquam existimarint.* Ita bene longo tempore sui juris Lappones manserunt. Primus Regum Sueciæ, qui de iis subigendis cogitavit, Magnus Rex, cognomento Ladulaos fuisse

isse videtur, qui floruit circa annum MCCLXXVII. Docet Scheda, quam inter alias Johannis Buræi manu scriptam reperi in libro quodam ipsius, quem inscripsit *sumla*. Scheda ita habet: *I Konung Magnus Ladulaos tiidh vvoro Lapparna itt egitt folck. Och effter han icke kunne vvinna them under svverikes Krona, boed han them, som vville vvaoga och Komma them under Kronan, sao vville han gifvva them hina i hænder till ægendom.* Hoc est: *Temporibus Magni Ladulaos, Lappones sui erant juris. Qui quia eos Sueciæ Coronæ nequibat subjicere, iccirco si quis esset, qui rem vellet tentare, ipsosque subjicere, ei offerebat se daturum illos in proprietatem.* Videtur noluisse sumptus facere in expeditionem justam, cum præsertim persequendi essent haud aliter, ac feræ fugitivæ, non potuisse tamen æquo ferre animo, gentem tam vicinam, ac in medio prope civium suorum, habitantem (sedes enim suas tum ad littora sinus Bothnici habebant, ut supra docui) obsequium Coronæ Suecicæ detrectare. Itaque rem alia via est aggressus, ostensoque lucro privatos quosdam isthuc invitavit, ut viderent, quomodo gentem dictam subjugarent. Neque caruit res successu. Nam vicini Birkarli, spe illius lucri allecti, susceperunt negotium, & confecerunt felicissime. Memorabilis præsertim est solertia unius, quam ex narratione Domini Andreæ, Parochi atque sacerdotis in Pitha, retulit Ericus quidam vir honestus, civis & aurifaber Luhlensis, & memoriæ causa consignavit Johannes Buræus, qui cum aliis colloquiis interfuit, sermone populari, ego proponam Latino, quia longior est historia. *Ex Birkarlis quidam solus tendebat in Lapponiam, insidias Lapponibus structurus in via, qua ex Birkala ituri erant domum (ea enim ætate habitabat nemo à parte septentrionali dicti pagi) seque obrui nivibus jacentem in medio viæ, curabat per uxorem suam, ut Lappones non possent, nisi supra corpus ejus ita obrutum nivibus, iter facere. Qui cum nocturno tempore venissent, numerum eorum esse quindenarium, qui fuerunt præcipui ex Lapponibus auctoritate & potentia, cæterosque omnes habebant subjectos, intellexit. Qui cum abiissent, celerrime proripuit se ex nivibus, & per compendia quædam Lappones prævenit, sicque incautos nihilque metuentes, alium post alium*

um (ut solent longa serie iter facere) gladio, quem habebat secum, trucidavit, neminem sequentium cædem antecedentium intelligente, quoniam & nox erat, & intervallis longis à se mutuo distabant, donec postremus venisset prostratorumque observasset corpora, seque summa vi opposuisset. Ita gravis orta pugna, utroq; de vita certante, donec ad postremum Birkarla uxoris suæ auxilio evaderet superior, & hunc quoque neci daret. Ita superatis Lapponum præcipuis & potentissimis, cæteri facile imperata fecere. Sunt qui deceptos simul putent specie induciarum à Birkarlis, à Magno Rege ad subigendos eos incitatio, ut superius audivimus. Nam post ea, quæ ex schedis Buræanis prioribus à nobis ante memorata sunt, subjicitur: *Tyginge Birkarlarna till, som bodde i Birkala sochn, och gaofvvo sigh in till them, och dagtingade med them, pao sao maonge daghar eller tiidh. Och thes emillan foerraskade the them, och slogo maonga ihiæl, och vvunno them under sigh, alt in till norra och vvæstra siœn.* Hoc est, *Ex hac causa* (quia Rex Magnus promiserat, se in potestatem ejus daturum ipsos, qui eos subjugasset) *Birkarli, qui erant incolæ parochiæ Birkala tendebant ad Lappones, cumq; ipsis faciebant inducias, ad certum numerum dierum. Interea nihil metuentibus superveniebant ex inopinato, cæsisq; non paucis eorum, cæteros subjiciebant sibi, usq; ad mare septentrionale, atq; occidentale.* Liquet simul ex his verbis, antequam subjicerentur Suecis per Birkarlos, fuisse belli alicujus instar inter Suecos Lapponasq;; quoniã induciæ hic nominantur, sed & in antecedentibus de Rege Magno dicebatur, *att han icke kunne them vvinna, under kronan*, h. e. *quod subjicere ipsos nequiverit coronæ.* Ac fortassis hoc est, quod attendit Zieglerus, cum de ipsis scripsit: *Gens validissima est, & diu libera fuit, & arma sustinuit Nordvegiæ Sueciæq;, donec concessit tandem sub imperium.* Quanquam quod Zieglerus putat factum virtute Lapponum, id nos arbitramur contemptum eorum fuisse. Ita sane vidimus fecisse Moschovitas, qui & ipsi sunt eorum vicini, nec putasse dignos propter rerum omnium inopiam, in quos subigendos bello justo, sumptus facerent. Nec de Suecis aliter censendum, quod apparet facile, quia post ab una tantum parochia Birkarlorum sunt subacti. Neque ideo subjicere Coro-

næ

næ Magnus Rex nequibat, quod validiores essent Lappones Sueco-rum viribus, verum quod ad subigendos eos integro cum exercitu impensas facere inutile videret. Victi ergo Lappones dolo astuque à paucis privatis, & privata impensa, circa Annum Christi MCCLXXVII. atque ita victi, ut deinde obedire Birkarlis, & per hos Sueciæ Regibus compellerentur. Utrum vero ita victi omnes, illi etiam, qui trans montes Norvegiæ versus Oceanum tenuere littora, & Finni, seu Lappfinni sunt vocati, haud satis manifestum est. Nisi quis ex eo colligat, quod in Schedis antea laudatis memorentur, subacti ad *septentrionale juxta atque occidentale mare*. Quicquid vero sit de hac re, illud caret dubio, quod primi fuerint Sueci, qui gentem Lapponum subjecere. Ipsorum postea secuti exemplum cæteri vicini, partemque aliquam vindicarunt sibi Norvagi, partem Moschovitæ. Ita factum, ut deinde tribus diversis subesse Regibus cogerentur. Andreas Buræus: *Lappones nostro sæculo tribus parent regibus, Sueciæ videlicet, Norvegiæ & Russiæ.* Petrus Claudi in descriptione Norvegiæ: *Nu ære Siœfinnerne den Norske Kronen undergifvven, och Fielldefinnarneære tre kongar skattskylldige:* Hoc est: *Nostro tempore Finnones maritimi Coronæ Norvegiæ sunt subditi, at vero Finnones montani tribus regibus tributa pendere coguntur.* Sed de cæteris solliciti non sumus. De Suecis constat, quod aliquot retro sæculis imperium habuerint dimidium inde à Tidisfiorden usque ad Walangar, in Lappofinnos etiam, seu Finnones maritimos. Quod tradit etiam Rex Carolus Nonus in mandato à se dato Legatis ad Regem Daniæ. *Det ær nogsampt bevviisligit, att Svveriges Crono hafvver af aolder ifraon Titisfiorden och till Walanger hafft halfparten uthi all rættigheet, sao vvæll andelig som vverdzlig, baode uthlagor, saakfall, landfolk, Fiskerij liika emoot Danamarks och Noriges Crono.* Hoc est: *Demonstrari sufficienter potest, Coronam Sueciæ inde à temporibus antiquis à Titisfiorden usque ad Walanger habuisse partem dimidiam omnium Iurium, tam sacrorum quam civilium, sive tributa, sive pœnas, homines, piscaturas concernant, in respectu ad coronas Daniæ Norvegiæque.* At vero à Malanger ad Waranger usq; tenuere tertiam, unam vindicantibus sibi Norvegis,

alteram Moschovitis usque ad annum M D XCV. quo à Moschovitis per pacta publica ipsorum quoque partem consecuti sunt. Cætera montana & viciniora possederunt semper soli, atque etiam nunc possident, inque colonos eorum inde à temporibus Magni Ladulaos per annos quadringentos circiter imperium exercent. Fuit autem ea ratio imperii hujus ab initio, ut ex pollicitatione Regis Magni, Lapponibus præessent Birkarli, tributa & id genus eis imponerent, exercerent cum ipsis commercia, omnesque ex ipsis caperent utilitates. Regi vero quotannis in signum potestatis supremæ, darent certum pellium numerum. Sic enim habet sæpe laudata scheda Buræana. *Birkarlarna fingo sao breef af Kong. M. att the skulle hafvva Lapparna, som æn tao bodde uth med Bottnen, med allan skatten och Laxfisken, allenast att the goffvvo kronan naogra timber graoskin till een vvederkannelse.* Hoc est: *Birkarli impetrabant litteras à Majestate Regia, quibus Lappones, qui tum adhuc habitabant ad littora sinus Bothnici, tradebantur potestati eorum, cum tributis omnibus & piscatura Salmonum, modo in signum subjectionis Coronæ darent certum numerum pellium ex sciuris griseicoloris.* Atque hoc jam est, quod dicit Olaus Magnus lib. IV. c. 10. de Lapponibus. *Præsides communi plebis consensu Bergchara, id est, viros montium appellatos, habent & venerantur, quibus etiam pelles pretiosas, piscium que multa genera, tam vice tributorum Regi Sueciæ pendenda, quam propria liberalitate donata pendunt.* Vocat Præsides Lapponiæ Birkarlos istos, propter causas, quas superius attulimus. Neque habuerunt ea tempestate alios, per quos regerentur nomine publico, ut constabit ex sequentibus. Et ideo Zieglerus ait appellatos esse reges. *Præsidem*, inquit, *eligunt propriis arbitriis, quem Regem vocant, verum Rex Sueciæ jus administrationis donat. Is veste rubra induitur*, hoc est, *ipsi insigne regium.* Non est alius hic præses, quam unus ex Birkarlis cæteros auctoritate præstans. Quod apparet, quia veste rubra dicit indui. Nam Olaus manifeste de Birkarlis post superius allata verba. *Et hi rubro vestitu præ cæteris agnoscuntur.* Birkarlorum ergo unus aliquis ætate ista præerat Lapponibus, ac fortasse solus ab initio, cum adhuc ad littora sinus Bothnici essent consti-

constituti. Postea vero cum concessissent ad ulteriora, & in certas divisi essent Lappmarkias, singuli singulis. Quod ex eo colligo, quoniam Birkarli nominantur Luhlenses, Pythenses & Tornenses in litteris Gustavi Primi, imperantes Lapponibus. *The Birkarla uthaf Luhla och Pytha hafvva icke hoegre skatt gifvvit udaff dhe Lappar, som the raoda uthoefvver.* Hoc est: *Birkarli Luhlenses & Pythenses non dederunt majus tributum de Lapponibus illis, quos ipsi habuere sub suo imperio.* Item mox: *The Birkala som bœndes ære i Tornoe hafvva och gifvvit sao myckit.* Hoc est: *Byrkarli Tornæ habitantes & ipsi tantum dedere.* Fuerunt ergo Birkarli seu Birkali alii Tornenses, alii Pithenses, alii Luhlenses, ex quibus Lappones Pithenses suum, Luhlenses suum, & Tornenses suum deinde habuere præfectum, quem vocarunt Regem, rubra ornatum veste in signum potestatis, idque usque ad Gustavi Primi tempora, ut postea monstrabo. Et hæc forte causa, quod cum unum tantum nominet Zieglerus, Olaus loquatur tanquam de pluribus, nec Præsidem Lapporum memoret, sed Præsides. Præerant autem hi Lapponibus, consensu communi Lapponum electi nominative, si qua Ziegléro, & qui sequi eum videtur, Olao Magno fides; verum ita, ut ipsius potestatem firmaret Rex Suecorum, essetque ei etiam Lapponiæ suę nomine subjectus atq; tributarius, sicut indicat Zieglerus, & ostendit evidentius scheda Buræana, uti vidimus. Quærat aliquis hoc loco, qui sint fuerintve hi Birkarli, per quos sibi Suecia Lapponiam subjecerit. In Scheda Buræana nominantur *Birkarlarna, som bodde i Birkala sockn.* Hoc est: *Birkarli habitantes in Parœcia Birkala.* Longe aliter Olaus Magnus, nam appellat *Bergchara*, & interpretatur *viros montium*, à *berg* videlicet, quod *montem*, & *charar*, sive *karar*, quod *viros* denotat. *Præsides*, inquit, *communi plebis consensu Bergchara*, id est, *viros montium, appellatos, habent.* Quæ vero appellationis hujus caussa sit, non addit, neq; nobis promptum, divinare. Quin imo vix impetrat, ut credamus, recte ita dici. Unde enim ita vocarentur, & à quibus montibus? Non enim à montibus Norvegiæ ubi habitabant nulli, præsertim illa ætate. At præter eos nō sunt, alii, unde potuissent dici. Ad hæc Birkarli fuere subditi Regis

Sueciæ, & ex Suecia soliti accedere ad Lapponas. Postremo repugnant monumenta publica in quibus nunquam sunt *Bergeharli*, ut Olaus vocat, sed *Birkarleboa*. Instar omnium sint litteræ Canuti Joanson, Sueciæ Dapiferi, anno M CCC XVIII. exaratæ sermone Latino, in quibus manifeste sic habetur. *In perlamento Telgæ habito inter Helsingos ex parte una, & Birkarlaboa ex parte altera in præsentia nostra taliter extitit placidatum.* Et non multo post. *Ab his tamen, qui illic ad habitandum loca susceperunt, sive Birkala fuerint, sive alij* &c. Idem: *Extitit placidatum, quod homines sylvestres & vagos, vulgariter dictos Lappa, in suis venationibus nullus debeat impedire, nec etiam præfatos Birkarlaboa, ad eosdem Lappa accedentes.* Birkarli ergo non sunt viri montium, quod volebat Olaus. De Birkala Parœcia res est certior, cum eam Tavastiæ parochiam faciat Olaus Petri Niurenius, occurratque hodieque notata in tabulis Geographicis. Quod autem Birkarlos nominet non una solum in Parœcia Gustavus Primus in superius allatis litteris, sed in pluribus, nec Birkala, sed Luhla, Pitha, Torna nominatis, id ex eo fit, quoniam ex Birkarlis Tavastiæ deinde oriundi quidam, iique certi, per illa oppida constituti, qui præessent Lapponibus & comercia cum iis exercerent. Qui cum soli fas habebant commercia colere cum Lapponibus, inde à Buræo dicti mercatores. *Ubi etiam mercatores*, ait, *quos Birkarlos nominari dicebamus suas exponunt merces.* Quando ait, *dicebamus*, ad priora respicit, ubi sic de ipsis: *Bothniæ coloni, ii præsertim, quos Byrkarlos vocant, quæ Lapponibus aliisque sunt necessaria, à mercatoribus illuc navigantibus æstivo tempore coëmunt, hyberno autem cum lacus & flumina congelata sunt, ea in Lapponiam exportant.* Habes hic Birkarlos, revera mercaturam exercentes, resque Lapponibus necessarias illuc ex pagis oppidisve Bothniæ deferentes, nec unius Parœciæ tantum, sed totius Bothniæ colonos. Nisi arbitramur primum habitasse Birkala Parœciam, post transiisse ad ulteriora, & in cunctis sive pagis, sive oppidis servasse Jura sibi, quæ ab initio à Rege Magno impetraverant. Videlicet, ne quis præter ipsos in potestate sua haberet Lapponas, tributa exigeret ab ipsis, cum eis exerceret

exerceret commercia, & quæ alia sunt hujus generis. Quæ in Lapponas Jura servasse longo tempore est certum. Quod cognoscitur ex litteris Canuti Joanson superius prolatis, atque Regis Magni Smeck ætate scriptis, quando iis litteris cavetur, *ne quis Birkaliboa impediat ad Lappa accedentes, apud ipsos commorantes, vel ab ipsis denuo cum suis rebus revertentes.* Quin imo hoc ita mansit, usque ad Gustavi Primi tempora, cujus extat contractus cum Birkalis Anno M D XXVIII. Upsaliæ Aprilis prima die factus, de tributis Regi pendendis. *Om then ræntan Cronan skulle aohrliga hafvva uthaf them, foer then foerdeel och vvilckor the hafvva uthaf Lapparna.* Hoc est, *de reditibus, qui Coronæ quotannis debentur ab ipsis, pro commodis & utilitatibus, quas habent à Lapponibus.* Non enim alia hæc commoda seorsum pertinentia ad Birkarlos, quam fluentia ex Juribus peculiaribus, quæ usurparunt per tot annos inde à Magni Ladulaos temporibus. Fueruntque illa Jura istiusmodi, ut transirent à parentibus ad liberos, nec gaudere quisquam iis, nisi natus ex Birkarlis, posset. Quod sat docent illæ ipsæ litteræ Gustavi, quibus ait: *Och haffvve vvii them losvvat och tillsagt, och med thet ta vvaort oepne breef losvvom och fullkomliga tillsæiiom, att the maoge niuta och behaolla the vvellkor oefvver foerbemælte Lappar, effter thenne dagh, som the och foerældre foer them i foertiiden nutit och behaollit hafvva.* Hoc est: *Et promisimus pollicitique sumus ipsis, uti per præsentes hasce litteras promittimus, pleneque pollicemur potestatem retinendi jura in prædictos Lappones post hunc diem, qualia & ipsi, & ante ipsos majores eorum usurparunt atque habuerunt.* Nominatim dicit, Birkarlorum majores certa habuisse Jura in Lapponas, ab ipsis accepisse liberos eorum. Quæ proinde Jura simul cum Jure transmittendi ea ad liberos posterosque Rex Gustavus ipsis confirmavit, eo tantum immutato, ut tributi nomine darent alterum tantum, quantum olim consueverant. Memorat hoc idem Scheda Buræana, quæ auctorem habet Dominum Andream, Pastorem sive Parochum & Præpositum Pithensem. Nam sic habet, post explicationem artis qua Birkarlus unus Lapponas nocturno tempore aggressus

 gressus

gressus circumvenit: *Och hade han sao all skatten under sigh, och hans barn effter honom, in till i Konungh Gustafs tiid.* Hoc est: *Ita ipse occupabat omnia de eis tributa, & ipsius liberi post ipsum, usque ad Gustavi Regis tempora.* Et hoc quidem Birkarlorum, sub Regibus Sueciæ tamen, est imperium in Lappones, quæsitum solertia, firmatum auctoritate Regia, servatum in sola ista Birkarlorum gente, propagatumque ad liberos per tria sæcula propemodum, donec Rex Gustavus Primus abolevit. Causa fuit nimia quorundam ex Birkarlis insolentia, quam pepererunt opes, & oppressio sui generis pauperiorum. Quod nos rursum docet scheda Buræana. Ita enim memorat: *Der aff blefvve thesse Birkarlarna svvaore, mæchtige, och riike, gofvvo them fattigom allenast eensmutt, och togo sao bæsta haofvvorna. Thetta foertræt them fattigom, och gingo sao till, och klagade fær Konung Gustaf. Han læt insættia Hinrich Larson i Tornæ, och taga myckit af honom. Och togh sao Konung sielf skatt af Lapparna, och læt them frid koepslaga med Lapparna.* Hoc est: *Hinc* (quia soli Lapponas in potestate sua habebant, & commoda ex iis, aliis exclusis omnibus) *Birkarli illi fiebant graves aliis, ut potentes, & nummosi, pauperibusque dabant quisquilias, sibi servabant optima. Quam rem ægre tulerunt pauperes, ipsosque accusarunt apud Regem Gustavum. Itaque Gustavus Hinricum Laurentij conjecit in carcerem, bonis eum multavit plurimis, denique ipse à Lapponibus accepit tributa, cumque ipsis exercere commercia permisit omnibus, qui vellent.* Fuit is Hinricus Laurentii haud dubie præcipuus ex Birkarlis ætate Gustavi Regis, ac fortasse frater Davidis Laurentii, qui nomine Birkarlorum una cum Nicolao Jonæ Anno M D XXVIII. pactum iniit cum Gustavo Rege de tributo cæterisque, ut superius commemoratum est. Unde intelligitur, hæc aliquanto post à Gustavo fuisse constituta, & in tempora incidere recentiora finem imperii, Juriumque, quibus usi hactenus fuere Birkarli. Non autem recte tantum Juribus & privilegiis privati sunt, quæ usurpabant iniquissime, atque ad oppressionem aliorum, sed & provide & circumspecte cum ratione potentiæ, quæ concessa erat nimia privatis paucis in

tantam

tantam hominum multitudinem, & tam ſpacioſum regni tractum, tum ratione opum, quarum uſus magis erat neceſſarius Regi occupato in ejiciendis hoſtibus patriæ, ac ſtabilienda libertate publica, quam iniquis paucis atque impotentibus Birkarlis. Finito igitur ſic Birkarlorum imperio, quorum ſinguli in ſingulis Lappmarkiis erant Præſides, Regioque nomine à Lapponibus honorabantur, Rex Guſtavus Primus illuc miſit Præfectos Lapponicos, qui tributa debita exigerent, & cætera Regio nomine ibi expedirent. Hi Præfecti Suecis *Lappfougder*, Lapponibus *Konunga Olmai*, hoc eſt, *Regis viri* ſunt vocati. Occurritque mentio eorum in litteris Guſtavi Primi Anno M D LIX. conceſſis Domino Michaeli, primo ſacerdoti Lapponico, ubi verba ſic ſe habent: *Biudandes foerdenskull hær med alle ther i foerbemælte Lappemark, ſao vvæll Lappefougtarne, ſom andre*. &c. Hoc eſt: *Præcipimus igitur cunctis in dicta Lapponia verſantibus tam Præfectis Lapponum, quam cæteris.* Videntur hi ab initio fuiſſe ſoli, poteſtatemque habuiſſe omnium negociorum publicorum, ut liquebit amplius ex ſequenti capite, neque tributa ſolum collegiſſe, ſed & jus dixiſſe Lapponibus; verum poſtea diviſa tota in certas partes, Lapponia per Carolum Nonum, & rebus ibi meliori ratione ordineque compoſitis, adſociatos eis alios, qui cognoſcerent cauſſas, alios, qui citarent reos, alios, qui alia obirent munia. Donec tandem veniretur ad hanc faciem, qua ſe hodie habet ratio reipublicæ apud Lapponas. Ubi poſt Regem habent primo ſuum Judicem Provincialem, Suecis, *Lagman*, dictum. Ordinis Senatorii virum & vicarium illius, *Vnderlagman*, legumque interpretem, *Laglæſaren*, & nonnullos alios, qui cognoſcunt cauſſas, & Jus dicunt. Deinde Præſidem Provinciæ, *Landzhæfdingh*, cum Præfectis Lapponicis *Lappafougten* & eorum miniſtris *Landzmæn*, qui expediunt negotia cætera, decretas à ſontibus pœnas ſumi faciunt, colligunt tributa, pacem ſervant publicam, & quæ alia ſunt hujus generis, procurant. Et hic quidem ſtatus publicus eſt apud Lapponas ad hunc diem, hoc ordine modoque à Suecis reguntur.

CAP.

CAP. XIII.

De Iudiciis apud Lapponas & tributis.

QUæ ratio sit reipublicæ apud Lapponas, quo ordine, & à quibus regantur, supra demonstratum est: Veniamus nunc ad res negociave, quæ per istud regimen curantur. Ea vero potissimum sunt duo, quorum alterum spectat ad judicia, alterum ad tributa. De judiciis invenio paucissima. Reges ea, cum adhuc gens esset sui juris, habuisse sua in potestate, ac exercuisse videntur. Postea cum præsides haberent Birkarlos, ipsorum ab arbitrio pependisse. Zieglerus sane nullos novit judices apud ipsos, sed si controversiæ fuissent ortæ, venisse scribit in Sueciam. *Populares*, inquit, *veniunt in Sueciam pro cognitionibus dubiarum caussarum.* Puto agere de controversiis majoribus, & de quibus Birkarli cognitionem facere vel non poterant, vel non audebant. Quanquam hæ existerent rarissimæ, cum vitia graviora, furta, rapinæ, cædes, adulteria, & id genus apud Lapponas fere sint ignota, nec æs alienum sumat quisquam, aut offerat, dum suis rebus vivunt singuli contenti, quæ præcipuæ sunt caussæ controversiæque, quibus fora omnia per gentes cæteras replentur. Unum est impietatis magicæ flagitium, quod jam olim prohibitum apud ipsos, & punitum. Ita colligo ex verbis Olai Magni, quando ait lib. III. c. 16. *Sed hæc gens aquilonaris, arte hac post susceptum Christianismum legis coërcitione nunquam in aperto visa est uti, nec aliis eam sub vitæ periculo tradidit in disciplina.* At vero post, cum Gustavus primus submotis Birkarlis, dedisset eis præfectos proprios, tum & institutæ majori cura, diligentia, ordine, cognitiones caussarum, & exercita judicia. Imprimis autem Regem Carolum Nonum observo, dedisse operam, ut docerentur leges Sueticas, & ad ipsarum præcepta, quantum posset, vitam instituere assuefierent. Ita

namque

namque habet instructio pro quodam Laurentio Laurentii, præfecto Lapponiæ, data Holmiæ die 10. Octob. Anno MDCX. à dicto Rege. *Wii Carl &c. foerordne denne vvaor tiænare, Lasse Larsson, att han fougde uthoefvver vvaore undersaotare och Lappar, baode i Vma, Pitha, och Lula Lappmarcker vvara skall. Och skall han &c. desliikes haolla Lapparna vvidh Svveriges Lagh och rætt, alldeles effter dhen trychte lagbook, som vvii honom medh gifvvit hafvve, och icke laota them i nao gon maotto æfvver vvaold eller orætt vvederfahras.* Hoc est: *Nos Carolus &c. constituimus hunc ministrum nostrum, Laurentium Laurentii, ut sit subditorum nostrorum Lapponumque, in Vhma pariter & Pitha Luhlaque Præfectus. Qui proinde Lappones regat ad normam Legum Sueticarum prout continentur in libro typis edito, quem ipsi damus, neque patiatur illis fieri injuriam, aut vim, ullo modo.* Hodie fora habent triplicia, & præfectos tres, qui negotia in eis expediunt. Johan. Tornæus: *Vthi trenne Lagsagur æro Lappmarckarne foerdelte den foerste ær Anundsioe, eller Angermanne Lappamarken, den andre ær Vhmeao, Pithaæ, och Luleao Lappmarckar; den tridie Torneao och Kemi marcker. Dæsse hafvva dheras fougdar, som pao Cronones vvægnar i nærvvaru af domaren och præsten hvvariom och eenom rætt skepaskall.* Hoc est: *Lapponia omnis divisa est in tria fora Iudiciaria. Vnum Anundsiæense vel Angermannicum, alterum Vhmense, Pithænse, & Luhlense; tertium Tornense, & Kiemense. Hæc suos singula habent præfectos, qui nomine Coronæ in præsentia Iudicis & Sacerdotis, singulis jus dicere tenentur.* Ubi nota, præfectis jungi Sacerdotes, credo, ut eorum auctoritate ab omni incuria facienda deterreantur. Quibus anni temporibus judicia hæc olim habita, non invenio quidem, suspicor tamen factum, cum celebrarentur fora rerum venalium, & frequentes convenirent ad expedienda alia negotia. Id quod bis solebat fieri quotannis ex institutione Caroli Noni, semel hyeme, iterum æstate. Nunc fit mense Januario & Februario. Tornæus: *Hæc fora suos singula habent Præfectos, qui nomine Coronæ (alla aohr, uti Ianuarii och Februarii maonader) quotannis in Ianuarii Februariique mensibus jus dicere tenentur.* Habebantur autem habenturque iis ipsis in locis, qui-

bus fora nundinæque, quæ in qualibet Lappmarkia sunt certæ definitæque, ut ostendam in sequentibus. Venio ad tributa. Hæc initio fuere pelles ferarum, quas dabant non tam Lappones, quam Birkarli, neque ideo, ut ex iis fructus dignus perveniret ad Coronam, quam ut signum essent subjectionis, qua Birkarli illi nominati Lapponum caussa Sueciæ Regno erant obligati. Scheda Buræana tantum *naogra timber graoskin* nominat. *Graoskin* autem pelles sciurorum sunt, coloris grisei, quali solent esse omnes tempore hyberno, *Timber* vero notant numerum earum pellium, quadragenarium videlicet, cum timber quodlibet pelles habeat quadraginta in funem unum collectas. Fasciculos hujusmodi quot dederint Birkarli, scheda ista non declarat. In pacto tamen, quod cum ipsis iniit Gustavus Primus, tantum nominantur octo, id est pelles trecentæ sexaginta, Lapponia Luhlensi ac Pythensi, totidemque ex Tornensi, additis utrobique pellibus duabus ex martibus. *The Birkala uthaff Lula och Pytha hafvva icke hægre skatt gifvvit Cronan i foerledin tiid, æn VIII. timber Klockvværk, och II maordskin uthaf dhe Lappar som the raoda uthoefvver, och the Birkala som boendes æreì Tonæ, hafvve och gifvvit sao myckit, som foere skrifvvit staor, foer theris Lappar.* Hoc est: *Birkarli Luhlenses & Pythenses tributum majus non pependerunt Coronæ superioribus temporibus, quam fasces octo, quos appellant timber pellium de sciuris, cum duabus pellibus de martibus. Idem dedere Birkarli Tornæ habitantes, quilibet de Lapponibus potestati suæ subjectis.* Atque hoc tributum, cujus mentionem facit Zieglerus in Lapponia sua, ubi ait: *Gens Lapponum tributum pendit pretiosas ferarum pelles.* Nam & paulo post ipsius tempora, & sub Gustavo Primo, ita res servata, tantum ut is pellium numerus duplicaretur. Ita enim legitur in supra memorato pacto cum Birkarlis: *The Birkala uthaf Luhla och Pitha skulla aohrliga gifvva XVI. timber Klockevværck, och IV. maordeskin effter dhenne dagh, och sao myckit dhe Birkala af Tornæ pao siine siido, sao att summan blifvver tillhopa XXXVII. timber Klockevværck, och VIII. maordskin.* Hoc est: *Birkarli Luhlenses Pithensesque, dabunt quotannis fasces XVI. quos appellant timber pellium de sciuris, & pelles IV. de martibus post hunc diem; idem facient Birkarli Tornenses de sua parte, sic*

ut summa tota sit XXXVII. fascium, pelles de sciuris continentium, & pelles VIII. de martibus. Pactum hoc firmatum fuit An. 1528. quo proinde anno tributum, quod Birkarli quotannis debebant, primum auctum est ac duplicatum. Posteaquã vero Birkarli Juribus suis privati, ex causis, quas attulimus in præcedentibus, & per suos præfectos Rex à Lapponibus ipsis petere tributa instituit, tum in his quoque aliqua mutata esse, vero consentaneum videtur. A. certe MDCII. res deducta eo, ut loco pellium, decimumquemque rangiferum, item ex siccatis piscibus, decimum quodque pondo darent nomine tributi. Quod apparet ex mandato Regis Caroli dato Lapponum Præfectis, Olao Burman, & Hindrico Benegtson, Holmiæ die 22 Julii nominati anni. Diciturque hoc sic constitutum ideo, *effter Cronones under saother uthi Lappmarken hær till dags icke hafvva hafft naogon vviss ordningh opao theras uthlagor, effter hvvilken thee sigh hafvva Kunnat rætta, eller vvetterligen vvethe, hvvad foerpertzeler, eller huru miickit hvvar och een utgioera skulle.* Hoc est: *Quoniam subditi coronæ in Lapponia, in hunc diem non habuerunt legem certam suorum tributorum, secundum quam se possent regere, vel certe scire, quæ ipsis species, & quanto quisque numero pendere eas cogerentur.* Videntur nimirum inde à Gustavi Primi temporibus exegisse per Præfectos suos à Lapponibus, modo pelles, modo alia, prout quodque usibus præsentibus magis esset necessarium. Per mutationes vero istas frequentes, onus tributorum factum gravius, præbitamque occasionem Præfectis, sua procurandi commoda sub titulis publicis, dum Lappones ignari omnes incertique sunt, quid non dare teneantur. Constitutum ergo, ut prædicti Præfecti, *skole uthfordra och upbæra af Lapparne, hvvart tiionde stykke af theras reenar, saosom och hvvart tiionde lispund aff allehanda slags torrfiske, som the bruka och bekomma Kunne. Hvvilke reenar och torrfisk, them skall uthi deras rætte aohrlige utlagor reknade bliffvve, och inge andre smao pertzeler, anten uthi skinvvarer eller annat, som hær till skedt ær, skall hær effter af them i skatt uthfordras.* Hoc est: *Exigant & accipiant à Lapponibus decimum quemque ex ipsorum rangiferis, & decimum quodque pondo piscium exsiccatorum,*

quibus utuntur. Hos rangiferos & pisces exsiccatos, fore vera ipsorum tributa quotannis ferenda ipsis in accepto, non alias species minutas de pellibus & similibus rebus, quas nemini fas esse debeat in posterum ab eis exigendi. Sed nec ista ratio servata diu est, fortassis quod asperior videretur, quam ut sine damno Lapponum, quorum greges nimium exhauriebat, posset exerceri. Ergo quadriennio post, nimirum Anno MDCVI. constitutum, *att aff hvvar gill Lapp, som ær kommen till sin siuton aohr, skall uppbæras anten tvvao oxereenar, eller tree vvaiior, eller och otte pund torr fisk, och dher brede vvid, hvvar tiionde reenkalf af yngslet, och hvvar tiionde tynne fisk af fiskeriit,* h.e., *ut de quolibet justo Lappone, qui ad annum ætatis venit decimum septimum, accipiantur aut rangiferi duo sexus masculini, aut tres, sexus fœminini, aut pondo majora octo piscium exsiccatorum. Item decimus quisq; hinnulus de rangiferis domesticis, & decima quæque tonna piscium de piscatione.* Non autem Lappones solummodo, sed & Birkarli eo constitutum anno, ut titulo vectigalis tribuerent Coronæ *hvvart tiionde skin, och hvvart tiionde lispund fisk.* Hoc est: *Decimam quamque pellem & decimum quodque pondo piscium*, quotquot ex ipsis ad conventus nundinasque Lapponum essent accessuri, negotiationesque ibi suas exercituri. Quod si qui ex his rangiferos haberent, decimum quemque eorum dare sunt compulsi. Imperatum enim Præfecto, exigendi *aff the Birkarlar, som reenar hafvva, hvvar tiionde rheen.* Hoc est: *Ex Birkarlis, qui rangiferos habent, decimum quemque.* Et hæc quidem constitutio servata longius, repetitaq; de novo ab eodem Rege Carolo Anno MDCX. Hodie tributa eorum consistunt tribus in rebus, nummis, rangiferis, & pellibus formatis in usus certos, vel non formatis. Hæc tributa pendent pro ratione territoriorum, quæ ab ipsis insidentur. Quorum quæ sunt optima & spatiosissima, dicuntur *een heel skatt* singula, id est, *integri tributi, sive justi*, quæ vero deteriora, *een half skatt*, id est, *tributi dimidii*, atque sic deinceps. Qui ergo possidet territorium integri tributi, eum annis singulis oportet dare nummos imperiales duos. Samuel Rheen: *Lapparnas skatt ær foerst tvvao Richsdaler in specie, hvvilken the kalla skattadaler, den maostehvvar*

Lapp

Lapp uthgioera , somskattar een heelskatt. Hoc est: *Tributum Lapponum primo sunt imperiales nummi duo in specie (ut appellant) quos vocant skattadahler , eos dare cogitur quilibet* qui pendet integrum tributum. Iohann. Tornæus: *Dhensom drager een heel skatt giffvver tvvao Riksdahler om aohret till Cronan.* Hoc est: *Qui pendet integrum tributum, is quotannis Coronæ duos imperiales dare tenetur.* Qui vero minus possidet, ac tantum tributi dimidii, habet prædium, is solvit nummum imperialem unicum. Idem: *Andra uthgioera een Richsdaler, som skatta een half skatt.* Hoc est: *Alii unum dant imperialem, quorum tributum est dimidium.* Jam quia evenit non raro , ut sint quidam destituti nummis imperialibus, ideo eorum loco pelles præbent, aut pisces. Pelles fere sunt aut vulpium, aut sciurorum. Horum quinquaginta æquiparantur imperiali uni , illorum una cum calceis Lapponicis duobus. Pisces sunt siccati, quorum bina pondo similiter imperialis vicem præstant. Verum pondo quodlibet supra vulgarem consuetudinem libras quinque adjectas debet habere, quia fere cuilibet tantum decedit, priusquam recte pisces fuerint exsiccati. Atque pondo tale cum augmento suo vocant *Skattpund*, id est, *pondo in tributo dari solitum.* De rangiferis suis offerunt decimas, quas præbent non familiæ singulæ sed pagi. Sæpe laudatus scriptor: *The givva tiiondereenar, hvvar reen beræchnat foer tree daler soelfvvermynt, thesse reenar uthgioera the af hvvario by , och icke af hvvar familia, uthan hvvar by ær taxerat, huru maonge reenar the skole utgæra* Hoc est: *Decimas rangiferum dant, quolibet rangifero æstimato pro thaleris tribus monetæ argenteæ. Hos rangiferos dant de pagis singulis, non familiis, eo numero qui est constitutus, quantum pagus quilibet rangiferorum teneatur præbere.* Quod hic additum est de pretio rangiferi cujuslibet, eo spectat, ut si quis pro ipsis animalibus malit nummos dare, id ei liberum sit, neque exigi amplius possit. Tertium quod præbent, sunt decimæ pellium. Quilibet enim paterfamilias dare tenetur vel pellem unam vulpis albi , vel paria duo calceorum Lapponicorum, vel si hisce careat, pondo dimidium exsiccatorum luciorum. Idem: *Lapparna goera i tionde till cronan antin-*

gentvvao par skoor, *eller een hvviit ræf*, *eller ett halft pund giæddor*. Hoc est: *Lappones decimarum nomine dant coronæ vel duo paria calceorum*, *vel pellem unam vulpis albi*, *vel pondo dimidium luciorum*. Atque hæc tributa sunt, quæ quotannis pendentur Coronæ à Lapponibus, quorum tamen pars ex indulgentia & constitutione singulari Regum cedit in usus sustentationemque sacerdotum apud Lappones, ut loco alio est indicatum. Quia vero, quæ sic dantur à Lapponibus, ingenti maris terrarumve spatio ducenda eo, ubi adhiberi debent ad usus Coronæ necessarios, iccirco constitutum, ut quisque tributo ordinario addat par calceorum, quod appellant *Haxapalcka*, id est, *pretium transvectionis*. Samuel Rheen: *Foeruthan detta gifvva Lapparna ett par Lappskoor i Haxepalcka*, *det ær skipslego eller fracht*, *hvvar med frachten betalas foer Cronegodzet*. Hoc est: *Præter ista Lappones dant par unum calceorum Lapponicorum in Haxepalcka*, id est, *conductionem navigii*, *aut pretium transvectionis*, *quo solvitur*, *quod pro transvectione specierum ad Coronam pertinentium debetur*. Cæterum qui hæc tributa nomine publico colligunt, Præfecti Lapponum, Suetice *Lappefougdar* appellantur, instituti primum à Gustavo Primo post ejectos Birkarlos, sicut alibi est dictum. Mentio hujus muneris eorum fit cum alibi, tum in literis Regis Caroli Noni pro Olao Burman & Hindrico Bengtson scriptis Anno MDCII. item aliis pro Laurentio Laurentii scriptis Anno MDCX. ubi manifeste: *Sedan hafvve vvii och gifvvit honom i befalning*, *att han skall upbæra skatten aff Lapparna i foerebemælte Lapmarcken*, *alldeles effter then ordning som vvii An.* 1606. *dher pao hafvva goera laotet*. Hoc est: *postea ei dedimus in mandatis*, *ut exigat capiatque tributum à Lapponibus in prædictis Lappmarkiis*, *eo prorsus modo*, *quem in statuto cadere Anno* 1606. *confecto definivimus*. Cæterum hæc soli Regi Sueciæ tributa pendent. At præter ea, pendent & Regi Daniæ, & Magno Duci Moschoviæ nonnulli. Causa, non quod tribus simul sint subjecti regibus, sed quod fruantur commodis quibusdam ex territoriis, spectantibus ad reges istos annis singulis. Adscribam quæ de hac re habet Dn. Johannes Tornæus, sed Latinis solum verbis: *Ex dictis Sueciæ Lapponi-*

ponibus, non omnes tum defuncti suo sunt officio, si uni regi pependerunt tributum, sed tenentur quidam pendere duobus, imo tribus, non quod omnes tres agnoscant pro Dominis suis, eorumque Iurisdictioni se subjiciant, sed quod in eorum territoriis libertatem habeant piscationis & venationis. Ex his sunt omnes Parœciæ Lapponiæ Tornensis, quæ habitant trans montes, quæ quia tempore æstivo fruuntur licentia deducendi pecoris sui ex jugis, calore nimio ardentibus, ad inferiora & vicina maris littora, ut possint sese recreare, simulque per occasionem eam piscandi, ideoque regi Daniæ tributum solent pendere, ad quem spectant illæ regiones, non tamen plus, quam dimidium ejus, quod pendere solent Sueciæ Regi. Dicit Parœcias transmontanas ad hoc teneri, sunt autem eæ Koutokeine, Aujouara, Teno, & Vtziocki, sicut docet in antecedentibus. Similis est conditio Lapponum Kiemensium, qui habitant in Enare Parœcia. Nam quia partim in territoriis ad Regem Daniæ, partim in territoriis ad Ducem Moschoviæ spectantibus venantur piscanturque, ideo præter Regem Sueciæ, his utrisq; etiam tributa pendent, Daniæ regi dimidiam, Moschoviæ Duci quartam partem ejus, quod Sueciæ Regi dare solent. Collectio vero facta olim quidem, quandocunque visum fuisset Præfecto, at post tempore hyberno. Quade re sic ait Andreas Buræus: *Hyeme, cum tributa ab illis exigenda sunt, certis quibusdam locis, certoque tempore quasi in hordas congregantur.* Ostendit certum ipsis significatum tempus quo deberent convenire tributi solvendi gratia in una markia hoc in loco, in alia alio. Nec in eo quid mutatum, donec instituerentur fora certa rerum venalium nundinæque solennes. Tum enim institutum, ut iis in locis, ubi haberentur nundinæ, illoque tempore, quo haberentur, solverent tributa sua, eaque ratio durat hodieque. Samuel Rheen: *Lapparna uthgoera sinskatt och tribut den tiiden marchnaden haolles, dao Cronones befallningzman dao kommer tillstædes, den att uppbæra.* Hoc est: *Lappones tributa sua solvunt eo tempore, quo celebrantur nundinæ, quando Coronæ Præfectus simul illuc venit, ad recipiendum illud.* Quod vero id sit tempus, apparebit ex iis, quæ mox indicabimus de nundinis ipsorum.

CAP.

CAP. XIV.

De Nundinis apud Lapponas.

AD negocia publica, de quibus actum hactenus, pertinent & commercia cum aliis. Ea quomodo temporibus priscis coluerint Lappones, non satis notum est. Refert Paulus Jovius, exposuisse merces suas, qui habebant venales, post consuevisse abire. Lapponas ex eis sustulisse, quod placeret, ejusq; loco reliquisse pelles, facta utriusque rei æquissima æstimatione, sine ullo colloquio contrahentium. Verba ejus. *Lappones candidissimas pelles, quas armelinas vocamus, cum varii generis mercimoniis permutant, sic tamen ut omne mercatorum colloquium conspectumque defugiant, adeo ut mutua rerum venalium collatione facta, & relictis medio in loco pellibus cum absentibus & ignotis sincerissima fide permutationes transigantur.* Defugisse dicit colloquium & conspectum mercatorum, nempe quia sic descripserat in præcedentibus, *quod sit gens agrestis, supra quam credibile sit, suspiciosa, & ad omnis externi hominis vestigium navigiique conspectum maxime fugax.* Verum hoc revellit Zieglerus. Commercia, exercere quidem scribit sine colloquiis, id vero facere propterea, quod sermonem habeant diversum sermone populorum reliquorum, neque possint intelligi. *Commercia permutatione & pecunia, agunt mutuo (* lege *nutu) consensum tantum & nullo sermone communicato, atque istud non propter ingenii inopiam & mores brutos, sed quod linguam habeant peculiarem & ignotam vicinis.* Quando ait, *non propter igenii inopiam, & mares brutos*, Jovii refutandi caussa facere videtur. Atque stat à partibus Ziegleri etiam Herberstenius. *Nullus*, inquit, *illis aureæ & argenteæ monetæ usus, sola rerum permutatione contentis, & cum aliorum idioma non calleant, apud exteros muti propemodum esse videntur.* Itemque Olaus Magnus, qui de hac re ita lib. IV. cap. V. *Commercia rerum absque pecunia, bonæ & fideli permutationi inhærentes*

tes, mutuo consensu, nullo communicato sermone, quia gens multiplex est, fideliter agunt, non propter ingenii inopiam & barbaros mores, sed quod linguam habeant peculiarem, cæteris vicinis parumper ignotam. Eadem confirmat quoque Damianus à Goës: *Permutatione tantum,* inquit, *annonam & pecuniam, nullo sermone adhibito, sed solis nutibus agentes, acquirunt. Id solum accidit ob linguæ barbariem & asperitatem.* Sed de lingua Lapponum peculiari capite agemus. De commerciis apparet, quod ab ipsis olim sint exercita cum vicinis, sed sine colloquiis, solo nutu. Sed nec emptio ea fuit & venditio, verum sola permutatio. *Permutatione tantum acquirunt,* ait Damianus. Et Olaus, *commercia rerum absque pecunia permutationi inhærentes agunt.* Ut sit cogitandum, annon *permutatione nec pecunia* scripserit Zieglerus, non vero *& pecunia,* sicut legitur in mea editione. Permutationem sane solam debuerunt adhibere temporibus antiquissimis, cum non apud ipsos modo, sed vicinos etiam nummorum propriorum usus esset nullus. Quod ex Suecia intelligitur, in qua argentum signatum olim vel nullum, vel ex vicinis regionibus Anglia & Scotia præcipue, illatum, credo, quod cudendæ monetæ artificium ignoraretur. Quo minus mirum videri potest, si apud Lapponas nummi essent nulli. Sed nec sequentibus temporibus, & postquam sub imperium Birckarlorum concesserunt, usus aliquis nummorum esse apud ipsos potuit, cum illi soli sibi vindicarent commercia cum Lapponibus, nec emerent pecuniis, sed oblatis rebus aliis, quarum usus esset apud Lapponas. Denique ignorant Lappones ad diem hodiernum nummos, præter Imperiales integros aut dimidios. Johannes Tornæus: *Monetam Lappo aliam non novit aut capit, quam Imperialem, aut quæ pondere & specie dimidio est minor. Sit alius nummus cupreus, argenteus, vel aureus, nihili tamen pendit.* Non potest ergo diuturna nummorum notitia esse aliqua apud ipsos, cum Imperiales sint inventi recentioris, neque usurpati ante inventionem fodinæ in valle Joachimica. Lappones non alios novisse nummos, etiam testatur Samuel Rheen. *Lapparna achta inga andra penningar, æn som Richsdaler, den the ræchna foer tvva lodh, sao att hoos dhem ær liika een Richsdaler, eller*

tvvao lood soelfvver. Hoc est: *Lappones non alios curant nummos, præter solos Imperiales , quorum singulos numerant pro duabus unciis argenti, sicut apud ipsos idem sit Imperialis unus, vel duæ unciæ argenti.* Liquet, Lapponas solos novisse Imperiales, ac ne hos quidem aliter æstimare, quam si rude ipsis præberetur argentum tanti ponderis. Unde suspicor, ne imperiales quidem vel habuisse olim cognitos, vel pro mercibus suis accepisse, priusquam nomine tributi dare singulos sunt compulsi, de quo supra diximus. Quod novissimis demum temporibus demonstravimus institutum. Ut non satis intelligam, quid sibi velit Damianus, quando ait, in verbis antea allatis, *permutatione tantum annonam & pecuniam acquirunt.* Ecquæ enim ea permutatio, qua acquiritur pecunia? Et quo tandem fine sibi acquirerent pecunias, qui eis neque inter se, nec cum aliis uterentur? An & apud ipsum *nec pecuniam* legendum? Ut sit sensus, non fuisse, aut esse sollicitos de pecunia sibi comparanda, sed annona, rebusque ad victum necessariis. Quanquam ne hoc quidem verum sit, quod nominatim tradit de annona, ut liquebit ex sequentibus. Quicquid vero sit de loco Damiani, permutatione quondam sola usos Lapponas in commerciis suis, certum est, ac ne hodie quidem cupidius expetere nummos, quam quantum ad solvenda tributa necesse est. Ideo Samuel Rheen, postquam nominasset merces, & earum pretia collata cum nummis: *Man skall achta, att foer ofvvan specificerade vvaror, icke utgifvvas reda penningar, uthan dhe byta godz, emoot godz.* Hoc est: *Observandum pro prædictis mercibus non dari nummos, sed merces permutari mercibus.* Apparet plane, hodieque permutationem apud Lapponas in usu manere, ac rarissime adhiberi nummos. Imo docet idem pecuniam vix exigi, nisi ubi vel Lappones, vel qui cum eis exercent commercia, quid habent venale, quod est generis non communis, verum singularis. *I fall,* inquit, *der borgaren eller Lapparna finna naogot godz, som dyrbart eller rart vvore, maoste saodant med specie mynt betalas.* Hoc est: *Quod si vel mercatores, vel Lappones quid invenirent inter merces, quod esset pretiosius vel rarius, id nummis ipsis solutis comparandum.* Exercent autem hodie commercia non

nutu

nutu, ficut olim, fed vel fermone, cum fint multi, qui calleant linguas vicinorum, vel faltem per interpretes, quos inter fe habent plurimos. Idem: *Nær the hafvva naogot att uthfoera hoos thet folck, som æra af andra nationer, hvvilckas spraock the intet foerstao, bruka the tolckar, som i Lappmarken maonge Finnas:* Hoc eft: *Si quid agendum eis cum diverfæ nationis hominibus, quorum linguam non intelligunt, interpretibus utuntur, qui funt bene multi in Lapponia.* Illi quibus cum commercia exercent, vicini fere funt, ab una parte Sueci & Norvagi, ab altera parte Finnones & Ruffi feu Mofchovii. Neque factum aliter temporibus antiquis, nifi quod, cum effent fub poteftate Birkarlorum, hi fibi folis jus commerciorum cum eis quærerent vindicare, præfertim Sueciæ vicinioribus, & quantum poffent alios excludere. Id quod colligo ex fcheda Buræana, qua docetur, Regem Magnum Ladulaos Birkarlis tribuiffe poteftatem in eos, cujus non exiguam hanc fufpicor fuiffe partem, cum præfertim jura fpecialia commerciorum, quæ Birkarli longo tempore habuerint à majoribus fuis, memoret Guftavus Primus, uti alias oftendi. Innuit hoc quoque Carolus Nonus, quando eis prohibet, ne in Lapponia commercia exerceant fuo more. Verba funt diplomatis Anno M DCII. publicati. *Sao vvele vvii och ingalunda hær effter tillstædie laotha, att Birkarlarne, eller naogre andre, skola drifvva dheras Koepmanskap opi Lappmarken, med skin vvahror och annat, som hær till dagz skedt ær.* Hoc eft: *Non permittemus in pofterum, ut Birkarli, aliique per Lapponiam commercia fua exerceant, cum pellibus aliisve rebus, ficut ad hunc diem factum.* Ante id tempus igitur Birkarli vel foli, vel præcipue commercia coluere cum Lapponibus, ita ut cum fuis mercibus tenderent in Lapponiam, & eam omnem circuirent, pellesque præfertim colligerent, pro quibus deinde pecunias fibi acquirebant plurimas. Atque hoc præcipue obtinuit ante tempora Guftavi Primi, & ablatum Birkarlis imperium in Lapponas, unde fcheda Buræana divites ait factos, & fuperbos. *Birkarlarna blefvve svvaora, mæchtige, och riicke, gofvvo them fattigom allenast een smutt, togo sao bæsta haofvvorne.* Hoc eft; *Birkarli evadebant graves, potentes, & divites,*

 paupe-

pauperibus res dabant nauci, sibi vero retinebant bona maxima. Neque potuit illorum artes omnes coërcere Gustavus; ut ut enim cæteram potestatem in Lapponas ipsis adimeret, pergebant tamen exercere commercia hoc felicius, quod regionis conditionem, moresque populi magis cognitos haberent, quam plerique alii. Donec Carolus Rex Anno MDCII. illam omni tempore, ac per regionem universam vagandi licentiam prædicto diplomate ipsis eriperet, sibique in usus Coronæ pellium coëmptionem, si quas venales haberent Lappones, vindicaret, constituto simul certo pretio earum, atque rerum, quas vicissim Lappones reciperent, si vellent. Verba diplomatis: *Hvvad skinnvvarur ther falla kunne, them skole foerbemælte Lappe fougder vvara foerplichtade att obkoepa till vvaort bæsta, efter then ordning och vverderning vviither opao hafvva gioera laotit.* Hoc est: *Quicquid ibi reperiri potest pellium, id dicti Lapponum præfecti ut in utilitatem nostram coëmant, obligati sunto, secundum statutum & pretium à nobis propositum.* Idem repetitum A. MDCX. nisi quod excipiantur pelles alcium, quæ sine pretio in fiscum redigi jubentur. *Lapparne skola vvara foerplichtade, till att oplaota och hembiuda fougden pao vvaora vvægnar alla dhe skinvvahrur, hvvilcka han dhem betala skal af dhe vvaror, som till skinkoepet æro foerordnade. Men alle dhe elgzhuder, som han kan opspana, der i Lappmarken vvara slagne, dhem skall han uthan betalning till vvaort behof optaga och dhen mao behaolla koethet, som diuret hafvver fælt, men huden skall komma os och Cronan till.* Hoc est: *Tenebuntur Lappones offerre Præfecto nostro, nostro nomine, omnes pelles venales, qui earum solvet pretium per merces, ad pellium coëmptionem destinatas. Omnes vero pelles alcium, quæ in Lapponia sunt captæ, sine pretio, in usus nostros capiet. Is qui cepit feram, carnes sibi ut servet, licitum erit, at vero pellis ad nos & Coronam spectabit.* Hodie liberius commercia exercent cum aliis, atque illi quidem, qui in montium vicinia, quæ Norvagiam dividunt à Suecia, sedem suam habent, cum Norvagis simul atq; Suecis, qui inde longius, cum Suecis solis, sicuti hoc Sam. Rheen est proditum, qui magis versus Aquilonem atq; Orientem cum Russis etiam & Finonibus. Venio ad merces quas

quas permutant, eas Jovius appellat *candidissimas pelles, quas Armelinas vocant.* Zieglerus memorat pisces. *Tantum superat captura* (piscium) *ut ejus plurimum condant in cetariis, & exportent in vicinas terras, Northbothniam & Russiam albam.* Sed sunt plures aliæ, *& pelles pretiosas* rectius hic nominat Olaus Magnus, generaliori ratione. Samuel Rheen hunc earum habet indicem: *Lapparnas vvahror aroreenar, reens hudar, svvarte, ræde, blao, och hvviita ræfvvar, uttrar, jærfvvar, maordar, bæfrar graoskin, vvargar, bioernar, muddar, stoeflar, skoor, handskar torre gæddor, reenofter &c.* Hoc est: *Lapponum merces sunt rangiferi, pelles rangiferorum, vulpium nigrorum, ruforum, cæruleorum, alborum, lutrarum, gulonum, mardurum, castorum, sciurorum, luporum, ursorum, togæ Lapponicæ, ocreæ, calcei, chirothecæ, lucii arefacti, casei ex rangiferis &c.* Hæc Lapponum mercimonia, quæ permutant cum argento, nummis imperialibus, panno laneo lineoque, cupro, aurichalco, sale, farina, pellibus boum, sulphure, aciculis, cultris, spiritu vini, & quod mireris, tabacco etiam, quod genus diligunt impense, uti alibi ostendi. Harum rerum omnium, ut supra vidimus, à Rege Carolo constituta pretia fuere, secundum quæ permutatio instituenda esset cum Corona. Duratq; illa ratio & hodie inter ipsos, cum quibuscunq; denique contrahant, sicut observent pretium aliquod commune rerum suarum pariter & alienarum, factum ex comparatione cum imperiali, vel quod idem apud ipsos valet, unciis duabus argenti. Sic rangiferum communis aut vulgaris generis æstimant pro imperialibus duobus, aut argenti unciis quatuor, pellē rangiferi feri pro imperiali uno cum dimidio, vel argenti unciis tribus, pellem rangiferi domestici maris pro imperiali uno, si castratus fuerit, pro tribus quartis partibus imperialis, fœminæ pro dimidio imperiali, pellem vulpis vulgaris pro imperiali uno, pelles quadraginta, quod vocantur *timber*, sciurorum grisei coloris, pro imperiali, marduris pellem simili pretio, tres pelles vulpium albas similiter pro imperiali, pellem ursi pro imperialibus duobus, lupi eodem pretio, togam lapponicam, quam appellant *mudd* vulgarem, pro imperialibus tribus, par ocrearum Lapponicarum pro dimidio imperiali. Eodem pre-

tio æstimant & quatuor paria calceorum, sive manicarum, item pondo unum luciorum exsiccatorum. Vice versa ex mercibus ad ipsos advectis ulnam panni lanei vulgaris, quale Silesium aut Tangermyndense solet nuncupari, æstimant pro imperiali uno, seu duabus unciis argenti, tres libras cupri pretio eodem, tonam unam farinæ pro imperialibus duobus cum dimidio, seu argenti unciis quinq;, duas libras salis pro imperiali dimidio, decem ulnas panni vilissimi, quale rustici conficiunt, & vulgo *Waldmar* nominatur, pro imperiali uno, spiritus vini cantharum pro imperiali dimidio, quemadmodum hæc omnia diligenter à Samuele Rheen consignata sunt. Quod si quæ res pretii minoris occurrant, comparantur cum pellibus singulis, binis, ternis sciurorum griseorum, atque sic deinceps, donec veniatur ad pelles decem, qui numerus pellium apud Lapponas vocatur *Artog*, & imperialis parti quartæ æquiparatur. Atque hæ sunt res quas Lappones commutant cum Suecis. Ad Norvagos deferunt stragula è pellibus rangiferorum, aut pelles nudas, tangiferos vivos, caseos de rangiferis, plumas avium. Item quæ à Suecis sibi comparant, vasa cuprea vel aurichalca, & pannos viliores, à rusticis Suecorum textos, quorum vice inde petunt tauros, boves, quarum per æstatem fruantur lacte, hyeme vero carnibus, capras, oves, è quarum pellibus sibi stragula conficiunt, argentum, pelles vulpium nigrorum, lutrarum, tegetes varias ex lana, pisces quoque, quos deinde vendant Suecis, ut haleces, asellos duratos, rajas, & id genus, sicut & hæc omnia memorantur ante nominato scriptori. Johannes Tornæus brevius sic complexus est: *Mercantur Lappones in Norvagia & cum Bothniensibus, Coronæ Sueciæ subjectis. Emunt pannum laneum vulgare lineumque ex utroque genere, etiam generosum, item cannabim, farinam, panem, ahena, ferramenta, aliaq; utensilia rustica.* Sed ante omnia dant operam, ut ex Norvagia sibi comparent animalia, quæ in victimas offerant idolis suis, uti Samuel Rheen testatur. *Synnerligen koepa Lapparna der creatur, som the om hoesten offra vvillia till sin afguder*, h. e. *Præcipue ibi emunt Lappones animalia, quæ tempore autumnali constituerunt offerre diis suis.* Loca tempora ve num peculiaria & certa observarint olim, quibus celebrarent hæc commercia, non satis scio. Affirmare

Olaus

Olaus Magnus videtur, quando ait lib. 4. c. 5. *Loca quoque constituta vel in campestri planitie, vel stagnata glacie, singulo anno ad hæc peragenda negotia, quasi nundinaria retinent, ut universis exhibeant, quod privatis ingeniis domi vel foris agnoverint se conquisivisse.* At vero loca illa temporave non definit. Et Rex Carolus Nonus ætate sua prohibet Birkarlis circumire totam Lapponiam, omnibus temporibus, utque nihilominus commercia exercere sua possint, loca temporaque certa quotannis sese ait constituere, quibus celebrari nundinæ solennes debeant. Verba diplomatis 1602. publicata, quia sunt prolixiora, Latine tantum proferam, sic autem sese habent. *Et quoniam non permittimus Birkarlis, ut commercia sua exerceant in Lapponia, sicut dictum est, idcirco constitui volumus in qualibet Lapmarckia nundinas binas annis singulis, unas hyberno, alteras æstivo tempore, quo commodissimum videbitur. Dispicereque debent præfecti Lapponum loca certa & idonea, ubi nundinæ illæ possint celebrari, atque definire certa tempora, & maxime accommodata, quibus convenire possint cum Lappones & Birkarli, tum Moschovii aliiq; qui ad eas nundinas volent proficisci. Durabuntque illæ nundinæ singulæ per duas tresve hebdomadas, quibus inter se commercia exercere queant pro arbitratu commodoque quisq; suo. Iisque in locis præfecti ædificabunt tabernas, quod possibile fuerit.* Videtur ante nihil istiusmodi fuisse observatum in Lapponia, quandoquidem sic hac de re hic agit loquiturque Carolus, ut à se inventa, & tum primum instituenda. Idcirco neque tempora nominat certa adhuc, neq; loca, sed in posterum dispicienda & excogitanda à Præfectis Lapponum. Id quod factum etiam fuisse innuit Andr. Buræus, quando ait: *Hyeme cum tributa ab illis exigenda sunt, certis quibusdam locis certoque tempore quasi in hordas congregantur: ubi etiam mercatores illi, quos Birkarlos nominari dicebamus, suas exponunt merces.* Quanquam ne ipse quidem loca temporave certa nominet, videanturque illæ nundinæ non illo successu celebratæ, sicut ab initio spes fuerat. Regina Christina profecto postea eandem curam habuit, certiusque & tempora definivit, & loca, ubi nundinæ deberent celebrari. Extat diploma ejus editum Anno MDCXL. quo nominantur nundinæ binæ, unæ ad Arfvvisierf, aliæ ad Arieplog, illæ in Januario, hæ in Februario frequentandæ.

Verba

Verba & ipsa Latine tantum dabo. *Secundo concessimus & constituimus, sicut per præsentia concedimus constituimusque nundinas solennes duplices, unas ad Arfvvisjerf, die S. Pauli, quæ est vicesima quinta Ianuarii, alteras ad Arieplog, die Purificationis Mariæ, quæ est secunda Februarii certis locis quotannis habendas per triduum integrum. Quo tempore cives Pithenses multitudinemque Lapponum convenire inter se suaque exercere mercimonia fas liberumque erit. Fietque initium harum nundinarum anno proximo* MDCXLI. Ab hoc igitur tempore majore studio celebratæ nundinæ istæ, quod ex eo liquet, quia hodieque istis temporibus frequentantur Samuel Rheen: *I alle Lappmarcker æro marknader, een vviss tiid om vvaoren, saosom trettonde dagh Iuuli Vmeoa, Pauli omvvændelse i Luleao, Kindersmessa i Pithao, oc Torneao sampt kimi Lappmarcker.* Hoc est: *In omnibus Lappmarkiis certo tempore veris frequentantur nundinæ, ut festo Epiphanias in Lappmarkia Vmensi, festo conversionis Pauli, in Lappmarkia Luhlensi, festo Purificationis Mariæ, in Lappmarkia Pithensi, Tornensi & Kimensi.* Habes nominatim dies à Christina nundinis constitutas, exceptis nundinis Vmensibus quas iccirco verisimile est, jam inde à Caroli temporibus fuisse observatas magis, quam cæteras, cum præsertim illa vicinissima Sueciæ sit Lapmarkia. Norvagiam vero frequentant vicibus duabus, tempore beati Johannis in æstate, & omnium Sanctorum in autumno. Idem: *Fiæll Lapparne hafvva och sin handel i Norige, och ære ther besynnerligen tvvenne marknader, den ena Sancti Iohannis, vvid midsommars tiid, dhen dhe kalla Hansmessa, den andra Simonis Iudæ, eller all helgon tiid.* Hoc est: *Lappones montani commercia sua exercent etiam in Norvagia, ubi duæ sunt nundinæ celebres, una, tempore S. Iohannis, quas appellant Hansmæssa, altera, tempore Simonis Iudæ, vel omnium Sanctorum.* Atque hæc & tempora, quibus Lappones commercia sua colunt. In negotiatione ipsa olim fide atque æquitate summa usos esse ait Paulus Jovius. *Sincerissima fide*, inquit, *permutationes transigunt.* Ita Olaus Magnus quoque: *Bonæ & fideli permutationi inhærent.* At vero Damianus à Goës solertiam in ipsis & astutiam notare videtur. *In suis permutationibus sagaces & expertissimi sunt.*

sunt. Evidentius Samuel Rheen: *Lapparne ærè i sin handel myckit besvviikelige och betragelige, sao att dhensom icke foerstaor dheras ranckiar, kanknapt af them vvarda obedragen.* Hoc est: *Lappones in negotiatione sua fraudulenti admodum & dolosi sunt, ut qui artes eorum ignorat, vix deceptionem eorum possit effugere.* Nempe cum integrius cum ipsis versarentur peregrini, etiam ipsi, bona fide utebantur suis in negotiis. Postquam decipi cœperunt, metu ne decipiantur, ipsi didicerunt decipere. Sed de hac re actum in superioribus, & hæc satis explicare commercia eorum atque nundinationes videntur.

CAP. XV.

De Lingua & Sermone Lapponum.

Diximus superiori capite linguam talem apud Lapponas in usu esse, quæ recedat plurimum à linguis vicinorum: qualis ergo ea sit, videtur nunc dispiciendum. Cum præsertim lingua omnis sit, cujus usus vulgo publicus haberi consuevit. Zieglerus generaliter sic ait; *Linguam habent peculiarem & ignotam vicinis.* Damianus paulo specialius, *barbariem & asperitatem* in ea observat. Nostri ævi scriptores dicunt esse consulaneam & miscellam ex linguis vicinorum. Unde Johannes Tornæus: *Idioma Lapponum multum participat ab aliis linguis, proinde quidam arbitrantur Lapponicam vocari quasi corrasam, eet lappatspraock.* Et Samuel Rheen: *Lappeskan synes vvara ett Samman lappat spraok, af allehanda tungomaohl.* Hoc est: *Lingua Lapponica consuta ex pannis linguarum plurimarum videtur.* Atque ut hoc probet, ostendit occurrere in ea Finnonica plurima, multa Suetica, ut *Stour* Suetice *Stoor*, *Salug* Suetice *Saligh*, quædam etiam Latina, ut *porcus*, *oriens*, & id genus. Quanquam vero accepisse censeant non pauca

ex vicinis, multa tamen habere prorsus singularia, nec ulli gentiæ lii recepta notave, sunt, qui arbitrantur. Ipse Dominus Johannes Tornæus, post superiora. *Cæterum propria atque originalia tum vocabula, tum phrases modosque loquendi maxima ex parte continet.* Tribuit linguæ Lapponum propria vocabula, proprias item loquendi formulas, atque adeo in linguis aliis minime receptas. At vero alii ortam linguam putant ex Finnonica. Finnonicæ profecto linguæ cognata habere plurima fatentur omnes. Jam olim ita Münsterus Cosmograph. Lib. 4. cap. 35. *Lingua Finnonica, ut in mediterraneis locis invenitur, in nullo communicat cum sermone Suetico, sicut nec cum Moschovico, sed est propria Lapponum populorum interioris Septentrionis.* Samuel Rheen: *Lappesken hafvver meheendels sin affinitet med Finska.* Hoc est: *Lapponica lingua potissimam affinitatem habet cum lingua Finnonica.* Et Dominus Zacharias Plantinus in præfatione Mf. Lexici Lapponici. *De majori majorem partem cognatione utriusque linguæ* (Lapponicæ & Finnonicæ) *res est, ni fallor, quam ut multis sit opus verbis manifestior. Quibus alterutrius suppeditat notitia, experientur eam facile.* Quam sententiam existimo esse verissimam. Ac ne dubium possit esse, en vocabula non pauca, quorum usus est quotidianus, cum Finnonicis non multum abludentia.

Deus Lapponice est *Iubmal* aut *Immel*, Finnonice *Iumala.*
Ignis *tolle* Lapponibus, Finnis *tuli.*
Dies illis *paivve*, his *paivva.*
Nox illis *ii*, his *yœ.*
Fluvius illis *jocki*, his similiter.
Lacus his *Iaur*, illis *Iarvvi.*
Glacies illis *Ienga*, his *Iœa.*
Mons illis *vvarra*, his *vvuori.*
Sylva illis *medz*, his *medza.*
Oculus illis *Silmæ*, his similiter.
Nasus illis *niuna*, his *nenæ.*
Brachium his *Ketavverth*, illis *Kasivversi.*
Mans illis *Kiatt*, his *Kæsi.*

Pes illis *Ialk*, his *Ialka.*

Caseus illis *Iost*, his *Iuusto.*

Ocreæ illis *Sappad*, his *Saapas.*

Calceus illis *Kamath*, his *Kamgett.*

Casa vel tugurium illis *Kaote*, his *Koto.*

Sagitta illis *niaola*, his *nuoli.*

Bellum illis *Tziaod*, his *sotæ.*

Rex illis *Konnagas*, his *Cuningas.*

Pater illis *Atkia*, his *Aja.*

Mater illis *Am*, his *Ama.*

Frater illis *Wellje*, his *Weli.*

Sponsa illis *Morsvvi*, his *Morsian.*

Canis illis *Piednax*, his *Peinika.*

Martes illis *natæ*, his *nætæ.*

Sciurus illis *orre*, his *oravva.*

Avis illis *lodo*, his *lindu.*

Piscis illis *qvvælie*, his *cala.*

Salmo illis *losa*, his *lobi.*

Pinaster arbor illis *quaosa*, his *cuusi.*

Quæ omnia, nisi fallor, ostendunt manifeste illam, quam prædiximus, Lapponicæ linguæ cum Finnonica cognationem. Atq; quoniam vocabula quæ allata sunt, exponunt res non peregrinas, sed ab ipsa fere productas natura, quarumque usu nunquam Lappones potuerunt carere, inde in eam adducor sententiam, ut & ipse credam, Lappones non habere certam aliquam, ut peculiarem quandam linguam, quæ genere toto differat à Finnonica, sed ejus tantum aliquam propaginem. Etenim si, quod volunt aliqui, haberent linguam penitus diversam, cur has res, quibus omni tempore, & quamdiu Lappones fuere, usi sunt, non ejus linguæ explicarunt verbis, sed hujusmodi, quæ dubitare nemo potest, quin desumpta sint ex lingua Finnonica? Nulli certe alii fecere populi, ut ad rerum talium significationem verbis uterentur peregrinis, sed suis potius & propriis, si quam habuere linguam singularem, ut ex linguis Germanorum, Gallorum veterum, Hispanorum, Latinorum, Græ-

corum, & similium prolixe potest demonstrari. Nec est magna dubitandi causa, si, quod supra diximus, & ex hac ipsa linguæ utriusque similitudine haud difficulter colligitur, Lappones sunt orti ex Finnonibus. Cur enim alia uterentur lingua, quam quæ ipsis tradita est à majoribus? Quo argumento nititur & Wexonius, ut linguam Lapponicam ostendat ortam ex Finnonica. Verba ejus exstant in Descriptionis Sueciæ lib. 3. cap. 12. *Ut gens Lappica ex Fenningia orta videtur, ita lingua etiam congruit.* Putat ista sese mutuo naturali ratione consequi, esse oriundum ex gente aliqua, & illius gentis uti lingua, neque potuisse aliter evenire in Lapponibus. Quæ omnia vero admodum consentanea videntur. Sed hic dicat aliquis, non potuisse tamen eam sententiam, qua existimarunt nonnulli, peculiarem Lapponibus esse linguam, omni ratione esse destitutam, saltem necesse esse, ut in ea occurrant aliqua, quæ sententiæ huic dederint occasionem. Et profecto negari non potest qui reperiantur verba quædam nimis à Finnonicis discrepantia. Ut exemplis res appareat.

Sol Lapponibus significat *Beivve*, Finnonibus *Auringa*.
Cœlum illis *albme*, his *taivvas*.
Aqua illis *Kietze*, his *vvesi*.
Pluvia illis *abbræ*, his *sade*.
Nix illis *mota*, his *lumi*.
Homo illis *Ulmugd*, his *ihminen*.
Vir illis *albma* vel *olma*, his *mies*.
Femina illis *nissum*, his *vvaimo*.
Capillus illis *vvaopt*, his *hiuxi*.
Os illis *nialbme*, his *suu*.
Mentum illis *kaig*, his *leuca*.
Cor illis *vvaibmi*, his *sydaon*.
Caro illis *ogge*, his *liha*.
Lupus illis *seibik*, his *susi*.
Ursus illis *muriet*, his *karhu*.
Vulpes illis *riemnes*, his *kettu*.

Atque ista dissimilitudo efficit haud dubie, ut existiment nonnulli, habuis-

habuisse quondam Lappones peculiarem linguam, penitus à Finnonica diversam, cujus hæ reliquiæ. Neque cessant dare rationes; factum enim ajunt metu quodam ipsis à Lapponibus, novam sibi fingentibus linguam, ne à vicinis Finnonibus intelligerentur, & in insidias inciderent eorum. Olauo Petri: *Noctu sæpe experti sunt speculatores circa tentoria, quid in animo haberent, auscultantes. Quamobrem ad majorum suorum artificium in parochia Rengo in præfectura Nolnensi, confugientes, ex pacto invicem novum penitus, quem jam usurpant, sermonem à Finnonico diversissimum sunt commenti, adeo ut paucissimæ in Lapponico Finnonicæ reperiantur & usurpentur voces.* Speculatores hic intelligit Finnones, qui quid acturi essent ejecti per Matthiam Kurkium & Tavastios, explorabant, ut appareret ex iis, quæ apud ipsum præcedunt. Putant alii, esse has reliquias illius linguæ, quam primum intulerint in Lapponiam, quam non aliam suspicantur, quam Tartaricam. Sed Tartarica quidem lingua differt toto cœlo à Lapponica, nec est unicum vocabulum, in quo conveniant, ut facile appareat, suspicionem istam esse falsam. Atq; ne hoc gratis videar asserere, en tibi non pauca Tartarica plane alia.

Deus enim Tartaris est *Allah*, Lapponibus *Iubmel.*
Sol illis *Gynesch*, his *Beivve.*
Cœlum illis *Gioech*, his *Alm.*
Ignis illis *Atasch*, his *tulla.*
Aer illis *jusger*, his *biægga.*
Aqua illis *sauf*, his *tziatz.*
Lacus illis *dannis*, his *jauur.*
Glacies illis *büüs*, his *jenga.*
Terra illis *Ier* vel *toprak*, his *ænnam.*
Mons illis *dagda*, his *vvare.*
Homo illis *adam*, his *aolmaitz.*
Crinis illis *sadsch*, his *vvaopta.*
Oculus illis *gios*, his *tzialme.*
Nasus illis *burnum*, his *nierune.*
Barba illis *beichlar*, his *sæmao.*

Brachium illis *æhl*, his *kiettavverdt*.
Manus illis *cholun*, his *kietta*.
Pes illis *ajach*, his *ivvobge*.
Cor illis *jurek*, his *vvaimao*.
Arcus illis *jay*, his *taugh*.
Sagitta illis *och*, his *niæla*.
Pater illis *babam*, his *atziæ*.
Mater illis *anaſſe*, his *ænnæ*.
Frater illis *cardaſch*, his *vviælæ*.
Soror illis *Kiscardaſche*, his *aobbe*.
Lupus illis *Sirma*, his *Kurt*.
Urſus illis *ajuf*, his *kvvoptza*.
Piſcis illis *balich*, his *kvvele*.

Atque ita res ſe habet & in cæteris, ut de lingua Tartarica ineptum fuerit hic cogitare. Sed nec illa altera fictitia, & ab ipſis excogitata videtur vero conſentanea. Cur enim in aliquibus ſolummodo vocabulis, non in omnibus mutarunt? Nec ſunt hæc vocabula, quæ conveniunt cum Finnonicis, earum rerum, quæ minus cognitæ vel neceſſariæ Lapponibus, quam cæteræ, ſed earum, quæ cum natura ipſa, ſpiritu ac luce ipſis traditæ fuerunt. Quare in diverſa ſum ſententia, nec hæc minus, quam cætera eſſe Finnonica exiſtimo. Nimirum qui ex his diverſam linguam colligunt, non attendunt id, quod evenire ſolet linguis omnibus, ut cum tempore mutentur, eoque magis citiusque, quo gens quælibet frequentiora cum aliis exercet commercia. Res eſt manifeſta, exempto Islandorum atque Norvagorum, nam Islandos à Norvagis eſſe oriundos, nemo plane eſt, qui poſſit dubitare in clariſſima hac gentis utriusque hiſtoria. Jam vero plurima Iſlandis uſitata ſunt vocabula, quæ Norvagis non intelliguntur hodie Nec ideo Islandos aliam & peculiarem à Norvagica habere linguam ſtatuendum. Nempe illi, quia ſibi fere vixerunt ſolis, nec commercia cum aliis habuere, niſi rara, linguam, quam in eam inſulam perduxerunt ſecum, olim à majoribus acceptam, ad hunc

diem in plerisque ſervaverunt incorruptam. Alia Norvagorum fuit ratio, qui una cum imperio linguam quoque veterem perdidere. Pari modo factum cum Finnonibus videtur, qui poſtquam ſub alienam conceſſerunt poteſtatem, & commercia cum vicinis crebriora cœperunt exercere, multũ amiſerunt ex lingua ſua veteri. Quam contra magis integram ſervaſſe Lappones eſt veriſimile, quippe qui vitam agerent ſolitariam, atque adeo nec mirum, ſi in ea occurrant vocabula, quæ collata cum hodierna Finnonum lingua, nihil videantur ſimile habere. Quanquam poſſit fieri, ut qui omnes linguæ Finnonicæ perſpectas habeat dialectos, etiam in ipſis inveniat, quæ doceant, hæc licet uſu vulgari diſcrepantia, in fonte convenire. Quod fit & in linguis aliis, ut in Germanica, in qua proinde non ſatis circumſpecte vir Doctiſſimus Olaus Wormius in litteratura Runicæ, ut vocat, cap. 27. tantam differentiam notavit. Nam & hodie illud *effter* non tantum *nach*, eſt uſitatum, quod ex *affterred*, *afterdarm*, & ſimilibus apparet. Sic non tantum *Geſicht*, ſed & *Antlitz*, Germani uſurpant, nec tantum *Verſtand*, ſed & *Vernunfft*, nec tantum *eſſen*, *anfangen*, *Schuſſ*, *Alter*, *Gefængnus*, *auffthun*, *Bett*, *Dopff*, & ſimilia, ſed & *as*, *beginnen*, *keimen*, *uralt*, *haffte*, *entdecken*, *Lægerſtad*, *locken*, quæ omnia cum Germanicis vetuſtioribus proxime conveniunt.

Opinione itaque mea iſtæc diſcrepantia vocabulorum nonnullorum, ſufficiens non poteſt eſſe, ad demonſtrandam linguam aliquam peculiarẽ, qua ſint uſi Lappones antiquioribus temporibus, cum ſint longe plura, quæ cum Finnonicis conveniant. Imo contra hoc oſtendet potius, non eodem omnes Lapponas è Finnonia profectos eſſe tempore, ſed aliquos vetuſtioribus, qui proinde obſoleta illa induxerint vocabula, aliquos recentioribus, qui uſurparint nova.

Atque iſta quidem mea eſt de lingua Lapponum ſententia, de qua nunc amplius & hoc notandum, quod ne ipſa quidem ſibi ſimilis ſit ubique, ſed & ſuas habeat differentias Dialectoſque. Quæ quidem

quidem tantum discrepant inter se, ut vix se mutuo intelligant, qui alia & alia utuntur. Samuel Rheen: *I alla Lappmarker brukathe vvæl eenehanda spraok och tungomaol, men i dialecten variera the myckit, sao att den ena Lappen af annan nation næpligen kan foerst ao den andres taal.* Hoc est: *In omnibus quidem territoriis Lapponiæ, una utuntur lingua, sed in dialectis tanta est varietas, ut unius territorii Lappo, sermonem alterius vix queat intelligere.* Ostendit autem dialectos esse tres potissimas, unam Occidentalium, quales sunt Umenses & Pithenses Lappones, aliam Septentrionalium, quales Luhlenses, tertiam Orientalium, quales Tornenses & Kimenses. Quæ haud dubie & ipsæ inde duxerunt originem, quod non semel omnes & eodem tempore venerint in Lapponiam, verum alii citius, alii serius, & hi has, illi alias partes occuparint. Nulla autem harum dialectorum horridior & incultior Luhlensi. Verba ipsius. *Luhla Lappar saosom theære grofvvast i seder och lefvverne, altsao i sit tungomaol.* Hoc est: *Sicut moribus vitâque Luhlenses Lapppones maxime sunt inculti & agrestes, ita etiam lingua sua.* Cæterum ut liqueat differentiæ magnitudo, ecce aliqua exempla. In Pithensa Lapponia dicunt *Iubmel*, in Tornensi *Immel*, in Pithensi *Iocki, vvarra, olbmo, nisvv, skaigki, kiist nissu pardei, seibig, muriet, reppi*: In Tornensi vero pro his *virte, taodar, almai, kab, kavvtza, raopaka, kaap, alik, ovvre, kops, riemnes.* Sicut autem hæc est lingua Lapponum, ejusq; varia diversitas pro diversitate territoriorum seu markarum, plane sicut fit in linguis aliis, aut exempli gratia in Germanica, quæ alia est apud Suevos, alia apud Saxones, alia apud Belgas, ita habet & hoc cum plerisque aliis commune, quod pro ut territorium quodlibet huic illive populo magis est vicinum, ita & de lingua ejus plus participet. Ita Tornenses & Kimenses plus inclinant in linguam Finnonicam etiam hodiernam, quam cæteri. Samuel Rheen: *Alldenstund Torna och kimi Lapparna grænsa Finnerna nærmest, alltsao inclinerathe myckit till thet Finsrea spraoket.* Hoc est: *Quandoquidem Tornenses & Kimenses Lappones vicini sunt Finnonibus, iccirco plurimum propendent in linguam Finnonicam.* Quinimo dant fere operam, ut & ipsas halce discant linguas, Tornenses & Kimenses

ses Finnonicam, Uhmenses & Pithenses Sueticam & Norvagicam. Idem: *Stverste delen af Tornoe och Kimi Lapparna tala mæst Finska. The andre Luhlea, Pithea, och særdeles Vmea Lappar Kunne och een stor deel tala svvænska.* Hoc est: *Pars maxima Lapponum Tornensium & Kimensium callet linguam Finnonicam. Cæteri Luhlenses, Pithenses & præcipue Vmenses Sueticam quamplurimi.* Atque solet apud ipsos honoratus esse, si quis sit peritus harum linguarum. *Qui promptissime has linguas addiscit*, inquit nominatus sæpe scriptor, *is præmium inde referre sibi non exiguum videtur, cupitque cæteris anteferri.* Vel si ipsa ejus malis verba: *Den, som ær færdigst saodant att læra, han synes vvinna stversta priisen, och vvil foer andra æhrat vvarda.* Non igitur mirum potest esse, si & Suetica nonnulla in sermone Lapponico inveniantur. Cum præsertim fieri non possit, quin quas res non à seipso habet populus, sed acceptas à peregrinis, simul cum rebus nomina earum etiam accipiat, & in usus suos transferat. Quod exemplis plurimis probari posset, si hoc ageretur. In Lapponica lingua huc referri deben *Salug* beatus, quod Suecis est *Saligh*. *Niip*, culter, quod Suecis *kniif*. *Fiælo*, tignum, quod Suecis *tilio*, atque hujus generis alia bene multa. De quibus omnibus rectissime Reverendus & eruditissimus Dn. M. Johannes Tornæus: *Imitationem aliarum linguarum videtur partim necessitas introduxisse, partim conversatio cum aliis hominibus. Quare qui cum Suecis conversantur, Suetica vocabula immiscent, qui cum Finnis, Finnonica sectantur, qui ibidem in Norvagia Germanos audiunt, Germanice assuescunt. Atque hæc est caussa, quod una eademque res varias habeat appellationes. Exempli gratia, Equus vocatur Suetice hæst, Finnonice hapoitz, Germanice Ross, ita etiam Lapponice, siquidem equi non sunt in Lapponia. Oportet igitur, nomina cum rebus aliunde mutuari.* Quod de voce *Ross*, apud Lapponas observat Dominus Tornæus, idem pertinere puto ad vocabulum *porcus*, nec ex Latino, sed Germanico venisse suspicor, quum Germani *Borck*, appellent majalem seu castratum suem, quale genus cum acceperint ex Norvagia, simul & vocabulum est verisimile in linguam suam transtulisse. Atque ita res se habet etiam in aliis. Quibus proinde

inde omnibus remotis, linguaque considerata ex eis, quæ non aliunde invecta, verum domi nata, semperque recepta Lapponibus fuere, superest, ut nec miscellam eam ex Latinis, Germanicis, Sueticis, ac similibus, nec peculiarem plane ac diversam ab aliis omnibus, suique generis statuamus linguam, sed propaginem linguæ veteris Finnonicæ, quæ ob vetustatem in non paucis hodie à Finnonibus ipsis difficulter agnoscitur. Cæterum hæc lingua non secus atque linguæ aliæ inflexiones sive declinationes suas habet, item comparationes, & variationes temporum modorumque. Res fortassis erit non ingrata plane, si nonnulla hic exhibeantur exempla, è quibus linguæ hujus indoles nonnihil innotescat. Dabo autem primo nomen per casus suos inclinatum cum declinatione Finnonica ejusdem nominis, ut ex collatione utriusque similitudo vel dissimilitudo linguæ utriusque cognoscatur. Nomen erit *Immel*, sicut quidem Lappones Tornenses efferunt (alii enim *Jubmel* dicunt) quod Finnonice est *Jumala*, & significat Deum.

Singularis.

	Lapp.	Finn.
N.	Immel.	Jumala.
G.	Immele.	Jumalan.
D.	Immela.	Jumalalle.
A.	Immel.	Jumalaa.
V.	ô Immel.	ô Jumala.
A.	Immelist.	Jumalasta.

Pluralis.

N.	Immeleck.	Jumalat.
G.	Immeliig.	Jumalden.
D.	Immelvvoth.	Jumalille.
A.	Immeliidh.	Jumalat.
V.	ô Immæleck.	ô Jumalat.
A.	Immæliie.	Jumalilda.

Ad-

Addam nunc & nomen aliud, similiter per casus flexum suos, ut res fiat clarior. Nomen esto *Olmai*, quod designat virum.

Singularis.		Pluralis.	
N.	*Olmai.*	N.	*Olmack.*
G.	*Olma.*	G.	*Olmaig.*
D.	*Olmas.*	D.	*Olmaid.*
A.	*Olma.*	A.	*Olmaig.*
V.	ô *Olmai.*	V.	ô *Olmack.*
A.	*Olmast.*	A.	*Olmaija.*

Et hoc modo res se habet in nominibus cæteris.

Adjectiva comparantur quoque suis terminationibus. Ut,

Stoure, magnus. *Stourapo*, major. *Stouramus*, maximus.
Enack, multum. *enapo*, plus. *enamus*, plurimum.
Vtze, parum. *utzapo*, minus. *utzamus*, minimum.

Exit Comparativus fere in syllabam *po*, Superlativus in *mus*.

Habent & articulos suos, sed eos rarius nominibus præfigunt, uti fit & in linguis aliis.

Masculini & Feminini generis terminationis est ejusdem, in neutro differt. Nam *tott*, & *hic* & *hæc* significat, *tovvt* vero *hoc*.

Idem Pronomina, ut *mun* est ego, *tun*, tu, *sun* ille, *mii* nos, *sii* vos, *tack* illi.

Finnones pro his usurpant *minæ*, *sinæ*, *han*, & in plurali, *me*, *te*, *he*.

Verba pariter inflexiones suas habent suis in temporibus. Exempli gratia, verbum *amo* sic inflectitur in Indicativo Præsenti.

Singularis.

Mun pvvorastam.	Amo.
Tum pvvorastack.	Amas.
Sun pvvorasta.	Amat.

Pluralis.

Mii Pvvorastop.	Amamus.
Sii Pvvorost.	Amatis.
Tack Pvvrost.	Amant.

ad hunc modum flecti & alia verba solent, ut:

Singularis, *mun læm*, sum, *tun læck*, es, *sun lia*, est.

Pluralis, *mii læp*, sumus, *sii læ*, estis, *tack læ*, sunt.

Sed hæc satis esse possunt ad intelligendam linguæ Lapponicæ naturam indolemque, quantum spectat institutum nostrum, nec enim Grammaticam, sed descriptionem dare constituimus. Solent autem Lappones, in lingua sua uti genere sermonis aut pronunciationis singulari, quod nullis litteris vel elementis sat signari exprimive potest. Omnia enim verba plenis efferunt buccis, ut vocales audiantur clarissime, cæteræ litteræ natent velut in liquore, syllabas quoque ultimas nominum præsertim absorbent. Ipsi litteras habent nullas, neque habuerunt, neque magis hac in parte valent, quam majores ipsorum, Finnones. Nam Kalendaria, quibus consueverunt uti, non sunt alia, quam prisca Suetica, litteris notata runicis, nec nota ipsis ante, vel recepta, quam venissent in consortium Suecorum, ac ab ipsis observare dies festos didicissent. Observat quidem Johannes Buræus, relatum sibi à fide dignis, quod reperti quondam fuerint, ac fortassis etiam nunc reperiantur in Lapponia cippi lapidesque litteris inscriptæ runicis. Verum si reperti sunt, id non ostendit tamen, Lappones olim litteris istis usos, quia eas nesciunt Finnones, unde provenerunt, nesciunt ipsi Lappones, ac ne fando quidem ullas literarum, quarumcunqe formas in usu fuisse ullo tempore cognoverunt. Verum potius eo venisse Suecos vetustioribus temporibus, vel armis pererrasse, vel alias tenuisse ipsas. Hodie sicut Finnones, ita ipsi litteris utuntur Latinis, qualiter formare Sueci Germanive ipsas, in expressionem sermonis popularis consueverunt. Quanquam pauci sint ex iis, qui legere ipsas sciant, pingere vero aut scribere, paucissimi, neque alii, quam qui è Schola prodiere. Cæterum cum Linguæ hujus usus nusquam sit receptus, nisi inter solos Lapponas, præter ipsos fere nemo est, qui addiscere ipsam cupiat quæratve. Hinc si quando eis est negocium cum aliis, nec ipsi linguam teneant eorum, quod tamen fit non admodum frequenter, in subsidium vocare interpretes solent, quorum proper hanc ipsam causam, qui pauci linguam ipsorum addi-

addiscunt, numerus est ubique satis magnus, sicut alibi jam dixi. Loquuntur autem interpretes illi parum nitide linguas alias, Finnonica excepta. Id quod fit & cæteris Lapponibus, cum ægre addiscant pronunciationem aliarum linguarum, & sæpe unam cum altera permisceant. Qua de re & Samuel Rheen: *Lappones qui commercia exercent simul in Norvagia, & in finibus ejus habitant, linguam Norvagicam cum Suetica permiscent, cum loquendum est. Exempli gratia, jegh kiæmi, pro jag kom, jeg gaong, pro jag gaor. Sic pro hustro, dicunt koona, pro min mysa, mitt hofvvud &c. Sed de lingua Lapponum hæc possunt esse satis.*

CAP. XVI.

De Lapponum Domiciliis.

POst publicam, de qua huc usque actum, progredimur ad vitam privatam. Videmur autem considerare in ea posse primum res, quarum copia præsentiave opus habent; deinde negotia, in quibus occupantur, postremo quietem otiumve, quibus sese solent oblectare. Res vel submovent incommoda malaq; vel subministrant bona. Prioris generis sunt domicilia & vestes; posterioris cibus & potus. Initium è domiciliis faciemus. Quanquam Lappones domicilia non habeant, qualia vulgo alii Septentrionis populi, ut qui priscis temporibus Sueti fuerint incertis errare sedibus, & nunc hic nunc alibi temporarium solummodo tugurium extruere. Herberstenius in Moschovia sua de ipsis: *Nusquam certas sedes habent, sed absumptis uno loco feris ac piscibus, alio migrant.* Zieglerus; *Mansiones sæpe transferunt.* Damianus à Goës: *Nec domus iis alicui usui sunt, quippe sæpius hinc inde migrant.* Sed hanc quidem per omnem regionem vagandi licentiam peculiari edicto coërcuit Rex Carolus Nonus, singulisque familiis suum & peculiare assignari fecit territorium, anno M. DC. II. Edicti ejus formulam quia longior est, Latinis verbis solum apponam. *Consi-*

gnentur primum, quod in qualibet Lappmarkia sint paludes, fluvii, lacus, item, qui sint, qui ex eis ad hunc diem cœperint utilitatem, quæ sint nomina singulorum. Deinde conferatur numerus familiarum cum paludibus & fluviis, & pro eo dividantur, ne una familia paludes, lacusve plures insideat, quam ut in usus suos commode possit vertere. Ad hunc modum divisa qualibet Lappmarkia negotium dabitur viris bonis probisque, qui familiis singulis suas assignent partes citra gratiam odiumve. Nec permissum sit ulli Lapponum errare per totam markiam suo arbitratu, sicut ad hunc diem factum est. Ex edicti hujus tempore cœperunt Lappones sua certaque habere spatia, familiis suis alendis sufficientia, sic ut neutri fas esset ingredi partem alterius, aut pro arbitrio, quo vellet concedere. Neque tamen illa sedium de loco uno in alium transferendarum consuetudo penitus sublata est, verum manet hodieque, sed fere intra limites spacii, quod cuilibet assignatum. Hinc Andreas Buræus, cujus descriptio confecta est, post edictum superius. *Certam mansionem non habent, sed ut fert commoditas piscationis & venationis per aliquod tempus apud lacum, flumen, sylvam, vel montem aliquem commorantur, exactisque itidem aliquot vel septimanis, vel diebus, habitationem alio ad locum commodiorem transferunt.* Et Samuel Rheen hodiernus scriptor; *Lapperna boo eller vvistas icke pao ett rum eller stælle, uthan flyttia ifraon thet ena rummet till det andra.* Hoc est: *Lappones non in uno loco fixam habent commorationem, sed ab uno migrant in alium.* Causa hujus incertitudinis & continuæ migrationis est non alia, quam ratio querendi victus. Nam cum Lappones se alant ex rangiferis, vel ex piscibus, & feris, dare operam coguntur & illi, ut sufficiens semper rangiferis suis habent pabulum, & hi, ut iis semper locis pisces ferasque captent, ubi copia est earum, nec tamen eam copiam exhauriant. Non autem unus idemque locus semper sufficit his omnibus. Et hoc est, quod Buræus ajebat, *ut fert commoditas piscationis & venationis, per aliquod tempus, apud lacum, flumen, sylvam, vel montem aliquem commorantur.* Commoditas ista non est semper omnibus in locis, pisces abun-

dant fere, cum prolis gignendæ causa congregantur. Id vero ab his isto, ab aliis alio fit tempore. Sed & hoc genus est in isto, aliud in alio lacu, ut qui huic venationi student non possint uno semper loco subsistere. Pari modo res se habet cum pabulo rangiferorum. Ideo Samuel Rheen: *The flyttia antingen, till at bekomma beet och fœdo fœr sina reenar, som the till een stoor mykenheet hafvva, eller och fœr fiskeleeken skull. Tyden tiden fisken Leeker i den eller den siœn, eller ælfvven, flyttier Lappen medh sitt huus och boning.* Hoc est: *Migrationes faciunt, vel ut Rangiferis suis quærant pabulum & victum, vel ut piscari queant. Eo enim tempore, quo pisces operantur veneri, vel in hoc, vel in isto lacu, fluviove, Lappo migrationem facit, cum domo familiaque sua.* Fit autem hæc migratio non eo modo, ut omnino deserant priora loca, nec ad illa unquam revertantur, sed in circulum quodammodo, idque quotannis, ut elapso anno, singula territorii sibi attributi spacia semel saltem recolant. Idcirco Samuel Rheen: *Lapperne reesa af och an, upp i fiællen, och aoter utfœr i skogarne, sœkiandes beet fœr sina reenar.* Hoc est: *Lappones abeunt redeuntque ad montes, & inde rursum in sylvas, victum quærentes rangiferis suis.* Dicit abire & redire denuo, ad priores nempe sedes suas, atque sic ambulare veluti in circulum, renato videlicet pabulo, quod superiori tempore fuit absumptum. Ita quidem Lappones montani; At vero sylvestres non modo semel, sed frequenter sæpiusque in anno ad priores mansiones suas revertuntur. Unde Samuel Rheen, ubi agit de tuguriis ipsorum ad littora fluminum, vel lacuum erectis: *diit dhee fliittia aotskillige aohrsens tiider.* Hoc est: *Eo migrant pluribus diversisque anni temporibus.* Non uno solum, sed diversis temporibus, quotiens videlicet spes capiendorum piscium, avium, ferarum eos potest invitare. Solent autem suas hasce migrationes ita instituere, ut qui piscationi student, iis semper apud hos illosve degant lacus temporibus, quibus sui cujusque pisces veneris causa copiosissime congregantur. Qui vero pascunt Rangiferos, hyberno tempore sint in sylvis, æstivo adscendant versus montes Norvagiæ.

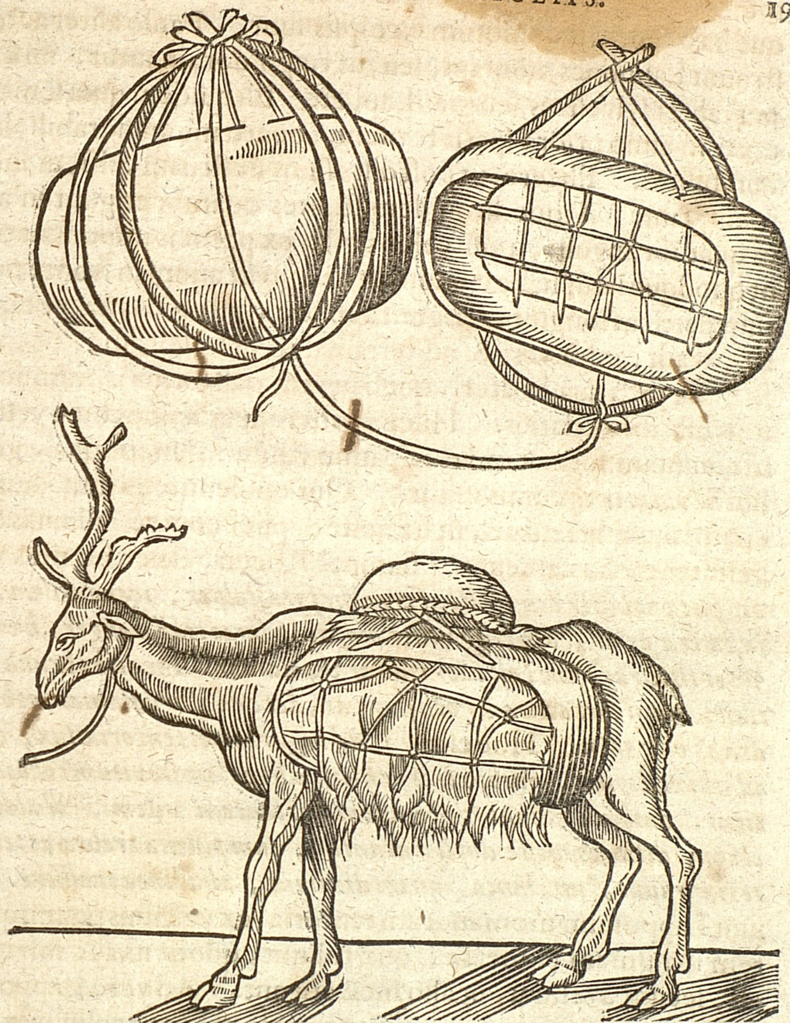
Verba

Verba Samuelis Rheen ſunt longiora, itaque Latine verſa tantum apponam. *Tempore hyberno in jugis montium non poſſunt verſari, propter tempeſtates & magnitudinem nivium, cum præſertim ligna ibi nulla habeant. Iccirco illo tempore deſcendunt inde ad ſylvas, montibus vicinas, ubi rangiferos ſuos inter nives altiores facilius junctos poſſunt continere, & ſic uno fere in loco, à feſto Nativitatis Chriſti, ad feſtum Annunciationis Mariæ ſubſiſtunt. At vero poſtquam nives incipiunt ſolvi, migrationem inde faciunt, magis magisque verſus montes, quorum in vicinia degunt, ne rangiferis evagandi licentia detur, usque ad feſtum Sancti Erici. Quo tempore fere quia femellæ rangiferorum partus ſuos edunt, ideo ſubſiſtunt uno in loco ad feſtum Sancti Iohannis ſive medium æſtatis. Poſt cum in montibus vallibusque interjectis, gramen provenit copioſius, cum herbis variis, longius longiusque procedunt, quidam in ipſa montium editiſſimorum juga, quo rangiferi à muſcis ſeu culicibus minus infeſtentur. In quibus montibus huc illudque migrant usque ad feſtum Sancti Bartholomæi. Poſt incipiunt paulatim reverti ad ſylvas, donec circa feſtum Nativitatis eo veniant, unde fuerunt digreſſi.* Atque hæ migrationes Lapponum, cauſſæque, cur in uno loco commorari nequeant, tempora quoque, quibus hic illicque conſueverint verſari. Solent autem hæ migrationes aliquando fieri ad ſpatium non minutum, ſed bene longum, & milliarium multarum. Idem: *Somblige Lappar flyttia af och till in till tiugu miiler, och dær æfvver.* Hoc eſt: *Quidam Lappones abeunt redeuntque ad viginti usque milliaria, & longius.* Et quia pars in montibus, pars ad lacus fluminaque inter arbores, præſertim pinos degere conſueverunt, inde ſua certaque ipſis ſunt impoſita vocabula, & illi quidem dicti *Fiæll Lapper*, quia verſantur in montibus Norvagiæ vicinis, qui vocantur *fiæll*, hi vero *Graan Lapper*, quia verſantur inter pinos arbores, quæ dicuntur *graan*, apud Suecos & Norvagos. Samuel Reen. *Somblige Lappar kallas fiæl Lapper, af orſaak, at the mehrendels vviſtas och boo i fiællen; och ſomblige Kallas graan lapper, der fære, att the lefvva och vviſtas i skogen, och vvid ſtora ſiægar och ælfvver, ſækiandes der ſin fœdo med fiikiande, jagande och skiutande.* Hoc eſt: *Lappones nonnulli nominantur fiæll Lapper,*

par, *quia plurimum versantur habitantque in fiællen* (*id est montibus Norvagicis*) *nonnulli granlappar*, *quia vivunt versanturque in sylvis juxta lacus magnos & fluvios*, *ibique victum sibi quærunt per piscationes*, *venationes*, *& aucupia.* Cæterum migrationes hæ instituuntur aliter æstivo, aliter hyberno tempore. Nam hyberno quidem tempore utuntur trahis suis, de quibus dicam alio loco, æstivo autem incedunt pedibus, res imponunt rangiferorum quibusdam veluti clitellis. Johannes Tornæus: *Itinera & profectiones hyeme faciunt usu rangiferorum*, *quibus unicum tantum collare cervici adaptant*, *vehiculo subtus*, *inter crura posteriora alligato &c. Æstate itinera ambulando conficiunt*, *sarcinas tantum*, *clitellas & infantes rangiferis imponentes.* Utriusque hujus rei meminit & Samuel Rheen his verbis. *The uppryckia sina tiæll*, *och them om vvintren i een ackia insvvepa*, *læggia dær till mæd alla sina huusgerad i aockiar*, *och fœra them frao thet ena rummet*, *till thet andra.* Hoc est; *Tentoriola sua tollunt*, *hybernoque tempore componunt in traha colligata*, *una cum supellectile in trahis aliis*, *& sic ista devehunt ab uno loco in alium.* Hæc ratio hyberno tempore usitata, æstivo vero ista. *Om sommaren kliifvvia the desse saaker pao reenarne sao ledes*, *att the hafvva tvvænne træ*, *them the binda kimg om reen*, *leggiandes pao desz ryggeen hoop Klæder*, *dæt dhe kalla Tobbis*, *at rygen icke mao færderfvvas och skafvvas*, *ther pao binda the*, *hvvad hælst the pao reenare klifvvia vvilia i kiisor inlagt.* Hoc est: *Æstate vero res easdem imponunt clitellis rangiferorum tali modo*; *ligna habent duo*, *quæ religant circum rangiferum*, *repositis in tergo ejus vestibus*, *id quod Tobbis vocant*, *ne lædatur aut rumpatur*, *superne defìnciunt*, *quicquid imponere rangiferis volunt arculis inclusum.* Ligna ista duo, quæ hic memorat, sunt nonnihil lata, sed tenuia, ut possint flecti, ex abiete, ex qua vulgo capsulæ parantur. Ea ligna singula in capitibus junguntur, inserto unius quasi modo, alterius ad id facto foramini, ut quodlibet circularem habeat formam, atque qua junguntur ita, ea parte suspenduntur in tergo rangiferi, unum à dextra, alterum à sinistra parte, imo lignorum fune colliguntur, sub ipsius ventre, sic ut hæc ligna presse adhæreant rangifero. Arculæ ob-

longe rotundæ ſunt ex ſimili ligno in orbem flexo, ad modum calpſarum aut tympanorum militarium, niſi quod figura ſint oblonga, ſicut dixi. Has arculas in imo claudunt virgis betulinis, craticulatim adtextis, in ſummo loris aut faſciis laneis, quas ſolvunt, quotiens quid eſt vel inſerendum, vel eximendum, atq; ne quid vel excidat, corticibus betulinis, veſtibus, aut pellibus, omnia involvunt. Has arculas loris aut funibus religant, ad capita prædictorum lignorum, ſic ut utrinque dependeant à latere rangiferi, ſumma parte exterius, ima interius ad ventrem rangiferi obverſa, ſpecies totius rei eſt ejusmodi.

Atque hæc eſt ratio, qua onerant rangiferos, non modo in utenſilibus & ſupellectile, ſed & infantibus, qui ambulare nequeunt, tranſportandis. Nam cum ipſis cunis infantem ſic ſuſpenſum à latere rangiferi vehunt, qua de re & in ſequentibus dicam. Servant autem in hac rerum ſuarum deportatione, certum ordinem, quem nemo temere immutat. Initio ambulat ipſe paterfamilias, poſt ſe habens aliquot rangiferos prædicto modo oneratos, ſequitur deinde uxor ejus pari modo. Poſt quicquid habent rangiferorum in gregem collectum, agentibus ante ſe liberis aut famulis eum gregem. Agmen claudit is, cui transportatio tympani eſt commiſſa. Ita Samuel Reen. *Fræmſt gaor huusbonden, och hafvver naogra Rheenar och laſſ, them han leeder efter ſig, ther næſt kommer hans huſtro, færandes och naogra laſſ, ſedan fælier heela reenhiorden, thæm deras barn och legofolck ſkola ſachta fær ſig drifvva, och æffterſt kommer den ſom fœrer trumman.* Hoc eſt: *Principio ambulat paterfamilias, cum quibusdam rangiferis oneratis cum ſarcinis, quos poſt ſe ducit. Poſt venit uxor ejus, quæ ſimiliter poſt ſe ducit partem ſarcinarum, tum ſequitur grex omnis rangiferorum, quem liberi & famuli moderate cogunt. Vltimo loco venit is qui ducit tympanum.* Solent autem hos rhenones ſeu rangiferos clitellarios cum ſarcinis ducere, non plures ſimul junctos, verum alium poſt alium, longa ſerie, ſic ut unus fune religatus ſit ad clitellas alterius antecedente homine Lappone, ac primum poſt ſe trahere, fune ad collum religato. Atq; ita quidē ambulando pergunt, donec ad idoneum pervenerint

nerint locum, ubi per dies aliquot aut hebdomadas constituerunt commorari. Quo cum ventum est, tentoria seu tuguria sua figunt. Samuel Rheen : *Tao the nu komma till thet rum ther the vvillia aoter versera, up slao the igen sin tiæl.* Hoc est: *Quando ad eum venerunt locum, in quo denuo versari volunt, tentoria sua excitant.* Atque

que hæc tentoria domorum vice ipsis sunt. Paulo aliter autem ea struunt Lappones montani, seu, ut vulgo nominantur, illi fiællapper, aliter sylvestres, seu gran Lapper. Illi quidem quia semel duntaxat in anno priora spatia revisunt, opere minus durabili, hi vero durabiliori. Illi fere, ut post discessum destruant, hi, ut loco suo relinquant. Atque illi quidem stipites quatuor erigunt in altum, in quatuor angulis, post velut tigilla ex perticis imponunt tria, sic ut quodque latus habeat unum, & à tergo sit unum in fronte nullum, tum perticas longiores erigunt applicatas ad tigilla ista, ut supra pene coëant, infra vero & ad terram distent longissime, species tota sit instar tecti quadrilateri, quod pyramidali forma in summo angustius est, in imo latius. Hisce perticis deinde injiciunt vestem ad id consutam formatamve ex panno vilissimo laneo, quale genus alibi *Waldmar* diximus vocari. Qui opulentiores sunt, huic vesti etiam injiciunt lineam, ut sic veste duplici contecti pluvias & tempestates melius arceant. Samuel Rheen describit istis verbis: *Till sine pauluner och tiællhafvva the fyra stolpar, igenom hvvilka the fæsta træ aosar, och lægga ther omkring smao tiællstænger, hvvar æfvver the draga sine tælt eller tiæll af vvaldmar. The riika bruka dubbla tiæll, nær stoort ovvæder och slagg ær, det ena af vvaldmar, och det andra af blaggarn.* Hoc est: *Ad tuguria vel tentoria sua, quatuor adhibent stipites, quibus tres firmant asseres, in ambitum collocant perticas, quibus induunt vestem tentorii laneam vilem, Waldmar dictam; ditiores veste duplici utuntur, cum pluviæ crebræ ac tempestates ingruunt, una lanea, quam diximus, alia linea crassiore.* Hæc sunt Lapponum montanorum tentoria, ex vestibus pannisque partem maximam confecta, quæ tollunt, quotiens alio migrandum est, secum avehunt, ut alio loco erigant. Ad vero Lappones sylvestres, sive graan Lapper sua tuguriola ædificant aliqui ex tabulis ligneis, aliqui ex stipitibus sex superne coëuntibus in Conum, quibus deinde injiciunt vel ramos ex abiete aut pinea, vel cortices harum arborum, vel cespites excissos. De corticibus jam pridem testatus est & Herberstenius. *Tuguriola* inquit, *sua corticibus arborum tegunt.* Andreas Buræus cortices eos facit betulinos. *Pro*

domibus

domibus ex betulæ arboris corticibus consutis utuntur tentoriis. Idem docet Olaus Petri, simul addit, solere cortices eos diu coquere, ut fiant lenti ac tractabiles. *Corticibus betulæ ad lentitudinem coctu, vel diu coquendo redactis tegunt.* Olaus Magnus lib. 4. cap. 3. addit coria. *Pro domibus*, inquit, *habent tentoria, vel ex induratis animalium coriis, vel arborum corticibus* (sic mallem, quam *codicibus*, ut est in editis) cooperta. Atque hoc est genus, quod vidit Lomenius Comes, & descripsit hisce verbis in Itinerario suo. *Tentoria ex perticis & corticibus constantur.* Quod differt à priori, quia raro tegitur vestimentis, nec quadratum est, sed sexangulum. Samuel Rheen describit ita. *Graanlappar bruka kottor af bræder, med sex Wæggiar, somblige bruuka sine kottor af graanriis, eller tallriis, somblige af graanbark, och somblige af Torf.* Hoc est: *Lappones sylvestres tuguria sua faciunt ex tabulis ligneis, cum parietibus sex, quidam ad ea adhibent ramos abietinos, vel pineos, quidam cortices abietinos, quidam quoque cespites.* Wexionius numerum laterum auget binario, & octagona facit, præsertim Lapponum Kimensium. *Tentoria*, inquit, *ex asseribus, octagona sunt, inferius latiora, quinque circiter ulnas alta.* Idem prodit Olaus Petri de Lapponibus Pitensibus. *Ubi divertendi commoditas diuturnior, octangularia in ulnæ altitudinem tentorii jaciunt fundamenta.* Atque hæc tuguria non destruunt, tolluntve, quando migrant alio, sed relinquunt loco suo, ut eo reversi, usurpent denuo, injectis tantum ramis aliquibus, aut corticibus, aut cespitibus, ubi forte nudata interea fuere. Unde Samuel Rheen. *Och desse deras kottor stao vvid sioer och elfvver, ther the bruka sit fiskerii och iagande.* Hoc est: *Hæc ipsorum tuguria stant fixa juxta lacus fluminave, ubi piscationes vel venationes suas exercent.* Præter duo hæc tuguriorum genera recenset aliud Olaus Magnus istis verbis l. IV. c. II. *Pars eorum in arboribus quadrato ordine crescentibus domos collocant, ne denso nivium casu in campestribus suffocentur, aut à bestiis famelicis insuperabili agmine congredientibus devorentur.* Quis sit ille ordo quadratus arborum, non satis intelligo. Suspicor hoc velle, solere super arbores quatuor, ita natas, ut in quolibet domicilii quadrati futuri latere singulæ

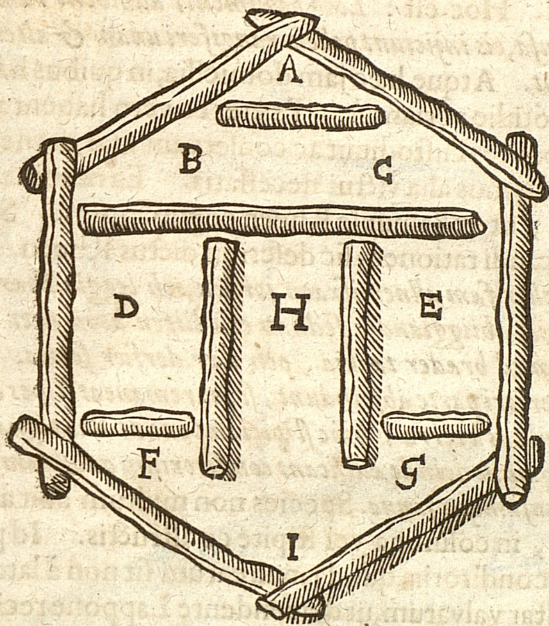
gulæ fulcrum præbere possint, cui innitatur, velut basi aut columnæ, tuguria sua extruere. Sed hoc quidem genus nobis incompertum est. Fennos habitare *in aliquo ramorum nexu* scribit Tacitus, quod fortassis nostro præbuit occasionem ista memorandi. Nam & genus quartum non aliunde, quam ex Zieglero videtur habuisse. Scripserat Ziegl{e}rus, *amaxobii sunt*, inde Olaus Magnus: *Gens hæc in tentoriis, vel carris moratur.* Scilicet amaxobii, quantum attinet ad vocem, illi, qui in plaustris, atque carris vivunt, tales ergo Lappones Olaus credidit sermone Ziegleri inductus. At hoc prorsus falsum est. Carri, plaustra, & id genus penitus incognita Lapponibus. Et qui possent usurpare in lubrica glacie, & nivibus altissimis; Neque tali sensu amaxobios Zieglerus appellavit. Sed quia incertis vagentur sedibus instar amaxobiorum, quæ gens est notissima Scytarum. Ideo præcedit proxime apud ipsum: *tabernacula quasi Castrensia, mansionesque sæpe transferunt.* Manent ergo tantum duo illa domiciliorum genera, quæ prædixi. Nam & quintum genus de quo Paulus Jovius, vel est subitaneum, vel illis tantum usitatum, qui sunt sub imperio Moschovitarum. *Gentis cubilia*, inquit, *cavernulæ, siccatis repletæ foliis, cavique arborum stipites, quos vel intromissa flamma, vel ipsa vetustas inducta carie fabricavit.* Cæterum in utroque illo genere sic omnia sunt constituta, ut primum quodlibet tugurium duas habeat januas, unam à fronte, alteram à tergo. Illam majorem, quotidianam, omniumq; & ad quæcunque negocia concessam usibus; hanc minorem, & per quam exire vel intrare nulli fas sit fœminæ. Samuel Rheen. *Pao bemælte sina kottor hafvva the een vvanlig dœr, ther igenom the ingao, men backfœr kottorna hafvva the een liten dœr, ther igenom the inkasta theras matvvaror, serdeles thet the faonge af skogen, saosom foglar och vvildbrao, eller af siœgar, saosom ær allehanda fiske. Detta mao icke inbæras igenom then rætta dœren, uthan thet skall inkastas igenom baakdœren.* Hoc est: *In his tuguriis suis duas habent januas, unam, usitatam, per quam solent intrare, aliam à tergo tugurii minutam, per quam conjiciunt in tugurium res ad victum pertinentes, præsertim venatione captas in sylvis, ut aves, & carnes ferarum, vel in*

lacubus, ut genus omne piscium. Has per communem januam inferri nefas est, sed per posticam conjicienda in tugurium. Habes hic januam duplicem, cum utriusque usu, præsertim eius, quæ à tergo est. Per eam enim præda venatione capta conjicitur à viro ex venatione reverso in tugurium. Per hanc exire nulli fas est fœminæ, quia, sicut aliás jam dixi, prohibitum mulieribus venire ad tergum tugurii. Cujus rei partim eam puto esse causam, quæ allata in superioribus, quod ab ea parte Thorum suum habeant, & sacrificia ei faciant; partim illam, quod occursum fœminæ vel præsentiam inauspicatam putent operam venationibus daturo. Quo videtur referendum, quod habet de hac janua Zieglerus. *Nefas est mulierem exire tabernaculum janua, qua vir eo die est ad venationem profectus.* Non de alia hoc intelligendum janua, quam quæ est à tergo tabernaculi, cujus usus non illa solum die, sed perpetuo mulieribus est interdictus. Wexionius hac de re sic habet: *Janua parva est, sponte relabendo claudens, cui è regione fenestra lumen admittens, per quam ex venatione reduces primum irrepunt, frustum carnis rhenanæ secum trahentes. In conclavi, quod intra fenestram in casa est, tres ulnas longo, unam lato, quo feminis introire nefas, vestem venatoriam deponit.* Quæ Samueli Rheen *janua minuta*, ea Wexionio *fenestra* est, admittens lumen, quia fere patet. Ostendit autem & ipse, virum venatorem, per hanc redire in tugurium, neque ad eam appropinquare concessum fœminis esse, quoniam ibi habeat maritus vestem venatoriam, & cæteram ad venationem pertinentia. Ipse *conclave* vocat, sed ejusmodi conclavia, clausa suis parietibus, & quæ arcere alios & excludere aditu possint; Lapponum tuguria quidem habent nulla, tantum spatium est certum definitum per nonnullos caudices ligneos, tanquam limites. Id quod secundum est, de quo dicendum. Tugurii totius pavimentum sive area sic destinguitur, ut in medio quidem habeant focum munitum lapidibus in ambitum. Wexionius: *Focus in medio per tectum semper patens exhalat.* Samuel Rheen: *Mitt i Kotten hafwa the eld, som mæst altid brinner, undantagandes mitt i natten, och att elden icke mao giæra skada, leggia the rund om kring eldstaden, steenar.*

nar. Hoc est: *In medio tugurii habent ignem, perpetuo fere ardentem, excepto mediæ noctis tempore, ac ne afferat damnum aliquod, lapides deponunt circa focum in ambitum.* Post focum, versus tergum tugurii, tria reponunt tigna, seu tres caudices, quibus illud spatium, de quo supra dictum, definitur. In hujus spatii medio, janua est minuta, viris solis intrare concessa, quam appellant *posse*, ei opposita est janua communis, quam appellant *ox*, spatium ipsum eis definitum caudicibus vocant *lops*. Hoc proprium est virorum, neque fas est ulli fœminæ transgressis tribus illis caudicibus id intrare. Samuel Rheen. *Kring om Kittilen leggia the tree smao stockar, ther pao the sœnder hugga Kioet, fisk, och annat hvvad the sigh till fœdo till reeda vvilia. Bemælthe rum Kalla the posse, æfvver hvvilka ingaqvvin nors persooner mao gao.* Hoc est: *Circa ahenum (pendentem supra ignem) tres reponunt stipites, super quos dividunt securi carnes, pisces, aliaque, quæ in cibum volunt parare. Id spatium vocant posse, super quod nulli fœminæ fas est ambulare.* Dicit quidem spatium vocari *posse*, verum spatii januam, sive valvas intelligit potissimum. Eæ propriæ sunt *posse*, spatium vero per se *Lops* appellatur. Solent autem januam communem fere ad Austrum habere, alteram ad Septentrionem. Olaus Petri, *januæ in tentoriis binæ ad Austrum altera, exitu communi destinata, altera ad Septentrionem.* Latera utrinque ac in illis spatia vocantur *Loide*. Hic cubilia sua habent, ab uno latere maritus cum uxore & liberis, ab altero huic opposito, famuli & ancillæ. Idem Scriptor. *I bemælte Kottor ligger alt huus folket, husbonden med sin hustro, och dœttrena pao den ena sidan om elden, drængier och pigor pao den andra sian.* Hoc est: *In his tuguriis, tota recumbit familia, paterfamilias cum uxore ac filiabus ab uno latere ignis, famuli & ancillæ ab altero latere.* Solas filias hic nominat, & in vicinia parentum ait cubare, credo, quod pro harum pudicitia majorem gerant curam, & ita in perpetuo conspectu suo velint versari, filiis interea degentibus cum famulis. Quæ vero spatia utrinque reliqua sunt ad januam, ea vocant *kitta*, & mulierum usibus habent destinata, quemadmodum & puerperæ in eo lectum suum habet paratum, quod est post januam communem, & qua

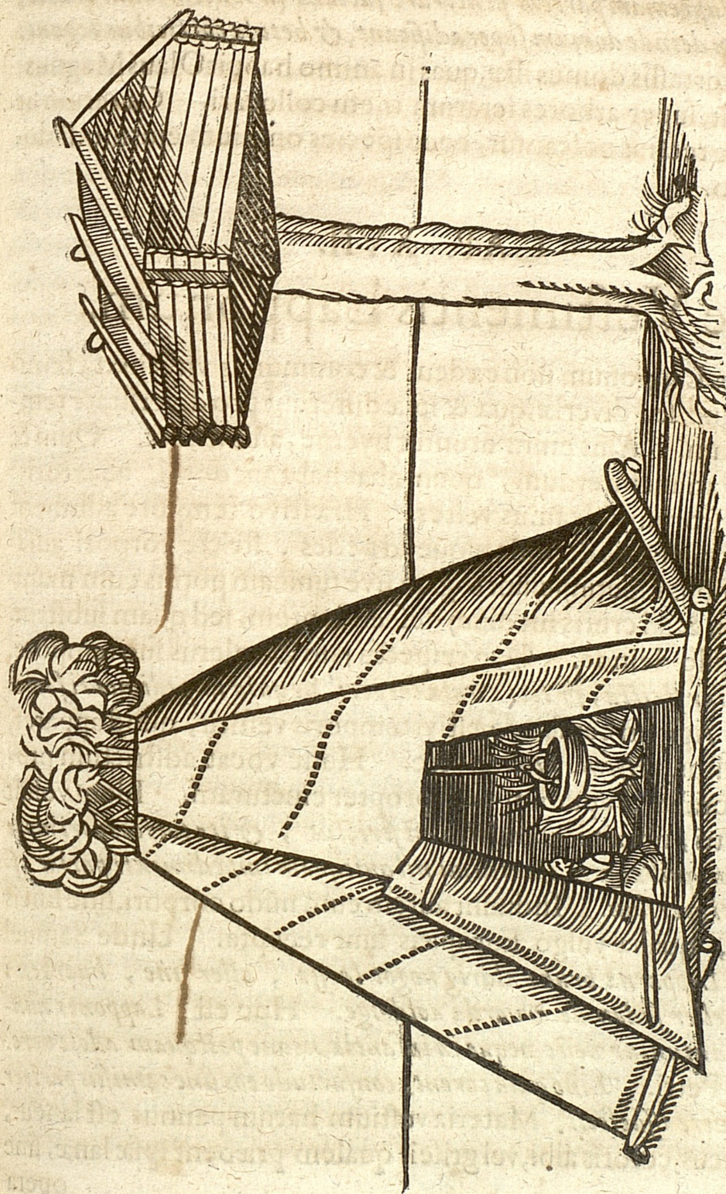
quo-

quotidie utuntur. Cæterum ut cuncta rectius intelligantur, ecce tibi areæ delineationem.

A. est janua minuta, quam appellant *Posse*. *B.* & *C.* vocatur *Lops*, ubi versantur viri, & instrumenta sua habent venatoria, cum aliis hujusmodi. *D.* & *E.* vocatur *Loide*, quorum alterum est proprium patrisfamilias, & uxoris ejus, alterum famulorum. *F.* & *G.* est *Kitta*, ubi fœminæ versantur. *H.* locus foci. *I.* Janua communis, quæ vocatur *ox*. Tres illi stipites, in quibus carnes scindunt, sunt duo illi ab *A* descendentes ad *I*, & tertius transversus, quo distinguit locum peculiarem virorum à cæteris, & in quo est *Posse*. Tertium quod notamus in tuguriis hisce est, quod eorum areas sternant ramis betulinis, ne ab aqua pluvia madefiant, neque alio utantur genere pavimenti. Ramis vero imponant pelles rangiferorum, in quibus cubent, sedeantve. Wexionius; iccirco

vocant *tentoria, mollibus ramis betulinnis, superstrata pelle rhenonis adornata.* Samuel Rheen: *Fær goef bruka the biærkriis, fær des renligheet skull, der pao Kasta the een reenhud, eller tvvao, pao hvvilka the liggia.* Hoc est: *Loco pavimenti adhibent ramos betulinos, munditiei causa, eis injiciunt pellem rangiferi unam & alteram, in quibus recumbant.* Atque hæc jam domicilia, in quibus habitant Lappones, ac quotidie versantur. Præter ea vero habent ædificia nonnulla, in quibus res custodiunt ac conservant suas, carnes præsertim, & pisces, & id genus alia victui necessaria. Ea nominare lingua sua solent *Nalla*, ut ex Samuele Rheen cognoscimus. Speciem eorum & ædificandi rationem sic describit dictus Rheen. *The afhugga ett træ, fiira eller fæm allner ifraon jorden, och leggia thær pao fiira stockar i kors viis, biiggiandes sedhan een liiten bood ther ofvvan pao, den the och med bræder tæckia, och dær derfær settia.* Hoc est: *Arborem superiori parte abscindunt, sic ut remaneat stipes altus quatuor aut quinque ulnas à terra, huic stipiti imponunt duo tigna, collocata decussatim, in quibus deinde ædificant conditorium quoddam, tectum tabulis ligneis, clausumque janua.* Species non multum abit à columbariis vulgaribus, in columna vel stipite constructis. Id peculiare habent hæc reconditoria, quod janua earum sit non à latere, sed in pavimento, instar valvarum, ut descendente Lappone recidat superne, ac sic clausa sint omnia. Ascendit autem scalis erectis, quas habet formatas ex uno caudice, in quo nonnulli excisi sunt velut gradus. Quare vero sic in alto collocant hæc reconditoria sua, ejus rei causam esse dicit Samuel Rheen, ursos & gulones, carnibus repositis insidiantes. *Ordsaken att the desse boder sao hægt ifraon jorden sættia, skier fær bioern och jærfen skull, huilke them offta omkull Kasta, och gioera stoor skada, och teras goda foertæra.* Hoc est: *Causa, ob quam tam alte supra terram collocent hæc reconditoria, ursi sunt & gulones, qui sæpe ea evertunt, damnoq; ipsos afficiunt magno, comesis omnibus ipsorum bonis.* Solent eodem fine stipitem ungere, quo vestigia enitentium ferarum eludat. Olaus Petri c. 26. ubi totas sic describit; *Abietem vel pinum, quam inveniunt maximam, excoriant, & lubricam pinguedine propria vel adscititia efficiunt, ut neque à muribus,*

neque à feris possit scandi. Quam deinde sex ulnis à radice amputant. Amputatæ supremam partem penetrare faciunt in crucem duas trabes, quibus totam deinde domum superædificant, & betulæ corticibus tegunt. Atque hæ fortassis domus illæ, quas in animo habuit Olaus Magnus, cum scripsit, super arbores ferarum metu collocari. Cæterum ut ista quoque rectius noscantur, ecce species omnium ejusmodi domiciliorum.

CAP. XVII.

De Vestimentis Lapponum.

VEstes Lapponum non eædem & communes viris juxta feminisque, sed diversæ, quæ & ipsæ differunt pro diversitate temporum. Aliis enim utuntur hyeme, aliis æstate. Quin & pro locis variant interdum, quum alias habeant domi, alias foris. Primum virorum videamus vestes. Hi æstivo tempore adhibent femoralia per crura demissa usque ad pedes, stricte corpori adjacentia, quibus superinjiciunt togam sive tunicam potius cum manicis, largam, & ad cruris medium descendentem, sed quam substringunt cingulo deinde. Quo respectu jam Zieglerus suo tempore. *Veste utuntur stricta, & toti aptata corpori, ne quid impedimenti faciat corpori.* Agit uti censeo de æstivi temporis vestitu, quod apparet, quia sequitur. *Hyeme utuntur* &c. Hunc vocat adstrictum propter femoralia, aptatum vero propter cincturam. Idem voluit Olaus Petri, ubi ait: *Amictus est strictus, & ita toti corpori more Sclavorum, quibus orti, aptatus, ut nil quicquam impedimenti pariat assuetis genti operibus.* Induunt autem eum nudo corpori, sine lineis indusiis, qualia vulgo Europæis sunt recepta. Unde Samuel Rheen: *Lapparna bruka aldrig nogot lærfft, eller line, huarken i barndom, eller sedan de vvarda aoldrige.* Hoc est: *Lappones nunquam linea utuntur veste, neque in infantia, neque postquam adolevere.* Et Olaus Petri. *Lino quia carent, consuetudo eos sine camisiis pariter omnes vivere assuefecit.* Materia vestium harum pannus est laneus, vilis, rusticus, coloris albi, vel grisei, qualem præbent ipsæ lanæ, sine

opera

opera tinctoris, qui vulgo *vvaldmar* nuncupatur. Dictus scriptor: *Manfolks Klæder æhro Kiortlar the fattige bruka them af vvaldmar.* Hoc est: *Vestes virorum sunt tunicæ, quas pauperes habent è panno, vvaldmar dicto.* Videtur idem voluisse Olaus Petri, quando scribit c. 15. *Liquido constat nobis hic viventibus, quotidie eos uti vestibus laneis in Suecia compactis, & à mercatoribus Bircarlis adventitiis materiam emere.* At vero ditiores pannum adhibent de lana pretiosiore, nec eum coloris ejusdem, sed alterius & alterius, modo viridis modo cærulei, creberrime vero rubri. Quare subdit. *Men the riike af graott, blaott, eller rædt klæde.* Hoc est: *At vero ditiores è panno griseo, cæruleo vel rubro.* Solum nigrum excipiunt, quem abominantur. Tornæus: *Svvart færga vvilja dhe intet draga.* Hoc est: *Colorem nigrum gestare detrectant.* Quanquam & ipsi aliquando genere utantur viliori, verum domi, atque cum in opere sordidiore occupantur. Foris vero elegantiæ sunt admodum Studiosi. Joh. Tornæus. *Vtuntur quoque vili panno, quod nobis appellatur vvaldmar, in vestem quotidianam, sed panno generoso omnis coloris adeo gaudent, ut quantum supellex patitur, ornatum vestemque festivalem, ex illo genere procurent.* Cingulo utuntur coriacio, sed quem opulentiores distinguunt bullis argenteis, pauperiores stanneis creberrimis. Samuel Rheen: *The bruka dagligen boelfverbælten om sig, som pao særdeles maner giorde æhro liika som stoora slæta knappar.* Hoc est: *Vtuntur quotidie cingulo argenteo circa se, peculiari facto ratione, instar planorum leviumque nodorum.* Nodos vocat bullas istas, quoniam nodorum instar prominent forma semirotunda. Huic cingulo adpendunt vaginam cum cultro, deinde peram forma quadrata paulo longiore, quam latiore, tum sacculum scorteum, & postremo thecam cum acubus & filo. Culter est, qualem vulgo emere in Norvagia solent, vagina è corio rangiferi, è latere filis stanneis consuto, & alias eisdem ornato, pendentibus in imo annulis aliquibus. Pera est & ipsa è corio rangiferi, sed pilis obsito, exterius additur corium aliud magnitudine totam æquans peram, quo injecto clauditur per tres nodulos, id corium panno vel rubro, vel alterius coloris est contectum, ornatum & ipsum filis

ſtanneis. In hac pera recondunt pyritem, quem habent plerumque non ex ſilice, ſed cryſtallo, ut oſtendam alibi, dein chalybem cum ſulphure, ad excitandum ignem, quocunque venerint, tum tabaccum, & ſi quæ habent alia generis minuti. Sacculus ſcorteus, & ipſe ex prædicti generis corio, parique modo cultus, forma oblonge rotunda, piri modo, in quo recondunt nummos, & pretioſiora alia. Plures hic appenſos habent annulos. Acuum theca generis eſt ſingularis. Pannum habent ſimplicem, figura quadrata, ſed cujus pars ſuperior multo ſit minor inferiori ſive baſi, referatque triangulum oblongum, ſuperne detruncatum. Hunc pannum à lateribus corio muniunt, ut ſit firmior, atque ſic in eo figunt acus & ejusmodi. Inſerunt autem eum thecæ ſimilis figuræ, ſuperne panno rubro, vel alterius coloris, item filis ſtanneis culto, attractu lori, quo in capite pannus iſte ſuſpenſus eſt à cingulo. Præter iſta de cingulo dependent catenulæ aurichalceæ, cum numero non exiguo annulorum orichalceorum. Has annulorum catenulas ſuſpenſas habent circa corpus totum, pera imponitur imo ventri circa pubem, cætera rejiciuntur ad latus. Atque hic veſtitus ornatusque corporis. Caput vulgo operiunt pileo ſine limbo, ditiores limbum addunt ex pelle. Olaus Petri c. 16. *ditiores ſaltem vulpina, caſtorea, mardurea pellibus capitia exornant.* Forma talis, quali vulgo dormientes in cubiculis habemus. Fit vel è panno rubri, vel alterius coloris, vel è pilis leporinis albis, nendo ductis primum in fila, dein contextis eo fere modo, ſicut tibialia noſtra ſolent, vel denique è pellibus avis, *Loom* vocati, ſuis adhuc plumis ornatis. Aliquando avem totum ſic aptatum habent, ut ſervato capite aliſque non indecorum præbeat tegmen capiti. Meminit jam Olaus Magnus. Lib. IV. c. 3. *Tegmenta capitum pro frequentiori uſu habent exuvia anſerum ſeu anatum ac gallorum, qui ut cætera volatilia ibidem reperiuntur innumerabili quantitate.* Loquitur de gallis hic, non gallinaceis, ſed urogallis, ſive tetraonibus, item anatibus, nam & has ſic accommodare conſueverunt. Effigiem exhibuit utcunque delineatam lib. XVII. c. 26. Manus muniunt chirothecis vulgari modo factis, pedes calceis ſui generis. Sunt hi

calcei de corio rangiferorum, pilis suis adhuc obsito, confecti toti, ea quoque parte, quæ pedis munit plantam, in qua id observant tamen, ut consuant ex partibus duabus, quarum una pilos versos habeat antrorsum, altera retrorsum, ne, si in unam tantum partem, ob lubricitatem minus firmum poni possit vestigium. Nec hæc pars, quam cæteræ, pluribus munitur coriis, ut fit in nostris calceis, sed simplex est forma rudior, cum uno foramine superne, ut pes possit inseri, à fronte rostrum est repandum, desinens in acumen. Suturas tamen colunt immisso brevi panno, rubri, vel alterius coloris. Cæterum hos calceos nudis induunt pedibus, eosque loro circa imum cruris ter quater ligato revinciunt. Ac ne laxi fluant, addunt intus fœni quidpiam, peculiariter ad hoc ab ipsis parati. Samuel Rheen. *I sine skoor bruka the inga strumper, utan allenast hoe. Ty the finna i Lapmarken ett laongt græs, huilket the kooka, och thet foervvara, att hafvva i sine skoor.* Hoc est: *In calceis non habent tibialia, sed fœnum. Reperiunt namq; in Lapponia genus graminis longioris, quod coquunt servantque, ut calceis immittant.* Venio ad vestitum alium non ita communem, sed ex caussâ certa usurpari solitum. Is est totus è corio contra morsus culicum paratus. De quo idem: *Am sommaren bruka the och Klæder af skin, baode mæn och quinnor, af huilka somblige Lappar affyra, och somblige afklippa haoren, dem the sedan bruka foer myggor skull, pao thet the ike skola kunna biita igiennom skinnet.* Hoc est: *In æstate utuntur quoque vestimentis e corio, viri juxta feminæque, cujus pilos pars per putrefactionem, pars forfice demunt. Ea deinde usurpant contra culices, quum per corium morsu nequeant penetrare.* At vero tempore hyberno viri femoralia habent è pellibus rangiferorum hirsutis, tunicas item, quas appellant *mudd.* Idem auctor: *Om vvinteren att foervvara sig foer kioelden bruka the ludna muddar. Manfolken bruka och byxor af Reenbælingar giorde.* Hoc est: *Hyeme ut se muniant contra frigora, muddas hirsutas adhibent, viri quoque usurpant femoralia è pellibus, quas pedibus Rangiferorum detrahunt.* Muddæ istæ non ejusdem omnes generis, quædam præstantiores, aliæ deteriores. Optimæ, quæ fiunt ex pellibus vitulorum rangiferino-

ferinorum, qui pilos primos post nativitatem mutarunt, non & teneriores, & delicatiores sunt, & colore nigriores. Samuel Rheen: *Pilos primos abjiciunt circa festum Iacobi, eorum loco succedunt pili nigri, ex quorum vitulorum eo tempore mactatorum pellibus fiunt tenerrimæ ac delicatissimæ muddæ.* Vel ut habet ipse: *Afhuilka kalfveskin som dao slachtas, gioras the grannaste och finaste muddar.* Pedes muniunt ocreis ex eodem pellium genere, similiter hirsutis, manus chirotecis sive manicis similibus, caput denique pileo, quo id totum cum parte humerorum tegunt, relicto foramine uno, per quod prospiciant: de quo Samuel Rheen. *Pao sitt hufvud bruka alle manfolken een hætta, then the draga oefvver hufvud foer koeld och uhrvvæder skull. In capite pileum habent viri largum, quem toti superinducunt capiti contra frigora & tempestates.* Solent autem omnia hæc vestimenta nudo corpori, sine subuculis indusiisve inducere. Unde Wexionius. *Vestis quotidiana pelliceum Lapponicum (en Lapmudd) nudo corpori applicatum, injectoque cingulo adstrictum, ad medium femur demittitur, femoralia ex eadem materia (pelle rhenonis) corpus exprimunt.* Solas ocreas manicasque replent fœno, de quo ante dixi. Samuel Rheen: *Saodant hoe bruka the och i sina hanskar, och sællan om vvinteren vvanter.* Hoc est: *Idem fœni genus inserunt & manicis suis, raroque tempore hyberno chirotecas è lana.* Atque hoc jam est, quod breviter de vestitu Lapponum ait Joh. Tornæus. *Vestes ex pellibus rangiferinis habent. Corium bestiæ* (rangiferi) *tunicam, cruralia, chirotecas, sandalia, calceos, & femoralia suppeditat, pilis extus semper versis, ut toto habitu videantur pilosi, haud secus, ac ipse feræ.* Sed & Ziegleri verba hinc intelligunrur, quando ita de hoc Lapponum vestitu tempore hyberno. *Hyeme utuntur veste pellibus integris phocarum sive ursorum, artificiose laboratis, eas nodo adstringunt supra caput, solique oculi patent, corpore reliquo toti contecti sunt, quasique in culeum insuti, nisi quod hæc, expressa per membra omnia, ad commoditatem, non ad pœnam laborata sit. Hinc puto temere creditum esse, quod sint corpore hirsuto instar brutorum, pars ita referentes ob ignorantiam, pars ob voluptatem, quam inde plerique capiunt, ut supra fidem rerum*

dicant omnia comperta sibi apud remotas terras. Recte ait, totos pellibus hirsutis contegi, nec sine ratione colligit, hinc natam fabulam de hominibus corpore toto pilosis. Quales tamen an prodiderint hac in parte terrarum aliqui, haud scio. At vero *Cyclopas*, & *qui unum in fronte habeant oculum*, invenio hic collocatos ab Adamo Bremense pari causa, ut existimo, & quia præter foramen in pileo, per quod prospectabant, nihil deprehendi poterat nudum, sed hirsuta omnia. Unde id foramen, oculum sunt interpretati. Quod autem pelles eas facit phocarum vel ursorum, minus probum est, cum hæ pelles neque adeo frequentes sint apud Lapponas, & usibus longe aliis destinentur. Cæterum has vestes quoque suo solent decorare modo, per appositas è panno rubro, vel alterius coloris plagulas, & expressos filis stanneis ductus varios in speciem stellularum, florum, & similium rerum, sicut loco alio diligentius ostendam. Venio ad vestitum fœminarum. Est & ille alius æstate, alius hyberno tempore. Æstate gerunt tunicas, pectus, brachia, corpus totum velantes, circa medium rugis nonnullis ad ima descendentibus instructas, quas tunicas appellant *volpi*. Samuel Rheen: *Quinfolks klæder æro ryngte kiortlar, them the kalla volpi.* Hoc est: *Vestes mulierum sunt tunicæ rugis plicatæ, quas appellant volpi.* Tunicas hasce nudo injiciunt corpori, quoniam non viris magis, quam fœminis interularum usus cognitus, imposuitque mire Lomenio Comiti, qui ei aliud persuasit. Lomenius sic habet. *Fœminis præter has pelles* (qualibet & viri utuntur, *muddar* dictis) *indusia, non linea quidem, sed ex nervis siccatis ejusmodi pecudum, quæ in filamenta arte deducunt & postea nent.* Omnia hæc sunt falsissima. Nervos quidem ducunt in fila, ut ostendam alibi, sed ex filis illis nullos pannos, nulla sibi indusia conficiunt, pelles tantum eis consuunt. Habent autem eas tunicas, viliores quidem è panno agresti, opulentiores è panno pretiosiore, sicuti & viri solent. Samuel Rheen: *The fattige bruka them af vvaldmar, the riicka af Klæde.* Hoc est: *Pauperes usurpant ex panno, vvaldmar dicto, divites è panno pretioso.* Olaus Petri: *Opulentiores optimo panno Anglico, rubro & purpureo satis ornatè sese amici-*

unt. Corpus medium & ipsæ ornant cingulo, sed quod nonnihil differt à cingulo virorum. Primum enim latum est admodum, & sæpe ad tres digitos. Idem. *Alle Lapquinfolk bruka teenbælter tree finger breda*. Hoc est: *Omnes fœminæ Lapponicæ usurpant cingula stannea, tres digitos lata*. Deinde ornatur non bullis, verum laminis integris digiti longitudine, vel majori, cælatis varia forma florum, avicularum, & similium. Has laminas suffixas habent in tænia coriacea unam prope alteram, ut eis cingulum totum sit opertum. Sunt porro eæ laminæ vulgo quidem è stanno, unde supra *stannea* cingula sunt vocata; ditiorum quarundam vero etiam ex argento. Ad hæc cingula suspendunt catenas plures orichalceas, & in harum una cultrum cum vagina, in alia vidulum seu marsupium in alia thecam cum aciculis, quibus addunt deinde numerum bene magnum annulorum orichalceorum. Habentque hæc suspensa non à latere, quod olim alibi receptum fuit fœminis, sed ante se in ventre. Supra dictus scriptor. *Widh samma bælten binda thee een hoop messingekiædior, them the hængia fram fœr sig, tær pao sitter kniif, naolhuus, pung och een stoor hoop ringar af messing fast bundna, som vvæl ær tillhoo pa ett lisspund till vvicht*. Hoc est: *Eo in cingulo suffigunt catenas multas orichalceas, quas habent ante se pendentes, & in iis cultrum, thecam acicularum, marsupium, & ingentem numerum annulorum orichalco firmata, ut pondus omnium æquet sæpe libras vulgares viginti*. Notabile profecto pondus, & cui quotidie circumferendo mireris sufficere. At ipsæ eo delectantur, imprimis annulorum numero, quorum concursantium strepitus eis est gratissimus, creduntque illo non parum commendari formam suam. Johannes Tornæus: *Annulos ex cupro & orichalco quamplurimos appendunt, qui ambulando aliasque mutuo conflictu tinnitum edunt. Est is sonus ipsis gratissimus, & indicium decoris*. Meminit verbo & Wexionius: *Fœminæ utuntur cingulo, annulis & catenis stanneis & orichalceis ornato*. Stanneas catenas sive annulos facit, quod vix puto reperiri. Vulgo certe omnes sunt ex orichalco, & nec durabiles ex stanno possunt esse, nec tinnitum edere. Habent alias peculiare ornamentum pectoris, quod vocant *Kracka*. Factum

est ex panno, rubri vel alterius coloris, ambitque primo collum palmæ latitudine, dein descendit in pectus ab utraque parte, desinitque sub papillis in mucronem. Hunc pannum in pectore præsertim nonnúnquam & in collo crebris destinguunt bullis, varia forma cælatis, cum appensis bracteolis mobilibus, ditiores ex argento, quandoque inaurato, minus opulentæ ex stanno. Samuel Rheen. *Alla Lapquinfolk hafva een kraga fram i broestet, den de kalla kracka, pao den samma hy the en hoop so elfvver mallior, somblige hviite, och somblige foer gylte, med hængande loefuthi hvilket ær theras ornat. The fattige, som icke sao foer moegne æhro, att the kunna raoda sig soelfvver-mallior kioepa, brucka i staden antingen teen, eller messings mallior.* Hoc est: *Omnes fœminæ Lapponicæ instar collaris habent in pectore, quod vocant kracka, in eo figunt magnum numerum bullarum seu orbiculorum argenteorum, vel sui coloris & nudorum, vel inauratorum, cum bracteolis dependentibus, & in hac re præcipuus earum positus est ornatus atque cultus. Pauperes, quarum facultates non permittunt, ut ex argento bullas sibi emant, usurpant eas ex stanno vel orichalco.* Describit nobis hunc ornatum etiam Johannes Tornæus, verum breviter, ut solet. *Fœminæ* ait *argento deaurato pectus ita muniunt, ut instar clypei pectora fulgeant. Verum quia argentum omnibus non prostat, monilibus itaque & annulis ex cupro & orichalco collum & pectus ornant.* Solent autem bullas hasce non in collari solum habere ditiores, sed & tunica ipsa, qua claudit pectus, idque serie non modo simplici, sed & duplici, & triplici. Quod nos rursum docet. Samuel Rheen: *The bruka icke allenast saodanna mallior pao sina kragar, uthan och pao sina kiortlar fast sydda, sa att somblige hafva dubbelt, somblige tredubbelt soelfvver fram i broestet.* Hoc est: *Ditiores non in collaribus modo suis istiusmodi reponunt bullas, sed & tunicis, ut nonnullæ habeant serie duplici & triplici in pectore.* Et hic quidem corporis vestitus est. Caput operiunt mitra humili in summo plana, specie rotunda, colore rubro. Samuel Rheen: *Quinfolken bruka een liiten roed myssa, och dett baode piigor och hustrur.* Hoc est: *Fœminæ mitra utuntur parva, coloris rubri, virgines juxta & mulieres.* Ditiores, sed paucæ, solennioribus diebus addunt

plagulam vestis lineæ, ornatus gratia. Olaus Petri. *Vxores duntaxat paucæ linteis capita habent redimita in nundinis, nuptiis, & festis.* Crura velant tibialibus ad pedes solum pertinentibus. Idem. *Om sommaren bruka quinno kioenet alle nast strumpor.* Hoc est. *In æstate tibialibus solum fœminæ utuntur.* Calceos habent, calceis virorum similes, quos eodem modo pedibus adplicant & succingunt. Vestitus fœminarum hyeme pæne idem, qui virorum. Nam & muddas habent è rangiferorum pellibus. Samuel Rheen: *The bruka ludna muddar baode mæn och quinnor.* Hoc est: *Tunicas hirsutas usurpant viri atque fœminæ.* Et femoralia. Idem. *Quinfolk hafva byxor om vvinteren liika som manfolk.* Hoc est: *Fœminæ pariter atque viri habent femoralia tempore hyberno.* Et Johannes Tornæus, qui simul prodit causam. *Femoralibus uterque sexus utitur propter nivem hyme altissimam, tempestates, atque itinerum difficultates.* Et pileos, quibus velent totum caput. Samuel Rheen, post explicatum pileum virorum. *Sammaledes bruka och quinfolk.* Hoc est. *eodem modo utuntur & fœminæ.* Pileos hujus speciei gestant aliquando & æstivo tempore, sed ex panno, ut obvelent faciem contra morsus culicum, quos adstrictos vinculo circa caput, ex parte inferiore, quæ dependet alias ad humeros, surrigunt universos, ut ultra caput promineant. Atque hic est habitus seu vestitus fœminarum, sive nuptæ fuerint, sive virgines. Nam eodem genere utuntur, neque in vestitu signum, quo genus unum differat ab alio. Præter vestes, quibus se amiciunt interdiu, habent quoque, quibus noctu utuntur, quales dormitoriæ vel cubiculares solent nuncupari. Nam lectos farctos plumis usurpant nullos, sicut alii Europæ populi. Erratque sine dubio Olaus Magnus Lib. IV. cap. 12. ubi ait. *Avium plumis mollioribus pro lectis, pannisque durioribus pro texturis nervorum utuntur.* Vestes illæ cubiculares generis sunt duplicis, unum, cui incumbunt, alterum quo se tegunt, quod & ipsum differt, pro diversitate temporum, hyemis nimirum ac æstatis. Illæ quibus incumbunt, rangiferinæ pelles sunt, quas injiciunt singulas binasve ramis foliisque betulinis. Hæc enim folia loco straminis aut mattarum nudo imponunt solo, quo mollius

ali-

aliquanto cubent, absq; ulla sponda. Samuel Rheen. *Serpao Kasta the een reenshud eller tuao, pao huilken the ligga.* Hoc est: *Eis* (foliis nimirum ramisq; betulinis) *injiciunt pellem rangiferi unam duasve, quibus incumbunt.* Dicit, pellibus ipsis incumbere, atq; adeo nullis uti lodicibus substratis, quas ignorant penitus, quibus vero se operiunt ac tegunt, æstate quidem tegetes sunt è lana texta, quæ ab una parte de creberrimis filorum laneorum, minimi articuli longitudine prominentium, quasi villis horrent, hirsutæque sunt, & vulgo *raaner* sive *ryer* nuncupantur. Idem: *Om sommaren bruka the raaner.* Hoc est. *Tempore æstatis tegetes usurpant villosas, textas de lana.* Atque hisce quidem tegetibus tum non corpus modo reliquum, sed & caput ipsum involvunt ac operiunt propter culices, quibus plurimum nocturno tempore infestantur. Idem. *The draga them oefvver hufvvudei, foer myggornas mykenheet skull.* Hoc est: *Ipsi eas* (tegetes) *superinducunt capiti, propter multitudinem culicum.* Solent autem, quo liberius ducere spiritum queant, nec ex pondere earum sentiant calorem nimium, eas tegetes habere suspensas aliquantum, loris religando ad tectum tabernaculi. *Att the deste bættre mao kunna liggia under raanerne, hængia the them liitet uppe oefvver hufvvud med remerne i koia taket fasta,* dicit idem scriptor. Hoc est: *Atq; ut commodius cubent sub eis tegetibus, ipsas paululum suspendunt prope caput, loris ad tectum tugurii firmatas.* Hæc operimenta tempore æstivo: at hyberno tegunt sese primum stragulis è pellibus ovium aut rangiferorum: post hæc ipsa, operiunt tegetibus, quas supra descriptas dedimus. *Ofvvan pao sig hafvva the om vintren fællar af faoreskin eller reenskin, och dær pao stora raanar, them the Kioepa af the noriska.* Hoc est: *Superne se operiunt tempore hyemis tegetibus è pellibus ovium aut rangiferorum, quas operiunt tegetibus magnis villosis è lana, quales sibi emere à Norvagis solent.* Nunquam autem sub his stragulis tegetibusve jacent nec æstate, neque hyeme, nisi nudi prorsus toto corpore. Sed hoc quidem satis de vestitu Lapponum. Quem hic viri pariter ac fœminæ, æstivum juxta & hybernum damus. Fœmina superior infantem gestat in cunis, religatis ad tergum: inferior eundem tenet suo more cunis inclusum in ulnis.

CAP. XVIII.

De Victu Gentis Lapponicæ.

POst res, quibus à corpore suo Lappones arcent injurias Cœli, aliave incommoda, venio ad eas, quibus aluntid, & sustentant. Cibum inquam atque potum. Cibus non est generis ejusdem apud omnes Lappones. Nam cum alii sint montani, vulgo *Fiel Lappar*, alii Sylvestres, vulgo *Graan Lappar* appellati, cibus quoque alius est horum, alius illorum. Montani vivunt fere ex rangiferis suis, quorum lac, & caseos, & carnes accommodant sibi in cibum. Samuel Rheen: *Fiellapparna hafua sin fœda af booskapp, och bruka fœga fiskerii, uthan æta kioett, ost, och mioelk.* Hoc est: *Lappones montani vivunt ex pecore, nec fere piscationibus utuntur, sed vescuntur carne, caseo, lacte.* Habent hæc omnia ex rangiferis, qui pecora ipsorum. Nisi quod interdum emant ex vicina Norvagia oves, capras, boves, idque circa festum Johannis. Idem: *Nær Lapparna reesa till Hansmesso marknaden, kioepa the Norige oxar eller koor, them the mioelka om sommaren, och om hoestetiid slackta: Item. getter och faor.* Hoc est: *Cum Lappones proficiscuntur ad Nundinas, Iohannis dictas, in Norvagia sibi emunt tauros aut boves, quas emulgeant per æstatem, in autumno vero mactent. Item capras atque oves.* Habent ergo lac, item carnes aliquando & ex ovibus, capris, bubus, tauris. Sed hoc minus frequenter, quia neque emere, neque alere multos possunt. Nam nec pabulum, nec stabula pro illis habent tempore hyberno servandis, nec habere possunt, quia ipsi diu nusquam manent in eodem loco. Et hæc causa, cur, quæ sibi compararunt æstate, hujus generis animalia, ea in autumno cum deficere pabulum pro eis incipit, mactare soleant. At vero quoniam rangiferos, & semper, & insigni habent multitudine, idcirco cibus frequentissimus ex ipsis. Differt tamen is, quo utuntur hyeme, ab eo, quo utuntur æstate. Hyeme namque carnibus fere

fere victitant, eisque coctis. Idem. Rheen. *Hoest och vvinter foertæra the foega annat, æn Kioett.* Hoc est: *Autumni tempore ac hyemis vix in cibum aliud absumunt, quam carnes.* At vero tempore vernali comedunt caseos, cum carnibus siccatis aëre hyberno. Idem. *Om vvinteren æta the mæst tort kioett och ost.* Hoc est: *veris tempore plerumque carnes edunt exsiccatas, atque caseos.* Solent nempe illi, quod & alibi fit per Septentrionem, carnes aëri exponere hyberno, quo perflante durentur, eductoque humore liberentur à putrefactione. Crudes carnes appellavit Comes Lomenius. *Cibus illis*, inquit, *carnes crudæ.* Verum non sunt crudæ illæ prorsus, atque quales mactatis recens pecoribus, quod nonnemo ista legens posset credere, sed subactæ domatæque frigoribus, quorum ad coquendas eas suo modo non est minor virtus, quam alibi locorum Solis. Tales ergo carnes vere habent pro cibo. At vero per æstatem lacte plurimum vescuntur ac caseo, eoque quod manet reliquum ex lacte serove, post confectum caseum, ipsisque *Kamadha* vocatur. Idem scriptor. *Om sommaren foertæra the mæst mioelk och ost, sao vvæl thet, som oefvverblifver, sedan the hafvva giort osten, huilket the kalla kamada.* Hoc est: *æstate comedunt plerumque lac & caseum, idque quod est reliquum, postquam caseum fecerunt, Kamada eis dictum.* Nihil autem æque apud ipsos est in pretio, atque lingua rangiferi, & medulla. Joh. Tornæus: *Carnes rangiferinæ cibum ipsis præbent magis delectabilem. Pinguedinem certe ac medullam in lauticiis habent.* Wexionius, ubi de cœnis, quibus excipiunt sacerdotes: *Fercula carnes rhenonis arefactæ, ejusque lingua ad ignem tosta, ossaque foco excalefacta, quibus discissis medulla promitur.* Jo. Tornæus denuo de medulla seorsim. *Vti beenen finnes een besynnerlig gott marg, utaf hvvilken Lapparna oen saodan hoegtiid gioera, som vvii af ostrer eller naogon apkommen frucht.* Hoc est: *In ossibus* (rangiferorum) *optimi saporis est medulla, quam Lappones tanti faciunt, quanti nos ostrea, vel fructus alios recens advectos.* Superest adhuc unum cibi genus, Lapponum huic generi receptum. Est id sanguis rangiferorum decoctus in aqua, pultis instar. Samuel Rheen. *The tillreda och vvælling af reenblod i vatn koo-*

kookat, huilket hoos them ær een brukelig och gemeen spiis. Hoc est; *Pultem quoque conficiunt ex sanguine rangiferorum, decocto aqua, quod est cibi genus apud ipsos vulgare.* At vero Lappones Sylvestres, sive Graanlappar, partim piscibus vescuntur, partim avibus & feris: Samuel Rheen. *Granlapparna hafvva sin foedo af fisk och vvildbrao, the faonga af skogen, then æta the vvinter och sommar, hoest och vvaor.* Id est: *Lappones sylvestres victum habent ex piscibus & feris, quas in sylvis capiunt. His utuntur hyeme juxta & æstate, autumno & vere.* Non est apud ipsos differentia ciborum pro diversitate partium in anno, sicut apud Lapponas montanos; credo quia omnibus temporibus harum rerum copia abundant. Atque de hoc genere accipiendus Olaus Magnus potissimum, quando ait ex venatione ac piscatione vivere. *Nullo,* inquit lib. IV. c. 3. *pane victitant, sed ex piscibus & venatione ferarum.* Item Peucerus in de Divin. *vivunt ex venatione & piscatione.* Piscium tamen usus apud eos frequentissimus & communissimus. Iccirco eos comparat Æthiopibus Ichthiophagis Zieglerus. *Pisces*, ait, *capiunt plurima copia, hocque proventu vivunt, Ichthiophagorum Æthiopum more.* Et Olaus lib. XVIII. c. 28. qui Zieglerum in his fere sequitur. *Pro majori parte Lappones Ichthiophagi sunt, inexhausta fertilium aquarum piscatura viventes.* Cæterum inter carnes ferarum, ursinas præferunt præ aliis, hisque potissimum delectantur. Olaus Petri: *Carnem ursorum præ cæteris Lappi amant, appetunt, inque summis deliciis habent.* Samuel Rheen. *Lapparna haolla bioernkioettet foer een synnerlig delicat maat, och foerdenskul vvillia the tractera sina bæsta vvænner med bioernkioett.* Id est: *Lappones carnes ursinas pro cibo habent delicatissimo, & iccirco summos amicos suos eis excipiunt.* Capiunt & aves generis diversi, quorum unum, quod appellant Sueci *Snioeriipor*, de genere Lagopodum, frequens apud ipsos in cibis. Idem. *Af Snioeriipor soekia Lapparna myket sin foedo och uppehællo.* Hoc est: *Ex Lagopodibus Lappones plurimum sibi quærunt victum & sustentationem.* Præter hos communes cibos habent Lappones & condimenta quasi quædam, alia ex vacciniis, rubris, fragis, & præsertim moris quibusdam sui generis, quæ nonnul-

lis Norvagica dicuntur; alia ex anglica petrosa, item libris interioribus pini arboris, de quorum omnium usu, & præparatione dicam in sequentibus. Et hi quidem cibi Lapponum: panis enim salisque usus eis est incognitus plerisque. Herberstenius jam suo tempore: *Loppi pane, sale, aliisque gulæ irritamentis carent.* Unde Wexionius, post nominatos cibos: *Hæc sine sale & pane.* Joh. Tornæus: *Lappones neq; serunt neq; metunt, ideo panis & farina nutrimenta sunt illis peregrina, neq; admodum usurpata. Cum vero habent, tam parce iis vescuntur, ut nos melle vel azymo, sale, aut nullo, aut modico sane cibaria condunt.* Samuel Rheen. *Lapparnas foedo bestaor mäst af booskap eller reenar, sampt vvildebrao, fogel och fisk, thet the foertæra vvinter och sommer, uthan broed, och mehrendels uthan halt.* Hoc est: *Victus Lapponum est ex pecore sive rangiferis, feris, avibus, piscibus, quæ hyeme juxta & æstate comedunt sine pane, ac plerumque etiam sine sale.* Ac pro pane quidem farinave usurpant pisces exsiccatos, & contusos comminutosve in pollinem. Meminit jam pridem Zieglerus. *Lappones*, ait, *frigore exponunt pisces, & edomant in farinam.* Et Samuel Rheen. *Lapparna æta foer bræd torkat fisk, som the vvaortiid och om sommaren torka i vvædret och solen.* Hoc est: *Lappones loco panis edunt pisces exsiccatos vere ac æstate vento atque sole.* Interdum pineæ arboris cacumina, si Olaum Magnum audimus, qui sic Lib. XII. c. 4. *Harum* (pinearum) *dulcibus medullis in cacumine, quæ cerebrum vocantur, regnicolæ, præsertim Lappones in principio æstatis recollectis, loco panis, ut Parthi palmis utuntur.* Pro sale vero usurpant libros pini arboris certo paratos modo, quem hac ratione describit nobis Samuel Rheen, cujus verba Suetica, quia longiora sunt, Latine solum proferam. *Pinos proceras decorticare, præsertim ea parte, quæ vicina solo est, consueverunt, & interiores capere libros, inque tenuissimas membranulas chartæ instar, divisas, bene purgare. Hos post exponunt soli, ut fiant aridi, tum eos in minutas lacerant particulas, quas conjiciunt in capsas majusculas, confectas è corticibus arborum. Capsulas sic repletas defodiunt in terra, sabulo opertas, vel arena. Atq; ita die integro sinunt suo calore macerari. Deinde superne, ubi capsulæ sunt defossæ, magnum excitant ignem per congestos*

stos caudices stipitesque arborum. Ita sub terra libri illi cocti colorem nanciscuntur rubrum, saporem vero gratissime dulcem. Hoc ipsis condimenti salisque loco in frequenti usu esse, ab aliquibus accepi. Samuel Rheen: pro saccharo ait adhibere. *The foertæra thetta sedan som ett confect.* Id est: *Hoc deinde comedunt pro rebus saccharo conditis.* Habent autem Lappones plerique hoc adhuc servatum reliquumque, ut opinor, ex dogmatibus pontificiis, ut singulis diebus veneris abstineant ab esu carnium, & vel piscibus vescantur, vel si eis careant, lacte caseoque. Quod in Lapponibus montanis eo magis est conspicuum, quia vulgo alias vescuntur carnibus. Samuel Rheen: *Alla fredagar haolla alle Fiellappar sin fast edager, och villia tao icke æta nogot Kioett, uthan fisk, och sao frampt the ey sielfvve kunna fao fisk, Kioepa the honom af andra Lappar. Om the tao ingalunda kunna fao fisk till kioeps, eller den sielfvve faonga, æta the mioelk och oost.* Hoc est: *Quibuslibet diebus Veneris Lappones montani observant quasi jejunium, iisque carnis quid gustare detrectant, verum comedunt pisces, quos si ipsi comparare sibi nequeunt, eos sibi emunt à Lapponibus aliis. Quod si vero nullo modo possunt habere, lac & caseum usurpant in cibum.* Cæterum hæc omnia, quæ supra dicta sunt, sic solent aptare. Carnes recentes coquunt, verum brevi tempore, vixque longius, quam ut vulgo pisces coqui solent, credo, quod sic putent succi pleniores, & jus habeant ex eis copiosius, quo non parum delectantur, imo utuntur vice potionis, ut ostendam in sequentibus. Idem: *Kioettet kooka the ey haort, uthan med en sackta eld, och foega længer æn fisk.* Hoc est: *Carnes non coquunt multum, verum igne minuto, nec fere longius, quam pisces coqui solent.* Quanquam caussa potest esse illa quoque, quod non ita pridem uti cœperint cibis coctis. Baro Herberstenius, qui scripsit ante annos centum & triginta circiter. *Coctis jam cibis vescuntur, humanioresque mores induunt.* Sua ætate demum, ostendit coquere incepisse. Carnibus quandoque addunt pisces in eodem aheno. Rheen. *Offta kooka the kioett och fisk i een kiettel.* Hoc est: *Sæpe in aheno uno carnes simul atque pisces coquunt.* Carnes reliquas duratas aëre vel hyberno, vel æstivo adhibent in cibum absque coctione ulteriori.

Quare ipsas *crudes* dixit Lomenius. Lac & ipsum vel coquunt cum nonnulla portione aquæ, quia crassum est, ut ostendam in sequentibus, vel exponunt frigori hyberno, ut congelatum coeat instar casei, diutiusque possit servari. Idem. *The foervara och then reenmioelk, som the seendt pao hoesten maolka i stora faat, och laota then frysa saosom iis, then the skæra soender lika som ost.* Hoc est: *Servant quoq; lac rangiferorum, quod emulgent serius in autumno, repositum in vasis majoribus, sinuntque congelare in modum glaciei, quod post scindunt in partes instar casei.* Ad eundem modum pisces præparare solent. Alios enim coquunt, alios edunt exsiccatos. Unde Samuel Rheen de piscibus eorum: *The æta then undertiiden kookat, och undertiiden okookat.* Hoc est: *edunt eos quandoq; coctos, quandoq; non coctos.* Loquitur de exsiccatis piscibus, quos ait tempore veris vel æstatis exponere aëri aut soli, & sic exsiccare. *Fisken torka the vvaortiid och om sommaren i vvædret och solen.* Hoc est: *pisces tempore veris & æstatis exsiccant in aere ac sole.* Solent nempe postquam ceperunt, cujuscunque fuerint generis, præsertim vero lucios, primum exenterare, post in bacillis super furcas ad id excitatas, & superne munitas tecto, ne à pluviis madefiant atque corrumpantur, suspendere. Sic calore solis, & ventorum flatu durantur, ut servari queant aliquot per annos. Idem fit rigore frigoris si Wexionio adhibemus fidem, qui sic lib. IV. c. 1. *Pisces Lappi frigoris duritia hyeme absq; sale exsiccant.* Quos hoc modo non exsiccant, edunt coctos statim post capturam. Coctos autem vel per se ac solos, vel cum carnibus, ut dixi supra, sive avium illæ fuerint, sive animantium ferarum. Assare neque pisces, neque carnes consueverunt, excepta sola lingua rangiferi, & ossibus, in quibus medulla, uti supra indicatum est. Miror que plane, contrarium esse proditum ab Olao Magno, quando ait lib. IV. c. 12. *Carnibus horum animalium* (quæ capiunt venatione) *frequentius assis, quam lixis vescuntur.* Licet videatur in hanc sententiam inductus à Ziegler o, apud quem cum veru porrigi legisset carnes à marito conjugi, ipse collegit, assare consuevisse, unde ait, *vir prædam dividit, veruq; designat assandam*, verbis Ziegleri, nisi quod de suo illud *assandam* adjiciat.

Bella-

Bellaria quæ in defectu pomorum, nucum, & similium, habere solent è diversis fere baccis, parant in hunc modum. Chamæmora, quæ & mora Norvagica quibusdam, nostris *Hiortron*, coquunt sine aqua, tum insperso pauxillo salis, defodiunt in terra Rheen: *Chamæmora cum matura fieri incipiunt, decerpunt, sicque sine aqua ulla proprio suo cum succo coquunt lento igne, ita chamæmora emolliuntur. Quibus post pauxillum salis comminuti inspergunt. Ita deinde conjecta in vasculum ex cortice betulino, bene circumligatum defodiunt in terra, eaque contegunt. Tum in autumno hyemeque, quando adhibere volunt in cibum, depromunt æque integra recentiaque, ac si nuperrime fuissent decerpta.* Hoc unum genus, quo vescuntur eo tempore, quo baccæ aliæ non habentur. Solent quoq; cum recentia adhuc sunt, eis addere carnes piscium, & peculiare quoddam cibi genus inde sibi coquere, hac ratione. Pisces primum coctos aqua exossant, tum eis addunt chamæmora, omniaque ligneo pistillo in pultis modum contundunt. Idem Samuel Rheen; *The Kookafisken, och uthskræda beenen, och sedan stoetathe fisken och bær till sammans med een trææstoetill, och supa thet sedan med skied.* Hoc est: *Pisces primum coquunt, omniaque ex eis tollunt ossa, tum eos una cum chamæmoris contundunt pistillo ligneo, & sic edunt cum cochlearibus.* Jusculi nimirum sive pultis modo. Nec hoc tantum faciunt cum chamæmoris, sed & cæteris baccarum generibus. Idem: *Sammaledes gioerathe med lingon, kraokebær och blaobær, hvilka the æta tillsamman med fisk, sao tillred, som tillfoerne foermælt ær.* Hoc est: *Idem faciunt cum vaciniis rubris, chamætaxis, & myrtillis, quæ piscibus juncta edunt ita parata, sicut in superioribus est dictum.* Præter istud genus est & aliud in deliciis apud Lapponas, quod conficiunt ex angelica petrosa. Caulem, antequam ferat semen, decorticatum assant, atque ita comedunt. Idem. *Angelicæ græs stielke, foer æn thet skiutersig ifroe, æta Lapparna saoledes. The afskræda den yttersta barken, och innersta kiærnan steekia the pao gloed och thenfoertæra.* Hoc est: *Angelicæ caulem, priusquam ferat semen, Lappones comedunt ad hunc modum. Corticem ejus exteriorem abradunt, & interiorem medullam imponunt prunis, atque ita absumunt.* Addit autem esse hoc inter præcipuas Lapponum delicias. *Till denna spiis hafvva alla Lappar een ganska*

stoor lust och behag, ait. Hoc est: *Hoc genere cibi Lappones omnes summopere delectantur.* Solent & alio parare modo coctum cum sero lactis rangiferini, donec omnia fiant rubra. Quod genus servant etiam in hyeme. Samuel Rheen; sic de eo. *Setta angelica gras bruka och Lapparna saoledes; The af skiæra den stielken som begynnar att uthspricka till froe, huilken the Kooka i ostvvasla een heel dag, till des thet blifvver roedt som blod. Thet foervara the till vvinterenoch andra aohrsens tiider.* Hoc est: *Angelica ista utuntur & tali ratione, caulem, qui nunc incipit velle semen proferre, abscindunt, eumque coquunt cum sero lactis per diem integrum, donec colorem sanguinis referat. Hoc custodiunt in hyemem aliaque anni tempora.* Observat autem dictus Rheen, esse genus hoc admodum amarum, quod & alias quisque facile intelligit. Ipsis tamen usu consuetudineque fit jucundum, ut & valetudini servire credant. Adhuc unum genus habent ex acetosa majore, quam coquunt cum lacte. Idem. *Acetosam majorem coquunt unà cum lacte.* Ultimum est ex cortice piceæ, quo interdum utuntur & loco salis, ut superius ostendi. Ubi simul dixi defossum in terra coqui superposito igne valido. Lappones hoc genus *Sautopelzi* solent nominare, sicut idem auctor docet. Dixi paulo ante ultimum, quoniam ignoro, an butyrum quoq; ad hanc classem debeam referre. Inter communes profecto & quotidianos cibos Lapponum non numerant. Et sunt, qui ex lacte rangiferino negent posse fieri, ut alibi ostendi. Samuel Rheen tamen dicit ita confici. *The gioera och smioer af reenmioelk, i thet the ysta henne sao som ost i een kiettel, och roera tillsamman mioelken, ther af blifvver ett huit smoer sao som talg, huilket the liitet salta, och sedan foervara the thet i ett kiærelle.* Hoc est: *Butyrum etiam conficiunt è lacte rangiferorum, id enim coagulari faciunt instar casei in aheno, & bacillo diligenter miscent, ita nascitur butyrum albi coloris instar sevi, quod exiguo sale respergunt, & sic recondunt in vasculo.* Venio ad potum, is vero communiter est aqua. *Glaciem solutam* vocat Lommenius, minus probe, cum in tanta fluminum lacuumque copia nunquam ipsis vel per ipsam glaciem deesse possit aqua. Eam tamen ne à frigore constringatur, perpetuo suspensam habent super

ignem in aheno. Samuel Reen. *I kiættlen hafvva the altiid vvatu ifoerraod, att dricka.* Hoc est. *In aheno semper paratam habent aquam ad potum.* Loquitur de aheno, quem in medio tugurii super ignem perpetuo suspensum ante ajebat habere. Ex eo tantum quisque haurit cochleari, quantum lubet, bibitque sic non frigidam, sed calidam, tempore potissimum hyberno. Præter aquam hanc communem adhibent in potum jus, in quo decocti pisces cum carnibus fuere, quod genus ipsi *læbma* solent nuncupare. Idem scriptor: *Nær the æta kioett eller fisk, drika the omkring den soppan, i huilken kioettet eller fisken ær kookat, then the kalla læbma.* Hoc est: *Quando edunt carnes, aut pisces, deinde jus, in quo decocta fuere, circumbibunt, idque læbma vocant.* Olaus Magnus lib. 17. cap. ult. addit serum lactis. *Lac* (rangiferorum) *deputatur in usum domestici nutrimenti, ac serum illius ad potum convenientem.* Et hi potus ad necessitatem. Nam cerevisiam, qua utuntur cæteri Septentrionis populi, ignorant, quia neque hordeum, neque lupulus apud ipsos nascitur, nec ad vectam peregre possunt conservare, destituti cellis, tempore potissimum hyberno. Wexionius lib. IV. cap. 8. Desc. Suet. *Cerevisia ob frigoris rigorem inutilis est. Lappi vero aquam in vasculo corticeo potui apponunt.* At vero si ad voluptatem, quod non raro faciunt, bibendum, spiritu vini, præsertim Gallici utuntur. Estque genus hoc ipsis longe acceptissimum, nec re ulla alia citius impetrari potest favor ipsorum atque gratia. Eum vini spiritum sibi fere comparant ex Norvagia in nundinis S. Johannis. De quo Samuel Rheen, *Ther kioepe the och den tiiden toback och Frantz brendevviin.* Hoc est: *Ibi* (in Norvagia) *eo tempore sibi quoque emunt tabaccum & Spiritum vini Gallici.* Utuntur autem isto potus genere potissimum in festis suis ac conviviis solennioribus, nuptialibus, similibusque, uti ostendam, cum ad ea ventum fuerit. Et quoniam de potu Lapponum huc usque dictum est, addamus, etiam tabacci usum apud eos esse admodum frequentem, Ideo inter merces peregrinas, quas ad eos mercatores afferunt, commemoratur, uti supra indicatum. Gaudentque gentes sale paneque destitutæ, fumo herbæ Indicæ, quo carere possunt minus

æquo

æquo animo, atque istis omnibus, quod profecto non exiguam habet admirationem. Sed nimirum isthoc nostri sæculi est fatum. Videamus ergo potius, quo pacto cœnas suas instruant. Locus tempore hyberno in tugurio est ab ea fere parte, qua versari paterfamilias cum conjuge filiabusque suis solet, & est à dextra per communem januam intranti: æstivo autem extra id in virenti cespite. Solent quoque aliquando considere circum ahenum & focum, qui est in medio, ut ait Smuel Rheen, vocat enim *sittiandes rund om kring kietteln*. Hoc est: *sedentes circum ahenum*. Ordinem non observant curiose, neque locum unum altero existimat magnopere honoratiorem, ideo eum usque occupat, quem potest, citra anxium dilectum. Ubicunque autem cibum capiunt, considere solent sine scamno vel subsellio humi, vel in pelle substrata, cruribus pedibusque flexis ad posteriora, idque in orbem sive circulum. Unde supra quoque Samuel Rheen *sedere* dicebat, *rund om kring kietteln*. Hoc est: *in orbem circum ahenum*. Sic in orbem sedentibus apponitur cibus non in mensa, sed tabula rudi, assere ve, qui eis mensæ loco est, si Wexionium audimus. *Mensa*, inquit, *est asser humi positus*. Multi tamen ne hoc quidem aliquo utuntur, sed eadem pelle, in qua consident. Cibus ipse haustus ex aheno, si carnes fuerint aut pisces, vulgo imponitur panno laneo viliore, quem appellunt vvaldemar. Mappas enim lances, discos, & id genus nesciunt. Quod si qui fuerint opulentiores, loco panni lanei, lineum solent adhibere. Samuel Rheen: *Tao Lappen hafvver kookat, æser han upp kioet, fisk, eller hvvad han kookat hafvver, legger han dett anlingen pao lerfft, som the riika Lappar bruka, eller pao ett stiike vvaldmar. Mennsellan brukar naogen Lappfaat eller tallrikar.* Hoc est: *Cum Lappo cibum coquendo apparavit, apponit eum, sive carnes, sive pisces, sive generis alterius fuerit, in panno lineo, ut Lappones opulentiores solent, sive laneo, vvaldmar dicto. Raro namque Lapponum aliquis lancem adhibet vel discos.* Sin vero jurulentum quid, ut lac vel simile, vas habent magnum ex caudice betulino excavatum specie oblonga, nec recedente multum à forma palæ, qua rustici ventilare frumenta solent. Unde dictus scriptor. *Nær the kooka mioelk*

eller

eller vvelling, den oese the i faat. Hoc est: *Quando coquunt lac aut pulmentarium, tum id in vase quodam solent apponere.* Partem suam quisque tenet manu, sive carnes fuerint, sive pisces. Sæpe citra omnem aliam appositionem ex aheno ipso sibi quisque haurit, quantum necesse est, ac in defectu panni vel chirothecis suis, vel pileo imponit. Idem; *Om Lappen eii annat hafvvar at leggia fisk eller kioett uppao, brukar han sin hanskar, eller myssan, och læggier tær uppao sin maat.* Hoc est: *Si nihil aliud habeat Lappo, cui pisces carnesve imponat, chirothecas suas aut pileum usurpat, eique partem imponit suam.* Dicit, *si nihil habeat aliud*, quia sunt, qui vascula rotunda lignea solent adhibere, tali fine. Potum hauriunt cochleari ligneo, quod eis poculi vicem præbet. Nonnulli apponunt eum in vasculo corticeo. Wexionius: *Lappi aquam in vasculo corticeo potui apponunt.* In hoc negotio notandum, quod sint supra modum voraces, si copia cibi abundet, nec eo minus ferre possint famem, si sint eo destituti. Olaus Petri Niurenius cap. 17. *Vt aliquando & aliquandiu abundanter & intemperate victitant, ita etiam cum res flagitat, & necessaria desunt, famem, supra quam credibile est, possunt tolerare.* Idem: *A parsimonia valde sunt alieni communiter ursis & sylvestribus rangiferis cum in vere potiuntur copiose, copiose die nocteque vorant; nec quicquam esculenti, modo deglutire valeant, unquam reservant.* Cœna, sive prandio finito, duo solent observare, primum ut gratias agant Deo, deinde ut se mutuo ad fidem charitatemq; hortentur,, oblatis dextris, velut signo vinculi, quo teneantur sibi mutuo, qui unius mensæ socii sunt ac participes. De priori Samuel Rheen his verbis loquitur. *Nær the alla tillhoopa hafvva ætit, tacka the Gudh foer maadsaoledes, att the uplyfta sina hænder, sæiandes, Gudh vvari tack, som os maaten till goda skapat hafvver.* Hoc est: *Postquam junctim omnes cibum absumserunt, Deo agunt gratias pro eo, in hunc modum, ut lavent manus, orentque, Deo sit gratia, qui in commodum nostrum cibum condidit.* Ubi duo veniunt notanda, & devotionis significatio externa per sublevationem manuum, & beneficii divini professio per solennem gratiarum actionem. Et sic quidem in Lapponia Pithensi. Apud Lappones Tornenses paulo aliter

 ter

ter se habet ista formula: nam sua lingua ita orant: *Piaomaos Immel lægos kitomatz piergao odest adde misg mosen vviekan ieggan taide ko mig læx iegnastan.* Quæ verba proprie hoc significant: *Bone Deus, sis laudatus pro cibo, fac ut fruamur ad corporis nostri vires, eo, quem nunc absumsimus.* De posteriori verbis istis: *Sædan rækia the hvvar audra handeua, sao maonga som ætit hafvva.* Hoc est. *Deinde sibimutuo porrigunt manus, quotquot simul ceperunt cibum.* Et hæc sunt, quæ de victu Lapponúm, & cœnandi ratione dicenda videbantur.

CAP. XIX.

De Lapponum Venationibus.

POst res vel ad victum Lapponum, vel ad amictum & necessitates alias pertinentes, accedo ad negocia eorũ. Hæc sunt vel quotidiana & vulgaria, vel non quotidiana, sed peculiaria & solennia. Quotidiana duplicis sunt generis, nam vel communia sunt sexui utriq; vel alterutri certa propriaque. Primum videamus ea, quæ sunt propria virorum. Ex his præcipuum potissimumq; est venatio. Nam venari apud Lapponas non est concessum, nisi solis viris. Quod nos docet Johannes Tornæus, ubi ait: *Tenentur quoq; mulieres æque ac viri omnes labores subire, venatione excepta.* Contrarium quidem proditum legimus apud Olaum Magnum lib. IV. c. 12. ubi ait: *Sub polo habitantibus in vasto nemorum circuitu tanta ferarum reperitur fœcunditas & multitudo, ut soli viri, nisi & fœminæ accurrant, non sufficiant ad earum venationem instituendam. Igitur eadem agilitate & forsan majori fœminæ venantur ut viri.* Verum suspicor hoc prodidisse, sicut multa, non ex commemoratione fide dignorum, & de suo, sed secutus veterum nonnullorum autoritatem. Quomodo hic respexisse Procopium potuit, qui lib. II. Gothicorum ita refert de Scritofinnis, quos Olaus vicinos facit Lapponum: *Nec viris mos agros exercere, nec feminis notus labor. Solus venatus utriq; sexui sufficit.* Aut Tacitum, qui sic in de Mor. Ger. de Fennis: *Idem venatus viros pariter ac feminas alit. Passim enim comitantur, partemque prædæ petunt.* Quicquid autem fuerit de Fennis Scritifinnisve, & Procopii aut Taciti narratione, de

Lapponibus est certum, quod in tantum à venatione omni arceant mulieres, ut & ad instrumenta sua venatoria non admittant, ea janua non exerceant venatum; neque intrent in tugurium, qua ipsæ solent, ac ne feram quidem à se captam sinant tangere suis manibus, ut mox singula uberius ostendam. Cæterum in venatione omni multa solent observare, pro sua superstitione. Primum est, ne inauspicato ipsam instituant tempore vel die. Habent autem pro inauspicatis cum nonnullos alios, tum præsertim S. Marci quem appellant *Cantepaive*, atque S. Clementis. Samuel Rheen; cujus verba etiam alibi adduxi: *Dies habent quosdam, quos observant, ut Catharinæ, Marci, vel Cantepaive, item Clementis, quibus diebus nemo Lappponum venari vult, aut sagittis feras petere: ferunt enim ita fore, ut multa ipsis eo anno improspere eveniant, si quid tali die venarentur, sagittisve peterent, atq; id inprimis, quod rumpentur arcus ipsorum.* Habes causam, ob quam dies hosce habeant pro infaustis, atque illam duplicem, quod & instrumenta venatoria perdant istis diebus venaturi, & venationis successum toto illo anno amittant. Secundum est, ne venationem paulo justiorem suscipiant, nisi explorato ante numinis favore per tympanum Lapponicum. Nam & hic illius usus est, eoq; fine habent in eo depictas certas ferarũ imagines, qua de re jam docui alio loco. Ante omnia vero hæc observant, cum exire in venationem ursorum debent, quod ostendam, cum ad eam nominatim erit ventum. Tertium, ne exeant ea janua tentorii, qua exire vulgo solent, aut intrare; sed adversa, quam appellant *Posse*. Propter fœminas opinor, quarũ occursus creditur venantibus infaustus. Estq; hæc inter alias caussa, ob quam fœminis ad tergum tugurii, ubi ea est janua, interdictum venire, ut me docuit Ol. Matthiæ. Gentis Lapponicæ apud nos, dum ista scribo, Studiosus. Quia nempe credunt improsperas fore venationes suas, si obvias haberent sibi eo loco fœminas. Indicavit pridem jam Zieglerus, verbis licet aliquantum obscurioribus, quæ ex dictis tamen possunt intelligi & emendari. *Nefas*, inquit, *est*, *mulierem exire tabernaculo janua, qua vir eo die est ad venationem profectus.* Non una, & eadem solum die nefas est, sed perpetuo, quia nunquam alia venatum exit janua, quam quæ est à tergo tabernaculi, qua exire fœminæ non licet.

Et hæc quidem ſunt, quæ fiunt ante venationem. Sequitur deinde ipſa, quæ non una eademque eſt, ſed varia. Differt autem maxime reſpectu primum temporis, deinde & ferarum. Johannes Tornæus: *Pro anni ferarumque diverſitate venatio quoque non uno modo inſtituitur.* Alia igitur eſt hyberna, & alia æſtiva; alia minorum, & alia majorum grandiorumve ferarum. In æſtate feras perſequuntur fere ambulando pedibus, & ſagacitate canum, quos Lappones habent bonos, animoſosque, ut non indicare tantum feram poſſint, ſed & audeant invadere. Habentque ipſos illo fine ad tuguria ſua perpetuo revinctos. Wexionius lib. IV. Deſc. Suec. c. 8. *Canes ſemper vinctos tenent, ut venatum dimiſſi, feras avidius perſequantur.* At vero hyeme veſtigia ferarum nivibus impreſſa obſervant, easque intercipiunt curſu celerrimo cum tabulis repandis, pedibus aptatis, quas uberius alio loco deſcribemus. Meminit Olaus Magnus lib. IV. c. 12. *In pandis*, inquit, *ſeu latis trabibus, ſeu lubricis tabulis pedibus alligatis, ſuper valles nivoſosque montes ac cacumina montium celerrimo tranſitu lapſuq; præcipites in beſtias efferuntur.* Idem lib. I. c. 25. *Genus hominum ſylveſtre ſeu Lapponicum pandis trabibus ſive longis ſtipitibus, plantis pedum affixis, ſupra nives in vallibus ac montibus, flexuoſo & arbitrario motu curſum præcipitem dirigendo ſe transfert: Idque perfectiſſima arte facit, ſive adverſis caſibus congrediendum ſit, ſive venationibus voluptuoſis, quarum quæſtu vivunt, & fortunas aſſequuntur uberiores, ſit attentandum.* Feras minores capiunt arcu plurimum & ſagittis; majores haſtis & bombardis. Quanquam ne iſtorum quidem omnium eadem ſit venatio. Nam hermelinos quidem, quos appellant, ſæpius captare ſolent excipulis, iſto fere modo, quo & mures vulgo. Non diſſimilem multo commemorat prædictus Olaus hiſce verbis lib. XVIII. c. 21. *Capiuntur poſitione transverſorum lignorum, ſubtiliſſima chorda adhibitorum, quæ (ingredientibus hermelinis tribus, quatuor vel octo ſimul) mota, repente eos in ſua preſſura claudit.* Addit idem, capi quoque foveis, ſuperne tectis nive, ne ſentiant inſidias; item canibus, qui ſint *adeo celeres & ſagaces, ut eas comprehenſas morſibus occidant.* At ſciuros petunt telis fere, nullo armatis ſpiculo,

ſed obtuſis, ne pelles, quarum gratia potiſſimum captari ſolent, corrumpantur. Eadem eſt mardurum, ut nonnulli vocant, etiam venatio. Prædictus ſcriptor lib. VII. c. 1. *Producuntur ligneæ ſagittæ, lato capite, pro marduris, zebellinis, ac pyrolis interimendis.* Non ſunt alii hoc loco *pyroli*, quam qui alias *ſciuri*, ſicut alibi oſtendam. Mardures aliquando telis aliis, & quæ armata ferreis ſunt ſpiculis, excipiuntur, neque illæ ſolum, ſed & feræ aliæ, ut vulpes, caſtores, & id genus. Ubi tamen Lappones dant operam, ut ſi fera pellem habeat pretioſiorem, ſic deſtinent ictum, ne per eum corrumpatur. Valentque hac arte ad miraculum, quod jam olim Herberſtenius in eis annotavit. *Sagittarii*, ait, *peritiſſimi omnes, ut ſi quas nobiliores venatione feras nanciſcantur, eas, quo pelle integra & immaculata potiantur, miſſa in proboſcidem ſagitta interficiunt.* Vulpes capiunt & foveis, ſuperne tectis ſarmento, & inſperſa nive, ut in eas prolabantur, dum appoſitum per inſidias appetunt pabulum. Item ferramentis, quibus ceu forcipibus quibusdam pedes eorum comprehenſi teneantur, dum incautius per ſolitas ambulant vias. Ponunt quoque ipſis eſcas venenis infertas, habentque in hos uſus Lappones peculiare genus muſci, de quo alibi pluribus dicetur. Unde Samuel Rheen, ubi mentionem facit murium agreſtium, quibus vulpes ſaginantur. *Ræfvvarne ſoekia ike den ſpiis, ſom Lapparna læggia foer them.* Hoc eſt: *Vulpes non appetunt eſcam, quam eorum capiendorum cauſſa Lappones ponunt*; quando nimirum copiam illorum murium habent. Lepores venantur laqueis, ad inflexos arbuſtorum virgultarumque ramos religatis, ut ſi tangant, everberati pendeant in aere. Item feras quasdam alias his ſimiles, nonnullas etiam ex ſuperioribus. Unde Johannes Tornæus receptum apud eos ait, ne quis feram in laqueo alieno inveniam habeat pro ſua, verum reddat Domino. *Si quis*, inquit, *feram ex laqueo ſolverit, domino è veſtigio adfert.* Loquitur de laqueo, quo cum aliæ minutæ feræ, tum præſertim lepores capiuntur. Venio ad feras majores. Ex his lupos foveis plerumque circumveniunt, quod ubique vulgatiſſimum eſt. Non infrequenter tamen interficiunt & bombardarum glandibus ſeu globis plumbeis. Eſtque ipſis crebra cum

his pugna propter copiam, & damna, quæ perpetiuntur ab ipsis creberrima in pecore. Olaus Magnus addit falces, item sagittas. lib. XVIII. c. 13. *Falces ferreas alligato cadavere ponunt in nivibus, ut lupi prædam voraturi, pedibus amputatis pœnas luant, vel sagittis impediti, illico moriantur.* Pene ad eundem modum capiuntur lynces, & gulones. De gulonibus sic habet idem Olaus dicto libro cap. 9. *Occupatum* (in exonerando ventre inter duas arbores) *lata dimissa sagitta venator occidit. Est & alius modus hujus bestiæ capiendæ per trabes tenuissima chorda distinctas, ut ejus levi motu stranguletur, vel etiam in effossas scrobes, seu cavernas obliquas incidens capitur.* Hodie Lappones frequentius utuntur bombardis. Quibus alces quoque perimunt, si quando inveniant, quod tamen rarius solet fieri. Nullas autem feras majori persequuntur cura, quam rangiferos sylvestres, atque ursos. Ac rangiferos quidem omni genere armorum. Samuel Rheen: *Reenarne vvarda faongne med snaror, saosom och med spiut, piilar, och byssor dræpne och skutne.* Hoc est: *Rangiferi capiuntur laqueis, occiduntur ac trajiciuntur hastis, sagittis atque bombardis.* Fit hoc autem vel autumni tempore, vel veris. Tempore autumni, quo dare operam veneri solent, decipiuntur per appositas fœminas generis domestici, quas dum appetunt, à latente post fœminam venatore occiduntur: Johannes Tornæus: *Capiuntur rangiferis fœminis, quæ ferum marem ad se alliciunt, quousque venator pone latitans globulo eum attingere queat.* Pari modo Samuel Rheen: *Matthæi tiid om hoesten, nær reenarna loepa i sin braonna, tao gao Lapparna i skogen, ther the vveeta vvildree narna vvistas, och ther bonda the sina vvaiior. Nær tao vvildreenan vvill komma till vvaiian, vvarder han med byssa eller boga skutin.* Hoc est: *Circa tempus Matthæi in autumno, quando rangiferi venere sunt perciti, Lappones in sylvis eo concedunt, ubi sciunt rangiferos esse feros, ibique rangiferos suos fœminas religant, cumque ferus appropinquat fœminæ domesticæ, bombarda vel arcu trajicitur.* Tempore veris occupantur subsidio calceorum ligneorum sive tabularum, revinctarum ad pedes venatorum, dum luctantur cum mollicie ac profunditate nivium. Idem Rheen. *The vvarda och om vvaortiiden dræpne, nær snioen*

ær

ær diup, tao rænna the them up medskiid eller andrar, med huilka the loepa ofvvan pao snioen, men rhe en bryter igienom. Hoc est: *Occiduntur & veris tempore, cum præaltæ sunt nives, tum enim venatores super eas decurrunt ligneis suis tabulis in pedibus, rangiferosque occupant, qui nives pedibus perrumpunt.* Alias & canibus impelluntur in laqueos, de quo Joh. Tornæus: *Capiuntur alio modo laqueis & canibus.* Postremo adhibetur genus quoddam quasi retium ex perticis contextis, modo sepimenti agrestris, quod utrinque decurrit tractu longissimo, ut compulsi conjectiq; intra illud cogantur tandem prolabi in foveam ad id paratam in fine operis. Describit idem Dn. Tornæus verbis hisce: *Capiuntur item sæpibus per aliquot miliaria quemadmodum duo brachia extensis, intra quas ferarum agmen clausum in foveam demum præceps ruit.* Hæc rangiferorum est venatio. Sequitur ursorum, quæ plane singularis, & ritu ac superstitione multiplici referta, ut cum cura de ea sit agendum. Primum omnium dant operam, ut in autumno explorent, ubi ursus fecerit cubile suum, in quo per hyemem velit latere. Quod qui primus didicit, dicitur *hafvva ringet bioern*, hoc est, circuisse ursum, estq; hujus præcipua in hoc negotio cura & autoritas. Nam sic habet Anonymus Mf. agens peculiariter de hac venatione: *Den Lappen, som vveet, hvvarest bioern ligger, och hafvver, som the kalla, ringat eller hvverfft biorn, det ær, om hoestetiid, nær snoen alldrafoerst faller, ræcht sporen effter bioren, den samma Lapp skall gao alldrafrempst, nær the utdraga* &c. Hoc est: *Lappo is, qui novit, ubi ursus habeat cubile suum, eumq;, sicut ajunt, circuivit aut cinxit*, id est, *tempore autumni, cum primæ cadunt nives, vestigia ejus observavit, is primus debet ire, cum exeunt contra ursum.* Solet autem hic post eam explorationem, cum gaudio venire ad cognatos & amicos, eosque ad venationem istam invitare, tanquam ad solenne aliquod convivium, quia, sicut alibi est dictum, non alius delicatior est cibus apud Lapponas, quam ursina caro. Samuel Rheen: *Samma Lapp kallar tillhopa the nærmaste af slechten och vvænnerna, liika som till ett foernæmligit collatz.* Hoc est: *Lappo ille* (qui nempe primus exploravit reperitque ursi cubile) *convocat proximos necessarios & amicos, haud secus, ac ad splendidum convivium.*

Fit

Fit autem convocatio non ante Martium vel Aprilem, quando soleis ligneis uti optime possunt. Olaus Petri, post ea, quæ de observatione cubilis in Octobri mense, vel circiter, convenientia prædictis memoraverat. *Postea in Martio vel Aprili, cum nix profunda & cursui in soleis ligneis apta fuerit, per canes venaticos investigant.* Postquam ita, quos prædixi convocavit, tum eligitur ex omni numero, qui præ cæteris pollet arte pulsandi tympani Lapponici, ejusque beneficio explorandi futura, ut pulsato eo videat, qualis futura sit venatio, prosperane, an infausta, numque ursum sint interfecturi. Dictus Rheen: *Foerst skall den, som foernæmbst och Konstigst trumbslagaren ær, slao pao trumban, och see till, om the skole fao bioern.* Hoc est: *Primum is, qui præcipuus maximeque artificiosus est tympanista, pulsare tympanum debet, ac videre, utrum ursum sint capturi.* Postquam ita certiores facti sunt, de successu prospero propositi sui, tum procedunt in sylvam ordine, sic ut quisque suum observet locum instar militum in acie locatorum. Dux reliquorum is est, qui primus cubile ursi exploravit. Samuel Rheen. *Lappen, som hafvver ringat bioernen, skall gao allerfræmst.* Hoc est: *Lappo, qui ursum circuivit, ambulare tenetur in fronte.* Armis utitur non aliis, quam fuste, cujus in manubrio ligatus est annulus ex orichalco, si audimus dictum scriptorem, cujus hæc sunt verba: *den skall hafvva een kiæpp, i handen, pao huilken een messing ring ær bunden.* Hoc est: *Oportet ipsum manu tenere fustem, cui alligatus est annulus orichalceus.* Nam Anonymus, cujus supra feci mentionem, virga dicit armari. *Den hamma Lapp skall gao alldra fræmpst, nær the utdraga att dræpa biorn, och bæra itt spoed i handen, pao hvvilket een messing ring ær bunden.* Hoc est: *Ille Lappo* (quem supra diximus primum exploratorem) *primus debet ambulare, cum exeunt ad interficiendum ursum, & in manu gestare virgam, cui alligatus sit annulus orichalceus.* Quanquam sit exigua hæc differentia, & alter baculum aut virgam pariter intellexisse potuit. Ab hoc duce proximus incedit tympani Lapponici pulsator, tum is, qui primum urso inferre debet ictum, post cæteri ordine, quorum quilibet peculiare mandatum sibi habet munus, post ursum interfectum, alius ut coquat carnes, alius ut eas

dividat id partes, alius ut ligna, alius ut aquam necessariam apportet, dantque operam sedulo in hoc negocio, ne unus invadat officium alterius, ut hæc omnia testatur dictus auctor. Postquam tali ordine ventum est ad ursi cubile, tum aggrediuntur ipsum impavidi, hastisque simul ac bombardarum globis conficiunt, neque alio majore artis ingenio utuntur. Idem: *Nær the thao komma till kulona, hvvarest bioern ligger, træda the frii modogt till, och medh spiut och byssor doeda honom.* Hoc est: *Quando veniunt ad speluncam, in qua ursus cubat, adoriuntur eum animose, atque hastis & bombardis eum interficiunt.* Interfecto ad hunc modum urso, certam ordiuntur cantilenam in signum quasi victoriæ. Solent enim crebris uti cantilenis in hoc negotio, certis & solennibus quibusdam verbis, quarum prima est post interfectum ursum. Ritum hunc & verba simul cantilenæ docet nos Anonymus prædictus. *Nær bioern ær dræpin, siunga the foersta gaongen, saoledes: Kittulis pourra, Kittulis in skada tekamis, soubbi jælla Zaiiti.* Hoc est: *Postquam ursus est occisus, cantant primum, idque tali modo: Kittulis pourra, Kittulis ii skada, soubbi jælla Zaiiti.* Quæ sententia sit horum verborum Lapponicorum, declarat auctor istis: *The tacka bioern, som ær dræpin, bedia och honom vvællkommen, tackandes honom, at han intet hafvver giort dem naogon skada, ike soenderbrutit theras staffrar eller spiut, dær med the honom dræpit hafvva.* Hoc est: *Gratias agunt urso interfecto, adventum ejus sibi ajunt esse gratum, agunt vero gratias ei, quod nullum ipsis attulerit damnum, nec diffregerit fustes hastasque, quibus ipsum interfecere.* Solent autem cantilinæ hujus, ut & reliquarum, quoties canendum est, choragus seu præcentor esse is, qui gerit baculum seu virgam cum annulo orichalceo, dux reliquorum. Anonymus de eo: *Oen skall vvara som een chora eller capellmestare, som alltiid moste begynna saongen eller biornvviisa.* Hoc est. *Est hic instar choragi vel præcentoris, quem semper oporteat incipere cantilenam de urso.* Postquam ita celebrarunt victoriam suam, tum ursum trahunt è cubili suo, virgisque ipsum cædunt, aut ferulis. Samuel Rheen: *Nær thet ær skiedt, draga the honom strax uthur sitt læger, och slao honom med riis eller miuka spoed : ther af ordspaoket, slao*

bioern med riis. Hoc est: *Eo facto, ursum extrahunt è cubili suo, ipsum verberant virgis, aut ferulis, unde natum proverbium, ferulis ursum cædere.* Postea imponunt eum trahæ, operaque rangiferi deferunt ipsum ad tugurium, ubi carnes ejus coquere proposuerunt. Prosequuntur autem ipsum omnes exultantes gaudio, aliamque canentes cantilenam, de qua re sic Anonymus. *Nær the foera bioern, siunga the pao vvægen saoledes, ii paha talki oggio, ii paha talki pharonis.* Hoc est. *Quando deducunt ursum, in via canunt ad hunc modum: Ii paha talki oggio, ii paha talki pharonis.* Verborum horumce istum ait esse sensum: *The bedia biorn, det han intet vville laota komma naogot ovvæder, eller gioera dem naogot ondt, som hafvva vvarit i sællskap nær bioern blef drapin.* Hoc est: *Orant ursum, ne immittat ipsis tempestates, vel malo aliquo afficiat eos, qui participes fuerunt cædis in ipsum commissæ.* Dicere hoc joco videntur, sicut & in præcedentibus sibi gratulantur de adventu ursi, nisi credimus, habere sibi persuasum, feræ unius vel alterius cædem aliquando venatori esse noxiam, quod nonnulli hodieque persuasum sibi habent. Samuel Rheen diversum cantilenæ affert argumentum hisce verbis. *Ther effter begynna the med froegd siunga bioervviisan, som sao effter deras tungomaol lyder: att the tacka Gud, som creaturen them till godo skaapat hafvver, och behagat gifvva them friimodigheet och macht, att saodant grymt och mæchtigt creatur at œfervvinna.* Hoc est: *Postea exordiuntur cantilenam de urso, quæ hoc vult lingua ipsorum, ut gratias agant Deo, qui feras in ipsorum usus condiderit, dederitq; ipsis animum ac vires, quibus hanc licet truculentam atq; fortem bestiam potuerint superare.* Quanquam possint canere utroque modo, & hanc præcedenti consociare. Cæterum rangiferi, cujus opera ursum avexerunt, eo anno integro interdictus feminis est usus, neque ulli fas earum, adhibere ipsum ad vecturam. Samuel Rheen: *Med den reen, som drager bioern, mao ingen quinnesperson aoka pao dett aohret.* Hoc est: *Rangiferum qui devehit ursum, nulla femina eo anno fas habet adhibere ad vecturam.* Anonymus non modo fœminis, sed in universum omnibus prohibitum ait ejus usum. *Med den reen, som drager bioern, faor ingen aoka sam-*

famma aohr. Hoc est: *Eo rangifero, qui devexit ursum, nemo uti potest ad vecturam illo anno.* Solent autem, si possunt, ibi statim, ubi trucidarunt ursum, excitate tugurium, in quo excoriatum coquant, si adsit, copia rerum ad extructionem eam necessariarum, sin minus, alio idoneo id faciunt loco, ubi habent arbores ramosque ad id utiles. Atque ibi quidem conjuges congregantur eorum, quæ adventum maritorum præstolantur expectatione magna. Qui cum adpropinquant, novam incipiunt cantionem, qua uxores rogant suas, ut corticem arboris alni dentibus comminuant, & sic expuant in eorum faciem. Anonymus. *När the kommatillthet rum, ther the vvillia foertera bioern, ther æro theras hustror oc quinfolk foersamblade, som med froegd foervvænta sine mæns heemkompst fraon biornefænge. Tao siunga Lapparna saoledes: Læibi ja tuoli susco, dæt ær, the bedia sine hustrur tugga aalbark, ther med de skola bestænkia eller spotta sine mæn i ansichten.* Hoc est: *Cum veniunt eo, ubi ursum epulando volunt consumere, ibi congregatæ sunt uxores eorum feminæque, quæ magno gaudio expectant reditum suorum maritorum à venatione ursi.* Et tunc Lappones hoc modo canunt; *Læibi ja tuolo suosco,* id est, *rogant uxores suas, ut dentibus comminuant corticem alni, quo respergant expuantve in faciem suorum maritorum.* Caussa, cur sic rogent, ea est, quia post deductionem ursi occisi ad tugurium, in quo debet coqui, quisque venit ad tugurium aliud, ubi debet ab uxore excipi prædicto modo. Utuntur autem mulieres alni cortice, quia comminutus dentibus, rubrum gignit colorem, quo & alia utensilia sua pingunt, ceu rubrica. In faciem vero maritorum tinctam hoc colore salivam expuunt, ut respersi, velut cruore ursi post venationem, videantur rem gessisse fortiter, nec citra periculũ & laborem. Solent autem in tugurium id reverti non per januam communem, sed alteram à tergo. Per quam cum quisque introspicit, sic ab uxore respergitur, ut est dictum. Anonymus hæc cuncta tradit, additque solere mulieres clauso uno oculo spectare per annulum orichalceum, tanquam ictum ad certam destinarent metam, atque sic expuere. Verba longiora sunt idcirco Latine tantum afferam. *Quando Lappones ad uxores suas revertuntur, primum intrant in tugu-*

ria ipsorum, non tamen per januam communem, sed à tergo aperiunt foramen, per quod cum introspectant, uxores ipsorum ore comminutum alni corticem tenent, oculo dextro spectant per annulum orichalceum, velut ad scopum, ut solent qui bombardas explodunt, atque ita expuunt in faciem suorum maritorum perinde, ac si sanguine ursino essent respersi. Habet eadem & Samuel Rheen, in eo solum differt, quod hoc dicat fieri ab uxore una, inque illius, qui dux fuit cæterorum, tantum faciem sic expui. Ad scribam & ipsius verba, reddita à me Latine, ne Suecica, prolixa nimis, sint fastidio. *Post*, inquit, *uxores eas invitant in tugurium suum. Nemo tamen virorum ingredi id debet janua communi, sed à tergo aperiunt foramen, per quod introspicit is, qui ursum circuivit, atque sic respergitur cortice alni ab uxore Lapponis comminuto, id quod fit hoc modo. Vna fœminarum Lapponicarum oculo dextro spectat per annulum orichalceum applicatum, sicut ad scopum ictus destinari oculo solet, & sic expuit in ejus faciem succum ex cortice alni, velut cruorem, qui primus tugurium introspicit, ac intrare quærit.* Nempe res se ita habet, solent duo minimum extruere tuguria, unum virorum, in quod deportandus est ursus, ut ibi excorietur, coquatur, scindaturque in partes; alterum mulierum, in quod post venationem, & ursi deportationem veniant viri, solenneque habeant convivium. In hoc tugurium cum veniunt, aut dux eorum solus, quod vult Samuel Rheen, aut una & cæteri quod vult Anonymus, excipiuntur ita, ut est dictum. Jam sic congregatis omnibus in tuguriis mulierum, mulieres primum canunt, gratiasq; agunt maritis, ob allatam prædam: Anonymus: *Nær manfolken ær inkommen i kottarna, siunga quinfolken med een laoger stimma saoledes. Kittulis pouro toukoris, det ær, hafvve tack i kiære mænn, foer den goda leek i nu hafvva hafft foer hænder, att i hafvva dræpit bioern.* Hoc est: *Postquam viri venerunt in tugurium, fœminæ submissiore canunt voce in hunc modum: Kittulis pouro toukoris,* h. e. *gratia vobis viri chari pro lusu jucundo quem habuistis, dum occidistis ursum.* Post instruitur convivium virorum juxta & mulierum in tuguriis mulierum, apponunturque cibi optimi pro copia præsenti, sine carne ursina tamen. Samuel Rheen: *Sedan settia the sig neder, och æta tillsamman aff then bæsta maat, the i foerraod hafvva.* Hoc est: *Post consident, & simul edunt, quod habent ciborum optimorum.* Convivio finito,

finito, viri discedunt alterum in tugurium, in quo captus jacet ursus. Ibi eum detracta pelle scindunt in partes, coquuntque, atque novum instruunt convivium solorum virorum, in illo tugurio habendum. Dictus scriptor, *Mannfolken foerfoga sig i sine kottar, ther the flao bioernen, hvvilken the strax koka.* Hoc est: *Viri digrediuntur in tugurium suum, ibi ursum excoriant, statimque coquunt.* Digrediuntur, ait, nempe post convivium aut cœnam in tugurio mulierum, idque statim, nec enim cuiquam eorum, qui venationi ursinæ interfuere, fas est pernoctare cum uxore sua, ante integrum triduum elapsum. Idem: *Ingen Lapp som hafvver vvarit medh nær bioern blef drapin, mao komma till sin hustro pao tree dygn.* Hoc est: *Nullus eorum Lapponum, qui fuere præsentes, cum ursus interficeretur, per tres dies integros venire ad uxorem suam fas habet.* Quin imo qui reliquorum fuit dux, à cohabitatione cum uxore cogitur se abstinere per dies quinque. Anonymus: *Sedan komma inga mæn till sina hustror pao tree dygn, oc den som baar spoedet och messingringen, faor ike komma till sin hustru pao fem dign.* Hoc est: *Postea nemo virorum venit ad uxorem suam, per integrum triduum, is vero, qui gestabat virgam cum annulo orichalceo, ne per quinque quidem dies.* Dicit, *postea*, quam nimirum convivium est habitum in tugurio mulierum, post quod statim abeunt in tugurium alterum, destinatum ad excoriationem coctionemque ursi. Pellis, quæ detrahitur, illius est, qui cubile ipsius primum reperit, cæterisve monstravit. Samuel Rheen. *Skinnet behaoller den Lappen foer sigh allena, som vviste, hvvar est Bioern vvar i sitt vvinterlæger ingaongen.* Hoc est: *Pellem sibi soli servat is, qui monstrabat cubile, in quo per hyemem commorari ursus destinaverat.* Ex urso tria potissimum deputantur coctioni, caro, adeps, atque sanguis. Inde dictus Scriptor. *Tao nu alt kioetet, blodet, och ystret ær kockat.* Hoc est: *Postquam caro omnis, cum sanguine, & adipe cocta est.* Coquuntur hæc in ahenis, & quicquid pinguedinis supernatet, id omne demptum colligitur in vasa lignea, quibus tot affixæ sunt laminæ orichalceæ, quot sunt ursi, quorum caro coquitur. Idem: *Bioern koka the strax, och syla af thet feeta, doch maoste alla kiærl, hvvaruti flaottet sylas, vvara med messing beslagene, ær thet een bioern, som drapen ær,*

 skall

skall kiærillet vvara be slagit med ett stycke messing, men æro flere bioernar dræpne, skolo och flere stycken vvara pao kiærillet slagne. Hoc est: *Vrsum statim coquunt, pinguedinemque juri innatantem demunt, vasa tamen, in quæ ipsam colligunt, orichalceam laminam debent affixam habere, si ursus unus cæsus fuerit, unicam, si plures, plures.* Inter coquendum ordine suo sedent circum focum, qui fuerunt occupati in venatione, sic ut neuter ordinem eum turbet, aut alterius invadat locum. A dextra primum locum, sive summum, occupat explorator cubilis ursini, & dux cæterorum, proximum tympanista, tertium is, qui primum urso intulit ictum: à sinistra primum fissor lignorum, secundum aquæ portator, & post cæteri, qui fuere socii. Idem. *Medan bioern kioetett kookas, sittia the pao bægge siidor om elden alla i sin ordning, sao att den ena icke faohr træda i den andras rum: fræmst sitter den som ringade bioern, der næst som slog pao trumban, næst honom, som foerst skoet bioren: och sedan pao then vvænstra siidan vvadehuggaren, och vvatu bæraren.* Hoc est: *Dum coquitur caro ursina, utrinque circum ignem sedent omnes ordine suo, sic ut unus in locum alterius venire nefas ducat. Primo sedet is, qui circuivit ursum, post, qui pulsabat tympanum, tum, qui primus ursum petierat hasta vel globo. Et à sinistra fissor lignorum, & aquæ portator.* Caro cocta dividitur primum inter viros & mulieres, sic ut ipsæ quoque accipiant portionem suam & carnis & adipis, estque hoc de munere ducis, ut partes has definiat, & quid mulieribus sit dandum, seponat. Anonymus: *Nær bioern koettet ær kokat, bytet det emillan mæn och qvvinnor af den Lap, som hafvver spœdet och ringen, hvvilken och hafvver ringat bioern.* Hoc est: *Postquam cocta est caro ursina, dividitur ea inter viros fœminasque per eum Lapponem, qui tenet virgam cum annulo, & ursum circuiverat.* In divisione hac observant, ne quid detur feminis de ursi clunibus seu femoribus posterioribus, ea enim pertinent ad viros solos. Samuel Rheen. *Ike gifvves naogot aoth hustrorne af baackdeelen utan af framdeelen.* Hoc est: *Mulieribus nil datur de partibus posterioribus, sed prioribus.* Facta hac divisione duo mittuntur ex Lapponibus, qui partem dictam deferant ad tugurium mulierum. Nulli enim earum fas est, venire ad tugurium

virorum

virorum, dum carnes ursinæ coquuntur, quod testatur dictus Rheen. *Ike mao naogon quinnes person komma i den kottan , ther bioern kokat vvarder.* Hoc est: *Nulli fœminæ concessum est venire in id tugurium, in quo ursus coquitur.* Duo illi, qui sic ferunt carnes ursinas ad mulieres, suam habent cantilenam , qua utuntur inter deportandum. Verba ejus lingua Lapponum sunt talia : *Olmai potti Suerigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis,* quibus simulant, se venire ex locis peregrinis, & hæc munera ferre mulieribus. Anonymus: *Tvvenne Lappar skohla bæra till hustrorna dehras dehl, och tao siunga the mæn, som komma, bærandes bioern koettet saoledes: Olmai potti Suerigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis, dæt ær, hær komma mænn fraon Svvergie, Poland, Engeland, och Frankiche.* Hoc est: *Lappones duo ad fœminas deferre solent partem ipsarum, tuncque ipsi, qui sic deferunt, canunt in hunc modum: Olmai potti Suerigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis,* hoc est, *hic veniunt viri ex Suecia, Polonia, Anglia, Francia.* Fœminæ cum adventum eorum audiunt, tum & ipsæ procedunt, canereque incipiunt cantilena sua, qua eos testantur venire optatos, simulque promittunt cincturos sese crura eorum filis laneis, coloris rubri. Dictus Anonymus. *Nær tao manfolk sao sunget hafvva, svvara quinfolcken them saoledes med siin saong: Olmai potti Svverigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis, kalka koubsis laigit touti tiadnat. Det ær: Imæn, som ære kombne fraon Svverigisland, Poland, Engeland, Frankiche, om edra been skole vvii binda roett færgat garn.* Hoc est: *Postquam ita viri cecinere, fœminæ respondent ipsis tali cantione: Olmai potti Svverigislandi, Polandi, Engelandi Frankichis, kalka kaubsis laigit touti tiadnat.* Hoc est: *Viri, qui venistis ex Suecia, Polonia, Anglia, Francia, circum crura vestra ligabimus fila, colore rubro tincta.* Atque ita eos postea cingunt ad prædictum modum. At vero eam carnem, quæ ad viros pertinet, distribuit tympanista, si credimus Samueli Rheen, quia sic de eo: *Trumbslagaren skall vvara skaffare, och deela soender kioetet, och iistret.* Hoc est: *Tympanistam oportet esse ministrum convivii, & dividere carnes cum adipe.* Distribuit autem non inter eos modo, qui supra nominati, sed & omnes socios, & qui convivio inter-

interſunt. Idem. *Tao nu alt kioettet, blodet, och yſtret ær kokat, deelar skuffaren thet ſænder emellan giæſtarna, ſao, at hvvar och een faohr ſin deel, baode af kioett och yſter.* Hoc eſt: *Poſtquam caro omnis, ſanguis, & adeps cocta ſunt, tum miniſter convivii ea dividit inter convivantes, ſic ut quisque accipiat partem & carnis & adipis.* Conſumpta omni carne cum à viris, tum à mulieribus, primum colligunt oſſa, quæ non ut oſſa reliquorum animantium ad eximendam medullam diffindunt, ſed ſervant integra, & ſic omnia junctim uno in loco defodiunt. Samuel Rheen: *Nær kiœtett ær foertærdt, ſamblathe alla benen tillſammans, them the ike ſoenderslao, útan them alla nedergræfa.* Hoc eſt: *Cum conſumpta eſt caro, colligunt oſſa omnia, quæ non confringunt, ſed defodiunt.* Deinde is, qui habet pellem urſinam, eam ſuſpendit in ſtipite, ut in ipſam, velut ſcopum tela emittant mulieres, velatis oculis. Anonymus. *Den Lappen upſætter bioern skinnet pao een ſtubba, ſom bar ſpoedet och ringen, och taoh skola quinfolken skiute till maols med handbogar och piilar aot bioern skinnet, doch med foerbundna oegon.* Hoc eſt: *Lappo is, qui ferebat virgam cum annulo, ſuſpendit pellem urſinam in ſtipite, ut ad eam mulieres, ceu ad ſcopum, jaciant tela cum arcu, tectis tamen oculis.* Habent autem oculos ſuos tectos veſte, ſeu velatos, uti Samuel Rheen nos docet, qui & de cæteris in hunc modum, ut Latine ſolum verba ejus proferam: *Pellem urſinam ſuſpendunt in ſtipite, uxoresque ſuas in eam, ut ſcopum, tela faciunt dirigere, arcu emiſſa, oculis tamen veſte obligatis.* Additur tunc quoque cantilena, quam decantant mulieres hiſce verbis: *batt Olmai Kutti Suerigislandi, Polandi, Engelandi, Frankichis, potti, kalka vvoucki,* ut Anonymus eſt teſtis, qui hæc verba dicit hoc ſignificare: *Telis nunc petemus eum, qui venit ex Suecia, Polonia, Anglia, Francia.* Cæterum illa, quæ ex mulieribus prima pellem telo tetigit, laudem conſequitur ante cæteras, crediturque omem viro ſuo dare capiendi urſi ante reliquos. Samuel Rheen: *Den hustron, ſom foerst træffar bioern skinnet, behaoller priiſen foer the andra, skall och vvaara & omen, att hennes man ſkall alldra foerſt fao bioern.* Hoc eſt: *Ea mulier, quæ prima tangit pellem urſinam, antefertur cæteris, putaturq; ea res habere omen, fore nimirum,*

mirum, ut maritus ejus primus ursum capiat. Eidem mulieri datur negotium, ut in pannis singulis tot suat cruces filo stanneo, quot illa vice capti fuerunt ursi, unus sive plures, pannosque illos suspendat in eorum collo, qui venationi interfuere, teneturque quilibet pannum suum ferre in collo per triduum. Idem Rheen. *Den samma hustron skall soema pao Klæde sao maonga kors af teentraod, effter bioernernas taal, som dræpis, huilka hon skall hængia pao alla the Lappars hals, som hafvva vvarit med at dræpa bioernerna. Desse kors skohlen Lapparna laota hængia pao sine halsar alt in tilb afftonen pao tridie dagen emoot Solennes undergaong.* Hoc est. *Eadem mulier* (quæ nimirum telo pellem ursinam prima feriit) *in panno tot cruces suere tenetur filo stanneo, quot numero cæsi tum fuerunt ursi, & suspendere in eorum collis omnium, qui fuere socii cædendorum ursorum, cruces istas ferre Lappones in collis suis debent usque ad vesperam diei tertii, Solisque occasum.* Habet eadem Anonymus, nisi quod non illius fœminæ unius, sed & reliquarum dicat esse hoc officium, ut suant cruces istas, & suspendant in collis suorum maritorum: eosque ferre non per triduum solummodo, sed & quatriduum. Addit, similem crucem etiam à collo rangiferi suspendi, cujus ministerio ursus devectus fuit ad tugurium ex sylvis. *Sammalædes hænge the itt soemat kors pao dhen rehn, som hafvver dragit bioern, huilket dær blifvver hængiandes, till des han bandet sonders liiter.* Hoc est: *Ad eundem modum crucem sutam suspendunt in collo rangiferi, qui devexit ursum, manetque ea sic suspensa, donec lacerata fuerit tænia, ex qua pendebat.* Quæ sit caussa hujus ritus, necdum comperi, nisi quod existimem, eas cruces amuleti loco servire venantibus debere, contra mala, quæ ipsis ex interfecto urso à dæmoniis, sylvas colentibus immineant. Quasdam enim in tutela sua feras habere, vetus est opinio, quæ hodieque durat; estque hoc de urso magis verisimile, quia rex ferarum cæterarum apud Lapponas habetur. Ultimum, quo ista omnia clauduntur, h.e. quod sc. finito triduo, quo abstinere à consortio suarum conjugum coguntur, Lappones ad mulierum tugurium revertantur. Solet autem unus post alterum manu prius apprehendere catenam, ex qua in foco pendent ahenæ,

ſicque ter ſaltare circum ignem poſtremo per conſuetam tugurii virorum pariter mulierumque januam excurrere. Mulieres addunt cantum, quo ſe cineres promittunt in ipſos jacturas; unaque mulierum cineres conjicit poſt quemlibet. Anonymus. *Effter tre dagars foerlop, nær Lapparna ſkola fao lof att komma till ſina huſtrur igen, tao taga the hvvar effter andra i den kædja, ſom hænger oefvver ellden, ther puo the hængia ſina kokekættlar, och ſpringa tree gaonger kring om eelden, och ther effter ſpringa the dhen ena effter den andra ut genom kottædoeren, och tao ſiunga quinfolken ſaoledes. Todna kalka kaino oggio; det ær, tu ſkall nu fao en skopa eller skofell full med aska pao tina been:* Hoc eſt: *Elapſo triduo, cum venia datur Lapponibus revertendi ad uxores ſuas, unus poſt alterum manu tenet catenam, ſuper ignem pendentem, in qua ſuſpenſa habent ahena ſua, ſimulque ter ſaltet circum ignem, ſicque excurrunt unus poſt alterum per januam tugurii, tunc fœminæ ſic canunt: Todna kalka kaino oggio,* id eſt: *accipies palam ſeu batillum cinerum in crura tua.* Habet eadem & Samuel Rheen, additque hoc facto demum fas eſſe viris, ut ad uxores ſuas revertantur. Nempe hactenus impuri videbantur, propter cædem urſi. At hoc velut piamento liberati à priori vitio, ut diſertim Anonymus teſtatur. *Der med blifvva mænnerna liika ſom rænſade, foer æn the fao loof, komma till ſina huſtrur.* Id eſt: *Hoc modo viri veluti purgantur, priuſquam veniant ad uxores ſuas.* Et hæc quidem urſorum apud Lapponas venatio, multiplexque in ea ſuperſtitio & cura. Cujus curæ pleraque ſunt ſingularia, quædam tamen communia cum venatione reliqua. Præſertim illud, quod à capta fera mulieres arceant, nec tractare ipſam velint ſuis manibus, quod in tugurium revertantur, non per juſtam januam, ſed eam, quæ à tergo eſt. Nam & alias hoc obſervant in venatione cætera. De mulieribus pridem teſtatus eſt Zieglerus. *Religio eſt, ne mulier manu contingat feram captam.* De janua Wexionius. *E regione* (januæ communis) *feneſtra lumen admittens: per quam ex venatione reduces primo irrepunt, fruſtum carnis rhenanæ ſecum trahentes.* Quia imo per hanc feneſtram ſive januam, quicquid eſt prædæ per venationem comparatæ, conjiciunt in tugurium. Olaus

Petri

Petri Niurenius de ea. *Altera janua ad Septentrionem ejusmodi superstitioni dicata, ut cum vel piscatum, vel venatum maritus exeat, per eam egrediatur, ac per eam rediens, quicquid cepit, imittat.* Dicit, *immittat*, quod fit jactu. Samuel Rheen: *Baakfoer kottarne hafvva the een liiten doer, ther igienom the inkasta theras maatvvaror, særdeles thet the faonga af skogen, saosom foglar, och vildbrao, eller af sioger, saosom ær allahanda fisk. Detta mao ike inbæras igenom den rætta doerem, uthan det skall inkastas, igenom baakdoeren.* Hoc est: *A tergo tuguriorum parvam habent januam, per quam conjiciunt res cibi, præsertim quas capiunt in sylvis, ut aves & carnes ferarum, aut aquis, ut omnis generis pisces. Hæc nefas est inferre per januam communem, sed debent conjici per januam à tergo.* Non deportant, sed conjiciunt in tugurium hæc omnia, sine dubio per superstitionem aliquam, quasi missa & delapsa cœlitus, & singulari numinis indulgentia in sinum veluti eorum conjecta. Quanquam ipsi harum superstitionum caussas plerasque ignorent, nudaque tantum exempla suorum majorum sequantur. De cætero nil apud Lapponas gloriosius, quam interfecisse ursum. Ideo palam facinoris hujus quasdam proferunt notas, lineas scilicet in pileis ex filo stanneo. Olaus Petri Niurenius. *Inter alia capitii frontem tot ex ejusmodi fili* (stannei puta) *lineolis insigniunt, quot ursos licuit gerenti interemisse, ut in occursu, quot necarit, confestim appareat.* Venio ad aucupia quæ & ipsa viri soli exercent. Sunt & illa non unius semper generis, sed differunt cum ratione temporis, tum ratione avium. Nam aliter venantur eas hyeme, aliter æstate; aliter hoc genus, aliter illud. Æstate aves plerasque conficiunt telis, aut glandibus bombardarum; hyeme vero laqueis captant. Est præsertim genus unum pertinens ad Logopodas, Sueci Sniœriper appellant, de quo dicam in sequentibus; id capiunt arte singulari, quam describit Samuel Rheen hisce verbis. *Sniœriper fanga the med snaror saoledes, att the af biorkriis gioera & liitet hag, med smao leed pao, ther uti the sættia snaror af traod giorde. Altsao emedan Sniœriiporne gemenligen vvistas neder pao markenen, och icke i træ, therfore nær the sao loepa af och an, vvarda the faongne i snarone.* Hoc est:

Logopodes nivales capiunt laqueis ad hunc modum: ex virgultis betulinis conficiunt instar ſæpis exigui cum multis portis minutis, in quibus ſuſpendunt laqueos è filo paratos. Cum igitur illæ aves humi plerumque verſentur, non in arboribus, icirco cum diſcurrunt huc illucque, laqueis facile capiuntur. Hæc illarum avium eſt captura. In cæteris occurrit nihil, quod peculiarem obſervationem promereret.

CAP. XX.

De Armis atque inſtrumentis ad venationem fere pertinentibus apud Lapponas.

EX ſuperioribus apparet Lapponas diverſo uti genere armorum in venatione ſua; itaque de ipſis aliquid addemus. Primum, maximeque frequens genus ſunt arcus, quos habent longos ad tres ferè ulnas, latos digitos duos, craſſos pollicis craſſitie vel paulo amplius, ex lignis duobus, quorum alterum alteri ſubpingunt. Nam ligno betulino affigunt lignum pini, copia reſinæ lentum flexileque, ut virtute hujus habeat arcus vim propellendi tela & ſagittas. Utrumque contra aëris injurias, pluviarum, nivium libro betulino exterius adaptato muniunt. Quod enim Lomenio eſt proditum, quaſi fiant ex rangiferorum oſſibus, id adeo eſt falſum, & ne quidem veri ſpeciem præ ſe ferat, cum oſſa omnia ſint dura, neque tali ratione, qualis poſtulatur in arcubus, poſſint flecti, quod quilibet intelligit. *Rangiferi*, ait, *oſſa aſperantur in cultros, & curvantur in arcus congeneribus feris trucidandis.* Si de telis ſcripſiſſet, aliquid dixiſſet. At quia de arcubus, excuſari nulla ratione poteſt. Suſpicor interim, hoc accepiſſe ab Olao Magno, ut nonnulla alia huic parti, qua deſiderari poterat in Itinerario ipſius, explendæ. Olaus enim ita habet lib. XVII. c. 30. ubi de utili-

tatibus variis, quas præbent rangiferi. *Ossa atque cornua arcuum & ballistarum artificibus, avide ea pro rerum commutatione quærentibus, applicantur.* Quia hic ab artificibus arcuum ossa rangiferorum legerat appeti, Lomenius collegisse videtur, quod eorum usus sit in arcubus istis fabricandis, & ut ipse loquitur, curvandis. At non hoc volebat Olaus, nec de isto genere arcuum hic loquebatur, quod ostendit ipse, quando conjungit ballistis; sed de alio, quod est firmatum ad manubrium ligneum, continens impositum sibi telum, quod emitti debet, atque à Germanis meis *Armbrust*, Gallis *arbalestre* nuncupatur. Hoc genus non quidem fieri aut confici, quod est impossibile, sed ornari tamen in manubriis ebore, concha margaritifera, & ejusmodi aliis consuevit, quorum loco hic in terris Borealibus artifices ossa rangiferorum adhibebant. Ista mens Olai, quam non assecutus est Lomenius, si locum hunc respexit. Quicquid sit, hoc plane manet certum, arcus Lapponum non osseos esse, verum ligneos, ac ne ossibus ornari quidem, ut nullo instructos manubrio, sed nudos, & simplices, & quorum nervus non instrumento aliquo, sed nuda dextra intenditur, & tenetur. Dixi supra, fieri hos arcus ex lignis duobus inter se conjunctis; addo nunc, juncturam istam glutinis beneficio confici. Gluten illud Lappones hoc modo præparant. Percas pisces recens captas excoriant, pelles reponunt in aqua calida tamdiu, donec à squamis possint purgari: post cum pauxillo aquæ coquunt bene despumatas, bacilloque frequenter vertunt, tundunt, & comminuunt, donec pultis speciem accipiant. Hoc effusum siccant, & in usus necessarios reponunt. Si glutinandum quid occurrit, aqua pauca maceratum usurpant, sicut cætera glutinis genera solent. Præter arcus istos, habent & alios ex ferro, quos supra dixi à Germanis *Armbrust* nominari. Usus eorum invaluit non parum proximis temporibus apud Lappones. Intendunt eos unco ferreo, quem cingulo habent suspensum, ut majore nisu & vi adducere queant nervum, dum pede in circulo ferreo à capite arcus reposito, toto deinde corpore uncum trahunt ad se, donec nervum inseruerint ansæ ad id in arcus manubrio factæ ex osse, atque ita arcum intenderint. Ab arcubus progredior ad tela.

Habent ea duplicis fere generis, alia ferreis armata cuspidibus, alia sine ferro hebetia & obtusa, feriendis minoribus animalculis, ut sciuris, hermelinis, & ejusmodi. Meminit Olaus Magnus lib. VII. c. 1. *Producuntur ligneæ sagittæ, lato capite, pro marduris, Zebellinis, ac pyrolis interimendis.* Quibus verbis *pyrolos* appellat, qui Latinis sunt *sciuri.* At illa cuspidata intentantur feris majoribus, cum occurrunt. Habent autem cuspides non ex ferro solum, sed & ossibus interdum, cornuque, quod exempla eorum apud nos testantur. Lignum à capite forant ferro ardente, foramini immittunt spiculum corneum, glutine affirmatum, quod deinde cultro vel cote acuunt. Præter ista instrumenta sive arma, solent adhibere etiam bombardas. Nemo enim hodie est Lapponum, qui non hoc quoque genere sit instructus ad venationem ferarum, maxime majorum & valentiorum. Quo fine superstitiosis quoque incantamentis bombardas eas suas præparant, ne ab avibus ferisve, quarum capturæ destinantur, si occurrant, possint aberrare. Quod quidem commune habent cum non paucis etiam apud gentes alias venatoribus. Habent autem eas ex vicinæ Bothniæ, seu Helsingiæ oppido, Soederhambn vocato, ubi officina celebris est, cum armorum aliorum, tum præcipue bombardarum; cujus oppidi cives Bothniensibus, hi Lapponibus deinde cupientibus vendunt. Inde quoque sibi Lappones pulverem sulphureum, inde glandes plumbeos, vel plumbum ipsum, quod in glandes fundant, comparare solent. Aliquando etiam ex Norvagia isthæc consequuntur. Hastis quoque in venationibus utuntur suis, maxime contra ursos. Meminit nominatim Anonymus in explicatione venationis ejus. *Adoriuntur*, ait, *ursum animosè, atque hastis & bombardis eum interficiunt.* Sunt vero eæ nihil differentes à communibus & receptis vulgo, ut privatim explicatione nulla opus habeant. Et hæc quidem arma sunt: venio ad instrumenta alia huic negocio servientia. Præcipuum sunt calcei lignei, quibus decurrunt per nives congelatas. Olaus Magnus lib. IV. c. 12. *In pandis seu latis trabibus seu lubricis tabulis pedibus alligatis super valles nivososque montes ac cacumina montium celerrimo transitu lapsuque præcipites in bestias efferuntur,*

arcubus & sagittis in venatione quærendas. Trabes lati, lubricæque tabulæ sunt calcei, quos vocamus, quorum usum esse ad venationes non exiguum ostendit. Populi Septentrionis *Skider*, & contracte *Skier* appellare solent, quod cum Germanorum *Scheitter* convenit, quo ligna fissa ipsis nuncupantur. Aliquando *andrer* vocant, sive *ondrur*. Magnus Olaus Islandus, in explicatione Eddæ, à Stephanio citatus ad Saxonem: *Skydi sive ondrur, asseres sunt oblongi* &c. *His etiamnum pedibus inductis, nostrates per superficiem profundissimarum nivium ingrediuntur.* Samuel Rheen: *The renna them upp med skiidh, eller andrar.* Hoc est: *Occupant eos calceis suis ligneis, skiidh vel andrar dictis.* Quæ illorum calceorum forma sit aut species, dictus ille Islandus sic conatur explicare: *Asseres sunt oblongi, & antrorsum sublevati, quinque vel ad summum sex ulnarum longitudine, latitudine vero transversam plantam non excedentes.* Verum apud nos vix fidem obtinet, qui vidimus alibi, & ipsi possidemus par ejusmodi solearum. Nam & latitudo paulo major, & longitudo multo brevior. Quod & in suis depræhendit Wormius. *Asservatur*, inquit, *inter ἀξιοθέατα mea par ejusmodi solearum trium duntaxat ulnarum longitudine.* Neque aliter se habent, quæ cernuntur Lugduni Batavorum, ut est testis Frisius in notis suis ad Balduinum. *Simplicissimæ*, ait, *sunt, longitudine septenum pedum, latitudine pollicum quatuor, & quod excedit.* Planeque sic necesse est, si valet ratio, quam in eis observari testatur Olaus Magnus, sicuti profecto valet omnium confessione. Ait enim libro I. c. 4. hunc in eis servari modum, *ut unum lignum altero sit longius, mensura unius pedis, juxta virorum vel mulierum proceritatem, utpote si vir vel mulier sit octo pedum longitudine, lignum unius pedis totidem habebit pedes in longitudine justa, reliquum vero novem.* Debet solea una longissima excedere viri, ea usuri, longitudinem pede uno, altera esse tanto brevior. Atque ita meæ sese habent, una brevior est altera integro pede. Facit quidem Frisius utramque Lugdunensem paris longitudinis, nec Olaus Wormius in suis notat differentiam; sed opinor esse illas soleas, non quales junctæ esse debent, verum ex duobus paribus solas majores. Plane namque mea major talis, qualis Frisio describitur, *superne resina vel pice* obducta, cum minor

minor sit simplex nudaque. Sed & majoris illius usus est præcipuus in conficiendo itinere, ut nil mirum sit, si eam solam exempli loco, vel binas ad exteros transmisere. Atque quoniam Lugdunenses illæ sunt majores tantum, ideo apparet, nec proceri adeo fuisse hominis, ut putabat Frisius, sed qui vir pedes sex æquaret, qualis non est infrequens apud Lappones statura. Et hæc quidem latitudo atque longitudo harum solearum, item longitudinis in pari uno eodemq; diversitas. Species cætera se recte habet apud Islandum, simplices enim sunt, & planæ, nisi quod ab anteriore parte nonnihil sursum erigantur. Ab anteriore dico parte, non posteriori etiam, ut delineatæ apud Wormium cernuntur, vitio pictoris credo potius, quam auctoris, cum in Musæi Wormiana prima tabula, quæ totum exhibet spectandum, aliter delineentur. Illud quoq; observavi in majori mea solea, non esse prorsus rectam per omnia, sed parumper sursum curvari in medio, ubi pedem solent reponere. Speciem licet non inepte proposuerit Frisius, quia tamen est unius tantum soleæ, & incurvationem istam non exprimit, ego quoque ad exemplum mearum hic apponere constitui, cum Lappone cum eis currente.

Cæte-

Cæterum has ſoleas aptare ſolent pedibus beneficio circuli viminei, qui trajectus eſt utrinque non per latitudinem earum, aut partem planam, ſed à lateribus per earum craſſitiem, ne vel lubricitatem earum in parte inferiori impediat, vel curſu frequenti detritus pereat, quod & ipſum in effigie Friſiana non eſt expreſſum. Circulus is eſt in medio ferè ſoleæ, ſic ut ſoleæ pars dimidia promineat ultra pedem, pars altera dimidia poſt pedem recedat, planta pedis fixa ſit in medio; pes autem circulo vimineo inſertus firmatur ad ſoleam faſciâ quâdam, ad poſteriorem pedis partem religata, ut ex pictura ſuperiori facile cognoſcitur. Nam ea quidem, quæ non ſemel cernitur apud Olaum Magnum, & exhibita quoque eſt à Friſio ad Balduinum, merum purumque pictoris eſt figmentum, qui degens in Italia, ligneas haſce ſoleas Lapponum non potuit intelligere, niſi ut formaret inſtar calceorum ligneorum, ultra pedes procedentium longiſſime, & deſinentium in repandum mucronem, quibus à poſteriori parte cavis inſerantur pedes, ſicut aliis in calopodiis. Quod omne ineptum eſt, nec conveniens ipſius Olai deſcriptioni planæ, ſicut & in aliis picturis factum apud ipſum obſervatur. Non in extremo ſoleæ, ſed in ejus medio pes ſolet reponi, neque ſine ſumma ratione, quoniam ſi reponeretur in extremo, nec moveri poſſet enormis ille ultra pedem proceſſus, nec in pede firmari aut teneri, cum ſuſtinendo tanto ponderi ab anteriori parte pes non ſufficeret, nec poſtremo illud effici, cujus cauſa ſoleæ iſtæ inventæ ſunt. Debent enim firmum in nivibus præſtare veſtigium, quod fieri non poſſet, ſi in ſoleæ extrema parte homo toto pondere incumberet. Nunc quia conſiſtit in medio ſoleæ, habet & à parte priori, & à parte poſteriori, quod eum ſuſtentet, nec ſinat nives pertundere. Curſum quomodo inſtituant his ſoleis, oſtendit Olaus lib.I.c.4. *Incolæ admirabili celeritate certis planis lignis, inſtar arcuum in anteriori parte curvatis, ac pedibus affixis, directione manualis baculi utuntur, quibus ſe arbitraria voluntate ſurſum deorſumque, vel obliqueſuper nivium cacumina transferunt expedite.* Docet, fieri hoc ope baculi manualis, quo ſcilicet in capite munito tabella rotunda, ne deſcendere poſſit per nives, ſe protrudunt, & ſic concitatiſſimo, iti-

itinere per lubricitatem earum feruntur. Quod genus cursus proprio idoneoque apud Latinos destitutum vocabulo, quippe qui in usu nunquam habuere. Sueci vicinique populi *Skriida* vocant, quando sic per glaciem aut adstrictas gelu nives feruntur, calceis induti ligneis. Inde ortum nomen *Skridfinnorum*, quod & apud veteres occurrit. Paulus Warnefridi. lib. I. c. 5. *Scritobini à saliendo, juxta linguam barbaram etymologiam ducunt. Saltibus enim utentes, arte quadam ligno incurvo ad arcus similitudinem feras assequuntur.* Subdit postea de rangiferis non pauca, quæ cum semper Lapponum peculiaria fuere pecora, vix est ambigendum, quin sint hi ipsi, qui priusquam isto nomine insignirentur, dicti fuerint *Skritobini.* Unde & Adamus, qui nullam Lapponum facit mentionem, de Skritobinis tamen, seu, ut ipse vocat, Skritofinnis: *Contra Boream habitant Scritofinni, quot ajunt cursu feras præire.* Loquitur de cursu non communi aut vulgari, sed qui nomen eis dedit, ut docebat Paulus, fitque ligno incurvo, id est, soleis istis, quas superius descripsimus. Hisce soleis quia celerrime ferebantur per nives, quod Arctois gentibus est *Skriida*, sicut alibi ostendi, de cætero ex Finnonibus erant oriundi, ideo *Skridfinni* dicti sunt. Est autem cursus iste, non in plano tantum, sed & aspero & inæquali. Quin & in ipsa montium enituntur cacumina, ut testatur etiam nostrorum temporum experientia. Saxo pridem docuit de Skritofinnis, artemque omnem descripsit in præfatione sui operis, his verbis. *Horum ortivas partes Scricfinni* (sic appellat ipse, qui aliis *Skridfinni*, causam alibi exposui) *incolunt, quæ gens inusitatis assueta vehiculis, montium inaccessa venationis ardore assequitur, neque enim ulla adeo rupes prominet, quin ad ejus fastigium callida cursus ambage perveniat. Primo siquidem vallium profunda relinquens, scopulorum radices, tortuosa gyratione perlabitur, sicque meatum crebræ declinationis obliquitate perflectit, donec per sinuosos callium anfractus destinatum loci cacumen exsuperet.* Inusitata nominavit vehicula, soleas ligneas, *Skiider* dictas, quod & cætera hujus loci ostendunt, & Olaus Magnus, qui lib. I. c. 4. ubi eas soleas, cursumque cum ipsis describit, verba

hæc

hæc Saxonis transtulit in suum. His ergo enituntur etiam in summa montium, itinere non quidem recto, sed per ambages, atque flexuoso, quod Papam Paulum Tertium credere non potuisse idem Olaus confitetur. Sed est majus, quod non enitantur modo in montium cacumina his soleis, verum & descendant ex eis ad inferiora nullo plane lapsu. Qua de re sic Samuel Rheen. *Lapparna ære alle ganska snælle och vvige, sao att Lappen kan med skiid loepa utfoere the fast hoega fiællen, som synas foernufftet oefvvergao.* Hoc est: *Lappones omnes prorsus celeres sunt atque agiles, sic ut Lappo soleis ligneis, Skiider dictis, possit cursu præcipiti descendere montes altissimos, quales vicini sunt Norvagiæ, id quod excedere captum rationis videtur.* Dicit esse rem, quæ omnem fidem superet, cum ex superioribus ad inferiora tendere, ubi omnia sunt lubrica, & ita sustinere se, ne sequatur præceps lapsus, impossibile videatur. Quanquam Lappones præter cæteram artem, etiam hoc observent in istis soleis suis, ut eas muniant pellibus vitulorum rangiferorum, quo pili contra nives versi, relapsum earum impediant. Olaus Magnus supra indicato loco: *Ligna illa* (soleas intelligit) *subducta sunt tenerrima pelle vituli rangiferorum. Cur autem pellibus tenerrimis hæc ligna subducantur, variæ redduntur causæ, ut videlicet celeriori lubricitate sese transferant per altas nives, ut expeditius rupium voragines & præcipitia transverso motu evitent, ut sursum dirigentes cursum, retrorsum non excidant: quia pili instar sudium aut echinorum se erigunt, miraque naturæ potentia, ne relabantur, obsistunt.* Meminit & munimenti hujus Wormius in suis soleis, sed ex vitulis marinis, credo, quod fuissent alicujus ex Sicœfinnis se Lapponibus maritimis, qui raro rangiferis utuntur. Et hoc quidem primum instrumentum, quo utuntur ad venationes suas, quanquam non has solas, sed & alia negotia, si quando tempore hyberno alibi conficienda. Neque enim aliter tum licet iter facere per altas nives. Quandocunque autem iis utuntur, si est libitum, celeritate feruntur tanta, ut & antevertant feras. Olaus Petri c. 14. *Soleis ligneis hyeme venatum egressi, aliis perniciores,*

& ita quidem ut in profunda nive sylvestres rangiferos, & lupos velocitate eximio cursu antevertant & interimant. Hinc de Scritofinnis Adamus verbis supra etiam laudatis: *Contra Boream habitant Scritofinni, quos ajunt cursu feras praeire.* Alterum sunt trahæ, quæ tametsi & ipsæ ad quævis pertineant itinera hyeme conficienda, tamen aliquando & venatum eis solent proficisci, maxime contra rangiferos feros. Olaus Magnus lib. XVII. c. 29. ubi loquitur de eis: *Eo compendio viatores arcubus sagittisq; extensis sylvestres rangiferos venatu acquirere solent.* Quæ sit species & ratio ejusmodi traharum, latius deberet explicari, quia necdum factum est ea cura diligentiaque, qua debebat. Verum cum non tam venationibus inserviunt, quam itineribus, aut transferendis rebus necessariis, propterea hoc quicquid est, in locum alium differemus.

CAP. XXI.

De Lapponum virorum artibus manuariis.

PRæcipuum negotiorum, quibus viri occupantur soli apud Lappones, venationem esse diximus, de quâ huc usque actum. Præter eam autem etiam alias exercent artes ad vitam atque rem familiarem necessarias. Ex quibus prima est ars coquinaria. Quicquid enim venatione, aucupio, piscatione, vel ratione alia sibi compararunt edulii, hoc si coquendum est, à viris coquitur, non mulieribus. Samuel Rheen: *All maat, maoste manfolken kooka, och tillredha, och ey qvvinfolken.* Hoc est: *cibum omnem coquere ac adparare viri debent, non feminæ.* Item paulo post: *Mansperſoners arbete ær foerskaffa, kooka och tillreda, hvvad the foertæra skola.* Hoc est: *virorum munus est, conquirere, coquere ac præparare, quicquid comedi debet.*

Fœminæ

Fœminæ igitur hujus artis, licet ſit exigua apud Lapponas, ſunt imperitæ, neque coquunt niſi per neceſſitatem, in virorum defectu, ſicut idem annotavit. *Aldrig kookar naogon quinna, undantagandes nær hon ær pao reeſan, ther inga manſperſoner æhro ſtadda.* Hoc eſt: *Nulla unquam coquit femina, niſi forte conſtituta fuerit in itinere, ubi viri nulli præſto ſunt.* Ars ſecunda virorum eſt naupegica. Fabricant enim ſcaphas ſuas ex tabulis pineis, quas non compingunt clavis, ut ſolent vulgo, verum conſuunt viminibus, plane ſicut veteres ſerilibus aut loris, quales propterea *ſutiles* appellavere. Meminit jam olim Zieglerus: *Navigiis utuntur nullis clavis, ſed nervis & viminibus compaginatis. His per rapidiſſimos fluvios inter montes Lapponiæ deferuntur, æſtate nudi, ut in periculo enatare valeant, & colligere ex naufragio merces.* Olaus Magnus loco viminum radices arborum nominat, nervos autem privatim uſurpari rangiferorum teſtatur. Verba ejus lib. IV. cap. 10. *Navigia fabricaturi maxime ad piſcatorium uſum, fiſſiles pinos & abietes, in eorum nemoribus ad ſubtiles tabulas redactas, nullo exiſtente ferreo clavo, tenerrimis arborum radicibus recenter extractis, quaſi canopeis funibus inſigni ingenio componunt. Alii fabricando naves verſis & contritis animalium nervis, præcipue rangiferorum ſolo ventoque ſiccatis, tabulas conjungunt.* Ita Johannes Tornæus: *Sennoma bruuka, at ſammenfoga dera, baotar.* Hoc eſt: *Nervi* (rangiferorum) *uſurpantur ad jugendas ipſorum ſcaphas.* His nervis, longeque frequentius radicibus funiculorum more tortis, ſcapharum tabulæ revera conſuuntur, haud aliter, atque panni lanei lineive conſui filis ſolent. Commiſſuræ vero denſantur muſco, ne per eas aqua poſſit penetrare. Iſtiusmodi ſcaphis addunt remos, modo duos, modo quatuor, paxillis in lateribus alligatos, ſicque diſpoſitos, ut ſinguli concitare duos poſſint. Ars tertia virorum eſt carpentaria, vel ea, qua vehicula conſtruuntur. Solent enim ipſi quoque facere ſibi trahas omnis generis, quibus utantur tempore hyberno. Nec enim ejusdem formæ ſunt, quibus iter faciunt, & quibus vehunt ſarcinas, & ideo nec nomine conveniunt. Illud genus vocant *pulca* fabricatum ſpecie ſcaphulæ dimidiæ, cum prora acuta ſurgente in altum, puppis plana eſt, una ſimplicique conſtans ta-

bula. Corpus totum contexitur ex lignis pluribus, longitudinem trahæ æquantibus, ad quatuor aut plures velut costas intus firmatis per clavos ligneos, quæ costæ surgunt ex ligno densiore validioreque, ima parte subpacto, instar carinæ. Hæc quasi carina, est lata palmæ latitudine, versus proram curva, & elata in altum, ubi & foramen habet, per quod lorum trajicitur quo ad rangiferum firmatur. Ligna cætera paulo minoris sunt latitudinis. Nullos autem in imo habet asseres, sicut trahæ vulgares, quibus corpus reliquum innixum rotarum loco incedat, sed est per se nudum solumq;, neque planum in imo, sed convexum aut semirotundum, ut in latus utrumque possit volvi, atque sic facilius per altissimas duci nives. Hæc verissima trahæ Lapponicæ descriptio, & qualis cernitur apud me in Musæo meo. Meminit illius pridem Herberstenius, sed verbis paucis. *Vehiculo*, ait, *in scaphæ piscatoriæ formam facto cervos jungunt.* Item Olaus Magnus, qui hoc modo describit lib. XI. c. 3. *Vehicula eorum ab aliorum formis differunt, quia antrorsum instar calceorum sunt cuneata, ad penetrandum nives, veluti marina navigia ad dividendum fluctus & undas.* Quibus verbis habes causam, ob quam prora eorum sit acuta, sursumque flexa. Voluitque hoc ipsum Johannes Tornæus, quando sic de eis. *Est vehiculum à puppi in proram acuminatum & elevatum, ut vectioni sit commodum.* Cæterum ne nives inter vehendum obruant vehiculum, vehentisque adurant aut corrumpant pedes, versus proram ad ulnæ unius spacium vel amplius contegere solent pelle vituli marini, lignis quibusdam circularibus paulo supra vehiculum surgentibus affixa, idque spacium deinde gramine, quo utuntur & in calceis, & alibi est dictum, vel musco explent, pedibus contra frigora muniendis. Et hoc quidem genus unum est vehiculorum, quibus Lappones utuntur. Præter istud fabricant & aliud, quod appellant *achkio.* Id quoad structuram quidem cæteram nil differt à priori, majus tantum est. Nam cum prius illud ulnas longum sit fere tres, hoc interdum quinque ulnas superat. Deinde nec est tectum versus proram, sed apertum per omnia. De utroque Wexionius Desc. Suec.

lib. IV. c. 8. *Rhedæ sunt duûm generum; alterum in modum cymbulæ Bothnicæ transversim dissectæ, duas cum dimidia ulnas longum, subtenso pede levigato, quartam ulnæ partem in latitudine habente, affabre factum, Pulca vocant, à tergo assere clauditur. Alterum rhedæ genus, vehendæ suppellectili destinatum Achkio vocant, quinque ulnas longum, cætera eodem modo structum; Sed undique apertum est. Vnde & contra nives crudo lino muniendum.* Habes expressum, quibus rebus differant. Id vero, quod de lino crudo additur, non assequor. Nam apud Lapponas quidem linum nullum nascitur, neque usus apud istos vestis lineæ, quod alibi ostendi. Et solent Lappones non tam ipsa munire vehicula, quam suppellectilem suam, in eis repositam, nec lineo crudo, verum coriis, aut pellibus, aut corticibus betulinis, quod & alias receptum iis est. Quod vero apud Olaum Magnum lib. XVII. cap. 25. depictum cernitur plaustrum cum rotis, id apud Lapponas inauditum & inusitatum est.. Describit equidem Olaus istis verbis. *Qui domestici sunt* (rangiferi) *curulibus plaustris aptantur, optimeque gravissima plaustra per rura camposque deducunt.* Sed quæ qualiave sint curulia hæc plaustra, non exponit. Cumque pictor alibi licentiose aliqua confinxerit ad captum suum, ignoro, annon & hoc loco suum potius secutus sit errorem, quam narrationem Olai, expresserit. Certum enim, ac in vulgus quoque notum, nulla esse apud Lapponas vehicula cum rotis, sed si quæ æstate veniunt deferenda, ea in clitellis rangiferorum suspendi. Johannes Tornæus: *Æstate itinera ambulando conficiunt, sarcinas tantum clitellas, & infantes rangiferis imponentes.* Præter trahas autem istas, fabricant & soleas ligneas sibi, quibus feruntur per nives. Dedi eas in superiori capite descriptas, ut hic denuo referre fabricam earum speciemque haud necesse sit. Quartum quod exercent viri, artificium est arcularium, ut sic dicam, seu capsarium. Nam & capsas sive arcas omnis generis ovali fere figura conficiunt, & armaria seu repositoria alia. Testatur S. Rheen his verbis. *The äre och ganska behändige, att the gioera stoora askar eller kiisor, them the med beeninläggia, och thet artigt utriita.* Hoc est:
Prom-

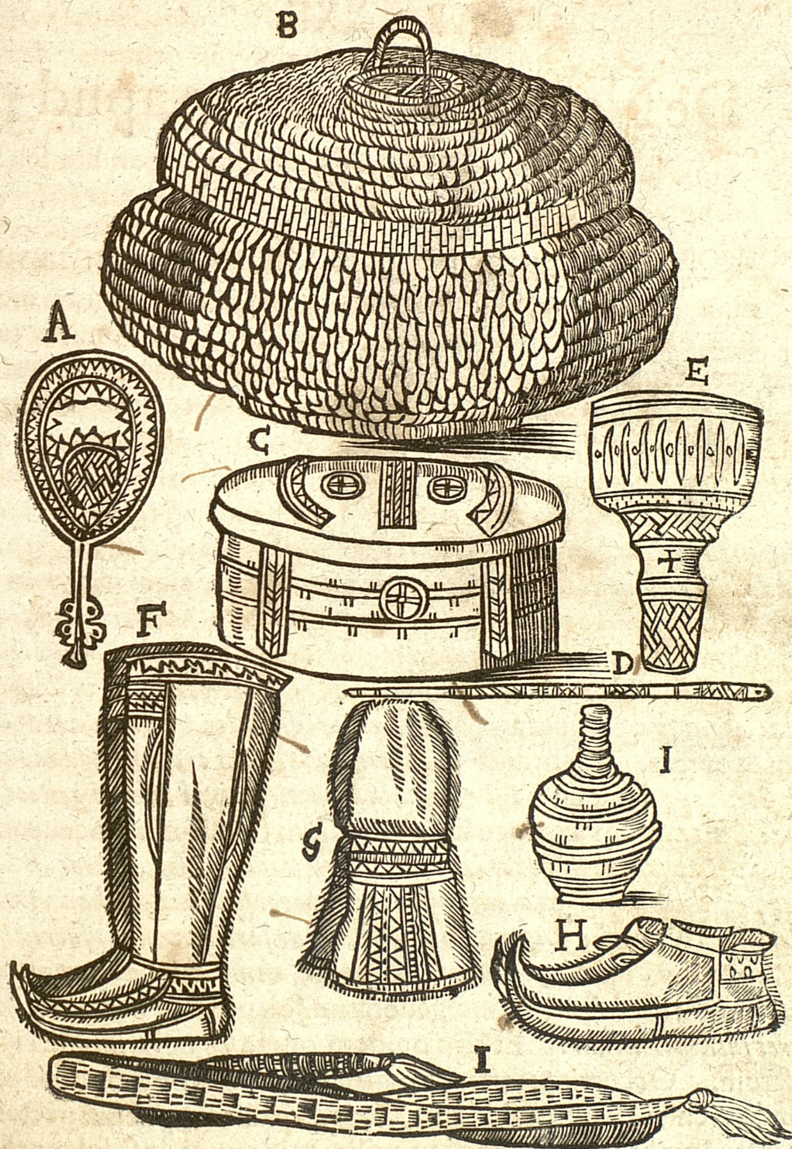
Prompti quoque sunt fabricandis capsis majoribus cistisve, quas & ossibus immissis, varioque linearum incisarum ductu cultis exornant. Et est ejus generis una apud me, Dn. Ludovici Ottonis Bothniensis munere. Tota est ex tenuissima betulæ tabula confecta, quæ flexa est in oblongum orbem, sic utrinque junctis capitibus, ut junctura quidem, nulli vero clavi, nulla vimina, quæ ipsam teneant, conspiciantur. Operculum ex uno ligno est, quia quicquid oræ aut limbi vicem in eo debet præstare, id omne tabulæ reliquæ sic excavatæ annexum est. Cultus quoque additus ex ossibus rangiferorum in laminas tenues sectis, quarum aliæ oblongæ, aliæ orbiculatæ, variis ornatæ linearum ductibus, ut Samuel Rheen docebat. Quorum omnium ut species fiat manifestior, totam capsam delineatam dedimus in fine huius capitis litera C. notatam. Quintum artificium pertinet ad corbes sive cophinos, de quibus idem scriptor: *The aro och ganska behændige att goera korgar.* Hoc est: *admodum quoque prompti sunt faciendis cophinis.* Et est ars hæc inter singulares prorsusque spectatas in Lapponibus, quandoquidem gens nulla, quæ hac parte ipsis queat comparari. Materia sunt radices arborum, quas contusas maceratasque findunt in tænias longas, ut in quamvis rationem flecti possint. Meminit Johannes Tornæus. *Cophinos quoque omnis generis ex arborum radicibus combinant.* Modus combinandi non ut vulgo apud gentes alias receptus, verum circuli ea magnitudine, qua cophinum esse volunt, per hæc vincula radicum arctissime colligantur, unus super alterum, donec crescant in justam cophini altitudinem. Solent autem, quando adhibere volunt diligentiam, ea dexteritate vincula ista inter se conjungere, ut arctissime condensata, infusam quoq; aquam instar vasis solidi sustineant, ne possit perpluere. Species non est eadem omnium, quidam enim sunt majores, quidam minores. Plerique rotundi cum operculo, alii operti cum ansa semicirculari, qua brachio aptata possint gestari, nonnulli etiam quadrate oblongi sunt. Estque usus horum cophinorum non apud ipsos modo, sed & Suecos omnes frequentissimus, quin imo & ad exteros propter firmitatem operis & elegantium mittuntur. Delineationem unius rotundi,

qui

qui in crebro usu dedimus, in fine capitis Litera B. signatam. Præter ista viri faciunt, quicquid supellectilis ex ligno aut ossibus est necessarium in familia. Unde generatim Johannes Tornæus. *Opera manuaria tractant viri fabrilia, lignea, conficiendo vasa artificiosa satis.* Et jam olim Zieglerus. *Naves, dolia, & omne instrumentum domesticum probe fabricant.* Pertinent huc in specie cochlearia è cornibus rangiferorum, quæ memorat & Samuel Rheen. *Æhro och somblige myckit behændige att goera skiedar af horn, them the med sina knifvvar utsticka och in læggia sao ensvvart færga.* Hoc est: *Quidam eorum admodum sunt prompti ad conficienda cochlearia, ex ossibus, quæ deinde exsculpunt cultris suis, coloremque immittunt nigrum in sulcos.* Est & hujus generis in Musæo meo unum, elegantissime factum cum striis suis justo ordine disposito, nec his modo, sed & annulis lamellulisque in capite manubrii appensis, ex uno eodemq; sive cornu, sive osse. Speciem istius postea delineatam dabo signatam littera A. Habeo ad eundem modum ex ossibus confecta instrumenta textoria. Radium oblongum longitudine duorum digitorum, atque amplius, rotundum, cum foramine in capite, littera D. Item pectinem palmæ fere longitudine, quibus fascias versicolores ex lana texunt littera E. notatum. Sunt & hi exculti ad prædictum modum, nec indigni, qui spectentur. Neq; deest theca pro tabacci pulvere servando, fabricata & ipsa non ineleganter ex osse, cum suis orbiculis seu annulis, incisis cultro, & alias ornatis. Omnia hæc vere talia, ut appareat, esse gentem non ita rudem, ut plerisque credi possit, vereq; dici à Johanne Tornæo: *cum expediant hæc omnia proprio captu, facere spem, si artifici polito adjungerentur, futuros esse minime inertes.* Quod ut manifestius appareat, prædicta omnia expressa diligentissime capitis proposuimus in fine. Adhuc unum est, quod memorari debet. Solent enim ossa etiam exsculpere diversis formis florum, animalium, & id genus, ac in iis velut modulis quibusdam fundere ex stanno clypeolos, orbiculos, lamellulas, quibus postea exornent sua cingula viri juxta fœminæque. Samuel Rheen: *Kunna och somblige uthskiæra former af been, ther uthi the giuta sina teenbælten, baode foer mans och qvvinnos*

 perso-

persöner. Hoc est: *quidam quoque sciunt exsculpere modulos ex ossibus, in quibus fundant cingula stannea, cum pro viris, tum pro mulieribus.* Nec ad cultum singulorum modo, istis modulis utuntur, sed & rerum aliarum, quas ornare stanno solent. Denique & ad glandes plumbeas formandas, quibus onerari bombardas receptum est, hoc utuntur adminiculo. Unde generatim de his omnibus Johannes Tornæus: *Fusilia, urgente necessitate, non ineleganter exequuntur.* Instrumenta lignea, quæ viri fabricant, & ipsa non ejusdem generis, quippe variis laboribus servientia. Nam & culinaria sunt quædam, quædam pastoritia, quædam ad venationes, quædam ad itinera spectantia. De supellectile venatoria nominatim prædictus Tornæus: *Utensilia & venatoria instrumenta ex ossibus ferarum ingeniose fabricant, ornant.* Ubi non hoc dicit, esse instrumenta illa ex ossibus, nam è lignis confici pleraque superius jam est ostensum, verum ossibus ornari, modo scilicet, quo solent omnia eorum utensilia, quod exemplo capsæ in superioribus ostensum est. Dolia memoravit Zieglerus in verbis ante recitatis, quæ magis cupæ sunt, aut ex caudice uno excavata vasa, qualia lintres & id genus. Vascula corticea occurrunt apud Wexionium, potui apponendo idonea. Neq; alia nunc addo, cum fere sint vulgaria. Hæc omnia viri fabricare tenentur, quilibet in sua familia per se, edocti non à magistris, sed parentibus suis, pro ingenii dexteritate. Quod testatur Samuel Rheen: *Lapparna læra icke naogot handvværck af naogon mæstare, utan barnen vvarde af foerældrarne tillhaolldnè att gioera saodant.* Hoc est: *nullum opificium ab opificibus magistris, Lappones discunt, sed parentes in his omnibus erudiunt filios suos.* Et quia singuli sufficiunt artibus operibusque istis omnibus, propterea & Andreas Buræus de ipsis. *Sunt etiam agiles, atque in manualibus artibus pro sua consuetudine solentes.*

B
A
E
C
F
D
I
G
H
I

CAP. XXII.

De Negotiis Mulierum apud Lapponas.

PErsecuti hactenus negotia virorum, veniamus nunc ad fœminas, & qui labores sint, quibus ipsarum se industria exerceat, videamus. Duæ autem artes nominantur, quas curare solent ipsæ, sine auxilio virorum, prima est Sartoria, altera Sutoria. Quicquid enim vestium usurpant, non ipsæ solum, sed & viri, hoc omne sarcire mulieres tenentur. Olaus Petri c.16. *Feminarum est consuere vestes.* Sic Johannes Tornæus: *Vestes ex pellibus rangiferinis mulieres consuunt, nam nulli certi sartores, aut pelliones apud eos.* Samuel Rheen: *Qvvinfolcks arbete ær att syy allehanda klæder, baode foer mæn och qvvinnor.* Hoc est: *mulierum labor est, sarcire omne genus vestimentorum pro viris pariter atque feminis.* Idem loco alio: *Qvvinnornas arbete ær gæra klæder, handskar, muddar &c.* Hoc est: *Mulierum labores sunt conficere vestes, manicas, togas &c.* Sicut autem vestes sarciunt, ita quoque suunt calceos & ocreas. Idem auctor: *Idem qvvinfolcks arbete ær, gæra skoor och stoeflar.* Hoc est: *Est & fœminarum negotium, suere calceos & ocreas.* Et rursum alio loco de his omnibus fœminarum occupationibus: *Lapparnas doettrar læra sy klæder, lappstoeflar, skoor, handskar, muddar, ty ingen mansperson gær naogot saodant, uthan qvvinfolcken.* Hoc est: *Lapponum filiæ docentur sarcire vestes, suere ocreas Lapponicas, calceos, chirothecas, togas, nemo enim virorum, solæ mulieres ista conficiunt.* Hinc generatim Johannes Tornæus: *Mulieres sutilia tractant.* Et hæc quidem opera & negotia præcipua ipsarum. Occurrit & tertium, nam & quicquid pertinet ad jungendos vehiculis sive trahis rangiferos, qualia sunt tæniæ pectorales, copulæ; ornamenta dorsi, monilia, & id genus, ipsæ solent conficere.

ficere. Itaque in prædictis locis omnibus Samuel Rheen fere addit: *reen aoketyg*, hoc est; Instrumentum omne pertinens ad junctturam rangiferorum. Ut in isto: *Mulierum labores sunt, conficere vestes, manicas, togas*, *och all reenaoktyg*, i. e. *& omne instrumentum, quo utuntur ad jungendos trahis rangiferos.* Cæterum ut ista omnia, sicut convenit, expediant, opus habent artibus aliquibus ministris quasi ac subsidiariis. Harum prima est, qua omnis generis ducunt fila. Solent autem ea communissime conficere ex nervis rangiferorum, quoniam ignorant linum. Andreas Buræus; *Linum non habent, sed ejus loco ab exsiccatis animalium nervis tusisque, ac in modum lini paratis, fila nent, quibus vestes consuunt.* Generatim vocat animalia, sed præcipuè rangiferi intelligendi. E cujus nervis fila servo ipse in Musæo meo. Olaus Magnus lib. XVIII. c. 30. ubi loquitur de utilitate capienda ex rangiferis: *Nervi loco lini, ibidem ob frigora non crescentis, ad indumentorum usum instar fili præparati deputantur.* Hic, quod Buræus dicebat, fila nere, *ut iis vestes consuant*, Olaus reddit *ad indumentorum usum*, quæ loquendi ratio paulo obscurior imposuit Lomenio, ut crederet mulieres hæc fila texere in pannos, eisque indusia parare sibi. Observo enim, non semel usum opera Olai Magni, ad absolvendam Lapponicæ descriptionem, quam habet brevissimam, & pagella unica, nec integra constantem in Itinerario suo, sed ubique fere mentem ejus parum esse assecutum. Sed Lomenii quidem narrationem alibi jam ostendi esse falsam. Olaum vero nihil aliud intellexisse, quam quod dixi, patet vel ex eo, quia ibi dicit tradidisse se similia his libro quarto quoque, capite decimo. Nam eo loco nihil legas de vestimentis aut indusiis contextis ex nervis rangiferorum, verum ista tantum: *Hi nervi instar stuparum sunt à subtilioribus nervis pro usu filorum purgatis extracti & excrescentes.* Non ait, nervos illos contexi in pannos, sed subtiliores separari à crassioribus & durioribus, purgarique, ut ex iis fila ducantur; Fila, inquam, quibus postea utantur in consuendis vestimentis. Id quod adeo est certum, ut nulla hodie occurrat vestis Lapponica, sive toga, sive manicæ, sive calcei, sive ocreæ, quæ non tali genere filorum sit con-

sarcinata. Suntque fila hæc non unius ejusdemque omnia speciei, quædam enim crassiora, quædam tenuiora, quædam quoque subtilissima, præsertim illa, quibus stannum postea inducunt, ut deinde dicam: non continua tamen, multasque ulnas longa, ut solent fila linea seu cannabina, sed brevia, vixque duas tresve ulnas longitudine æquantia, pro longitudine videlicet nervorum. Equidem invenio apud Olaum, quo videtur juvari posse Lomænius: Sic enim habet lib. XIII. c. 48. *Texturis lineis laneisque Aquilonares fœminæ miro ingenio callentes incumbunt, exceptis Lapponum mulieribus, quæ ex nervis animalium, ut alibi dictum est, conficiunt telas, & de pellibus diversarum bestiarum accommodas vestes.* Sed hæc verba, sicut non pauca alia Olai, prorsus sunt obscura. Possunt enim sic intelligi, quasi Lapponum mulieres texturas nullas faciant, sicut reliquæ aquilonares, non modo respectu materiæ, sed texturæ in universum, quæ sententia est verissima. Certe telas, quæ contextos ex filis pannos denotant, conficere, alibi non dicit, verum sola fila, ut ex locis ejus jam allatis palam est. Telæ igitur hoc loco non contexti panni, verum abusive & per figuram, nuda fila, quibus ad consarcinanda vestimenta utuntur. Quod si aliud Olaus voluit, dubium est nullum, quin à vero aberraverit. Ut autem fila ista commode ex nervis ducant, nervos ipsos primum bene purgant, atque quod in eis durius asperiusque est, rescindunt, ut in præcedentibus docebat Olaus. Post, exsiccant & contundunt. Quod ex Buræo liquet, quando ait, fieri *ex exsiccatis animalium nervis, tusisque, ac in modum lini paratis.* Et Olaus Petri: *Fila ex nervis arefactis & contusis more lini, nent & conficiunt.* Postremo addunt adipem è piscibus, qua emolliant, reddantque lentos. Wexionius lib. II. Desc. Suec. c. 8. *Hæ,* (mulieres) *sedulæ sunt acu & filo, è nervis rhenonum aridis, contusis, & adipe piscium mollitis.* Præter hæc ex nervis, maxime rangiferorum, fila quoque ducunt, interdum ex lana ovina, tæniis & fasciis texendis; interdum ex pilis leporinis, ad pileos & manicas. Solent enim ex pilis leporinis coloris candidissimi facere pileos ratione haud absimili ab ea, qua passim per Europam tibialia ex lana sericove, in fila ductis, & subsidio trium quatuorve bacillorum tenuissimo-

issimorum ex ferro, crebris velut annulis inter se consertis, quod Germani mei *stricken* nuncupare solent. Sunt hi pilei delicatissime molles, ut mollitia colla etiam cygnorum, quibus mulieres utuntur, æquent, si non superant, calorem autem foveant facilime, & fervent. Pari arte faciunt & chirothecas quæ & ipsæ usum contra frigora habent eximium. Sed nec textura fasciarum, quas prædixi inepta, quando beneficio instrumentorum textoriorum, ex ossibus paratorum, ut ostendi in superioribus, varias in eis reddunt figuras, quod apparet ex effigie illius tæniæ, quæ servatur in Musæo meo, & expressa est in fine capitis præcedentis sub litera I. Et hæc quidem secunda tertiaque ars est, cui dant operam mulieres; textoria inquam eaque duplex, una cum radio & pectine, altera cum bacillis ferreis. Quarta, atque ea plane singularis est, qua filis superius explicatis scitissime inducunt stannum. Andreas Buræus: *Stannum in modum auri, in tenuissima ducunt fila iisque supradictos nervos investiunt.* Duo sunt, quæ faciunt, primum, stannum ducunt in fila, deinde fila stannea induunt filis aliis ex nervis rangiferorum. Ad prius illud adhibent cornu variis foraminibus, aliis arctioribus, aliis laxioribus pertusum, per quæ stannum immissum dentibus attrahunt, ut sic tenuius paulisper factum in filorum speciem formetur. Samuel Rheen: *Thee draga och teentraod igenom horn, pao hvvilcka the hafvva grofvva och granna hooll. Nær teenet ær smæltat een aln laongt, draga the med sine tænder foerst igenom the grofvva hohlen och sedan igenom thee grannare.* Hoc est: *Fila quoque trahunt ex stanno per cornu aliquod, in quo sunt foramina, quædam largiora, quædam angustiora. Cum stannum fusum habent ulnæ longitudine, trahunt id dentibus suis, primum per largiora, post per angustiora foramina.* Jam quia fila sic formata sunt rotunda, & iccirco filis aliis induci nequeunt, cum ut iis presse inhærent, ab una parte debeant esse plana lataque, iccirco foramina ista in cornu immisso officulo, dimidia sua parte claudunt, & sic denuo fila stannea trahunt; ita fiunt dimidia sua parte plana. Idem: *Tao teentraoden ær long blefvvin, och skall sedan dragas bred, att han mao kunna spinnas, sættia the ett liitet been i thet hool, thee draga traoden igenom,*

ther af vvarder traoden breder, att han ſpinnes. Hoc eſt: *Poſtquam filum ſtanneum factum eſt bene longum, reddique debet planum, quo poſſit nendo alii induci, parvum quoddam os immittunt foramini, per quod trahendum eſt, ita filum fit latum, & aptum ad inducendum.* Hæc prima mulierum ars, quâ ducunt fila ſtannea, eaque nunc rotunda, nunc ſemirotunda, & ab una parte plana faciunt. Effigiem hic appoſui.

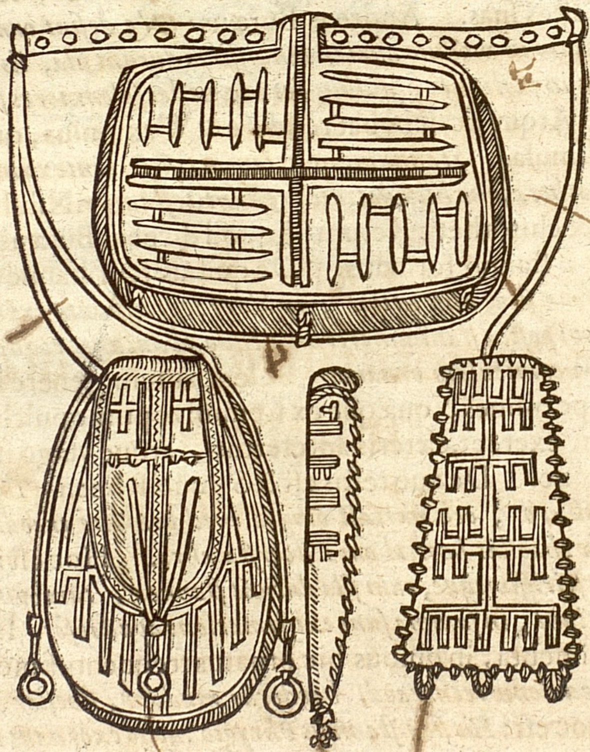

Sequitur ſecunda, qua fila eadem inducunt filis aliis. Fit hæc beneficio fuſi, quo filum utrumque jungunt, ita ut illud, quod è nervis eſt, altero quod eſt è ſtanno obtegatur, totumque videatur ſtanneum. Faciunt hoc vero ſtatim, poſtquam fila duxerunt ſtannea, ne ſibi mutuo implicata confundantur perdanturque, quo fine quoque quicquid prædicto modo duxerunt, ſtatim ligant vel circa caput ſuum, vel circa pedem. Idem. *Nær bemælte teentraodh bliſvver naogre alnar laong, linda the honom vvid the draga, kringh om hufvvudet, ſombliga kring om foetterna, att han icke ſkall oreedas. Sedan ſpinna thee honom med een liiten ſlænda ſkring om een annan grann traod.* Hoc eſt: *Quando filum ſtanneum factum eſt ulnas quasdam longum, id, dum trahunt, ligare ſolent circum caput, quædam quoque circum pedes, ne implicetur. Poſt fuſo parvo, nendo volvunt*

circum

circum filum aliud exile. Atque hæc est ratio, qua ut gentes aliæ aurea, & argentea, sic Lappones stannea sibi parant fila. Cæterum filorum istiusmodi creberrimus apud eos usus, cumprimis verò ad ornandas omnis generis vestes arte Phrygionum. Estque ars hæc quinta, qua mulieres Lapponicæ valent. Meminit illius pridem etiam Zieglerus. *Pars,* inquit, *artificia exercent, pingunt acu ad delicias, & faciunt vestes intextas auro & argento.* Quod de auro & argento addit, nescio an verum sit. Hodie profecto nihil ejus apud Lapponas reperitur. Sed nec intexunt, quicquid denique metalli fuerit, vestimentis suis, cum in universum vestes nullas, neque lineas neque laneas texant, sed quas habent è lana, eas textas jam emant, aut permutando sibi comparent à mercatoribus Bothniensibus vel Norvagis. Non igitur intexunt ita, sed plane acu pingunt vestes suas. Andreas Buræus: *Ne desint ornamenta acu picta, stannum in modum auri in tenuissima ducunt fila, iisque supradictos nervos investiunt, quibus deinde vestes solenniores suo modo acu pingunt.* Atque sic debebat reddere & Wexionius, qui maluit altera uti formula. *Stannum,* ait, *etiam artificiose intexunt, prout calcei & chirothecæ, quæ hic quotidie prostant, testantur.* Nihil tale testantur calcei & chirothecæ, verum id, quod dicebat Buræus, pictas esse acu, filis è stanno formatis. De quibus & Johannes Tornæus: *Nervum feræ, sicut usus exigit, in filum tenuissimum explicant & extendunt, cui postea stannum iterum nendo, obducunt, eoque vestes pelliceas opere vermiculato ornant.* Solent autem genere hoc ornare vestes prope omnes, quæque ex fœminis optime pulcherrimeque artem hanc exercet, cæteris antefertur, atque vulgo in majori est existimatione. De quo testis est & Samuel Rheen. *The qvvinfolk som snällast æro, och nättast omgao med bemælte traodragande och burderande, haollas hoos them i stoersta æhra.* Hoc est: *Mulieres, quæ optime scitissimeque, cum fila ducunt stannea, tum opus Phrygium ex eis conficiunt, in summa sunt existimatione apud ipsos.* Idem nominat & vestimenta, in quibus hic ornatus frequentissime solet adhiberi. *Med denn teentraod, barderas muddar, stoeflar, handskar, skoor.* Hoc est: *His filis stanneis Phrygio modo exornant togas, mud-*

dar dictas, ocreas, chirothecas, calceos. Addit dein: *Och reenaoktyg* h.e. *omneque instrumentum, quo rangiferi vehiculis junguntur.* Solent autem hunc ornatum ponere non in ipsis hirtis pellibus, sed limbis plagulisve, quibus eas distinguunt, factis è panno laneo coloris cærulei, obscure viridis, cum primis vero rubri. Tales plagulas habent oppositas in togis sive muddis suis circa collum manicasque, idem deorsum per pectus & latera; in chirothecis ea parte, qua non manum ipsam tegit; sed inde descendit ad brachium, in ocreis circa genua, in calceis circa cavum cui pes solet inseri vel mucronem in quem desinunt. Et est hic ornatus verè artificiosus, quo reddunt non solum species varias, stellarum, florum, rosarum; sed & aves pingunt filis illis stanneis, & quadrupedes, præcipue ran-

gife-

giferos suos, non absque jucundissimo spectaculo. Et quo faciant splendere omnia, passim opus id distinguunt orbiculis minutis stanneis malleo complanatis levigatisque, in quos cum sol incidit, velut fulgorem aliquem emittere videtur. Accedunt tæniæ, ligulæ, noduli, & id genus, hic illicque penduli eisdem ornati filis stanneis, ac in capitibus vestiti floccis, è segmentis panni lanei, coloris diversimodi. Quorum omnium specimen utcunque delineatum dedi in fine capitis superioris ocreas litera F. chirothecas litera G. & calceos litera H. signatos. Non autem vestes modo eas suas sic exornant, sed & juncturas rangiferorum, & quicquid alias decoris elegantiæque gratia eis solet imponi. Omnia filis stanneis sunt distincta, & segmentis è panno in oris suis munita. Nihil denique habent, quod quidem visui aliorum patet, quod non arte ista reddant conspicuum ac commendabile. Sunt apud me sic ornatæ peræ virorum fœminarumque, sunt acicularum thecæ, sunt vaginæ cultrorum, & id genus non sine admiratione aliqua spectanda. Quod ne cum figura dictum videatur liqueatque iis etiam, ad quos hac Lapponum opera nunquam pervenerunt, ecce quædam exempla deprompta è Musæo meo & cum cura fideque delineata.

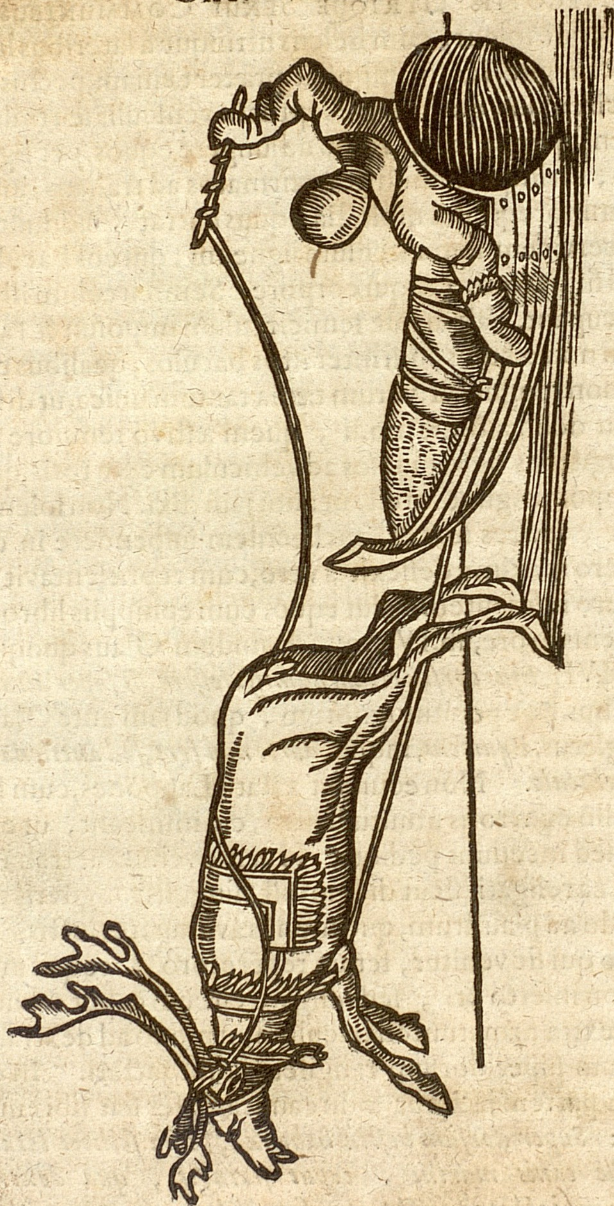
CAP. XXIII.

De Negotiis utrique sexui communibus.

Quæ hactenus explicavimus negotia, ea sunt hujusmodi, ut alia pertineant ad viros, alia ad mulieres, nec in eis alter alterum turbare, aut illius invadere munus fas existiment. Quæcunque vero præter ista peragenda sunt, sive domi, sive in itineribus, ea fiunt opera communi. Quod voluit Johannes Tornæus, ubi ait? *Femoralibus uterque sexus utitur, propter nivem hyeme altissimam, tempestates atque itinerum difficultates.*

Tenentur enim mulieres æque ac viri omnes labores subire, venatione excepta. Dicit, venatione excepta, tanquam re præcipua, non quod neget cætera quoque propria mulierum esse, quæ hactenus à nobis sunt proposita. Omnia promiscue ait expedire, præsertim vero ea, quæ spectant ad itinera frequentissima Lapponibus, & quotidiana fere, ob quæ & mulieres æque atque viri femoralibus sint instructæ. De itineribus nominatim testatur quoque Samuel Rheen, cujus verba alibi à nobis sunt allata. Latine sic se habent: *Principio ambulat paterfamilias cum quibusdam rangiferis oneratis cum sarcinis, quos post se ducit. Post venit uxor ejus, quæ similiter post se ducit partem sarcinarum.* Vides, parem utriusque laborem in itinere ac commutanda sede. Ac æstate quidem ambulant pedibus, uxor pariter ac maritus ejus; hyeme vero vehuntur trahis, quas delineatas dedi in superioribus. In traha istiusmodi sedet, qui vehitur religatus fasciis ad ejus trahæ latera utrinque, præsertim si concitatius iter faciendum, sic, ut pectore tenus tantum extet supra vehiculum, brachiis capiteque liberis, tergum habeat reclinatum ad tabulam, quæ trahæ velut puppim facit. Wexionius: *A tergo assere clauditur* (traha) *in quem vehendus (singulæ enim unum tantummodo hominem capiunt) dorsum reclinat. Ad umbilicum usque in hanc rhedam immersus ligamine lineo vel coriaceo adstringitur.* Johannes Tornæus: *In vehiculo vir, quasi infans, fasciis involutus, dimidia parte brachiis & trunco tantum eminentibus.* Rangifer adjungitur longe aliter, ac equi solent. Habet enim circa collum fasciam latam, à qua in pectore per media crura priora æque ac posteriora ejus descendit copula, firmata in foramine, quod traha habet in extrema prora. Wexionius: *Proræ rhedæ acuminatæ helcium (adstrigmentum villosum) per foramen innexum, sub alvo rhenonis, inter crura, ut rectum teneat cursum, continuatur, & circulo cervicem Rhenonis (ex pelle villosa ejusdem animalis) cingente inligatur.* Joh. Tornæus: *Rangifero unicum tantum collare cervici adaptant, vehiculo subtus inter crura & posteriora alligato, quod puer una manu facile elevare potest.* Plurimum igitur aberravit à vero pictor Olai Magni, qui nobis hos rangiferos adjunxit ad traham haud secus

cus atque equi solent, cum helciis utrinque à lateribus lib. XVII. c. 29. Sed & rangiferi collo imposuit, præter tæniam, pectus ambientem, semicirculum, qualis est receptus in vehiculis seu trahis vulgaribus. Solent quippe trahis vulgo adjungere equos, per ligneos baculos duos, utrinque funium loco firmatos ad traham, inter quos, ut liberius minoreq; cum molestia equus currat, addunt superne circa equi cervicem semicirculum ligneum, qui eos baculos teneat, nonnihil summotos ab equi corpore. Semicirculum istum *lochrancka* nuncupant. Talem ipse semicirculum imposuit & rangifero, cujus tamen non est usus, nisi inter istos baculos, qualibus rangiferi ad traham non junguntur, verum tænia tantum unica, ut dixi. Neq; melior est in delineatione modi, quem æstivo tempore servant. Exhibet rangiferos duos junctos ad vehiculum cum rotis, quod plane apud Lappones ignotum est, ut alibi jam dixi. Non solent æstate uti vehiculo, sed res suas & supellectilem suspendere in clitellis. Omnium vero maxime deflexit à vero, cum repræsentavit Lapponem, rangifero insidentem, velut equo, cum ephippiis libro eodem cap. 26. & frenis in ore, lib. IV. c. 9. Equidem Olaus quoque dicto cap. 26. lib. XVII. *Ejus cursus etiam admisso sessore, fit super altas nives.* At Lapponibus hoc penitus ignotum, quod jam ante Olaum observavit Zieglerus. *Equitem*, inquit, *dorso non fert, sed antilena imposita jungitur vehiculo.* Non equitant æstate Lappones, cum faciendum iter, nullo cum rotis utuntur curru, cui insideant, ut est in picturis Olai, sed incedunt pedibus. Hyeme vehuntur traha singuli sua, fasciis in ea religati, sicut dictum est, singulis rangiferis trahentibus, eo modo ad plaustrum, quo monstravimus, revinctis. Solet autem Lappo qui sic vehitur, feram regere loro, eoque unico ac simplici, non inserto ori, sed religato circum caput cornuaque, quod tenet dextra firmatum ad baculum, ut modo ad dextram, modo ad sinistram super dorsum rangiferi possit jactari. In quamcunque enim partem jactatur, in eam rangifer scit sibi eundum. Wexionius: *Super dorsum bestiæ habenæ, una scilicet lata corrigia, de pelle canis marini, caput stringit, qua dextrorsum vel sinistrorsum jactata vectus cursum altera manu moderatur.*

Habet lorum unum, idque ad caput firmatum, de quo & Tornæus: *Cursu velocissimo fertur, unico loro bestiam regens.* Sed quid est, quod de altera addit manu? nimis enim brevis est. Hoc vult, una manu rangiferum regere, altera traham. Nam quia traha est instar Scaphulæ in imo semirotunda, idcirco nunc in hanc, nunc in illam sese flectit partem, ut ei semper succurrendum sit, inclinatione corporis in latus contrarium, & manu vectoris, ne penitus evertatur. Ita pridem Herberstenius, qui & de cæteris in hunc modum. *Vehiculo in scaphæ piscatoriæ formam facto, cervos jungunt* (Ita vocat hic rangiferos) *in quo homo ne citato cervorum cursu excidat, pedibus alligatur lorum, quo cervorum cursum moderatur sinistra, dextra vero manu baculum tenet, quo vehiculi, si forte in aliquam partem plus æquo vergeret, casum sustineat.* Ita Herberstenius. Sed baculus ad dextram pertinet, habetque adjunctum sibi lorum, quo regitur bestia, in capite, quod eo fit, quo sedens in vehiculo, loco humili, supra dorsum bestiæ, nunc in hoc, nunc in illud latus, pro ratione itineris, possit trajicere; neque ita baculo illo sese ac vehiculum sustinet, ut inclinatione corporis & manu. Facies negotii totius est hujusmodi.

Tali modo iter faciunt per hyemem, cum contecta omnia sunt nivibus. Neque desunt ornamenta ipsis, quibus excolant rangiferum, ut dorsuale, item tænia de collo pendens, cum campanula, qua mirifice rangiferi delectantur, omnia acu filisque stanneis picta, & in oris vestita segmentis panni, diversis tincti coloribus, ut ex effigie præmissa intelligitur. Faciunt autem iter nunc tardius, nunc celerius, prout ratio negociorum postulat. Si mutandæ sedis tantum gratia, vehuntur lentè, quia post se trahunt supellectilem, & id genus collecta in genus alterum traharum, quod diximus esse paulo longius, & vocari *achkio*, quod & ipsum trahitur à singulis rangiferis. Præcedit vir aut mulier cũ sua traha, sequuntur ipsi cum sarcinis vel religati longa serie unus ad præcedens vehiculum, alter ad sequens, vel etiam libere. Unde Wexionius: *Hujusmodi achkios trahentes rehnones multi unum Lappum præagitantẽ velut ducem sponte sequuntur.* Dicit, sponte sequi, quoniam libere, ac ex consuetudine, qua quotidie inter se vivunt juncti, sequuntur. Si vehuntur propter

certa

certa negotia, nullis gravati sarcinis, tum volant cursu celerrimo. Zieglerus: *Assequitur viginti quator horarum spatio centum quinquaginta millia passuum, sive schœnos triginta quod ipsum spatium dicunt lingua patria, ter mutare horizontem, hoc est, ter contingere signum, quod eminus extremum prospexerint.* Miliaria viginti uno die conficere ait Herberstenius. *Eo vehiculi genere viginti miliaria se uno die confecisse ait.* Nempe Herberstenius de die naturali agit. Zieglerus de civili viginti quatuor horarum. Quanquam fieri vix possit, ut uno eodemq; rangifero, tantum itineris continuo conficiatur, cum ne viginti quidem miliaribus absolvendis sufficiat, nisi validissimus, viisque optimis, nivibusque bene lubricis. Communiter duodecim, quatuordecim, sedecim absolvere possunt miliaria spatio decem circiter horarum. Et hoc iter est celerrimum, quod conficit rangifer unus, uno & continuo cursu. Quod si duplicatur, fit quidem, quod dicebat Zieglerus, ut spatio horarum viginti quatuor dici possit miliaria triginta confecisse. Sed ut ajebam, fieri vix potest, ut tanto tempore continuetur cursus rangiferi unius, sic ut ipsi Lappones mihi confirmarunt. Et Olaus Petri. *In tanta perseverare celeritate, ut virum quempiam supra duodecim miliaria, nulla intermixta quiete, una die trahere queat, falsum esse, est compertum, & una die si id præstiterit, altera si non propediem moriatur, necessum habet quiescere.* Cursus hic similiter utrique sexui communis, sciuntque non viri magis quam fœminæ hoc adminiculo per nives iter suum promovere, quemadmodum & ex Olai Magni lib. V. cap. 12. & multo magis ex nostrorum quoque temporum experientia est notum. Nam Olaus quidem facit fœminas uti soleis in venatione, quas ostendi jam exclusas esse à venationibus. Etsi autem iis non venentur, tamen alia expediunt negotia, quotiens necesse fuert. Quemadmodum & trahis, prorsus ad virorum consuetudinem. Jam ut communi opera conficiunt itinera, viri juxta fœminæque, item alia, quæ ad receptas ipsis pertinent migrationes, ita & cum subsistunt, certo aliquo in loco per tempus, mutuo sibi sunt auxilio in pascendis pecoribus, & exercenda piscatione. De rangiferis est notissimum, quod curentur à viris juxta atque à fœminis,

quod

quod habeantur in pascuis, observentur, ad postremum etiam emulgeantur. Samuel Rheen aperte, ubi loquitur de ratione, qua utantur, cum emulgent: *hvvilcket arbete goeraman och qvvinnor, unga och gambla.* Hoc est: *Quid negotium viri pariter ac fœminæ, juvenes pariter ac senes expedire solent.* De piscatione quoque certum est, non à viris coli magis, quam à fœminis, quæ sæpe quando viri absunt, peregre per aliquot hebdomadas interdum, magno studio, capiunt pisces, exenterant, exsiccant, & in hyemis necessitates recondunt Ratio laboris parum differt à consuetis alibi rationibus, nam & nassas ponunt piscibus, & tendunt retia, & in sagenas impellunt, & verriculis excipiunt. Ut ignorem, quid voluerit Paulus Jovius, quando artem scripsit adhibere ineptam. *Ineptis,* inquit, in Moscoviæ suæ descriptione, *sed felicibus artificiis piscantur.* Nihil scio in piscatione Lapponum inepti. Et Olaus Petri: *Piscandi instrumenta nunquam audivi Lappos usurpare alia, quam ea, quæ in consuetudine habentur.* Nisi forte Paulus ita scripsit in respectu ad hamos ipsorum, quos plerumque habent non ex ferro, sed ex ligno. Paxillum bifurcatum ex juniperi ramo asperant in capite ad modum hami, eum alligant funiculo, & revinciunt ad baculum, atque ita cum baculo infigunt suis in flumine locis. Ita dum affixam paxillo prædam captant pisces majores, nullo negocio capiuntur. Baculos enim istiusmodi plurimos uno tempore habent defixos in flumine. Id vero genus, quo ad arundinem aut perticam longiorem setæ equinæ adminiculo revinctus hamus demittitur in aquam, & si adhæserit piscis, ab hamiota educitur, ipsis penitus ignotum est. Differt autem piscatio eorum pro diversitate anni. Nam æstate verriculo fere piscantur, quod inter scaphas duas habent protensum, ut in ambitum actis scaphis, pisces circumveniant; & includant. Habent & ferramentum peculiare ad stipitem instar hastæ firmatum, cujus species similis tridenti Neptuniæ, quem & fuscinam appellant, nisi quod non tribus sola, sed & pluribus sit armatum spiculis. Hoc ferramento transverberant lucios præsertim, cum ad splendorem solis procedunt ex imo ad summa, & conspiciendos sese præbent. Idem faciunt nocturno tempore, accensis

 censis

censis lignis aridis in prora scaphæ, quibus lucentibus pisces eliciant. Hyberno tempore tendunt retia sub glacie, certis perforata intervallis, ut ope bacilli tanti, quantum intervallum est inter singula foramina, subtus retia promoveant, donec ad ripam alteram pervenerit, tum superne facto strepitu pisces in retia compellunt. Et hæc quidem omnia, solæ nonnunquam fœminæ conficiunt. Id quod eo minus mirum est, quia ubique piscibus Lapponia est abundans, uti alibi ostendam. Præter ista sunt non pauca alia, quibus quotidie mutuo sibi adjumento sunt viri fœminæque, ut in comportandis lignis, in construendis sæpibus pro rangiferis claudendis, & quæ hujus generis sunt alia. Quæ quia fere minuta, iccirco singula seorsum hic commemorari non merentur.

CAP. XXIV.

De Otio & ludis Lapponum.

QUandoquidem huc usque actum de negotiis quotidianis Lapponum, addamus & de otio ipsorum, quibusque otium id fallant. Ante omnia hoc certum, Lappones in universum otii esse amantissimos, neque laborem suscipere, nisi ubi exigit necessitas, victusque penuria. Quod videntur accepisse primum à majoribus suis, Finnonibus, ut dixi alio loco. Postea frigidiorem ipsorum accessisse constitutionem, ex regionis cœliq; asperitate, quæ sola etiam pigriores facit homines. Item noctes longas, multumque somnum, quibus & ipsis languidiores redduntur. Ut de cætera infirmitate ipsorum nihil nunc dicam, qua efficitur, ut labores graviores ægre perferant diuturniore tempore. Amant ergo otium, idque strenue sectantur. Sed quid est, quo fallant illud otium? Communissima & omnibus recepta ratio est ea, ut se mutuo invisent ac confabulationibus se oblectent. Nam cum vivant vitam fere solitariam, suisque singulæ familiæ versentur in tuguriis,

guriis, non exiguo sæpe intervallo remotæ ab aliis, proinde confabulatio cum aliis singulari eis est oblectamento. Samuel Rheen: *Inboerdes gæsta Lapparne hvvar andre ganska offta, ty theras tiid foerdriif beståor mäst ther uthinnan, att then eena, besoeker then andra af flæcht och vvænner.* Hoc est: *Mutuo sese Lappones frequenter solent invisere, omnis enim ratio fallendi temporis apud eos consistit fere in eo, ut alter alterum ex cognatis & amicis visitet.* In his visitationibus præcipuum confabulationes sunt, quarum argumenta res vulgares & quotidianæ, de valetudine, negociis suis, & similibus. Nec est infrequens apud ipsos loqui de populis aliis, quorum nomina vivendique rationes eis per commercia possunt esse nota, eosque cegnomentis jocularibus, & similibus exagitare. Quod peculiariter in ipsis observavit dictus scriptor: *Nær tvvao, eller tree komma tillsamman, sao kunna the ey annat, æn som foertala, særdeles folck af andre nationer, gifvvandes them oeknampn eller tillnampn.* Hoc est: *Quando duo tresve inter se congrediuntur, vix possunt agere aliud, quam sermone alios traducere, præsertim gentis diversæ populos, quibus cognomenta per jocum varia imponunt.* Quidam tamen qui sunt locupletiores, eos, à quibus invisuntur, excipiunt hilariori quoque ac instructiori mensa. Ideo is idem subdit postea, quæ de visitationibus docuerat. *Tao hvvar och een goer sin fliit, att plæga siina gæstor af thet, the kunna komma till vvæga.* Hoc est: *Tum quilibet dat operam, ut adventantes ad se bene excipiat, iis omnibus quorum copiam potest habere.* Præter istas visitationes habent quoque ludos, quibus se sublectent, hyeme præsertim, ubi tempore nonnullo vivunt non sic sparsi, ut per æstatem, sed conjunctiores, & cum conveniunt in locis, ad judicia & fora rerum venalium exercenda destinatis. Ludorum eorum aliqua ad solos spectant viros juvenesque, aliqua viris juxta atque fœminis sunt communia. Virorum juvenumque ludicrum est hujusmodi. Ducunt in nive lineam, velut metam; post illam lineam spatio nonnullorum passuum reponunt signum. Tum singuli ab illo signo procurrunt ad metam, ad quam cum est ventum, saltu, quam quisque potest, longissimo corpus suum

jactant, quique ſpacium uno ſaltu complexus eſt maximum, is cæterorum victor habetur. Et hoc primum ludicrum ex curſu & ſaltatione junctum. Habent & aliud, in quo certant ſolo ſaltu, eoque non in longum, ſed in altum. Stant duo viri juvenesve erecti, non longo inter ſe ſpacio diviſi, manibusque tenent nunc funem, nunc baculum, nunc depreſſius, nunc altius, prout inter certantes fuerit conventum, ſæpe viri altitudine. Tunc alter poſt alterum ſuperare baculum iſtum conatur ſaltu, ex præſcripto loco quique hoc efficit optime, is laudem præ cæteris conſequitur. Tertium ludicrum eorum fit arcu atque telis. Loco certo collocant ſcopum minimæ magnitudinis, eumque petunt ſagittis è præſcripto ſpatio. Qui tetigit, aut tetigit frequentius, is ſodalibus cæteris antefertur. Et hi quidem ludi laudis ferè ſolius gloriæque ſtudio inter ipſos inſtituuntur. Aliquando tamen certant & de præmiis, de quibus ipſi inter ſe conveniunt, & in medio ejus loci, ubi celebrant certamina & ludos, reponunt. Suntque illa præmia rariſſime nummi, frequentiſſime pelles, imprimis vero ſciurorum, modo ſingulæ, modo plures, prout viſum ac conventum fuerit. Viri autem fœminæque ludos habent aliquos communes, eosque cum pila, quam ex corio habent conſutam, farctamque fœno, pugnæ magnitudine. Multitudo quantacunque virorum fœminarumque dividitur in partes duas. Una occupat hoc ſpatium, altera aliud, huic oppoſitum, diſtansque aliquo intervallo. Tum pilam ſinguli unius partis ordine percuſſam fuſte, everberant in aërem, quanta maxima vi poſſunt, excipientibus eam prolapſam illis, qui ſunt alterius partis. Quod ſi manibus unus alterve exceperit, priusquam humum tetigerit, tum vertitur ludus, & hæc pars pilam excutit, altera cogitur excipere. Hoc modo ludunt viri fœminæq; junctim, pueri item ac puellæ, neque viri promptiores hic, quam fœminæ ſe præbent. Alius eſt ludus, qui & ipſe fit pila. In nive gelata pingunt duas lineas ſpatio nonnullo inter ſe diſtantes, tum multitudine ſexus utriuſque promiſcua in duas diviſa partes, pars una defendendam ſumit hanc, altera alteram lineam. Poſt coëunt in ſpatium medium inter iſtas lineas, ibique pilam projiciunt:

jiciunt: quam mox fustibus & baculis propellere conantur, hæc pars ad oppositam sibi lineam, altera ad lineam adversam, prohibentibus vi summa, qui tueri lineam illam debent. Quod si pars una pilam supra lineam partis alterius pellere baculis (nam manu projicere nefas habent) & sic spatium illius occupare potest, ea victrix ex hoc ludo digreditur. Quos hactenus enumeravi, sive sint virorum proprii, sive viris juxta atque mulieribus communes, pertinent ad juniores æquæ ac adultos: at quem nunc exponam ludum, proprius est fere virorum, eorumque adultorum. Solent inter se in duas divisi classes, congredi lucta. Stat classis una, longa seriein frontem, velut versus militum, ei opposita est classis altera. Singuli suos apprehendunt adversarios cingulo, quo sunt cincti omnes Lappones, ut alibi ostendi. Cingulum bis ter ambit corpus cujusque, unde firmum est, & habile ad hoc negotium. Ita alter alterum cingulo prehensum, qui quanta potest, studet ad terram prosternere. Quod tamen dolo & fallacia, per oppositionem pedis similive modo, fieri non debet. Quod qui fecerit, pro homine iniquo ludiq; hujus indigno rejicitur. Et hi quidē ludi, qui Lapponibus quasi proprii. Præter eos habent, quos acceperunt aliunde. Qualis primo ludus est cum chartulis, notissimus plerisq; per Europam populis. Nam & Lappones hoc genere non parum delectantur, chartulas ilius modi à mercatoribus vicinis ad eos quotannis venditantibus, solent comparare. Genera ludorum à vulgaribus & receptis nihil differunt. Pertinent huc quoque ludi tesserarum, seu cuborum potius. Cubos hosce sibi fabricant ipsi Lappones è ligno, specie vulgari: differentia in eo tantum servata, quod cum cubi cæteri habeant inscriptos sibi numeros in omni latere, hi tantum exhibeant in unico, specie litera X. Victor in hoc ludo censetur, quisquis jactis cubis duobus, in alterutro signum dictum potest monstrare collocatum in summo. Solent autem & in ludis hisce præmia proponere victoriæ, nunc pelles sciurorum, nunc minuta alia, & in defectu horum, globos plumbeos, quibus ad bombardas in venationibus utuntur. Fitque nonnunquam, spe reparandi prius accepti damni, ut quis omnibus istis globis suis privatus, non in præsens mo-

do sentiat incommodum, sed & impedita venatione, plurimum de copia suorum alimentorum amittat in posterum. Hi sunt modi receptissimi apud Lappones, quibus fallunt tempus, otiumque suum oblectant, sicut ex relatione Olai Matthiæ Lapponis Tornensis accepi.

CAP. XXV.

De Sponsaliis & Nuptiis Lapponum.

VIdimus hucusque negotia vulgaria Lapponum ac quotidiana pene, tum alterutri sexui singularia, tum communia utrique, item otia ludosque, quibus ista solent negotia distinguere: Superest, ut ea explicemus negotia, quæ non quotidiana sunt, sed singularia & solennia & ex peculiaribus caussis suscepta. Ex his primum est, quod spectat ad conjugia Lapponum, de quibus ista maxime sunt memorabilia. Primum qui proposuit sibi ducere uxorem, is dat operam, ut inveniat puellam copia rangiferorum pollentem ac divitem. Solent enim Lappones, quod dicetur post, suis liberis recens natis donare rangiferos nonnullos, è quibus quicquid natum fuerit, non parentum esse censetur, verum liberorum. Quæ igitur puella plurimos habet istiusmodi rangiferos, ea facilime procum invenit. Neq; quidquam aliud attendunt, non probitatem, non decus formæ, aliudve, quod vulgo invitare procos solet. Samuel Rheen: *Nær naogon Lappskall begynna sitt friieri, seer han mæst pao den lycka, han foermenar sin tillkommande fæsterqvvinna hafvva hafl med hennes gifna reenar, sao att, om een Lapp hafvver fleera æn een dotter, begærar fryaren alltiid den, soin han seer hafvva baesta lyckan med sina reenar, oachtandes, om den samma ær æhrlig eller oæhrlig, deiielig eller vvanskapelig.* Hoc est: *Quando vult ambire puellam Lappo, id ante omnia attendit, ut eam sibi selegat,*

gat, quam videt habuisse plurimum successus cum donatis ipsi rangiferis, ut si Lappo plures, quam unam habet filias, eam inter illas semper ambiat procus, quam videt majori successu fructuque habuisse rangiferos suos, nec attendit, honesta num fuerit, nec ne, pulchra, num deformis. Scilicet qui loca colunt aspera & horrida, de victu maxime sunt solliciti, quem quia præstant rangiferi, hoc quisque putat se ab gravi paupertatis onere magis fore liberum, quo magis copia eorum abundat. Postquam ergo juvenis circumspexit sibi de puella, quod solet fieri plerumque publicis in conventibus eorum, qui tributi exsolvendi, vel nundinarum gratia sunt instituti, tum ad parentes ejus suscipit iter assumpto patre suo, si in vivis est, item uno alterove speratæ parentibus grato, præcipue vero eo, qui exponere desideria sua, & conciliare sibi puellæ parentes debet. Cum ad tugurium eorum ventum, invitantur omnes, proco excepto, qui foras stare, & vel ligna findere, vel aliud quid negotii minuti solet expedire, donec ipse quoque in tugurium venire jubeatur, nam sine peculiari venia incivile habetur, si introëat. Johannes Tornæus, cujus verba Latine hic propono: *Si quis Lapponum proposuit ducere uxorem, confert sese ad puellæ, quam ambit, parentes, vel tutores, una cum patre suo, & proxeneta, aliisque, qui negotium promovere debent. Sumit quoque secum spiritus vini optimi cantarum unum, duos, tres. Proxeneta cum cæteris intrat ad hospitem, socerumve futurum. Pater proci stat ad januam, cum lagena spiritus vini in manu, præbetque ipsis bibendum. Procus ipse non fas habet intrare, sed exesse cogitur, more janitoris, vel canis. Quod si intraret, antequam invitaretur, factum haberetur incivile ac impudens, quo totum perderet negotium suum.* Postquam de spiritu vini nonnihil biberunt, tum proxeneta suum expedire munus aggreditur, proci aperit desiderium, patremque puellæ orat, ut eam dare ipsi velit in matrimonium. Quod ut felicius obtineat, patrem ornat titulis nominibusque splendidissimis, quos potest comminisci, adque singulos flectit genua, tanquam cum principe negotium sibi foret. Dictus scriptor: *Han kallar honom Stoorfader, som vvore han en Patriarch, er vværdig fader, bæsta och ypperstafadar, hoegsta fader der hoos alltiid brukandes knæbœxanda. Och om den Konungslicha titeln Maje-*

stet

stet vvaore dem sao bekant, toorde han vvæl kalla honom Måjestetlich fader. Detta hafvver jag sielf nærvvarendes sedt och hoert. Hoc est: *Appellat eum patrem magnum, ac si Patriarcha quidem esset, patrem venerabilem, patrem optimum & supremum, patrem summum, adjuncta semper flexione genuum. Quod si eis Regius Majestatis titulus æque notus esset, haud ambigeret eum nominare patrem Majestaticum. Sicut isthæc omnia præsens vidi & audivi.* Vinum illud quod à proco adfertur, vocant *pouristvviin*, id est, *vini prosperi adventus*, vel *soubovviin*, id est, *vinum procorum*. Verba Samuelis Rheen de ea re, quia longiora sunt, Latine tantum afferam. *Quando procus*, inquit, *ad puellæ venit parentes, quam ambit, secum attulisse debet spiritum vini, ut eo parentes ejus honoret, id quod vocant pouristvviin*, hoc est, *vinum prosperi adventus, aut id vinum, quo vult salutare futurum socerum socrumque; vel etiam soubovviin*, h. e. *vinum procorum, quod procos dare oportet, quo impetrent veniam colloquii cum filia ipsorum, & ambire gratiam & amorem sponsæ futuræ.* Observandum autem, quod non agatur primo cum puella, sed cum parentibus ipsius de negotio proposito, nec cum ea loquatur procus, nisi prius ab ipsis impetrata venia. Olaus Matthiæ in peculiari descriptione hujus rei: *Nær friiaren hafvver kommit till sin kiærsta, gaor han icke strax till henne, uthan till hennes slecht. Och hennes slæcht biuda honom i kaotan sin, och ther faor han maat.* Hoc est: *Quando procus venit ad amicam suam, non ipsam statim adit, sed prius salutat propinquos ejus, qui ipsum invitant in tugurium, ubi cibum ipsi præbent.* Quin imo solet ipsa plerumque ablegari longius à tugurio, nec conspicienda dari proco, vel comitibus ipsius. Prædictus Johannes Tornæus: *I mædler tiid færskickes dottern, som brud skall vvarda, uti Reenskogen eller naogen annan kata, sao att ingen af hesterne henne mao see.* Hoc est: *Interea temporis filia, quæ futura est sponsa, mittitur ad rangiferorum pascua in sylvis, aut aliud tugurium, ut ab hospitum nemine possit conspici.* Quod si tandem sive illa, sive alia uxor veniam à parentibus vel propinquis alloquendi ejus impetravit, tum ad traham suam è tugurio egreditur, exque ea promit primum vestes panni lanei, qualibus ornati solent esse publicis in festivitatibus

bus, aut solennioribus negotiis, cæteraque quæ ipsi necessaria negocio futuro. Idem: *Naer han harfaot maat, sao gaor han till pulkan sin, och tager sin klæds klæder, eller annat, som han har, och klæder them pao sigh, och gaor till sin kiæresta, till att hælsa pao henne.* Hoc est: *Prandio finito, egreditur ad traham suam, inde capit vestes laneas, vel quicquid habet, easque induit, tum pergit ad amicam, ut eam salutet.* Salutatio fit osculo, in quo id præcipue intendunt, ut sibi mutuo non os solum ori, sed & nasum naso imprimant. Idem: *Han hælsar med næsan moot næsan, och mun emoot mun, ellies tycke the intet hafvva hælsat.* Hoc est: *Salutat naso applicito naso, & ore ori, nam alias vere salutasse non existimant.* Post salutationem offert amicæ donaria quædam de præstantissimis apud Lapponas eduliis, linguam rangiferi, carnes castoris, & id genus quæ ipsa præsentibus aliis accipere detrectat. Mox secreto evocata extra tugurium, si testetur, se accipere paratam, rogat porro procus, utrum sibi veniam det juxta ipsam dormiendi in tugurio, si permittit, transactum inter ipsos de conjugio futuro, simul offert dona supra memorata. Si vero negat, omnia ad pedes ejus projicit. Solet autem procus priusquam offerat, ea portare in sinu suo. Idem Olaus. *Han hafvver i barmen bæste maat, rheen tunga bæfvværkætt, och annat saodant; Men hon vvill detta intet taga sao, att det the andra hennes meddoettrar seer. Therfære vvinkar hon honom uth, och faor han sao gifvva henne, thet som han hafvver, och fraogar han strax, om han faor liggia hoos henne. Sæyer hon ney, sao kastar han strax bort. Sæger hon ia, sao ær fullkomligit skett.* Hoc est: *In sinu gestat cibum optimum, linguam rangiferi, carnes castoris, & id genus: Sed hæc ista capere detrectat in conspectu suarum sororum. Idcirco nutu eum extra vocat, ubi facultatem accipit, isthæc offerendi. Qui ex ea statim quærit, an permittat sibi dormire juxta ipsam. Si negat, omnia prius dicta projicit, si permittit, negotium inter ipsos confectum habetur.* Solet autem approbatio plena parentum, & celebratio nuptiarum differri sæpe longo tempore, nonnunquam per duos tresve annos. Sam. Rheen: *Theras fryerii paostaor i ett, tu, eller tree aohr.* Hoc est: *ambire autem amicas suas solent sæpe per annum integrum, biennium, triennium.* Causa tam

longæ ambitionis seu procacionis est, quod donis multis procus amicæ suæ parentes & proximos necessarios conciliare sibi cogitur, sine quorum omnium venia non potest compos fieri suæ sponsæ. Verba Samuelis Rheen de hac re, quia longiora sunt, Latine solum adferam. *Procus*, ait, *qui ambit filiam viri opulentioris, parentibus ipsius & cognatis proximis donare tenetur munus honorarium, quantum facultates ejus permittunt, quod munus sive donum vocant Peck, id est, partes. Pars qualibet hujusmodi minimum debet continere marcas duas argenti, hoc est sex uncias, quædam quoque sunt, quæ debent continere viginti, quadraginta imo sexaginta uncias. Has partes procus donare tenetur parentibus amicæ suæ proximisque ejus cognatis.* Quibus in rebus nominatim dona hæc consistant, dicam in sequentibus, nec enim nude præbent argentum, sed factum, aut res alias. Donec igitur eas partes sibi omnes procus comparaverit, non profecto parum temporis elabi solet. Interea subinde visitat amicam suam, ad quam dum tendit, cantione amatoria se oblectat, viæque fallit tædium. Solent enim uti plerumque cantionibus ejusmodi, non certa quadam modulatione, sed quam quisque putat optimam, nec eodem modo, sed alio & alio, prout inter ipsum canendum cuique jucundissimum videtur. Exemplum unius communicatum mihi ab Olao Matthiæ Lappone, quo hyberno utuntur tempore, subjicio.

Kulnasatz niraosam æugaos joao audas jordee skaode
Nurte vvaota vvaolges skaode
Abeide kockit laidi ede
Fauruogaoidhe sadiede
Ællao momiaiat kuekan kaigevvarri.
Patzao buaorest kællueiaur tuuni
Maode paoti millasan
Kaiga vvaonaide vvaiedin
Aogo niraome buaorebæst
Nute aotzaon sargabæst
Taide sun monia lii aigaomass
Saraogaoin vvaolgat amass
Ios iuao sarga aoinasim

Küre-

Kiuresam katzesim
Kulnaasatz nirasam
Katze aoinakaos tunsusalm.

Sententia hujus cantionis utcunque reddita Latine, ita sese habet: *Kulnasatz, rangifer meus parvus properandum nobis iterque porro faciendum, loca uliginosa vasta sunt, & cantiones nos deficiunt. Nec tamen tædiosus mihi palus kaige es, tibi palus kailvva dico vale. Multæ cogitationes animum meum subeunt, dum per paludem kaige vehor. Rangifer meus simus agiles levesque, sic citius absolvemus laborem, eoque veniemus, quo destinamus, ubi videbo amicam meam ambulantem. Kulnasatz rangifer meus prospice ac vide, utrũ non cernas eam se lavantem.* Hæc est cantio amatoria apud Lapponas, qua suos hortantur rangiferos, ut iter prompte expediant. Omnis quippe quamvis brevis mora, longa est amantibus. Solent & alias se oblectare cantilenis istiusmodi, constituti longius ab amicis suis puellis, earumque repetere secum memoriam, & laudare venustatem. Qualis ista, quam ab eodem Olao acceptam, quia versamur in hoc argumento, hic propono.

Pastos paivva Kiusvvresist javvra Orre Iavvra
Ios kaosa kirrakeid korngatzim
Ia tiedadzim man oinæmam jaufre Orre Iavvra
Ma tangast lomest liesun lie
Kaika taidæ mooraid dzim soopadzim
Mak taben saddesist oddasist
Ia poaka taidæ ousid dzim karsadzim
Makqvvodde roamaid poorid ronaid
Kulikedpalvvaid timsuttatim
Mak kulki vvoasta Iaufræ Orre Iaufræ.
Ios mun tæckas dzim kirdadzim sææst vvorodzæ sææst
Æ muste læ sææ dziodgæ sææ maina taockao kirdadzim
Æka læ Iulgæ songiaga Iulgæ, æka læ siædza
Fauron sietza, maan koima lusad
Dzim norbadzim.
Kalle ju læck kucka madzie vvordamadzie

Morredabboit dadd paivvidad, linna sabboid
Dadd salmidadd liegæ sabboid vvaimodadd
Ius kuckas sick patæridzick
Tannagtied sarga dzien iusadzim
Mi os matta lædæ sabbo Korrassabbo
Nu ly paddæ soona paddæ, ia salvvam route salvvam
Kæk dziabræi siste karrasistæ.
Ia kæsæ myna, tæm aivvitæm punie poaka
Tæmæ jardækitæmæ Parne miela
Piægga miela noara iorda kockes jorda
Ios taidæ poakaid læm kuldælæm
Luidæm radda vværa radda
Ouita lie miela oudas vvaldæman
Nute tiedam poreponne oudastan man kauneman.

Sententia cantilenæ hujus est talis: *Sol, clarissimum emitte lumen in paludem Orra. Si enisus in summa picearum cacumina, scirem me visurum Orra paludem, in ea eniterer, ut viderem, inter quos amica mea esset flores, omnes sucscinderem frutices recens ibi enatos, omnes ramos præsecarem, hos virentes ramos. Cursum nubium essem secutus, quæ iter suum instituunt versus paludem Orra, si ad te volare possem alis, cornicum alis. Sed mihi desunt alæ, alæ querquedulæ, pedesque, anserum pedes planæ ve bonæ, quæ deferre me valeant ad te. Satis expectasti diu, per tot dies, tot dies tuos optimos, oculis tuis jucundissimis, corde tuo amicissimo. Quod si longissime velles effugere, cito tamen te consequerer. Quid firmius validius ve esse potest, quam contorti nervi catenæ ve ferreæ, quæ durissime ligant? Sic amor contorquet caput nostrum, mutat cogitationes & sententias. Puerorum voluntas, voluntas venti, juvenum cogitationes, longæ cogitationes. Quos si audirem omnes, omnes, à via, à via justa declinarem. Vnum est consilium, quod capiam, ita scio viam rectiorem me reperturum.* Cantiones istas Lappones appellant *Morse faurog*, id est, *cantiones nuptiales*, quas, ut dixi, cantant non certis quibusdam numeris & certo quodam sono, sed ut visum est cuivis. Olaus dictus: *Desse vviisor begynna the pao detta och annat sætt, siungandes sombliga mehra, sombliga mindre, effter som hvvar och een inbillar sigh dhem bæst kunna fatta och componera.*

Stundom

Stundom repetera dhe samma saong offtare. Icke heller hafvva the naogon vviß thon, uthan siunga eller joiga denne vviisa (hvvilcken dhe kalla Morsæ freurogh, eller brudevviisa) effter dheras vvahna, och som dhem bæst tycker linda. Hoc est: *Cantiones hasce* (quales præmisimus) *hoc similive modo ordiuntur, cantantes nunc amplius, nunc minus, prout quisque se eas putet posse optime reddere vel componere, quandoque eandem cantionem sæpius repetunt. Sed nec modum sive sonum habent certum, sed cantillant eam (quam vocant Morsæ faurog, sive cantionem nuptialem) sua quadam consuetudine, ac prout ipsis suavissime sonare videtur.* Quotiescunq; vero veniunt, ut amicam suam visitent, afferre simul secum vini spiritum, ut singulare gratissimumque donum, coguntur, item, tabaceum. Quod si interea contigerit ex quacunque causa, ut parentes eis negent puellam, tum itur ad judicem, & refundere hos ipsis debent sumptus, excepto eo, quem fecerunt in spiritum vini oblatum, primo colloquii tempore, ipsisq; *Pouristvviin*, vocatur, sicut Samuel Rheen confirmat. Nisi forte parentes simpliciter negaverint proco filiam suam, & is nihilominus perstiterit in proposito negocio, sæpiusque reversus fecerit sumptus. Vulgo enim non negare solent, sed differre tantum responsum in annum proximum. Johannes Tornæus. *Sæpe accidit, ut pater proco præsenti dare filiam suam nunquam cogitet. Quo tamen sæpius se inebriare possit spiritu vini ab ipso allato, differt responsum de anno uno in alterum, donec procus sentiat, se esse deceptum, cogaturque exigere frustra factas impensas. Neque aliud tum superest remedium, quam ut res deducatur ad judicem, ubi pater puellæ damnatur ad refundendum integrum dimidiumve summæ, prout caussa se habuerit. Vbi tamen hoc notandum, quod sumptus, facti à proco in spiritum vini, cum veniret prima vice, in compensationem non veniant, eosque ipse solus solvere teneatur. Quod si vero post negatam puellam ipse ultro volet se præstare liberalem, ipse suo periculo rem tentare poterit.* Sin vero cuncta succedunt ex voto, tum certus nuptiis destinatur dies. Pridie illius diei omnes necessarii & propinqui cum sponsi, tum sponsæ conveniunt ad tugurium, quod parentes sponsæ incolunt, sponsusque omnibus offert munera nuptialia, de quibus est conventum, quarumque in

ſuperioribus mentio eſt facta. Samuel Rheen ea ſic deſcribit: *Friiaren ſkall gifvva aoth fadren i hedersgaofvva ett ſoelfvverſtoop att dricka uthur, hvvilcket ær thet foerſta ſtycke, det andra ſtyckie een ſtoor kiettil, antingen af koppar eller meſſingh, det tridie ſtyckie ær een ſæng eller ſængeklæder. Modrens ſtyckien æhro foerſt ett ſoelfvver bælte, det andra een æhreklædning, ſom the kalla volpi, det tridie een kraga, ſom thee hafvva om ſin hals, att med ſoelfvver mallior beſatt, den de kalla kracke. Och deſſe æro fadrens och modrens æhroſkiænkar. Sedan gifvver friiaren broederne, ſyſterna, och the andra aff ſlæchten ſoelfvverskiæder, ſoelfvver mallior, och annat ſoelfvver, men hvvar och een maoſte hafvva af friiaren ſin hedersgaofvva, ſao frampt han ſkall blifvva ſiin brüd mæchtig.* Hoc eſt: *Procus dare tenetur patri in donum honoris cyatum argenteum, ex quo bibat, hoc primum ex eis, quæ appellant ſtycke. Secundum eſt ahenum magnum, ſive cupreum, ſive orichalceum. Tertium lectum, ſive veſtes ad lectum inſtruendum. Matris dona ſunt, primo cingulum argenteum, ſecundum veſtimentum honoris, quale volpi ſolent appellare, tertium collare, quod geſtant circa collum demiſſum in pectus, diſtinctum bullis argenteis per omnia, quod vocatur ipſis krake. Hæc dona patri matrique offerenda. Præterea donat fratribus, ſororibus, & conſanguineis proximis cochlearia argentea, bullas argenteas, & id genus alia ex argento. Quilibet enim eorum dono quodam debet honorari à proco, ſi ſponſam ſuam velit conſequi.* Hæc ſunt dona, quæ proximo ante nuptias die ſocero ſuo futuro, ſocruique, cæteriſque affinibus ſponſus cogitur offerre. Offert autem omnia in tugurio ſoceri, omnibus ſpectantibus. Sequenti die celebrantur nuptiæ, primo per copulationem ſacerdotis in templo, deinde per ſolenne convivium. Nupta nova cum ſponſo ſuo incedunt veſtibus ornati, quas ipſi ſibi comparare poſſunt optimas, ſuo ſumptu. Nam alienis ac mutuatitiis veſtibus uti apud eos indecorum habetur. Samuel Rheen: *Aldrig begæra the naogon brudeskrud, uthan bruka, den dhe ſielfvva foermao att komma tillvvæga.* Hoc eſt: *Nunquam utuntur ornatu nuptiali mutuo ab aliis petito, verum eo, cujus ipſi habent facultatem.* Quibus verbis agit non de veſtimentis modo, de quibus nominatim quo-

que

que paulo ante ; *dhe klæda sig i sina heders skrüüd*, hoc est: *sua induunt ornamenta honoris*, item de sponso, *han tager pao sig sine bæste Klæder*, hoc est, *sua induit vestimenta, quæ habet optima*; Sed de ornamentis aliis, qualia vulgo solent adhiberi in hujusmodi negocio, quando e.g. sponsæ imponunt coronam, collo ejus addunt torques, digitos inserunt annulis, qualia servari publice, petentibusque sub certa pecunia elocari solent. Nihil, inquit, tale receptum apud Lapponas, suis utuntur vestimentis, suo se ornant mundo, nec quidquam mutuo ab aliis accipiunt. Atque sponsus quidem, ut jam indicatum est, vestitur vestimentis suis optimis. Qualia ea sint, videtur explicare Olaus Magnus lib. IV. c. 7. ubi ait de Lapponibus: *Maritus lynceis ornatus pellibus, aut mardurinis, tanquam patricius vir Venetus aliquis incedit, pretio pellium æque æstimandus, ut alii gemmis onusti, vel torquibus deauratis.* Sed hæc consuetudo fuerit superiorum temporum & ætate ipsius. Quanquam valde dubitem, an unquam Lappones mardurinis & lynceis pellibus fuerint vestiti. Quotquot certe eos descripsere nobis, solas rangiferorum pelles memorant in ipsis. Ætate nostra vestes Lapponum optimæ non sunt è pellibus, sed lana sicut alias ostendi. Johannes Tornæus: *Panno generoso omnis coloris adeo gaudent, ut quantum supellex patitur, ornatum vestemque festivalem ex illo genere procurant.* Habes expresse vestem festivalem, sive cujus usus est diebus festis & solemnioribus, non ex pellibus, sed panno pretioso. Vestes hasce sponsus succingit cingulo argenteo. Samuel Rheen: *Brudgummen tager ett soelfvver bælte om sitt liif.* Hoc est: *Sponsus cingit corpus suum cingulo argenteo.* Sponsa vero primum solvit crines, tæniamque qua in nodum eos antea collegerat, proximæ donat cognatæ virgini. Idem: *Bruden tager uthur sitt haor sitt flæteband, thet gifvver hon aoth een pigha som nærmast af slæchten ær.* Hoc est: *Sponsa è capillis suis solvit tæniam, quâ erant religati, donatque eam virgini, quæ proxima ejus est cognata.* Capiti deinde nudo crinibusque solutis, imponit cingulum argenteum deauratum, vel duo, qualibus cingulis & alias uti fœminæ consueverunt, loco serti, aut coronæ, ita ut quanto cingulum est laxius, quam ut caput solum ambiat,

ambiat, tantum in eo dependeat à tergo; corpori quoque medio cingulum argenteum circumdat. Idem: *Sedan uthborstar hon uth sitt haor, och sætter itt færgylt sælfvver bælte eller tu pao sitt hufvvud. Item, binder och kring om sigh itt sælfvver bælte.* Hoc est: *Tum solutos pectit capillos, eisq; imponit cingulum argenteum deauratum unum, vel duo, corpori quoq; circumligat cingulum argenteum.* Hic sponsæ ornatus est. Nisi quod & vestis lineæ nonnihil, instar flammei quandoque capiti imponant, quod & alias mulieres solent, cum se multum volunt ornare. Nam quod vestes attinet, jam supra vidimus, utrumque sponsum & sponsam uti propriis, iisque optimis, ac qualibus in festis diebus solent ornati esse. Mulierum ostendimus alio loco nominari *volpi*, esseque ex lana pannove pretiosiore. Ut ne hic quidem convenienter satis hodiernæ consuetudini Olaus Magnus loco ante indicato de sponsa Lapponica: *Sponsam armelinis pellibus ac Zabellinis ornatam rangifero imponunt.* Ornati ambo hodie deducuntur ad templum vel sacerdotem. Samuel Rheen: *Andra dagen ther effter, reesa the till kirkian eller præsten att copuleras.* Hoc est: *Postridie* (quam convenerunt omnes in tugurio parentum sponsæ) *proficiscuntur ad templum, seu sacerdotem, ut copulentur.* Olim aliter factum est, si credimus Olao Magno. Nam copulabantur domi, nec à sacerdote, sed parentibus. Verba ejus lib. IV. c. 7. quo loco agit de nuptiis Lapponum, ut docet titulus ejus capitis: *Præsentibus amicis & sanguine junctis, parentes per ignem fœderant conjugia natorum, & hoc ferro & silice per excussionem.* Nominatim hic parentes facit copulantes sive fœderantes, additq; modum etiam, per ignem scilicet, excussum silice, quod sine dubio, ut alia nonnulla, ex Zieglero hausit. Sed Zieglerus nihil habet de parentibus; modum tantum copulationis explicat his verbis: *Fœderant conjugia: ea auspicantur in igne & silice, mysterio conjugali tam apto, ut putant, ut eo nihil sit aptius. Ut enim silex latentem in se ignem habet, qui concussione emicat, sic in utroque sexu est recondita vita, quæ tandem profertur mutua copula in prolem viventem.* Atque ita plane & Olaus, ut vix possit esse dubium, quin secutus sit Zieglerum. Addit tamen & hoc, quod sponsa imponatur rangifero. *Nuptiis*

his

his more præmisso, per ignem celebratis, sponsam armelinis pellibus ac Zabellenis ornatam, rangifero quasi domesticato cervo amicorum insigni caterva, juxta germinis excellentiam comitatam, agnati imponunt, atque ita in thalamum vel tentoria, mediantibus tripudiis, fœcunditatem & sanitatem precantes, inducunt. Verum metuo, ne istæc hauserit ex rumore vano. Nam rangiferis, ut equis, insidere homines, jam in superioribus ostendi, falsum esse. Præterea nec docet, unde ducatur sponsa. Ex tugurio parentum duci falsum est, quia in eo omnia nuptiarum solennia & inchoantur, & finiuntur. Neque thalamus est alibi, quam isto in tugurio. Ex alio duci non potest, quia singulæ familiæ tuguria habent sua, nec ut aliunde in thalamum, quam ex laribus paternis ducatur, verisimile est. In quibus ipsis cum sit thalamus, deductio erit supervacua & nulla. Interim deducuntur hodie, sed in templum, vel ad sacerdotem, qui nuptias debent celebrare sponsi sponsæque, ac deducuntur per rangiferos, si iter fuerit longius, tempusque hybernum, vecti non ipsorum tergo, sed adjunctis trahis. Cum ad templum ventum est, certus incedentium observatur ordo. Primum ambulant viri, post fœminæ. Dux virorum Lappo unus est, quem *Autowvatze*, hoc est, *præambulonem nominant*, sequitur deinde sponsus, post eum cæteri. Mulierum agmen ducunt virgines aliquot, sequitur sponsa in medio viri ac fœminæ, post ipsam cæteræ mulieres. Illud observandum, quod sponsa velut reluctans & contra nitens trahatur à duobus istis ipsam comitantibus viro feminaque, velitque videri invita venire ad matrimonium, eoque dolorem & mœstitiam vultu quoque præ se ferat. Samuel Rheen: *Taa thet gaa i kyrkian, gaar een Lapp næst fram fære brudgummen, then the kalla Autamalma eller færman, eller Autowvatze, een færegaangare, sedan fælia the andre Lapparne efter. Næst fær bruden gaa mangre piigor, der efter bruden, som gemenligen drages och slæpas af een mans och qwinnas person. Och seer bruden myckit sorgse och bedræfwelagen uth, stallandes sig, somhon intet gerna wara tillfredz, att ïn laata sig i nagot echtenskapp.* Hoc est: *Quando ingrediuntur templum, proxime ante sponsum ambulat Lappo unus, quem vocant Autamalma, sive du-*

cem, aut Automvvatze ſive præambulonem ; poſt reliqui ſequuntur Lappones. Proxime ante ſponſam virgines nonnullæ incedunt, tum ſequitur ſponſa, quæ plerumque trahitur à viro quodam & muliere. Soletque ſponſa mœſtitiam & luctum præferre vultu, quaſi ægrè ferat, ſibi matrimonium eſſe ineundum. Sic deinde in templo, ritu Chriſtiano per preces & benedictionem inter ſe junguntur. Pari modo rem hanc memorat & Johannes Tornæus, niſi quod ſponſam dicat duci à duobus viris, patre, ac fratre, ſi vivant, vel alias proximis conſanguineis. Verba ejus ſic Latine habent: *Tum obſervare licet dolorem & luctum in puella, quod cogatur relinquere patrem matremq;, ac venire in poteſtatem viri. Deducuntq; ipſam pater & frater ejus, aut conſanguinei proximi, ſi parentibus ſit orbata, ad copulationem. Illa incedit capite demiſſo, ac ſi ad ſupplicium duceretur. Cumque ſacerdos ex ea quærit, utrum præſentem hunc ſibi ſumere velit in maritum, tum ſe præbet mutam, donec neceſſarii proximi adhortentur eam, ut ſermonem velit proferre. Tandem præbet conſenſum verbo, quod vix exaudire ſacerdos poteſt. Id quod habent pro ſigno pudoris atq; caſtitatis, licet*

poſt

postquam copulata est, satis sit cordata, monstretq; maritum se amare. Effigiem sponsæ cum ornatu suo, & duobus deducentibus hic subjeci.

Post copulationem sequitur convivium nuptiale. Id habetur in tugurio parentum sponsæ. Cibum ad id confert quisque suum ex iis, qui ad convivium sunt invitati. Samuel Rheen: *Effter fœrnettat copulation, fœrfoga the sigh till dhen kotta, dher dhe skole haolla sitt gæstebod, till hvvilcket hvvar och een som budin ær, bær sin gæstebodz kost.* Hoc est: *Finita copulatione, conferunt se ad tugurium, in quo habendum est convivium, eo quilibet ex iis, qui sunt invitati, cibum suum defert, convivio serviturum.* Quanquam cibum eo non tum demum ferant, sed pridie, quando sponsus munera sua distribuit inter parentes sponsæ ac propinquos. De eo enim nominatim præcepit apud dictum: *Dao och hvvar och en fœrer sin maat eller giæstebudz kost med sigh.* Hoc est: *Tum quoq; quilibet cibum suum ad convivium spectantem adfert.* Crudus autem cibus est, quem ideo dant Lapponi, ad hoc munus constituto, ut eum à quovis accipiat, coquat deinde, & inter convivantes distribuat. Quanquam pars maxima præbeatur à parentibus sponsi juxta atque sponsæ. Idem: *Mæst spenderas af brudgummens och brudens fœrældrar.* Hoc est: *Maxima pars* (cibi) *datur à parentibus sponsi & sponsæ.* In consessu eum servant ordinem: primo loco sedent sponsus & sponsa juxta sese. Idem: *Brudgummen och bruden sittia alldra fræmst hoos hvvar andra.* Hoc est: *Primo loco juxta sese sedent sponsus & sponsa.* Sequuntur deinde cæteri parentes & consanguinei. Cibum quisque accipit non per se, sed oblatum sibi à Lappone, coquo simul, & dispensatore. Idem: *Een Lapp kookar saodant, och sedan utdelar ibland gæsterna.* Hoc est: *Lappo coquit* (cibum allatum) *& distribuit deinde inter convivas.* Primum omnium offertur sponso sponsæque sua portio, & post demum cæteris. Idem: *Brudgummen och bruden vvarder gifvvin theras deel af gæstebodz kosten, sedan aot the andre gæsterna.* Hoc est: *Sponso sponsæque primum datur pars sua, de cibis convivii, post sua cæteris convivis.* Jam quos angustia tugurii non capit, ut sunt pueri &

 puellæ,

puellæ, hi enituntur in tectum tugurii, indeque demittunt fila cum hamulis, ad quos religantur frusta carnis, & id genus, ut prædictus ait, ita ipsi quoque sua convivii parte fruuntur. Finita cæna, gratias agunt Deo, solita consuetudine. Idem: *Nær the hafvva ætit, tacka the Gud, och taga hvvar annan i hand.* Hoc est: *Postquam comederunt, gratias agunt Deo, sibique mutuo porrigunt dextras.* Ultimum quo clauditur hæc lætitia convivii, est potus spiritus vini, quem si possunt sibi comparare, tunc emunt. Idem: *Sedan begynna the att koepa brændevviin, foerst brudgummens, och sedan brudens færaldrar, och sedan hvvar fær sigh, gærandes sig saoledes lustige och glade.* Hoc est: *Tandem incipiunt emere sibi spiritum vini, primo sponsi, post sponsæ parentes, tum singuli pro se, atque ita hilares se faciunt.* Sed hoc opulentiores saltem observant, & quibus emendi occasio est ex præsentia eorum, qui has merces habent venales. Cæteri oblectare se colloquiis consueverunt. Nam quod de citharœdis & saltationibus habet Olaus Magnus lib. IV. cap. 8. id vero nihil est. *Gens hæc*, inquit, *sub rigidissimo Septentrionis climate alternate luce & tenebris habitans, instruit alacria convivia, citharœdis accitis, ut convivantes hilariores, licet usu durissimarum dapium effecti, excitentur ad saltum, quem vehementius citharœdo sonante ducentes, veterumq; heroum ac gigantum præclara gesta patrio rhythmate & carmine, quid scilicet gloriæ laudisq; virtute sua meruere, canentes, in gemitus & alta suspiria, hinc luctus, & lachrymas, ac ululatum resoluti dimisso ordine in terram ruunt.* Si hæc de antiquis Suecis protulisset Olaus, aliquid dixisset. At vero in Lapponibus, de quibus agit ibi, hujus rei neque vola extat, nec vestigium. Citharœdos & in universum musicam ignorant omnem, saltationes & choreas, tanquam res ineptas, rident. Heroum vero ac gigantum res gestas adeo tenent nullas, ut ignorent, quid ante annos centum gestum sit inter ipsos, quod Olaus Matthiæ, gentis Lapponicæ studiosus mihi pluribus confirmavit. Neque possum divinare, unde hoc habuerit Olaus, cum præter ipsum extet nemo, quantum scio, qui vel uno verbo mentionem harum rerum fecerit. Porro sic finitis nuptiis, maritus novus fas non habet sumere uxorem suam, cum bonis opibus-

busque ejus, sed cogitur apud socerum suum in ministerio manere per annum integrum. Eo elapso, si ita visum fuerit suam seorsum instituit familiam. Atq; tum discedenti filiæ pater dat rangiferos, qui debentur ipsi, donati quippe in ætate prima. Reddit & alia munera, & supellectilem novis conjugibus necessariam. Idem faciunt propinqui cæteri. Verba Sam. Rheen quia nimis longa sunt, Latine solum proferam: *Postquam quis duxit conjugem, statim post copulationem nuptiasque sequi tenetur uxorem suam ad parentes ejus, soceroque suo ministeria præstare sua per annum integrum, priusquam conjugem impetrare suam queat à parentibus, & rangiferos, qui ad ipsam spectant. Cum circumactus est is annus, genero dant suam conjugem, ejusque rangiferos, una cum fœtu, quem genuerunt rangiferi fœminæ, ipsi donatæ, cum adhuc esset infans, quas dentis rangiferos appellant. Sic evenit non raro, ut puella Lapponica centum pluresque rangiferos possideat. Postea parentes filiæ suæ dotis nomine donant rangiferos centum & plures, item argentum, cuprum, orichalcum, tentorium, vestes ad instruendum lectum, & supellectilem aliam, quicquid denique necesse est ad instruendam domum. Post tenentur & propinqui, fratres sororesque & quicunque à sponso dona honoraria accepere, ipsi reddere invicem munus quoddam, ita ut qui à proco sive sponso accepit unam duasve marcas argenti, is reddat pro dono isto, unum duosve rangiferos bonos. Ita fit, ut Lappones, qui facultatem habent multis muneribus ornandi affines & propinquos alios, si ducant Lapponis divitis filiam, magnas consequantur opes in rangiferis per matrimonium ejusmodi.* Et hæ quidem sunt, quæ apud Lapponas in sponsalibus, nuptiisque observantur. A quibus priusquam plane abeamus, annotabimus primo, nefas esse apud Lapponas uxorem ducere, quæ sit nimis propinquo juncta sanguine. Tornæus: *Lapparna obserera mykit grant schlæet liniërna och gradus affinitatis & consanguinitatis; færdens kull dhe och so aldrig friia uthi dæ foerbudne læder.* Hoc est: *Lappones sollicite observant gradus affinitatis & consanguinitatis, idcirco nunquam matrimonia petunt ex gradibus prohibitis.* Deinde nefas itidem esse, aliam inducere priori, ac simul plures habere conjuges, aut semel ductam per divortium à se repellere. Idem scriptor. *Polygamia och di-*

vortium ær bland Lapparna all drig hært vvordet, hvvarken i hedendomen, eller sædan, uthan dhe hafvva altiid lafvvat usi sitt echtenskap æhrligen och christligen. Hoc est: *Polygamia & divortium nunquam audita sunt inter Lapponas, neque tempore paganismi, neque post, sed matrimonium honeste semper atque Christiane coluerunt.* Priscis tamen temporibus fortasse non omnino alieni erant saltem ab uxorum suarum communione, quas permittebant advenis præsertim ac hospitibus. Ita sane scribit Herberstenius, cujus verba recensebo capite sequenti. Sed & recentius exemplum memorat Johannes Tornæus, testimoniumque Lapponis cujusdam Luhlensis, quanquam de ipsius fide dubitet. Apponam verba, sicut Latine sese habent: *Relatum mihi, quod temporibus Antecessoris mei ex Lapmarkia Luhlensi Lappo quidam immodestus venerit in hospitium alterius in Lapponia Tornensi, viri probi honestique, cum omni familia sua, qui legere literas poterat, vitamque vivebat piam, unde & ab irrisoribus Zuan Biskop*, id est, *Zuan Episcopus appellabatur. Is ergo Luhlensis postquam factus esset à spiritu vini ebrius, tempore nocturno applicabat se uxori hospitis sui spe illius stuprandæ. Sed quia simul aderant duo præfecti, qui venalem habebant vini spiritum, is Zuan Biskop eos compellabat, ajebatque, hic fœdas meditatur nuptias, eumque uxore mea quærit concumbere. Vos, qui estis in Coronæ ministerio constituti, capite ac ligate ipsum. Ita ipsi captum religant ad arborem, sinuntque tota nocte hyemali uri frigoribus. Tandem cogebatur libertatem redimere pecunia Lulhensis ille, qui loco excusationis addebat, hanc esse consuetudinem in markia Luhlensi, ut si quis alterum inviset, is eum sinat concumbere cum uxore sua.* Hæc Tornæus, sed ut dubitet, sicut dixi, & potest homo alias impurus sui excusandi causa istoc facile confinxisse. Nemo certe alius in Luhlensibus hoc annotavit. Nam apud cæteros communio illa ignoratur adeo, ut quidam ferre nequeant, si uxores suæ viros alios adspiciant. Idem: *Lappones versus Norvagiam ad flumen Tornæ habitantes tam acres Zelotypi sunt, ut si mulier occurrat viro in via, & paucorum verborum cum eo habeat colloquium, statim apud ipsos incidet in suspicionem pravam.*

CAP. XXVI.

De Puerperio & Educatione Liberorum.

POst conjugium de puerperio & liberis Lapponum agendum. De qua re notamus primum, esse nihil eis magis optabile, nihil quo lætentur magis, quam matrimonium fœcundum. Samuel Rheen: *Ibland alle nationer kan ingen hoegre ælska och aostunda fruchtsamheet, sampt att the maoge populerade vvarga, æn Lapparna.* Hoc est: *Ex omnibus gentibus nulla est, quæ magis aveat ac desideret fæcunditatem, & multiplicationem sui, quam Lapponica.* Atq; hinc opinor, quod sint proni ad libidines, sicut alibi est ostensum. Quanquam vero mire hoc desiderent, raro tamen sunt fœcundi, ultra octo liberos nemo eorum gignit. Idem: *Thee æro mæste dels ett ofruchtsamt folck, ty the kunna sællan oefvver aotta barn fæda, som ræchnas det hoegsta, uthan gemenligen fæda the ett, tu eller tree.* Hoc est: *Gens est infœcunda plerumque, vix enim generare possunt ultra octo liberos, qui numerus est maximus, sed plerumque gignunt unum, duos, aut tres.* An hinc olim apud eos fuit receptum, quod memorat Herberstenius, ut ad uxores admitterent & peregrinos? *Mercatores*, ait, *aliosque hospites peregrinos domi cum uxore, venatum euntes, relinquunt. Reversi, si uxorem hospitis consuetudine lætam ac solito hilariorem reperiant, munere aliquo hunc donant, sin minus turpiter expellunt.* At contra fœcundos facit Olaus Magnus lib. IV. cap. 11. *Mulieres*, ait, *ac puellæ earum regionum valde fœcundæ sunt.* Firmat item Johannes Tornæus, c. 13. *Vthi fruchtsamheet*, inquit, *æra dhe alt annat Nordlænskt folk liike, hafvvendes der igenom deras slehte temmeligen foeroekt.* Hoc est: *Fœcunditatis respectu similes sunt cæteris Septentrionis populis*

per

per quam & genus suum non parum auxerunt. Sed Olaum quidem etiam ex aliis intelligimus rerum Lapponicarum haud satis fuisse peritum. Tornæum vero suspicamur respexisse prima Lapponum initia, quæ facit exigua, eaque comparasse cum hodierna multitudine. Nam alias est certum, jam inde à Caroli IX. temporibus, qui familias omnes per Lapponiam universam curavit consignari describique, adeo se non amplificasse, ut potius familiæ aliquæ defecerint. Liquetque idem ex Lapponibus passim per Sueciam errantibus, quorum nemo reperitur, qui copia liberorum vel mediocri sit instructus. Infœcunditatis ejus caussam Samuel Rheen putat esse *dheras svvaga spis*, i.e. *cibum pravum eorum.* Item, *stoora kiœld*, i.e. *frigus regionis summum*, id quod arbitror verissimum. Addit & iram divinam, quod ex eo colligit, quia licet neque bellis, neque peste atterantur, regio tamen eorum nihilo sit populosior, gensque Lapponum decrescat potius quotidie. Iræ autem ejus causam censet esse pertinaciam gentis in retinenda veteri impietate. Solent sane hodieq; non minus in puerperio, quam aliis in rebus, de futuro esse solliciti, atque per superstitiosos ritus suos explorare, Prima cura est de sexu. Postquam enim gravidam sentiunt uxorem, puerumve editura sit, an puellam, isthoc modo sese posse discere opinantur. Lunam statim considerant (putant enim lunę similem esse gravidam, ut audiemus) si stella quædam posita fuerit supra lunam, inde colligunt, partum fore sexus masculini, sin vero infra, sexus contrarii. Samuel Rheen: *The taga mærcke af maonen, vvid hvvilcken the likna een hafvvande qvvinna. Om the nu see naogon stierna stao nær æfvver maonen, ær ett tecken, det hustrun gaor med piltebarn; staor naogon stierna nær under maonen, ær ett tecken, att hustrun gaor med piigobarn.* Hoc est: *Signum futuri capiunt ex luna, cui comparant gravidam feminam. Si cernunt stellam aliquam stare proxime supra lunam, signum est, puerum utero ferre. Si stare proxime infra lunam, signum est, utero suo uxorem ferre filiam.* Miror, gravidam comparare lunæ. Ecquæ namque ratio similitudinis? An quod lunæ instar crescat cum fœtu, eoque edito decrescat? Magis suspicor has esse reliquias superstitionis paganicæ, quæ lunam

nam faciebat præsidem & tutelarem quasi Deam gravidis. Sic enim plerique pagani consuevere. Qua ratione abolita, vel oblivione oblitterata, similitudinem quandam inter lunam gravidamque sunt commenti. Secunda cura est de prolis valetudine vel morbo, quam rem & ipsam sese putant posse discere ex luna. Si enim stella quædam proxime præcedat lunam, signum putant esse fœtus optime valentis crescentisque; sin vero proxime sequatur, ex eo fœtum augurantur morbidum, & brevi post partum interiturum. Idem Rheen: *Om naogon stierna gaor næst foer maonen, ær ett tecken, att barnet skall vvæll triifvvas och foedas, uthan vvanck och lythe: gaor naogon stierna effter maonen, betyder, att barnet skall foedas med lythe, eller och strax effter foedelsen doe.* Hoc est: *Si quæ stella proxime præcedit lunam, signum est fœtum pulchre crescere, editumque iri absque vitio; Si quæ proxime sequitur, signum est fœtum iri editum vel cum vitio, vel statim post partum moriturum.* Gravida infantem edit in tugurio quidem, sed (quod quilibet intelligit) sat frigido. Tornæus: *Kommer foedslan om vvinteren upao, maoste hon foeda i kioelden.* Hoc est: *Si tempus pariendi inciderit in hyemem, partum edere in frigore cogitur.* Licet enim, inquit, ignem habeant excitatum in medio tugurii, parum is tamen potest calefacere. Puerperæ primum solatium & levamentum est ex potu adipis, desumptæ è cetis quam sibi fere comparant ex Norvagia. Idem: *Efter fœdzlen dricker hon een god drick af hvvalfiskefeet, som dhe hempta ifraon Noriget, och ær sao vvedervværdigt att færtæra, liika saosom siælspeck.* Hoc est: *Post partum haurit puerpera haustum bonum adipis cetaceæ, quam sibi comparant ex Norvagia, cujus tam gravis est sapor, ac laridi è vitulis marinis excocti.* Infans editus abluitur ut solet. Hoc tamen singulare habent Lappones, quod infantes suos abluant prius aqua frigida vel nive, ac tum demum immittant calidæ, cum anhelare incipit, ac spiritum vix potest revocare. Sic invenio in schedis Johannis Buræi: *Lappa konorne loega sine barn foersta resan i kalt vvatn, eller i snoen, till thes thet kiknar, nær thet kommer sig aother vvæll fære, lægger hon thet aoter i vvatnet.* Hoc est: *Mulieres Lapponicæ infantes suos omnium primum*

lavant aqua frigida vel nivibus, donec spiritum ægre possit recipere: Postquam cœpit respirare, denuo immittunt aquæ. Deinde quod immittant aquæ membra cætera, caput ante non abluant, quam infans fuerit baptizatus. Samuel Rheen: *Dhe wærma watnet i en kiettel, i hwilcken the sine barn nedersættia allt in till hufwudet; men intet watn willia the laota komma pao barns hufwud foerr, æn thet af præsten warder doept.* Hoc est: *Aquam calefaciunt in aheno, in eo reponunt erecte infantem usque ad caput. In caput venire ullam aquam nolunt, priusquam à sacerdote infans fuerit baptizatus.* Involvitur autem infans recens editus pro fasciis lineis, pelli leporinæ. Buræus prædicto loco: *Barnen lægga the sedan i haarskin.* Hoc est: *Infantem postea* (quando est ablutus) *reponunt in pelle leporina.* Puerpera suum & peculiarem habet locum in tugurio, ubi decumbit, donec convalescat. Is est prope januam à parte sinistra. Causa non datur alia, quam quod eo loco minus frequenter alii versentur. Samuel Rheen: *Tao Lappe qwinfolcken liggia i theras barns suagheter, hafwa the ett særdeles rum i sine kottar eller koiier, wid doeren, och gemenligen pao thẽn wænstra siidan, ther intet annat folck then tyden synnerligen wistas, hwarest them blifwer gifwin then deel, the till sine fœdo hafwa skole.* Hoc est: *Quando feminæ Lapponicæ decumbunt ex puerperio, peculiarem habent locum in tuguriis seu tentoriis suis, juxta januam, & plerumque partem ejus sinistram, ubi tum alii vix versantur, ibique ipsis præbetur, quod ad sustentationem earum est necessarium.* Quanquam hæc infrequentia sit propter ipsam puerperam ibi decumbentem, ut ex verbis hisce intelligitur. Sive eam frequentia sua nolint offendere, sive isto tempore (quod magis suspicor) eam habeant pro parum munda. Solent autem tempore brevissimo Lapponicæ mulieres decumbere post partum, ac interea sollicitæ esse de Baptismo infantis. Postquam enim diligentius instrui cœperunt in religione Christiana, omnem impendunt operam, ut infantes suos citissime faciant baptizari. Superioribus temporibus res aliter se habuit, plerique sero & adulti baptizari solebant, quidam differebantur omni tempore. De quo posteriori testis est Gustavus Primus in diplomate

cujus verba alibi attulimus. De priori firmat Gustavus Adolphus in diplomate alio, & in præfatione præmissa illi diplomati, publicata Anno 1634. in qua status religionis in Lapponia pluribus exponitur: *Dopsens sacrament blifvver them och sao meddelt, doch icke offtare, æn pao fære sagdan tiid. Hinna theras barn sao længe læfvva, att the kunna undfao dopet, ær thet gott. Hvvar och icke, sao doe the odæpte. En del af dheras barn blifvva aohrs gamble, sao att man medh them, som till mogen aolder komne æhre, hafvva till att skaffa, nær the dæpas skole.* Hoc est: *Baptismus administratur quidem ipsis, non tamen sæpius, quam prædicto tempore: Si liberi eorum vitam eo usque possunt protrahere, ut baptizari queant, bene res se habet; sin minus, sine Baptismo moriuntur: Quidam ex eorum liberis fiunt annui, sic ut cum adultioribus non parum deinde sit molestiæ quando baptizari debent.* Tempus prædictum quod hic vocat, est tempus hyemis, quo nec sæpius, quam binis vicibus, semel circa festum novi anni, iterum circa festum Annunciationis Mariæ, conciones tum apud ipsos habebantur, & administrabantur Sacramenta, qua de re jam alibi est actum. Ante ista tempora ne id quidem fiebat, sed cogebantur Lappones venire cum liberis suis ad vicina templa Suecorum, in Angermannia & Bothnia sita. De quibus est intelligendus Olaus Magnus, quando ait lib. IV. c. 17. *Semel aut bis in anno visitant Ecclesias baptismales, liberosque lactantes cophinis impositos post tergum ligatos secum baptizandos comportant.* At nostris temporibus quæ possunt, nec graviori prohibentur morbo, post diem decimum quartum à partu liberos suos perferunt ad sacerdotem, ut ab ipso baptizentur, tantum effecerunt templa exstructa in ipsa Lapponia, & conciones sacræ habitæ, non peregrina, verum ipsa Lapponum lingua. Sam. Rheen: *Med barnsens doop och christendom, skynda the siggemenligen sao att een lappqvvinna otto eller fiorton dagar efter fædzlovvaondan, reesar een long vvæg, ofvver hæga bergh och fiæll, stoora siæar och skogar, med sitt barn, till præsten.* h. e. *Cum Baptismate infantis plerumq; festinant, sic ut femina Lapponica octo aut quatuordecim dies post labores partus iter faciat longissimum, per juga montium altissima, per lacus vastos, & profundas sylvas, cum infante suo, ad sacerdotem.* Ubi nota, esse hanc feminarū ferè curam, easq; huic labori sufficere.

Nimirum duræ sunt & patientes, & quæ quidvis citra molestiam ferant. Idem de hac natura ipsarum: *Lappqvvinfolcken hafvva een starck natur, oansedt the i sin svvagheet een ringa spiis foertæra, och ey annat, æn vvatn dricka, liikvvæl komma the snart till sina krafter igen.* Hoc est: *Lapponicarum feminarum natura est dura, ideo licet vili utantur cibo in morbo suo, nec nisi aquam bibant, cito tamen convalescunt.* Ferunt autem infantes suos ad sacerdotem, aliter æstivo, aliter hyberno tempore. Hyberno tempore imponunt trahæ, æstivo clitellis rangiferi. Dictus scriptor: *Om vvinteren binder hon barnet i een ackiia, hvvar uthi det foeres: Men om Sommaren Klyfvviar hon barnet pao reenens rygg.* Hoc est: *Hyemis tempore, infantem religat in traha, qua vehitur, æstatis vero, in clitellis super tergum rangiferi.* De posteriori firmat & Tornæus. *Om Sommaren taga dhe sina reenar, och binda smao byltor, och sina smao barn pao baoda sydor om ryggen af dhem.* Hoc est: *Æstate adhibent rangiferos suos, & ab utroque latere rangiferi religant res in sarcinas minutas compositas, infantesque suos.* Non imponitur infans ipsi tergo rangiferi, sed clitellæ, ad quas cum cunis suis religatur, tali specie.

Olaus

Olaus Magnus eos collocat in cophinis seu corbibus, ut præcedentia ejus docent verba, ligatis post terga parentum. Et exhibet pictura ejus non modo mulierem, sed & virum ita oneratum, quemlibet cum liberis duobus, ut simul iter fecerint cum liberis quatuor, & soleis ligneis in pedibus. Verum & hic metuo, ne pictor plurimum indulserit suo animo. Corbes certe, quales ibi cernuntur, non sunt similes Lapponicis. Lappones hoc genus, quod sic gestatur in tergo, & à Latinis *æro*, sive *phormio* vocatur, penitus ignorant. Nec ipsorum corbes ex erectis in tabula, velut fundo, lignis in altum, ceu exhibet figura, sed ex circulis, quorum alter alteri incumbit, sicut alibi jam dixi. Cæterum in Baptismo suis liberis imponi fere volunt nomina, quale unius vel alterius ex proximis necessariis & consanguineis. Samuel Rheen: *Barn laota the gemenligen næmpna nær the Christnas, effter nærmaste afslæchten.* Hoc est: *liberos suos in Baptismate plerumque curant nominari de nomine unius ex cognatis proximis.* Idem addit, liberis suis dari desiderare nomina paganica, qualia sunt, *Thor*, *Guttarm*, *Finne*, *Pagge*, sed Sacerdotes eos, quantum possint, ab hoc proposito avertere. Habent & hoc peculiare, quod non raro nomina eorum mutent, imponantque liberis alia, quam quæ ipsis data in Baptismo, amore defuncti alicujus ex propinquis consanguineisq; cujus ita conservare memoriam quærunt. Idem: *Offta hænder dhet, att dhe ombyta sine barns nampn, och gifvva them andre nampn, æn som the færst i doop bekommit hafvva. Ty om naogon af theras anfærvvanter doer, then the hægt ælska, næmpna the strax sine barn effter then samma.* Hoc est: *Sæpe accidit, ut immutent nomina suorum liberorum, imponantque ipsis alia, quam quæ in Baptismo accepere. Nam si propinquorum aliquis moriatur, quem valde diligunt, nomen ejus statem liberis dant suis.* Tornæus fieri hoc ait &, si quando in ætate prima incidant in morbum, tuncque eis nomen in Baptismo impositum usurpare loco cognomenti. Speciatim vero in pueris hoc receptum esse. *Nær ett piltbarn vvarder siukt*, inquit, *sao gifvva the thy ett annat nampn, æn det i Christendom faodt hafvver, hvvilket liikvvæll sædan brukas foer hans tillnampn.* Hoc est: *Cum in-*

fans puer incidit in morbum, aliud ei dant nomen, quam quod acceperat in Baptismo, quo tamen deinde loco cognomenti utuntur. Quamvis autem uxores Lapponum sint duræ, ut & post unam alteramque hebdomadem à partu iter possint facere, cæteraque obire negotia; quamvis sese stiterint in templo, precibusque solitis sint dimissæ à Sacerdote, tamen à maritis suis habentur pro immundis ante finitas 6. hebdomadas, ut & à cohabitatione tactuque omni conjugali penitus se abstineant toto illo tempore. Id. *Lapparna hafvva intet omgænge medh sine hustrur, foer æn sex vveckor æhro framgaongen, uthan haolla them i medler tiidh oreena, oansedt the æn hade haollit sin kyrckiogaong.* h.e. *Lappones nullam habent consuetudinem cum uxoribus suis ante finitas sex hebdomadas, verum toto eo intervallo ipsas habent pro immundis, licet se exhibuissent in templo.* Atque hæc de puerperio. Venio ad educationem. In hoc occurrit primum nutritio, quæ fit lacte materno. Nutrices enim Lappones ignorant. Sam. Rheen: *Alla Lappqvvinfolck foeda, och upfostra sine barn med sin egen mioelk.* Hoc est: *Omnes mulieres Lapponicæ infantes suos alunt nutriuntque proprio suo lacte.* Faciunt hoc autem tempore non exiguo, sed per biennium plerumque, triennium, imo quadriennium. Idem: *Mehrendels foeda the sine barn med sin broest, offta in till tvvao, tree, eller fyra aohr.* Hoc est: *Infantes suos, suis plerumque lactant uberibus, sæpe ad biennium, triennium, vel quadriennium.* Quod si morbo, aliisve causis impeditæ prorsus nequeant lactare infantem, lac rangiferinum ei præbent cochleari, qui crassius est, quam ut sugendo è corniculo, sicut alias consueverunt alibi, possint attrahere. Idem: *Reenmioelk ær foer sin tiockheet skull icke beqvvemlig att gifvva barnen med næpp, uthan om hoegsta noeclen fordrar, gifvva the bemælte mioelk sine barn med skied.* Hoc est: *Lac rangiferorum propter crassitiem suam non potest præberi infantibus, per lagenulam, sed si summa urgeat necessitas, offerunt id eis cochleari.* Præter lac maternum infantes suos statim assuefaciunt ad usum carnium, carnis enim rangiferinæ frustulum ori eorum inserunt, ut ex ea succum attrahat. Idem: *The gifvva sine barn reenkiætt, af hvvilcket barnet*

net suga maoste, och dher af hafvva sin foedo. Hoc est: *Infantibus suis præbent carnem rangiferinam, ut eam exsugat, & ita habeat alimentum suum.* Sequitur infantis agitatio in cunis, qua conciliatur ipsi somnus. Cunas illas habent ex stipite uno excavato, instar lintris, has inducunt corio, eaque parte, qua infantis collocari debet caput, tectum arcuatum extruunt similiter ex corio. In cunis hisce repositum ligant infantem absque ullis vestibus lineis aut lodicibus, quorum loco infanti supponunt genus quoddam musci delicatioris; à lateribus & superne muniunt eum pelle molli vituli rangiferini. Samuel Rheen: *Sine barn linda the i korgar af træ utholkade, hvvilcke the oeffvverdraga med skin, saosom och goera ett tæcke oefvver barnsens hufvvud af skin. Vthi bemelte korger linda the barnen med een reem, och i stellet foer linne eller lerfft, bruka the nedan i korgen roed, leen mossa, then the om sommaren torcka, och mycket finnes i Lappmarcken, hvvilken sao offta, the uptaga sine barn, ombytes. Ofvvan till i korgen, eller kring om lyfvvet pao barnen bruka the unge reenkalfskin, som are granne och leene.* Hoc est: *Infantes suos collocant in corbibus è ligno excavato, quas inducunt corio, quemadmodum & supra caput infantis operimentum faciunt ex corio. In has corbes religant infantes suos loro & loco vestium linearum adhibent in imo corbis muscum rubrum colore, mollem, delicatum, quem æstate arefaciunt, bonaque copia reperiunt in Lapponia, eumque renovant toties, quoties infantem eximunt. In summo vel circa corpus infantis usurpant pelles de vitulis rangiferorum molles.* Corbes sive cophinos, has cunas nominat, unde mihi fit suspicio errandi præbitam occasionem sive pictori Olai Magni, sive ipsi etiam Olao Magno formandique nobis phormiones seu ærones, quos prædiximus, quippe qui eum audivissent, Lappones habere infantes suos religatos in corbibus, non alios potuerunt animo concipere, quam quales hodie cernuntur expressi eo capite. Cum præsertim Olaus his in corbibus gestare dicat religatos ad tergum. Ita enim solent hodieque mulieres Lapponicæ, cum gestandus infans est, habent eum cum cunis ipsis, quas diximus, religatum post tergum instar peræ, sic ut pars ea, qua repositũ

est caput, altiori loco nonnihil collocetur, forma, quæ superius est proposita, ubi de vestimentis Lapponum agebatur. De cætero cum non gestandus, verum agitandus infans, cunas suspendunt loro ad tectum tugurii, impulsis cunis, eum ultro citroque jactatum incitant ad somnum. Idem Rheen: *När the vuillia säfvva, eller vvaggasine barn, binda the upp korgen vvid een reem i kottaket, och hissa den af och till.* Hoc est: *Quando somnum conciliare liberis, aut agitare ipsos cunis volunt, corbem supradictum loro suspendunt revinctam ad tectum tugurii, & sic huc illuc eos agitant.* Solent & crepundiis quibusdam oblectare infantes suos; nam ad cunas religant annulos orichalceos, qui strepitum sonumque faciant. *Wid barnsens korg binda Lapparna messings ringar,* inquit Samuel Rheen, i.e. *ad corbem infantis, annulos orichalceos Lappones revinciunt.* His annulis, crepitaculorum vice servientibus, addunt & sigilla quædam, quibus liberi admoneantur sortis suæ ac officii futuri. Si puer est infans, ad cunas suspendunt arcum, sagittas, hastam facta non ineleganter è cornu rangiferorum. Dictus auctor: *Ær det, itt piltbarn, binda the vvid thes korg boghe, spiut, piilar, hvvileka af teen eller reenhorn giorde æhro, till een betrachtelse, att theras barn skola besliita sigh vvarda snælle och beqvvemlige, till att bruka boghar och spiut.* Hoc est: *Si puer est, ad corbem ejus revinciunt arcum, hastam, sagitas è stanno vel cornu rangiferi facta, quo significetur, liberos dare operam debere, ut sint apti promptique in utendis arcubus ac hastis.* Si puella est, alas, pedes, & rostrum avis candidissimi coloris de genere lagopedum, quam vocant Snioeriipa. Idem: *Ær thet ett piigobarn, bindes vvid des korg, vvingarna, foetterna och næfvvet af een snioeripa, till een betægnelse, att theras doettrar skole besliita sig vvara reenlige, och saosom riipor behændige, och snælle.* Hoc est: *Si est puella, revinciunt ad corbem ejus alas, pedes, & rostrum alicujus lagopedis, quo significetur, filias ipsorum operam impendere debere, ut sint mundæ, ac instar avium illarum agiles ac promptæ.* Postquam liberi eorum adoluere nonnihil, ipsos erudiunt in artibus sibi necessariis, patres pueros, matres puellas. Nec enim magistros habent alios, sed ipse quilibet liberis suis pro magistro

gistro est. Samuel Rheen: *Lapparne læra icke naogot handtvværck af naogon mæstare, uthan barnen vvarda af foerældrerne tillhaoldna att goera saodant arbete, som hoos them ær brukeligit.* Hoc est: *Lappones artem nullam discunt à magistro, sed liberi à parentibus compelluntur eo, ut faciant opera ejusmodi, qualia in usu sunt apud ipsos.* Pueros potissimum erudiunt in arte jaculandi, ac sagittas emittendi ad certum aliquem scopum; nempe quia ope sagittarum olim cibum sibi fere cogebantur comparare, cum pars magna Lapponum se alat per venationes. Itaque si usum arcus vel tantillum didicere, non ante pueris præbetur cibus, quam certum scopum telo tetigerint. Ita pridem Zieglerus de ipsis: *Artem jaculandi docentur à pueris, utque antiquitus apud Baleares, sic apud Lappones ætate nostra, puero non datur cibus, priusquam attigerit sagitta propositum signum.* Firmat Samuel Rheen hodiernus scriptor. *Theras piltar skola hvvar dagh skiuta till maols med handbogar, i det dhe pao een staong uppsætta een næfvver, hvvilckett maol foerr æn the træffa, blifvver them ingen maat gifvvin.* Hoc est: *Pueri eorum singulis diebus coguntur ictus sagittarum dirigere ad certum scopum, dum in pertica longa imposita eis particula libri betulini, velut signum erigitur, quod priusquam tetigerint sagitta, cibus eis nullus datur.* Habes ecce signum, ad quod colliment sagittis suis, particulam libri betulini scilicet, de quo idem alio loco. *Særdeles læra fædernasine soener skiuta med handbogar, i det foer them vvarder upsatt een næfvver pao een paole, och foerr æn sœnnerna hafvva treffat bemælte næfvver, vvarder them ingen maat gifvvit, hvvar af hænder att the med skiutande vvarda snælle.* Hoc est: *Patres præcipue filios suos erudiunt in arte sagittas emittendi arcu, dum eis proponunt particulam libri in pertica, quam priusquam tetigerint sagitta, cibus eis denegatur, ita præstantissimi jaculatores evadunt.* Olaus Magnus, qui & ipse hujus parentum studii mentionem facit, mire hanc peritiam & artem sagittandi prædicat in ipsis, imo semetipsum ait vidisse, qui obolum vel acum possent ictu certo tangere, tanto à se distantem intervallo, ut videri saltem daretur. Verba ejus sunt lib. IV. cap. 11. *Præcipue masculos instruunt, quomodo manuales arcus (nam alio sagittarum genere non utuntur:) teneant, elevent,*

 depri-

deprimant, vel obliquent in telis excutiendis &c. Pueris ut diligentius metam tangant, candidum aliquod cingulum, quo mire delectantur, atque novi arcus apponuntur. Tamque periti evadunt, ut magno interstitio mediante obolum vel acum, quatenus videre poterunt, infallibiliter attingant, prout personaliter anno prædicto MDXVIII. in terris eorum constitutus vidi. Scribit eodem loco Olaus, etiam puellas erudiri in hoc genere artis, & ideo in pictura fœminas quoque exhibet, armatas arcubus & sagittis. Sed hoc non est verosimile, ut ostendi jam, ubi de venatione egi, certe hodie apud ipsos fieri non solet. *Puellæ Lapponum,* inquit Samuel Rheen, *docentur suere ocreas, calceos, manicas, togas, & omne instrumentum quo utuntur ad trahas adjungendis rangiferis.* Vel, ut ipsa ejus sonant verba: *Lapparnas doetrar læra sii klæder, lappstoeflar, skoor, handskar, muddar, och reenaoktygh.* Istæ sunt artes puellares & fœmineæ apud Lapponas, non telo ferire scopum. Sicut autem Lappones suis liberis in tempore prospiciunt de artibus ad vitam necessariis, ita & de rebus. Quo imprimis pertinet, quod in more positum apud ipsos, donare infanti rangiferum fœminam, statim postquam natus baptizatusque fuerit, si fuerit sexus fœminini. Johannes Tornæus: *Nær ett piigebarn vvarder fædt, och sao snart det doop och Christendom faodt hafvver, dao foeræhras henne af foerældrana en reenkalf, som ær hoon, och schæres hennes mærke uti hornen af samma kalf.* Hoc est: *Cum nascitur puella, statim postquam baptizata est, parentes ei donant vitulum rangiferinum, sexus feminini, cujus cornibus insculpunt signum puellæ illius.* Nota, quod fidei certitudinisque causa donatis hisce rangiferis imprimant notam sive signum certum, idque in cornibus, ita namque fit, ut certamen nullum de iis possit oriri. Eidem altera donatur vice, quando ipsi primus dens enasci cernitur. Samuel Rheen de hac consuetudine ipsorum ita loquitur: *Ibland annan sedvvænio Lapparna brucka ær och denna, at nær dheras barn fao foerst tand, hvvilcken som dao aldra foerst faor honom see i barnsens mun, antingen dhet ær fader, moder eller naogon af slæchten, den samma skall gifvva barnet een vveiiareen, dendhe kalla Pannikeis, det ær een tandvvaiia.* Hoc est: *Inter consuetudines cæteras, quas observant Lappones, & hæc est, quod cum infantes ipsorum dentes primum accipiunt, quisquis dentem primum ante alios cernit in ore infantis, sive pater*

sit, sive mater, sive alius propinquorum, is ipsi donet rangiferum fœminam, quam appellant Pannikeis, id est, *rangiferum dentis.* Johann. Tornæus dona istæc scribit à mulieribus dari. *Denn quinnan, som den foersta tanden faor sec uthi hennes mund, hon maoste begaofvva henne mæd een saodan kalf.* Hoc est: *Femina illa quæ primum dentem conspexerit in ipsius ore, ea cogitur ipsam honorare dono vituli rangiferini, qualem ante diximus.* Nata consuetudo hæc ab initio videtur ex eo, quia postquam infantes accepere dentes, solidiore opus habent cibo , qualis apud Lapponas præcipue sunt carnes rangiferorum. Solet autem rangiferus iste servari, & quicquid ex eo nascitur in futuros infantis usus, quemadmodum ex iis liquet, quæ alibi in capite de nuptiis attulimus. Atq; ita fit & cum altero rangifero, quem seorsum infanti donant parentes. Nam & in usu apud ipsos, ut parentes prædicto rangifero addant alium, quem appellant *Waddom*, id est, rangiferum donatum. Sam. Rheen: *Sedhan gifvva foeraldrarna aother strax dher effter aot sin sohn eller dotter dhen andra vvajan, dhen dhe kalla vvaddom, det ær een gifvvin vvaja. Hvvadh af bemælte vvaiarne foeroekes hoerer barnet till. Och nær naogot slachtas eller bortsælles af bemælte barns reenar, antingen foer soelfvver, koppar messing, eller klæder, blifvver vværdet forvvahrat till barnsens nytta och gagn.* Hoc est: *Statim post parentes filio filiæve suæ donant rangiferum feminam secundam, quam appellant* Waddom, *id est, datam. Quicquid ex rangiferis hisce nascitur, id pertinet ad infantem, siq; quid ex eis mactatur, aut permutatur, cum argento, cupro, orichalco, vestibus, id, quod permutatione comparatum est, servatur in usus commodaq; infantis.* Dicit, *statim post*, ut hæc fœmina rangiferina sit non secunda, verum tertia. Nisi putamus , Tornenses dare statim post infantem baptizatum, cæteros post donatam fœminam rangiferinam, viso primo dente. Et hæc cura præcipua , quam apud Lappones de prole sua habent parentes. Parentum autem loco, si decesserint, perinde apud ipsos, sicut gentes alias, sunt tutores, qui proinde curam gerunt horum omniū. Solent vero eos eligere è cognatis consanguineisq; proximis, ut fit vulgo apud alios. Tornæus: *Foermyndare uthvvælia the, saosom annat folck, effter foerældrarnas dædeliga afgaongh, af nærmesta slæcht*, h. e. *Tutores eligunt, modo aliarum gentium, post obitum parentum è cognatis proximis.*

CAP. XXVII.

De Morbis Lapponum, Obitu & Sepultura.

LAppones tametsi aspere duriterque vivant, tamen commodissima utuntur valetudine. Testatur Olaus Petri Niurenius cap. 9. *Indigenarum firma valetudo, ut Medicos nec habeant, nec iis se indigere existiment.* Idem Samuel Rheen: *Lapparna*, inquit, *æro af Naturen ett hellso samt folek, som med kropssens bræckeligheeter ieke gemenligen bekayadhe æro, svvosom annat folek af andra nationer.* Hoc est: *Lapponum gens natura est bene valens, quæque corporis ægritudinibus plerumque non affligitur, perinde uti gentes aliæ.* Morbos ignorant plerosque, ac ne iis quidem infestantur, qui alioquin totas gentes solent populari. Febres acutæ ac ardentes nullæ, nulla pestis apud ipsos. Idem: *Ibland Lapparna finnes ey hethige febras, eller Pestilentia.* Hoc est: *In Lapponibus nec febres ardentes, nec pestilentia reperiuntur.* Quod si pestilens quid eo fuerit allatum, statum amittit vires suas. Olaus Petri Niurenius cap. 9. *Ante aliquot annos pestilens lues secuta est cannabim in Laplandiam. Sed præter fœminas nendo eam masticentes meminem interemerit. Frigus enim septentrionale venenosum halitum facile dissipat.* Morbus frequentissimus unus, quo affliguntur, est ophthalmia & lippitudo, unde non raro cæcitas. Caussa ejus, quod à prima ætate, plerumque cogantur versari in fumo, quo tuguria ipsorum æstate juxta atque hyeme abundant. Idem: *Ibland Lapparna finnes særdeles ægnasots, thii ratten i theras kothur plagar dheras ægen, att storsta delen emots alder domen vvardhe blinde.* h. e. *In Lapponibus præcipue occurrit ophthalmia, fumus enim in tuguriis ipsorum oculos eorum infestat ita, ut plerique in senio reddantur cæci.* Pari modo & Ericus Plantinus, nisi quod addat splendorem ignis.

Lap-

Lapparna blifvva gemenligen blinde uthant erifvvet der af , att dhe af ungdom sittia vvedh elden och ræcken. Hoc eſt: *Lappones plerumque ad poſtremum fiunt cæci, ſine dubio ex eo, quod à prima ætate ſedeant ad ignes atque fumum.* Sic Olaus Petri Niurenius , pater ejus: *Hoc iis modeſtiſſimū & miſerrimum, quod eorum ſenectus plerumque in cæcitate abſolvatur, quæ apud eos, præ aliis nationibus eſt crebrior. Totumque exiſtit illud malum ex ignis aſpectu ab infantia die nocteque, hyeme æſtateque. In medio enim tabernaculi ignis ſemper ardet.* Affliguntur quoque interdum à pleuritide, peripneumonia , tergi ac ſpinæ doloribus, item capitis vertigine. Ita teſtatur idem Plantinus, cujus verba ſunt in Reſponſis ad quæſita per epiſtolam meam. *Meſt kall dheras Siukdomb vvara ſting, och hafvva ont i bryſtet och ryggen, ſuoſom och hufvvudh hyran.* Hoc eſt: *Frequentiores morbi eorum ſunt pleuritis, & dolores in pectore ac dorſo, capitisque vertigines.* Etiam varioli nonnunquam eos invadunt. Idem: *Meſſlingen plagar och undertyden der vvancka.* Hoc eſt : *Solent ibi aliquando & variali vagari.* Jam ut morbi apud ipſos rari, ſic ignota medicina. Contra quosvis morbos interiores uſurpant radicem muſci alicujus, quam vocant *Ierth*; vel in defectu ejus caulem angelicæ. Dn. Ericus Plantinus : *Fær invertes le kedom bruka dhe Maoſaroot, den de kalla jerth: men der hon icke vvæxer, brukas angelica, ſom af dem kallas ſadno, och ſinnes mæſt allaſtædes.* Hoc eſt : *Pro medicina intus ſumenda uſurpant radicem muſci , quam vocant Iert; ubi vero non naſcitur, ſubſtituunt angelicam, ſadno eis dictam, & ubique fere invenitur.* Solent autem in hos uſus angelicam decoquere cum ſero lactis rangiferini, ſicut ipſis receptum eſſe dixi in capite de victu eorum. De hoc decocto enim etiam Samuel Rheen: *Detta vvarder brækat, ſaoſom een medicin.* Hoc eſt: *Vſurpari hoc medicamenti loco ſolet.* Si quos ſentiunt dolores in membris, loco affecto ignitum imponunt fomitem , ut ulcus attrahat humores vitioſos, & ſic mitigetur dolor. Item Plantinus: *Den ær en gemen lækedoom, att taga fnæsk, eller dat, ſom væxer pao biærken ſom en kiuka, och ſedan eeldt der itænt ær, læggia & liite ſtykke pao dæt rum, han kænner ſin ſvveda och vværck ſtao. Och nær man nu Drabbar*

just dat stællet, sao springer fnosken bort af sig sielf, och blifvver alt gott igenom boolnande. Hoc est: *Vulgare hoc remedium apud ipsos, quod capiant fomitem, sive fungum, arboribus betulinis placentæ instar adhærentem, eumque accensum igne imponant eo loco, ubi sentiunt dolorem atque cruciatus, quem si recte tetigerunt, ultro deinde fungus ignitus resilit, dolorque tollitur per exulcerationem subsequentem.* Vulnera non alio curant unguento, quam resinæ ex arboribus exsudantis. Idem: *Nar the hugge sig saor, taga the kaodhen till plaoster.* Hoc est: *Cum ictu vulnerantur, resinam emplastri loco adhibent.* Si quæ membra frigore aduruntur, medicinam ipsis præsentissimam exhibet caseus rangiferi, cui ferrum igne candefactum intrudunt, & quicquid ex eo mox educto destillat velut olei, id illinunt læso membro, successu & virtute incredibili. Alii imponunt ipsum in tenuem tabulam scissum. Olaus Petri. *Si etiam aliquod membrum frigore lædi contigerit, caseus ille instar laminæ seu folii calefactus & applicatus, medetur optime.* Idem caseus decoctus lacte, tussim levat, & quæ alia pulmonum pectorisve vitia ex frigore oriuntur, si sic calidus fuerit haustus. Stomacho quoque prodest, ne contrahat vitium ex continuo potu aquæ. Idem Olaus Petri: *Stomachum, ne perdatur continuo aquæ potu, caseus ille præservat.* Cæterum quia morbi apud ipsos rari, ut est dictum, plerique veniunt ad ultimam senectutem. Idem: *Lapparna komma till een hog alder.* Hoc est: *Lappones ad senectutem admodum provectam veniunt.* Samuel Rheen: *Suosom Lapparna icke synnerligen vveta af suoer siukdomar, altsuo varda the gambla, och komma till een stuor aolder.* Hoc est: *Sicut Lappones ignorant fere graviores morbos, ita fiunt senes, adque provectam admodum veniunt ætatem.* Quin imo ait esse inter ipsos nonnullos, qui centesimum quoque superent annum, plerosque septuagenarios, octogenarios, & nonagenarios evadere. Atque in ætate hac, licet gravi, plerosque dicit manere satis alacres ac vegetos, qui negotia sua commode possint expedire, facere iter, decurrere per sylvas atque montes, & id genus alia efficere. *Te æro i sin aolder vvyge och snalle,* inquit, *att gioera sitt vværck arbete, och att reesa, och loepa i skog och i marck.* Denique ne cito facileque

que quidem canescere. *De graone doch ganska sællan* dicit, hoc est, *prorsus raro fiunt cani.* Ita plerique Lapponum non conficiuntur morbo, verum senio. Cæterum si quis graviter decumbat, sive senio confectus, sive caussis aliis, de eo primum explorant per tympanum suum, an sit recepturus valetudinem, num obiturus, sicut alibi hoc fine usurpari tympana monstravi. Docetque idem Cl. M. Matthias Steuchius in suis ad me litteris. *Memini me à Lappone quodam audivisse, posse eos horam genusque mortis iisce tympanis suis divinatoriis scire.* Ericus Plantinus. *De taga fram trumman, soekiandes igienom spelande pao henne uts slag till doeden, haeller hifvvet.* Hoc est: *Per tympanum, ejusque pulsationem quærunt explorare, mors ne, an vita sit expectanda.* Postquam constitit, vicinum esse morti, tum ex præsentibus si qui magis dediti sunt religioni Christianæ, agonizantem hortantur, ut Dei Christique sit memor. Ericus Plantinus. *Mig berættades af een graohaorig Lapp, som hafuer foordam varit i Pita Skolen, att dhe, som færstao sin Christendom, foermana den siuka, att tænckia pao Gud.* Hoc est; *Memoratum mihi est à Lappone quodam cano, qui olim Scholam Pithensem frequentavit, solere tum, qui versatiores sunt in Religione Christiana, hortari ægrotum, ut DEUM habeat in memoria.* Si fuerint religionis Christianæ negligentiores, ægrotum deserunt, solliciti tantummodo de convivio funebri, quod quandoque ante obitum defuncti celebrare incipiunt. Steuchius. *Lappo pecuniosus vocabatur Thomas, qui cum gravi detineretur morbo, adeo ut nullam recuperandæ salutis spem haberet, convocat ad se cognatos & amicos. Illi ubi exigua in spe hunc animam ducere vident, adeunt cauponarium, qui euntibus in Norvegiam & Iamptlandiam commodum præbere solet hospitium, & ab eo emunt cerevisiam, ac spiritum vini, inferias acturi vivo adhuc altero, ubi sic diem integrum inter pocula consumserunt, adeunt casam ægrotantis, & inveniunt ipsum jam mortuum.* Est hoc recentissimum exemplum, quod his annis accidit, unde satis constat, quam justæ sint querelæ, quæ præmittuntur diplomati Gustavi Adolphi de Schola Lapponica, ubi inter cætera de Lapponibus.

Them

Them siu kom hoos them uti Lappafiellen besockias, eller gifs aldrig naogen reeda med træst och sacramente, uthan dæ siin koos oskriffdede, otræstade, och oaslæste. Hoc est: *Ægrotis, si qui sunt in longissime dissitis jugis montium Norvagicorum, nemo consolationem affert, nemo præbet Sacramenta, verum moriuntur sine examine, sine consolatione, sine peccatorum remissione.* Causa memorabilis adjicitur: *Ty den onde anden, som them tao anfechtar, goer med sine lægner siin hogste fliit, at blifua færvvissat om theras siæl.* Hoc est: *Malus enim spiritus tum eos tentans hoc agit omni opera, ut animarum ipsorum possit potiri.* Quod fit quando eos jubet istæc omnia, tanquam vana, contemnere, ac ne amicos quidem admittit, deditos religioni Christianæ, sed qui se, ventremque suum, quam ægroti salutem æternam malunt procurare. Cæterum si quis fuerit mortuus ex quacunque causa, omnes tugurium id deserunt, in quo jacet defunctus. Credunt enim (quod jam alibi ostensum) superesse ex defunctis quidpiam, quale veteres Latini appellarunt manes, idque non benignum semper, sed non raro noxium existere. Hinc defunctorum cadavera ipsa verentur. Samuel Rheen: *The sky myckit fœr the doeda. Ty strax en menniskia doer, fly the samma dag ifraon thæt rummet.* Hoc est: *Mortuos plurimum metuunt, statim enim postquam homo est defunctus, ex eo loco aufugiunt illa etiam ipsa die.* Solent autem cadaver defuncti involvere veste linea, si fuerit opulentior, sin minus, lanea obsoleta; sic ut corpus totum, ipsum quoque caput obveletur. Idem: *Then doeda svvepa the saoledes, att vær naogen riik eller foermoegen doer, svvepa the honom med lerft, thet de draga æfuer heela Kroppen och hufvudet, som en duuk. The fattiga bruka gammalt valdmar.* Hoc est: *Mortuum involvunt sic, ut si quis opulentior fuerit defunctus, eum operiant panno lineo totum, nec corpus modo, sed & caput; pauperiores adhibent pannum viliorem laneum Waldmar dictum.* Ita quidem, qui sunt observatiores rituum Christianorum. Alii defunctos suos operiunt propriis suis vestimentis, iisque, quæ habuerunt optima. Quod ad me perscribit vir egregius. N. Matthias Stauchius, firmatque exemplo nuperrimo, quod ipsi retulit vir fide dignus, Parochus Undersaokerensis,

korensis, Lapponiæ vicinissimus. *Corpus demortui*, ait, *vestibus optimis, quas vivus habuit, tegunt, loculoque includunt.* Corpus sic involutum reponunt in capulo, seu capsa funebri. Quod fit per quendam peculiariter ad hoc negotium exoratum, qui alligatum dextro brachio debet habere annulum orichalceum, à proximo cognato defuncti acceptum. Samuel Rheen: *Nær then doeda skall nederlæggias i kistan, maoste den doedas efterlefne man, eller hustru, fader eller barn gifva aoth den, som liiket i kistan skall nederleggia, een messingring, huilken skall bindas om dens hoegre arm, som det hanerar.* Hoc est: *Cum defunctus deponendus est in loculum, maritus ejus, sive uxor, parentes sive liberi annulum orichalceum dare debent illi, qui corpus defuncti debet deponere in cistam Funebrem annulusque ille religatur circa brachium dextrum ejus, qui hoc negotium conficit.* Causa hujus annuli alligati, qui credunt amuletum quoddam adversus noxam, quam afferre ipsis posse manes defuncti verentur. Idcirco cogitur is gestare dictum annulum, donec defuncti corpus traditum fuerit sepulturæ, credo, quod deinde manes existiment quietiores fieri, quæ vetustissima est superstitio Græcorum pariter, ac Romanorum. Idem: *Denna ring maoste han draga pao sin arm, in till des liiket nederleggies i grafvven, pao det honom i medler tiid icke naogot ondt vvederfahras.* Hoc est: *Eum annulum gestare tenetur in brachio suo, donec funus reconditum fuerit in sepulchro, ne interea quid mali ei possit accidere.* Capsa funebris plerumque est ex trunco arboris excavato. Idem: *Kistan ær ut holkat af ett stort træ eller stock.* Hoc est: *Capsa est excavata ex arbore vel stipite.* Ericus Plantinus. *Istallet foer kistan brukas ofta i holkiftræ.* Hoc est: *Pro capsa usurpant sæpe arborem excavatam.* Ubi materia formandæ capsæ ipsis deficit, quod fit, cum in nudis montibus, Norvagicæ vicinis, versantur, defuncti cadaver communi vehiculo sive trahæ suæ, quam appellant *akia*, capsæ loco imponunt. Idem Ericus Plantinus. *Nær de æræ sig læmnade, læggia de den doeda kroppen i en ackia.* Hoc est: *Ubi suo vivunt arbitrio, cadaver defuncti reponunt in traha, quam vocant ackia.* Locus sepulturæ vetustioribus temporibus fuit quilibet obvius,

præsertim sylva. Tornæus: *Foer æn dhe blefvve Christne, och naogot dær effter, hafvva dhe sina doeda begrafvvit uti skogar.* Hoc est: *Antequam facti sunt Christiani, & aliquanto post, defunctos suos sepeliverunt in sylvis.* Neque hodie omittunt, ubi longius absunt à templo. Aliqui nuda terra obruunt defunctum una cum traha. Idem Ericus Plantinus: *Sombliga bruka, att dhe den doeda kroppen nedergrafvva i jorden, besiinerlig der snoeda fiællet ær, och ingen vvedh vvancker.* Hoc est: *Quorundam consuetudo est, ut defuncti corpus terra defodiant, præsertim ubi nudæ sunt rupes, neque arbores inveniuntur.* Aliqui traham cum defuncti cadavere undiquaque muniunt stipitibus arborum, subtus, superne, ac à lateribus, ne facile situm contrahat & corrumpatur, cadaverque laceretur aut devoretur à feris bestiis. *Somblige (som mæst skall skee der skogs finnes) læggia vved under, vviid kring om och ofanuppao akiam, att hon icke skall snart rota, och odiuren fao gioera kroppen skada.* Hoc est: *Nonnulli (quod plerumque solet fieri, ubi sylvæ sunt frequentiores) ligna reponunt infra, & in ambitum, & supra traham, ne facile possit putrescere, feræque corpori inferre malum.* Sunt & qui reponunt in speluncis, osque earum obturent lapidibus, id quod Dn. Matthias Steuchius me docet. *Corpus*, ait, *in speluncam deferunt, quam lapidibus postea onerant.* Quod autem Peucerus scribit, cadavera defunctorum defodere sub foco, idque ea de caussa, ut sic effugiant vexationes Manium, id nec notum nec auditum unquam est Lapponibus. *Cum*, inquit, *præcipue terreantur & exagitentur à manibus cognatorum post mortem, ne id fiat, prohibent, cadaveribus defossis & sepultis sub foco. Hac medicina sola, contra dæmonum sese vexationes & terriculamenta muniunt ac tutos præstant. Id enim si faciant, nullæ imposterum illorum umbræ comparent amplius; si negligant, observantium perpetuo cognatorum umbris turbantur & infestantur.* Cadavera adeo non defodiunt sub foco, ut potius longissime à se submoveant. Id vero singulare atq; memorabile, quod defunctis suis addant fere, præsertim qui ritus Christiani minus observantes sunt, primo securim, deinde silicem cum chalybe. Cujus ritus hanc dant rationem, quod si quando resurgent, in istis tenebris opus habituri

sint

sint lumine, quo conducat chalybs cum silice; item via idonea, qua ferantur ad cœlos, quo conducat securis, præsertim inter sylvas densiores sepultis. Idem Steuchius. *Loculo addunt securim, chalybem, quo eliditur ignis, & silicem. Interrogavi, quid sibi vellent securis & silex? respondit, eos ea regi superstitione, ultimo die, quando hic resurget, opus illi fore lumine aliquo, ut viam sibi ad beatorum sedes paret, & si quæ obstant arbores, securi eas exscindat, his per ferrum & ignes ad cœlos grassari constitutum est.* Ita quidem hodie loquuntur, postquam de die novissimo & resurrectione mortuorum audiverunt. Credo autem, esse superstitionem prorsus veterem hisce in terris, nec Lapponibus solis usurpatam. Vidi certe apud virum Illustrissimum Regni hujus Thesaurarium magnum, Dominum Stenonem Bielke chalybem cum silice è sepulchro eruta paucis miliaribus ab Upsalia distante, quod paganicum fuisse non modo locus, sed & injectus tumulus testabatur. Certe mortuis ad sedes lætiores iter aliter non esse, nisi per tenebras, vetus paganorum est persuasio, quas hoc magis timuisse hic videntur, quo ipsa regionis natura sit, ut tenebræ sint longiores atque spissiores. De securi quoque mirum non est, cum & alias receptum fuerit, apponere defunctis arma sua, qualia Lapponibus præcipue sunt secures. Quod vero Lapponas hodiernos attinet, existimat Olaus Petri ideo istæc addere defunctis, quod credant fore, ut post resurrectionem idem vitæ genus instituant, quale antea coluere. *Ignitabulum*, ait, *arcum, & sagittas penes mortui cadaver clam sepeliunt, nati, eum, cum tandem surrexerit, idem aggressurum vitæ genus.* Atque ita quidem illi, qui minus observantes sunt religionis Christianæ, longiusque remoti à templis Christianis vivunt. Cæteri defunctos devehi curant ad cœmeterium templo adjunctum. Id quod Sacerdotes quoque exigunt ab eis. Ericus Plantinus. *Hær till hallas de af prädiko æmbetet, att æntligen begrafvva suna doeda vvid kurckian.* Hoc est: *Hactenus à Sacerdotibus severe illuc adiguntur, ut defunctos prope templa sepeliant.* Idem ait, esse nonnullos etiam ambitiosos inter ipsos, postquam assvefacti sunt à sepeliendos defunctos suos tali loco, nam offerre pecunias

& id genus, ut non tam in cœmeterio, quam templo ipso sepeliantur. Cæterum effodere sepulchrum nemo vult libenter ex Lapponibus, nisi prorsus pauper fuerit, qualem ditiores pretio conducunt ad hujusmodi negotium, vel alium aliquem, quem possunt. Samuel Rheen. *Tao the komma till kiirkiogærden, vvilt ia the riika Lappar icke sielfvver upkasta gristerna, uthan the laiia antingen naogon Suensk, om han ar foerhanden, eller naogen annan fattig Lapp.* Hoc est: *Cum venerunt in cœmeterium, ditiores Lappones ipsi sepulchrum fodere nolunt, sed conducunt pretio vel Suecum aliquem, si sit præsens, vel Lapponem alium pauperem.* Sic deinde ritu Christiano defunctus sepelitur postquam prosecuti sunt eum luctu, induti vestes, quas habent, vilissimas. Tornæus. *Foeljandes dhem till grafvvenuti sina vværste kläder.* Hoc est: *Prosequentes eos ad sepulchrum, cum vestimentis suis deterrimis.* Illud singulare, quod in cœmeterio post se relinquant traham, qua devectum funus est ad cœmeterium, item omnia defuncti vestimenta. Idem. *Alla the kläder, som then doeda hafvver lægat uti, foera the till grafuen eller kiirckiogaorden, och lemna them ther quar, sampt den ackia, der uthi liiket foert vvarder.* Hoc est: *Omnia vestimenta, in quibus cubuit defunctus, deferunt ad sepulchrum sive cœmeterium, ibique relinquunt, una cum traha, qua devectum est funus.* Omnia vestimenta dicit, sed in quibus æger decubuit, qualia lectus, tegetes, & si quibus æger ipse fuit vestitus. Hæc ad sepulchrum deferunt, metu credo, ne quid eis mortiferi adhæreat, & ideo sine noxa usurpari ab aliis non possit. Ita sepulto defuncto, instituitur convivium funebre. Tempus ejus dies tertius post sepulturam. Epulum fit ex carnibus rangiferi, quo funus perductum est ad cœmeterium & sepulchrum. Samuel Rheen: *Tree dagar efter liikes jordafærd taga the reenen, som det till kiirckiogarden dragit hafvver, och honom then doeda till æhra slachta, huilken the med sine slächt och førvvanter foertæra.* Hoc est: *Triduum post funeris deductionem rangiferum, cujus ministerio devectum fuit ad cœmeterium, in honorem defuncti mactant, & cum consanguineis propinquisque suis epulantur.* Docet simul, qui adhibean-

hibeantur huic convivio, consanguinei videlicet ac cæteri, qui cognatione propinqua mortuum contingebant. In convivio hoc id dant operam, ne ossa perdant, sed colligant omnia studiose, ac reponant in cista, sicque cum ista defodiant. Idem: *Alla benen samka the tilhopa, och gioera een kistan, thær uti the læggia them och nedergrafvva.* Si est copia ipsis comparandi spiritus vini, eum circumpotare solent in memoriam defuncti, vocantque vinum illud *Saligaviin*, hoc est *vinum beati.* Verba Samuelis Rheen de hac consuetudine sunt ista. *Kunna the fao brendeviin, drioka the och det then doeda till aominnelse, det the kalla saligaviin.* Ubi per *beati vinum*, seu, ut vocant ipsi, *Saligaviin*, existimo significare vinum, quod in jam beati, per discessum nempe suum ex his terris memoriam dari, atque bibi solet. Ut adeo ante tempus justum sumserint illi Thomæ Lapponis propinqui, de quibus in superioribus ex litteris Steuchianis dixi. Cistæ, quæ inclusa habet ossa rangiferi, à ligno formatam utcunque imaginem hominis imponunt majorem minoremve pro habitu illius, qui defunctus est. Samuel Rheen: *The gioera ett bælete aftra thet the læggia ofvvan pao kista, huilket bellete ær stort eller litet, efter sao som den var, som doed blef.* Hoc est: *Imaginem fabricant ex ligno, eamque imponunt cistæ, magnam vel parvam, prout fuit defunctus.* Et hic quidem finis rituum funebrium, nisi quod nonnulli opulentiores quotannis convivium soleant repetere in memoriam defuncti, modo, qui jam ante memoratus est. Verba dicti scriptoris: *Ær den doeda riik och foermoegen. Offra och slachta the honom till aminnelse naogra reenar pao ætt, tvvao, eller tree aohr efter hans doets, och nedergræfvva beenen i jorden, som foermæltær.* Hoc est: *Si defunctus fuerit dives ac opulentus, sacrificant mactantque in memoriam ipsius aliquot rangiferos per annum unum, duos, aut tres, post ejus obitum, ossaque defodiunt prædicto modo.* Ubi nota, non convivii solius gratia mactari hos rangiferos, sed & sacrificii caussa, offerrique ossa velut manibus defuncti, quod uberius est explicatum alio loco.

Liquet autem simul, esse apud Lapponas non brevem luctum, sed durare bene longo tempore. Præsertim vero luctus iste diuturnus in jactura conjugum vel liberorum, de quo docet Ericus Plantinus: *De soerja myeket och lange makar och barnen.* Hoc est: *Conjuges suos atque liberos plurimum diutissimeque lugent.* Est autem luctus is in animo solummodo, nec declaratus per externa quædam signa in vestitu vel ornatu quo utuntur omni tempore eodem, sive constituti in luctu, sive extra eum. Idem: *Ingen sorgedræcst drages.* Hoc est: *Habitu certo lugubri non incedunt.* Venio ad Hæreditatem & divisionem bonorum, quæ plerumq; mortem sequitur. Ubi animadvertendum primo, habere & Lappones divitias, sua bona. Ea consistunt fere in pecore, argento, vasis æreis, cupreisve, ac similibus. Samuel Rheen: *Lappernas egendom bestaor mæst uti roerliga saker, som ær reenar soelfvver, penningar, kappar, mæssing, och klæder.* Hoc est: *Opes Lapponum præcipuæ sunt sitæ in mobilibus rebus, ut rangiferis, argento, nummis, cupro, orichalco, & vestimentis.* Nulla vero re censentur magis, atque copia vel numero rangiferorum. Itaque sunt Lappones, qui centum, imo qui mille possident. Idem: *Maonge Lappar æga hundra, ia tuusent reenar, och samblige theræfter.* Hoc est: *Multi Lapponum possident rangiferos centum, imo mille, quidam quoque numerum majorem.* Dimidium tantum hujus numeri recenset Olaus Magnus lib. XVII. c. 27. *Quidam terrarum incolæ possident decem, quindecim, triginta, septuaginta, quadringentos vel quingentos, qui pastorum cura ad pascua ducuntur.* Alterum tamen, & majorem longe numerum firmat, quod legitur in schedis Johannes Buræi: *Orovein vvar sao riik pao reenar, att ingen vviste taal pao them. Arent Iosting tog hundrade ther af, och saknas inthet.* Hoc est: *Orovein tam dives erat rangiferorum, ut eorum numerus nesciretur. Arent Iostinus clam surripiebat centum ex eis, neque poterat intelligi, numerum esse minutum.* Atque cætera quidem, quæ quotidianis usibus inserviunt, habent in propatulo, vel clausa in reconditoriis suis, uti alias ostendi. At vero argentum factum, nummosve defodiunt in terram, locumque vocant *Roggai.* Solent autem reponere in cista clausa, cistam in aheno cupreo, quem dein-

deinde tegunt tabula lignea, & ſuperne inſternunt terram muſcumque, ne quis res abſconditas ibi poſſit intelligere. Samuel Rheen: *The Lappar, ſom af penninger och ſoelfvver æro foermægen, foernara thet neder i jorden, thet the kalla Roggai eller groop, huilket skier ſaobunda. Lapparna taga een ſtoor Koppar eller Meſſing Kittil, ten ſættia the neder i jorden, och i hannom læggia the & skrün eller kiſta med laos foere. Huar uti pænningar och ſoelfvver foervvaras, ther ofvvanpao læggia the bræder, och ofvvertackia ſao med iord, torf och moſſa, pao det ingen mao mærckia, hvvareſt the hafvva bemelte gropar och giœmor.* h. e. *Lappones qui ſunt divites nummorum ac argenti, cuſtodiunt id in terra, quod appellant Roggai, ſive foveam, idque fit hoc modo. Capiunt Lappones ahenum cupreum vel orichalceum magnum, id reponunt in terra, & in eo ciſtam capſamve cum appenſa ſera, in qua nummi vel argentum ſervantur, ei imponunt tabulas ligneas, conteguntque deinde terra, ceſpitibus, & muſco, ne quis intelligere queat locum, ubi eam foveam paraverint.* Faciunt hoc autem tam occulte, ut ne uxores quidem ac liberi intelligant, unde fit, ut quandoque ſi celeriter & ex non opinato moriantur, omnia defoſſa maneant, nec perveniant ad hæredes. Quæ autem in ipſorum poteſtate ſunt, ita dividuntur inter ipſos, ſi bona ſint mobilia, ut frater accipiat eorum duas tertias, ſoror unam, ſicut legibus provincialibus Suecorum conſtitutum eſt. Samuel Rheen: *Alt ærfvas efter landzlag, att brodren tager tvvao deelar, och ſyſtren en tridiedeel.* Hoc eſt: *Hæreditas dividitur ſecundum leges provinciales, ut frater capiat partes duas, ſoror unam tertiam.* Solent autem hic excipere primo rangiferum donatum ob dentum primo viſum in ore infantis, deinde alterum rangiferum oblatum infanti à parentibus, & denique cæteros omnes, quotquot tandem ex his nati ſunt, qui ſæpe magnum facere ſolent numerum. Idem: *Hvad ſom foerſt i barndomen ær gifvit af foeraldrana, thet kommer icke till nagot byte eller arfs ſkifte.* Hoc eſt: *Quicquid in prima infantia datum eſt à parentibus, id in hæreditatis diviſionem non venit.* Idem: *Hvart och itt barn behaoller the reenar, ſom af the vvæyor tilloekade eller foedde ahro, ſom fadren eller modren gaf barnet, nær tc færſt finge ſee tanden i barnſens mun.* Hoc eſt: *Quilibet liberorum*

rum sibi retinet rangiferos, qui nati sunt ex rangifero fœmina, data cuilibet à patre matreve, cum primum cernerent dentem in ore infantis. Si bona fuerint immobilia, ut territoria, lacus, montes, & id genus, ea citra divisionem possident liberi cujuscunque sexus post parentes suos æquali jure, & in usus suos adhibent. Idem: *Fast ægendom, som ær land, sioegar, fiæll, eller fiskievvatn skiftes icke ibland barnen, uthan sao vvætze broder sam siister aoboor sin faders och moders land. Therfoere ræchna the vvara sit land, sine skogar, fiæloch fiskevvatn, ther theras foerældrar lefvvat och bodt hafvva.* Hoc est: *Bona immobilia, ut sunt territoria, lacus, montes, aquæ piscationibus servientes inter liberos non dividuntur. Sed frater perinde, ut soror habitat patris matrisque suæ territorium. Idcirco suum putant territorium, suas sylvas, montes, aquas, ad quas parentes ipsorum habitare consueverant.* Quanquam hæc non nuda sit persuasio, sed fundamentum suum habeat in divisione Lapponiæ à Carolo Nono facta, per quam familiæ cuilibet suum territorium, sui lacus, sylvæ, montes, & id genus sunt tributa, sicut loco alio à nobis memoratum est. Ex quo simul credo fieri, ut hæc indivisa maneant familiis singulis, nec ut bona cætera, inter hæredes distribuantur. Nec enim hæc ita, sicut bona cætera, sunt propria ipsorum, sed à Corona Sueciæ concessa, sic, ut usumfructum inde capiant, eoque nomine quotannis certum pendant tributum. Sed hoc alibi à nobis jam expositum, ut addendum nihil videatur.

CAP. XXVIII.

De Quadrupedibus Lapponiæ Domesticis.

POstquam prolixe satis de Lapponiæ incolis, eorumque ingenio, ac moribus disseruimus, addamus aliqua & de rebus cæteris, notatu digna. Primum sese offerunt quadrupedes, quarum quædam ibi non reperiuntur, quæ in Regionibus vicinis, quædam reperiuntur Ibi, quæ alibi non, quædam & ibi, & alibi reperiuntur. In Lapponia nulli reperiuntur equi, nulli asini, nulli boves, tauri, oves, capræ. Ac equos quidem plane negligunt incolæ, quippe quorum eis usus esse potest nullus. Boves, oves, capras, & id genus nonnunquam sibi comparant ex vicinis propter lanas, carnes & vellera, sed per æstatem unam tantum servant, hyeme appropinquante mactant, uti alibi jam dixi. Propriæ quarupedes Lapponiæ, ac quæ nusquam alibi terrarum inveniuntur sunt rangiferi, de quibus ideo agendum est cum cura. Peucerus nominavit *tarandos*, quod, cur fecerint, ignotum mihi est. Verba sunt ipsius in de Divinationum generibus p.m. 202. *Hi* (Lappones) *nec agros colunt, nec ullum animal alunt, præter tarandum, quo utuntur pro jumento, tempore hyemis, quando congelatæ aquæ constiterunt, & omnia obriguerunt frigoribus.* Sane qui tarandum à Plinio descriptum conferet cum rangifero, pene nihil simile inveniet. Est enim tarandus bovis magnitudine, capite majori, quam cervi, villis magnitudine ursorum, quos in omnes vertere potest colores, ut ostendit lib. VIII. At nil tale in Rangifero, quod ex sequentibus constabit. Ut ne Gesnerus quidem, aliique recte fecerint, qui ex duobus diversissimis animalibus formarunt unum. Nomen rangiferi quis primus usurpaverit, ignoro. Non fuit is Herberstenius, nec Zieglerus, ac ne Damianus quidem, cum hi nomina-

minarint *rhen, reen, rengi*. Magis credo, sic vocatum ab Olao Magno, cum præsertim reddat rationem appellationis hujus, lib. XI. c. 37. *Rangiferi à tractoriis instrumentis ita dicti*, ait. Et lib. XVII. c. 26. *Bestia rangifer duplici ratione dicta, una, quod in capite ferat alta cornua, velut quercinarum arborum ramos: alia, quod instrumenta cornibus pectoriq;, quibus hyemalia plaustra tradit imposita, rancha & locha patrio sermone vocantur*. Quantum ex his verbis colligo, vel ipse primus Latine sic vocavit hanc bestiam, vel aliorum ante ipsum; hic in Suecia Latine sic vocantium explicavit animum, & cur *rangiferos* nominare voluerint, ostendit. Putat autem hoc factum ideo, vel quod *ferant ramos* quasi cornuum, vel quod *ferant ranchas*, id est, juga, seu potius circulos ligneos in collo, quando trahunt plaustra hyemalia, id est, trahas Lapponicas. Verum hoc posterius est falsum, nunquam enim ranchæ in jungendis rangiferis usurpantur, id quod alibi jam indicavi. Prius quoque non videtur admodum conveniens. Nam ex *ramo* & *ferre*, fit non *rangifer*, sed *ramifer*. Deinde nec peculiare quid hac voce notaretur: nam, ut maxime concederetur, ramos posse accipi de cornibus, talia tamen cornua non significarent, quæ sunt propria rangiferorum. Debet autem vox significare tale quidpiam quo hæc bestia ab aliis sit distincta. Quare si Rangiferi vocabulum Olaus non excogitavit (quod videtur inde intelligi, quia de illius caussis non est certus satis) verum ante se usurpatum reperit ab aliis, existimo id potius formatum à vocabulo *rangi* & *fera*, ut significet feram, quæ dicatur *rangi*. *Rængi* enim, sive *rængi* per diphthongum, puto aliquando nominatam hanc bestiam à Suecis. *Ranger* sane dicitur Scaligero, Exerc. CCVI. p. 2. & Damianus: *Loco equorum utuntur animalibus, quæ Rengi suo sermone vocant*. Vides, nomen *rangi, rengi*, vel ut ego malo, *rængi* non ignotum his in regionibus. Nam quod dicit, *suo*, id est Lapponum sermone sic vocare, falsum est. Lappones appellant *Herki* sive *Puatze*, adeo hoc non Lapponicum est vocabulum, sed Sueticum. Sueci alias & *Rheen* appellant. Unde Herberstenius. *Referebat præterea, cervorum ibi greges, ut apud nos boum esse, qui Nordvvegorum lingua Rheen vocantur*. Non est alia

Nord-

Nordwegorum & Suecorum lingua, istac quidem parte. Errat-que etiam Zieglerus, quando Lappones sic ait nuncupare. *Equos non habent, sed eorum loco feram domant, quam ipsi Rheen dicunt.* Non ipsi, hoc est, Lappones, sed Sueci & Norvagi sic appellant. Quare vero Rheen sit dicta Suecis fera hæc, non magis constat, quam cur rængi sive Rangifer. Sunt, qui nomen putant accepisse à cursu. Verum *currere*, Suecis *Renna* cum *e* brevi, & *n* duplici, cum *rheen* unico scribatur & pronuntietur *n*; *e* autem longo sive duplici. Quare aliqui existimant à munditie sic dici, quoniam in ejus intestinis nullæ reperiantur sordes cum mactatur. Schedæ Johannis Buræi. *Reenen nær han slachtas, fins intet oreent i hans tarm, tii ær han kallat Reen.* Hoc est: *Quando rangifer mactatur, nullæ sordes inveniuntur in ejus intestinis, inde reen est dictus.* Olaus Petri mundiciem illam de externa putat accipiendam in corpore. *Reen purum denotat*, inquit, *uti & revera est. Nam hyeme nil quicquam impuritatis in eo externe apparet.* Quicquid sit, vocabulum & hoc, & cætera sunt recentia, dum animal ipsum pridem fuerit haud incognitum. Primus qui memoravit, Paulus Warnefridi seu Diaconus videtur esse, qui floruit circa annum M CC LXX. Ita enim habet lib. I. de Gest. Longob. c. 5. *Apud hos est animal, non satis assimile cervo, de cujus ego corio, ut fuerat pilis hispidum, vestem in modum tunicæ, genu tenus aptatam conspexi, sicuti jam fati, ut relatum est, Scritobini utuntur.* Dubium vix potest esse, quin describat vestem, qualis *mudd* Lapponibus, eisque propria est, ex proprio ipsorum animali rangifero formata. Quam cum tribuat Scritobinis sive Scritofinnis, hos eosdem esse, qui deinde Lappones sunt dicti, manifestum est. Animal ipsum, ex cujus corio vestem scribit consarcinatam, cervo facit haud dissimile, quod idcirco esse aliud, quam rangifer, non potest. Ideo & Herberstenius eorum greges supra nominabat *greges cervorum.* Et Damianus ait, *formam atque cornua cervorum habere.* Olaus Magnus. *In partibus magnæ Lappiæ bestia bricornis est, de genere cervorum.* Etsi autem non dissimilis sit multo, differt tamen in aliquibus. Primum enim major est. Olaus Magnus. *Est de genere cervorum, sed longe procerior.* Quod tam-

tametsi sit, qui neget, tamen firmat etiam Jonstonus, allato Alberti testimonio. *Albertus*, ait in Historia Quadrup. p. 95. *speciem cervi repræsentare dicit, sed majorem esse.* Item Herberstenius: *Nostratibus cervis*, inquit, *aliquanto majores sunt.* Nempe non sunt cervi omnes generis ejusdem, & platicerotes cæteris magnitudine cedunt plurimum, qui fere soli per Septentrionem occurrunt. Sed & aliud est, loqui de altitudine, aliud magnitudine. Licet enim cervi etiam cæteri sint altiores ob gracilitatem longitudinemque pedum, corpore tamen facile à rangiferis superantur. Deinde habet cornua non duo solum, verum tria. Olaus idem. *Cornuum duo cæteris majora, eo loco, quo cervus habet, aliud vero in medio capitis, ramusculis circumstantibus cæteris brevioribus, situm est, caput undique contra inimicas bestias, præcipue lupos, armatum reddens.* Etiam hoc negant, verum sine caussa, & tantum, quia Olaum non intelligunt. Nec enim ea mens ipsius, quasi tertium hoc cornu plane sit à cæteris divisum, & seorsum extet, in eorum medio, magnitudine sola differens, in cæteris simile ipsis, quomodo pictor ineptus delineavit lib. VII. c. 27. hoc tantum voluit, provenire ramum quendam inter duo cornua majora, ortum quasi ex utroque, qui procedat versus anteriora, cumque dividatur & ipse in nonnullos velut digitos, sit instar eorum alicujus tertii. Atque tali modo armati hodieque rangiferi cernuntur non pauci. Duo habent cornua retroflexa, sicut vulgo cervi, ab his procedit ramus in medio, brevior quidem, sed & ipse instar cornu cervini divisus in digitos, conversus ad anteriora, qui ob speciem & divisionem illam non inepte cornu tertium vocatur. Quanquam sit frequentius adhuc, ut utrumque cornu talem ex se natum ramum, & sic cornu quasi aliud minutum habeat, in frontem versum, cornuaque videantur esse non tria solum, sed & quatuor, duo retroflexa, uti habent cervi, duo in frontem prominentia, quod rangiferis est peculiare. Observavit etiam Lomenius, ac iccirco ita scripsit suo in Itinerario de rangiferis: *Certant velocitate cum cervis,*

mole

mole corporis cedunt : hoc discrimine , quod duplicem cornuum ordinem gestent. Ubi ordinem duplicem intelligit unum ante , alterum retroflexum , quod apparet ex adjecta ibi pictura , in qua tamen pictor naturam rei minus probe assecutus est , quod constabit ex pictura nostra , quæ ad vivum est confecta. Quin imo Albertus Magnus eis triplicem tribuit ordinem , quod & ipsum aliter intelligendum non est. Jonstonus sic ex eo , lib. de Quadrup. p. 95. *Tres secundum eundem cornuum ordines in capite gerit , ita, ut in singulis bina sint cornua , & caput ejus virgulis compositum videatur. Ex his duo cæteris majora , in loco cornuum cervi , quæ ad perfectam magnitudinem augentur , adeo, ut quinque cubitorum mensuram aliquando attingant , & ramis viginti quinque conspiciantur. Duo etiam in medio capitis, ut Damarum habentur, mutilis & brevibus ramis mucronata. Denique alia in fronte anteorsum versa, ossibus similiora, quibus in pugna potissimum utitur.* Nil à vero Albertus dicit alienum, nam & sic formata cornua ipsorum aliquando deprehendentur, ut duo retro sint flexa , duo minora surgant in altum, duo alia minora tendant antrorsum, omnia suis divisa sint ramis ac digitis , ex communi tamen simul omnia proveniant radice , sintque ea , quæ prominent in anteriore , & quæ tolluntur in altum , velut augmenta & accessiones cornuum justorum , quæ ad tergum habet flexa instar cervi. Et huc pertinet effigies à Jonstono prolata tabula XXXVI. sub titulo *cervi mirabilis* , nisi quatenus in ea ex arbitrio pictoris quædam paulo alieniora. Cæterum hoc non est usque adeo frequens, frequentiora tria cornua , quatuor frequentissima , sic intellecta , sicut dixi. Quæ de cornibus eorum dixi , pertinent ad masculos potissimum , nam feminarum cornua & minora sunt , & in ramos pauciores divisa. Tornæus : *Hornen hafvva oxerenarna mæchta stoora , vviida , och maonggrænada , men reenkoon har dem mykit smærre.* Id est: *Cornua rangifer masculus habet magna, ampla, & ramosa, femina vero minora.* Est & hoc peculiare in rangiferis,

quod eorum cornua hæc obsita frequenter sint velut aliqua lanugine. Notavit Damianus à Goës in Hispania Illustrata ubi de ipsis: *Cornua lanugine quadam cooperiuntur.* Quanquam hoc tum maxime contingat, postquam projecta denuo recruere. Olaus Petri. *Vere incipiunt erumpere, mollia, hirsuta, & intus plena sanguine. Cum ad justam magnitudinem pervenerunt, pilos autumno amittunt.* Porro distat rangifer à cervo etiam in eo, quod ipsius pedes breviores multo crassioresque sint, nec discedentes longe à pedem bubulorum specie. Ideo in eis ungulas notavit rotundas Olaus, tales enim boum aut taurorum. *Habet*, inquit, *ungulas bisulcas & fere rotundas à natura tributas.* Articulis pedum, quoquo modo ambulet, crepitum valde sonorum edit haud secus, ac si colliderentur silices, aut nuces, cui collidunt, non male comparuit Damianus, quod & ipsum est peculiare quid in rangifero. Verba Damiani sunt. *In eorum progressu lento vel celeri in tibiarum articulorumque agitatione ad instar nucum collisionis crepitus auditur.* Meminit etiam Olaus Magnus. *Fragor*, inquit, *ac strepitus pedum ungularumque tantus est, ut æque cito sonus audiatur, ac bestia concernatur.* Color denique ipsorum alius, quam cervorum, magis enim vergit in cinereum, præterea non sub ventre modo, verum & lateribus scapulisque albicat. Ideo hoc parte asinos referre potius, quam cervos, Damianus ait, supra dicto loco. *Magnitudinem & colorem asini habet*, inquit. Idem firmat & Zieglerus: *Pilo*, ait, *prope asini hirsuto.* Quod vero jubam eis tribuit Olaus Magnus, nescio, qui fiat. *Iuba tum*, inquit, *habet collum, veluti equus.* Habent equidem sub collo præsertim villos longiores atque pendulos, sed qualis & in capris hircisque, & in animalibus aliis creberrime cernuntur, nec conferri ullo modo possunt cum jubis equinis. Illud etiam notandum, quod tametsi sit bisulcum, tamen ruminare non consueverit. Sic testatur Johannes Tornæus. *The are tvveklæfvvade, och doch intet idisla.* Hoc est: *Habent quidem ungulas bisulcas, nec tamen ruminant.* Item, quod pro fellea vesicula ductum quendam nigrum habeant in hepate. *Hoos dem finnes ingen galla, allenast i stællet fær henne een liiten svvart rand vvid lestren, hvvil-*

ken ike heller af saodan bitterheet ær, som elliest i gallan vvara plægar. Hoc est: *Fel in eis reperitur nullum, sed ipsius loco ductus tantum parvus, coloris nigri, in hepate, cujus amaritudo quoque non est, qualis vulgo esse fellis solet.* Effigiem animalis, sicut à me ipso ad vivum est delineata, habes hic appositam.

Cæterum hæc bestia natura quidem fera est, feraque reperitur bona copia per Lapponiam; gens vero Lapponica, vel quicunque eam etiam præcessere, in usus domesticos cicurare ipsam cœpere. Unde recte Zieglerus: *Equos non habent, sed eorum loco feram domant, quam ipsi Reen dicunt.* Quæ nascitur ex sic cicurata, vere est domestica & mansueta, cujusmodi greges integri multique per Lapponiam omnem visuntur. Est & genus tertium, inter feras

feras & domesticas medium, natum quippe ex utroque. Solent enim, quod testatur Samuel Rheen, & alibi à me dictum est, ferarum capiendarum causa domesticas feminas Lappones exponere eo tempore, quo veneri dant operam. Ita fit, ut quandoque feminæ concipiant, tertiumque illud genus edant, quod Lappones peculiari voce *kattaigiar* vel *Peurach* appellant, majus cæteris, ac robustius, & ideo ducendis trahis maxime accommodatum. Verba Samuelis: *Om naogot aflas af vvildreenar och Lapparnas vayar, som the hafvva luppit bilsamman, the reenar kallas kattaigiar, hvvilka varde store och starka, och the bæsta kiærreenar.* Hoc est: *Si qui nascuntur ex rangiferis feris & Lapponum fœminis inter se venereo congressu junctis, eos rangiferos vocant Kattaigiar, fiuntque proceri & fortes, & ad trahas ducendas aptissimi.* Id quoque ait hoc genus habere peculiare, quod retineant quippiam feritatis, fiantque subinde refractarii, pedibusque pugnent adversus eum, qui trahæ insidet. *Om the begynna tredskas, vvænde the sigemot them, som them kiorer, och slao them med sina fætter.* Hoc est: *Cum fiunt refractarii, vertunt sese contra eum, à quo aguntur, ipsumque pedibus suis pulsant.* Neque aliud hoc casu remedium, quam ut vector invertat traham, seque illa superne imposita protegat, donec ira deferbuerit. Validi namque sunt, nec compesci verberibus possunt, neque datur tempus vel occasio ad alia remedia vinculis in traha religato. De feritate testatur quoque Joh. Tornæus. *Ejusmodi fœtus*, inquit, *præ cæteris insolentior evadit.* Omnes hæ bestiæ veneri operantur tempore autumnali circa festum Matthæi. Samuel Rheen: *Matthæi tiid om hosten læpa reenarna i siin braona.* Hoc est: *Tempore Matthæi in autumno rangiferi venere stimulati currunt.* More hircorum aut cervorum fit congressus. Quod si qui eo tempore mactantur masculi, eorum caro fœtet, sicut hircorum. Ideo non facile tum Lappones hoc faciunt, sed aliis temporibus, quibus saporem habent bonum, ipsis certe cibum præbent optimum, quod jam alibi ostendi. Fœminæ (quas Lappones sua lingua vocant waiiar) ferunt uterum per hebdomadas quadraginta, fœtum edunt fere in Majo, id est, eo tempore, quo Sole denuo gramineque sese possunt recreare.

Idem:

Idem: *Waiiorna gao med sine ahlster i 40 oec kor, och bæra the gemenligen foersta Philippi Iacobi tiid, eller den tridie Maii, den de kalla Creutzmæsso, eller Erici tiid, eller Vrbani, den de kalla Cantepajue.* Hoc est: *Feminæ ferunt uterum per hebdomadas quadraginta, fætumque edunt plerumque circa festum Philippi Iacobi, aut tertiam diem Maji, quam vocant missam Crucis, aut circa festum Erici, vel Vrbani, quod vocant Cantepajue.* Edunt autem singulæ singulos tantum. Olaus Petri: *parentes plures quam unum, non pariunt.* Sunt tamen plurimum fœcundæ, ita ut ex fœminis centum vix sint decem, quæ non concipiant. Et hæ quidem, quæ non concepere proprium suum sortiuntur nomen, ac vocantur *Raonæ*. Samuel Rheen: *The ofruchtsamme vaiiar kalla the, Raone.* Hoc est: *Feminas steriles appellant Raone.* Fiuntque carnium succique plenæ, tanquam essent saginatæ appropinquante autumno, unde postea mactari solent. Quæ vero conceperunt, fœtumque ediderunt, fœtum illum suum alunt lacte suo sub dio. Idem Samuel Rheen. *Kalfreenarna hafva sin foeda af sin moders miölck, och komma aldrig under nagot taak.* Hoc est: *Vituli rangiferorum nutrimentum accipiunt suum ex lacte materno, neque unquam tectum ullum subeunt.* Atque hac in re nullum ex multitudine impedimentum. Suam quisque vitulus matrem, suum quæque mater vitulum novit, non ex visu modo, sed & voce. Idem: *Kalfreenarna foelia altid sina moedrar, the griinta och emot hoar andra, modren emot kalfven, och kalfven emot modren, sao att e huruvval noegra hundrade vvaiior vvistas tillsammen, kenna likuel modrarna sine fostar igien, och kalfvarna sine modrar, ia ofta igen kenna modren och fostret hvar andra efter tvvao, eller tree aohrs foerlop.* Hoc est: *Vituli perpetuo sectantur matres suas, adhinniunt mutuo mater & vitulus, sic ut tametsi aliquot centuriæ fœminarum congregatæ sint, matres tamen fœtum suum, & vituli matres suas noscant, imo sæpe mater fœtusque se agnoscunt mutuo post duos tresve annos.* Postquam vituli aliquantum adolevere, pabulum eorum gramen est, edunt & folia, item herbas, quæ nascuntur in montibus. Vitulorum color primo ex rufo & flavus mixtus.

Johannes Tornæus: *Kalfvvar æra i foerstene roedlætta.* Hoc est: *Vituli ab initio rubicundi sunt.* Post circa festum Jacobi mutant pilos, & loco dictorum accipiunt, qui sunt coloris nigricantis. Samuel Rheen, *Reenfostren æro i foerstanna roedbleka, sedan fælla the bort the forsta haoren vid Iacobi tiid, eller litet til foerenne, och tho ige vvæxa svvarte haor.* Hoc est: *Fœtus rangiferorum ab initio sunt coloris flavi vergentis in rubrum, post pilos eos mittunt circa tempus Iacobi, vel paulo ante, aliosque recipiunt nigros.* Tornæus colorem eum facit non nigrum, sed qualis solet esse capillorum. *Emot Iacobi tiid fella dhe haoren, och fao i stællat rætt haorfærgat haor.* Hoc est: *Circa tempus Iacobi mittunt pilos, recipiuntque qui plane referunt colore capillos.* Ubi eos intelligit capillos, qui obscurissime flavent, peneque nigri sunt. Magnitudinem acquirunt justam anno quarto ætatis Olaus Petri. *Quale ætatis anno rangifer adjustam corporis magnitudinem pervenit & rebus.* Interea certis ætas ejus distinguitur nominibus. Nam anno primo ætatis Lappones eum vocant *Mees*, secundo *Orach*, tertio *Worsu*, quarto *Kosott.* At sequentibus temporibus vocatur *Namiloppu*, id est, *nomine destituto*, & si fuerit masculus, *Hiruas*, ut est testis Johannes Tornæus. Nam Samueli Rheen est *Herki.* Postquam justas adquisivit sibi vires ad necessaria facienda opera domatur, alius, ut trahas cursu veloci ducat, quod genus vocant Lappones *Vajomherki*, alius ut vehat onera, quod genus dicunt *Lykamherki*, teste Samuele Rheen, notat autem illud rangiferos vehiculares, hoc vero onerarios. Omnes hos, ad opera facienda destinatos, castrare plerumque solent. Idque propterea, ut sint tractabiliores. Olaus Petri: *Animal est mansuetum, & utilissimum, & præsertim mas centerius. Mas enim non castratus, est ferus & immorigerus.* Castratio fit statim post ætatis annum primum. Idem: *Elapso anno castrant pullos rangiferorum.* Faciunt hoc autem Lappones, dentibus & morsu debilitando comminuendoque nervos circa genitale. Samuel Rheen. *Reenarna som the villia bruka till arbete, biter Lappen med sine tænder the senor, som æro kring om theras hemlige ting, att the sedan icke hafva naogen natürlig kraft.* Hoc est: *Rangiferorum illorum, quorum uti ministe-*

ministerio ad opera varia constituerunt, nervos Lappo dentibus suis admorsicat, qui cingunt genitale eorum, ut deinde vires nullas habeant naturales. Cæteri, qui augendæ prolis gratia servantur integri, Lapponibus dicuntur *Servi.* Numerus ipsorum non est tantus, quantus feminarum, nam ad centum feminas vix viginti mares jungunt, sicut idem testatur. Feminæ Lapponibus præstant lac, caseum, & fœtum. Lac emulgent viri pariter ac feminæ, procumbentes in genua, manuque altera tenentes vasculum ligneum, quo lac excipiant, altera emulgentes. Solent autem emulgere modo liberas, modo religatas ad palum. Fit hoc fere circa horam secundam vel tertiam pomeridianam, nec nisi semel de die. Quicquid enim post id tempus ad horas matutinas lactis habent, id servant vitulis suis alendis. Solentque hæ uberius præbere lac, quam quæ vitulis sunt destitutæ. Idem: *Ihe vvaiiar, hvvilkes kalf bortdae, eller slachtade varda, molka icke sao miicket, som the, hvvilkas kalfvar lefua.* Hoc est: *Earum ex rangiferis feminarum, quarum mortuus est fœtus, aut mactatus, lac non æque copiosum præbent, ac quorum fœtus est vivus.* Porro maxima censura, qua ex una lac haberi potest, stofa & dimidia Suecana, id est, paulo plus, quam pars quarta canthari, quo ad Rhenum vulgo vinum solent metiri. Idem: *Den vagen som mæst molkar om sommartiid, kan vara till ett halft stoop.* Hoc est. *Femina pro lacte peribit plurimum in æstate, dat circiter stofam dimidiam.* Est autem lac rangiferorum natura sua crassum, atque densum, itaque alit plurimum. Idem: *Reenmiölckær ganska kræftig, och vvarder tiock, som æggemieölck.* Hoc est: *Lac rangiferorum vires habet copiosas, estque densum, ac si admixta ova haberet.* Ex hoc lacte plurimum alimenta sua capiunt Lappones, ut alias est dictum. Quod non coquunt, ex eo caseum conficiunt. Ratio conficiedi talis est, ut eam describit Samuel Rheen, cujus verba Latine tantum apponam. *Mulieres Lapponicæ primum lac sinunt coagulari, deinde sic coagulatum pala hauriunt ex aheno, cumque eo formulam implerunt unam, aliam ei imponunt, quam & ipsam implent lacte coagulato, & huic rursum aliam pari modo, donec sex, vel octo formulas impleverint, tum vertunt eas formulas, ut quæ ima fuerat,*

 erat,

erat, fiat summa, neque manibus suis premunt caseum, sed ipsi sese casei, alius alium. Singuli hi casei requirunt tantum lactis, quantum ex rangiferis decem potest haberi, sicut idem testatur. Species rotunda est, magnitudine orbis lignei, quo vulgo utimur in mensis, crassitie pollicis aut duorum digitorum. Natura casei hi pingues atque oleosi. Idem: *Denna ost ær ganska feet, som giors af den feeta mioelken som vvaiiorna molka om sommartiid, medam the foertæra thet feeta græset, som vvæxer i dalerna emellam fiællen.* Hoc est: *Caseus hic admodum est pinguis, quia fit ex lacte pingui, quod præbent rangiferi fœminæ per æstatem, quando comedunt gramen succulentum, quod in vallibus montium Norvagiæ nascitur.* Licet autem caseos hosce faciant ex lacte, butyrum tamen facere non possunt. Olaus Petri. *Non tamen ex lacte butyrum conficiunt, sicuti aliqui frustra tentarunt.* Habent tamen istar ejus quiddam, quod ad sevum pæne accedit, ut ostendi, ubi egi de victu Lapponum. Jam quia Lappones utilitates has, & plures alias accipiunt à rangiferis, iccirco curam habent eorum, & in pascua studiose deducunt, eosque tuentur contra vim ferarum. Samuel Rheen. *Reenarna maoste skoetas natt och dag, Winter och Sommar, att the icke mao bortkomma, eller af vvildiuren foerskingras.* Hoc est: *Rangiferorum cura est habenda noctes atque dies, hyeme ac æstate, ne amittantur aut à feris dispergantur.* Solent autem, quo curare possint melius, adesse semper pascentibus, una cum uxoribus, liberis, famulisque ac ancillis, eosque circuire, longiusque evagantes increpare, ac compellere ad gregem, cum tempus emulgendi venit, vel in septum ad id locum agere, vel religare ad palos. Sepimento utuntur in locis saltuosis, ubi spatium quoddam, quantum sufficit, includunt stipitibus longis, collocatis in ambitum super furculas cum duabus portis, per quarum alteram sepimento immissi rangiferi includuntur, per alteram emissi, reducuntur in pascua. Quod si veniant in juga montium nuda, & destituta lignis, ad palos minutos fœminas rangiferorum religant, donec lac eis fuerit collectum, ut hæc omnia prædictus scriptor testatur. Pabulum, quo vescuntur rangiferi per æstatem, sunt herbæ optimæ, quæ nascuntur in vallibus, item folia vir-

virgultarum. A gramine junceo, aspero, duro, penitus abhorrent. Idem Scriptor. *Am sommaren soekia the i dalerna the bæsta oerter och græs, som the kunna finna, item loef, och i synnerheet thet i fiellen vvarer, pao smaott riis, huilket ær ett tiukt och feet loef, men aldrig æta reenerna starr eller annat grofi græs.* Hoc est: *Rangiferi per æstatem in vallibus quærunt herbas optimas, graminaque, quæ possint reperire, item folia, præsertim quæ nascuntur ad montes Norvagicos in virgultis humilioribus, quæ crassa sunt & pinguia. Nunquam vero edunt gramen durum asperumve.* At vero reliquo tempore victum suum habent ex peculiari genere musci albi, quod & in montibus, & in sylvis nascitur copiosissime per Lapponiam omnem. Muscum eum, cum sunt omnia contecta nivibus, effodiunt pedum ungulis. Idem. *Maoth hoesta tiid nær jorden ofvertæckes med snioe, soekia the mæst efter huita mossen, som finnes bæde opp i fiællen, och skoglandet, efter denna mossen græfuæ reenarna med sina foette, i det the kaste undan sig snioen, och thet lilla, the under honom finna, foertæra the.* Hoc est. *Circa autumnum cum terra nivibus obtegitur, plerumque quærunt muscum album, qui reperitur cum in montibus, tum in sylvis subjectis. Hunc muscum rangiferi pedibus suis fodiendo investiant, submoventes nives, & exiguum illud, quod sub ipsis inveniunt hujus musci, illud comedunt.* Eadem habet etiam Olaus Magnus lib. XVII. cap. 26. *Cibus,* ait, *hujus bestiæ est muscus montanus, candidus, præsertim in hyeme, nivibus in superficie soli coopertus, quas nives, licet densas, naturæ instinctu, quasi sylvester equus perforat, cibum quæsiturus. In æstate vero foliis ac frondibus arborum, stando eundoque melius, quam se inclinando floribus ac herbis propter cornua nimis antrorsum incurvata vescitur.* Observat autem hoc peculiare Samuel Rheen, quod licet musco vescantur exiguo hybernis mensibus, plus saginentur tamen, evadantque nitidiores, quam temporibus reliquis. *Chururo al saodant siiner vvara een ringa spiis och foedo, vvarda renarna gemenligen fetare om hosten, sedan de begynna æta af bemælte mossa, æn the æro om sommartiid, mædan the æta loef, oerter och græs.* h. e.

Licet cibus hic videatur exilis, tamen obesiores fere rangiferi evadunt in autumno, postquam cœperunt vesci dicto musco, quam in æstate, cum ederent folia, herbas, atque gramen. De habitu corporis eorum optimo per hyemem, testatur & Olaus Petri: *Autumno*, inquit, *& hyeme in optima & carnis & corporis constitutione. Eo tempore est hirsutus, sed in vere miserrimum habet aspectum.* Cur autem æstate sint deteriores, fit, quod perferre nequeant calorem. Idem: *Caloris æstivi est impatientissimus, adeo, ut eo tempore nil quicquam, nisi ossibus, nervis & cute constet.* Est & morbis suis genus hoc obnoxium, qui, si ingruunt, gregem totum solent pervagari, & ad necem dare. Qua de re Johannes Buræus ita habet schedis suis. *Vppao renarna kommer stundom en siuke, liika som pestilentia, sao att the doe alla bort, att Lappen maotte koepa ao niio reenar.* Hoc est: *Solet interdum rangiferos morbus quidam, velut pestis invadere, sic ut moriantur omnes, Lappoque compellatur novos sibi comparare rangiferos.* Sed hic morbus rarior. Ille annis singulis infestus ipsis, quem describit Olaus Petri ad hunc modum: *Post mensem Martium incipiunt vermes in dorso generari, qui postea vivi facti ex dorso prodeunt, coriumque, si tunc mactatur, plenum faciunt foraminum instar cribri, ut ad paucos usus fit idoneum.* Insidiantur eis & lupi, licet sese cornibus tueri studeant. Idem: *Vargen plægar och sarga och doeda them.* Hoc est: *Lupus quoque eos mordere, ac interficere solet.* De cornibus docet Olaus Magnus, præsertim iis, quæ prominent in frontem. *Caput undique contra inimicas bestias, præcipue lupos, armatum reddunt.* Nimirum ut omittam alia, ne quidem semper cornibus sunt armati, nam quotannis ea abjiciunt, nec recipiunt nisi paulatim. Olaus Petri. *Cornua eorum quotannis sicuti crescunt æstate, ita & decidunt hyeme.* Samuel Rheen. *Alla renarna bortfælla sine horn een gaong om aoret, och the reenar, som æro bæsbe, fælla forst sin hora, huilka smaoningom igenvvæxa och æro i begynnelsen ludna.* Hoc est. *Rangiferi omnes semel annis singulis cornua sua abjiciunt, quia optimi sunt, faciunt hoc primi, succrescuntque illa paulatim, ac initio sunt lanuginosa.* Feminæ hoc non faciunt, priusquam conceperunt.

Idem

Idem: *Vajorna behaolla sine horn intill den tiiden, the alstra, och bæra sina kalfvvar.* Hoc est: *Feminæ sua cornua non abjiciunt, priusquam conceperunt fœtumque ferunt suum.* Quanquam rangiferi non tam cornibus adversus lupos pugnent, quam pedibus prioribus, quibus eos imminentes validissime pertundunt. Olaus Petri Niurenius: *Quando evenit interdum, rangiferum incidere in lupum, hostem suum infensissimum, tuetur se plus anteriorum pedum depalmatione & ictibus, quam cornibus.* Alias adversus eos malunt se tueri fuga. Idem: *Tota salus ejus posita in pedibus, & si nix non adeo copiosa fuerit, pedum velocitate fugere lupum potest, & salvus elabi.* Tertium est incommodum, quod nisi bene custodiantur, sparsi dissipatiq; abeant. Itaque notare illos solent certis signis, quo evagatos longius, aut permixtos aliis dignoscant. Johannes Buræus in schedis suis: *Sina reenar hauo the alla sitt mercke pao.* Hoc est: *Omnibus rangiferis imposita habent signa sua.* Notant autem, signa ea imponentes cornibus, ut alibi est dictum, vel quia cornua amittit, auribus. Unde Tornæus: *Lapparna hafvva saodana vvildrenar faongit, som deras egit mærke i œrat burit hafvva.* Hoc est: *Lappones multos ceperunt rangiferos sylvestres, qui propria ipsorum signa gestarunt in auribus.* Quod si mala superarunt omnia rangiferi, vix ultra annum decimum & tertium ætatem producunt. Olaus Petri: *Rangifer raro supra annum decimum & tertium vivit.* Et hæc de rangiferis. Quod est genus unicum, quo explentur vices equorum, ovium, & aliorum animalium, alios apud populos, & igitur huic unico dant operam, omissis aliis. Nisi quod & canes alant, custodes domus, pecorisque, & ministros venationum, uti alias ostensum est, ubi de venationibus agebamus. Olaus Petri cap.19. *Animalia Lapponum domestica non plura sunt quam duo, canis venaticus, & secundum rangifer, Suetice reen.*

CAP.

CAP. XXIX.

De Quadrupedibus Lapponiæ Feris.

INter feras, quæ reperiuntur per Lapponiam, principatum tenet Ursus, hunc quasi Regem esse volunt sylvarum. Samuel Rheen *Biornen haolla Lapparna foer ett fornæmligit diur. Kalla honom foer den skull skogbonda, thet ær, een saden, som ær een huusbonde oefvver alle andre diur i skogen.* Hoc est: *Ursum Lappones pro fera præstanti habent; Ideoque vocant eum dominum sylvarum, id est, eum qui sit herus omnium animalium reliquorum in sylvis.* Addit ibi causam, quod viribus ferociaque antecedat cæteras feras omnes, vel, ut ipse loquitur, *efter han med sin grymheet och starkheet the andre diur ofvvergaohr.* Numerus eorum non exiguus, alii aliis truculentiores, præsertim illi, qui circa collum albo signantur annulo seu torque, quales per Septentrionem non pauci occurrunt. Lapponum infestant pecora, reconditorie, in quibus super arborem succisam collocatis servant carnes, pisces, alia, ad victum suum pertinentia, subvertunt, & sic dominum omnibus suis nocte una privant alimentis, uti loco alio est dictum. Post ursos occurrunt alces, quas & onagros vocat Olaus Magnus, quanquam alia onager sit fera. Scaliger confudit cum rangiferis, & pro iisdem habuit. Ita enim scripsit Exerc. CCVI. *Alce nostra pilo asinino est: Ranger dicitur à Suecis, à quibusdam Gothis, Rangifer, à Germanis Ellend, à Moschovitis lozzi. Inveni in quibusdam Commentariis, in Norvagia Rehen appellari.* Qui sint illi commentarii, in quibus Scaliger hoc invenit, ignoro, illud scio certo certius, Norvagos alcem, & quam Germani *Ellend* vocant, nunquam appellasse *rehen*, sed *ælg*, estque hæc earum hodieque appellatio communis, per Septentrionem omnem. Convenit Olaus Magnus, quando lib. XVIII. cap. I.

Alces

Alces sunt ab Aquilone, ubi vulgariter Elg, vel Elgar appellantur. Neque aliter sentiendum de Moscovitarum *Lozzi*, quippe quæ sit eadem cum *Loß* Lithuanorum, Herberstenius: *Quæ fera Lithuanis sua lingua loß est, eam Germani Ellend, quidam Latine Alcen vocant.* Loss ergo, Lozzi, ælg, Ellend, una eademque fera est, diversissima à Rangifero, contra quam existimabat Scaliger, vel Rheen Norvigarium. Nam magnitudine primum sua superat rangiferum non parum, cum & equis par sit, iisq; altissimis, deinde cornua habet breviora, sed latissima, duorum & amplius palmorum latitudine, quæ distinguuntur à fronte ac lateribus in digitos nec ita multos. Pedes quoque non rotundos, sed longos, præsertim priores, ita ut his pugnet acerrime, atque longis, & in acutum desinentibus ungulis canes hominesve obvios pertundat. Neque magis convenit capite, quod ei longiusculum est, cum labris magnis, crassis, propendentibusque. Sed nec color ejus æque albet, sed per corpus totum æqualiter vergit magis in obscurissime flavum, cum cinereo permixtum. Jam quando ambulat, nullus crepitus articulorum editur, quod fit in omnibus rangiferis. Deniq; qui vidit animal utrumque, quod mihi contigit non semel, tantam intelligit diversitatem, ut sit mirum, posse quenquam habere pro eodem. Cæterum has alces parvo numero Lapponia nutrit, magisque aliunde accipit, præcipue ex Lithuania; accipit tamen, unde per edictum publicum Carolus Nonus pelles earum, si quæ occiduntur à Lapponibus, fisco suo addixit, uti loco alio monstratum est. Olaus Petri sic de alce. *Alces in Laplandiæ australi duntaxat parte versantur, & capiuntur maxima ex parte eo vel Lapporum insectatione, vel rusticorum venatione adacti. In cæteris sunt vel rarissime, vel nunquam. Ex Carelia tamen certum est, alces bis in anno in maxima copia per fluvium Nivæ transire. Vere scilicet catervatim in Careliam tendunt, & autumno rursus remeant in Rußiam.* In Lapponia inveniuntur & cervi. Sam. Rheen, enumerans feras præcipuas, quæ ibi occurrunt: *I Lappemarken finnes mongehanda slags diur, saosom uildreenar, biœrnar, Siorter, vargar, jerfuar, bæfrar, ottrar, ræfuar, vvaordar, och ikornar.* Hoc est: *In Lapponia variæ species animantium reperiuntur, ut rangiferi sylve-*

 stres,

stres, ursi, cervi, lupi, gulores, castores, lutræ, Vulpes, mardures, & sciuri. Sed sunt cervi illi similiter non usque adeo frequentes, præterea minuti, quales vulgo damacervi aut platicerotes nuncupantur. Qui cum nihil habeant peculiare præ iis, qui reperiuntur alibi terrarum, suffecerit, quod nominati sint à nobis. Cervis jungi possent rangiferi sylvestres, quorum numerus est ingens per Lapponiam. Verum quia nihil differunt à Domesticis, nisi sola magnitudine, quæ in eis major, & colore, qui est nigrior, idcirco ne de iis quidem amplius quid addimus. Olaus petri: *Rangiferi sylvestres magnitudine duntaxat à domitis discrepant.* Cervis addit lupos Samuel Rheen. Et reperiuntur magna copia per Lapponiam, qui in eo fere differunt à vulgaribus in terris aliis, quod coloris sint vergentis plus in album, unde quoque albi lupi à quibusdam nuncupantur. Sed & pilos habent densiores, longiores, atque spissiores. Hi plurimum infestant Lapponum rangiferos, qui se contra ipsos cornibus tuentur. Olaus Magnus lib. XVII. c. 26. de ipsis, & eorum cornibus: *Caput undique contra inimicas bestias, præcipue lupos, armatum reddunt.* Reperi, quod est prorsus singulare, in schedis Buræanis, quas jam memoravi aliquoties, nunquam lupos impetum solere facere in rangiferos, fuerint alligati ad stipitem. Verba Schedæ: *Renen nær han ærtunden, byter han aldrig vargen, mæn ær han loes, blifuer han vargamath.* Hoc est: *Si alligatus fuerit rangifer, nunquam morsu eum appetit lupus, at si fuerit liber, luporum fit pabulum.* Et potest esse causa, quia lupus metuit insidias, quando cernit funem, quo est rangifer ligatus. Est enim animal suspicacissimum lupus, & rem quamlibet accipit pro laqueo, vel dolo alio, quo possit circumveniri. Item, quod vicinos credat homines, à quibus possit occidi, cum Lappones religare funibus ad palos soleant rangiferos, cum lac debent emulgere, sicut alibi ostensum est. Quanquam non modo rangiferos, sed ipsos quoque homines aliquando invadant, mulieres præsertim, & gravidas. Quod docet Olaus Magnus lib. IV. c. 11. ubi agit de Lapponibus, & modo, quem observant in tentoriis suis: *Pars eorum,* inquit, *in arboribus quadrato ordine crescentibus domos collocat, ne denso*

nivium casu in campestribus suffocentur, aut à bestiis famelicis insuperabili agmine congredientibus devorentur. Quo casu magna custodia fit prægnantium mulierum & parvulorum, quos avidius tanquam delicatiorem escam insequuntur, prout inferius de luporum natura dicetur. Locus, quem his ultimis indigitat, est libro XVIII. c. 13. ubi ita habet: *Viatores armatos incedere oportet, præcipue mulieres partui viciniores, quibus lupi capto odore magis insidiantur. Ideoque nulla fœmina sola permittitur itinerari, quin armatus custos illi assistat.* Unde liquet, lupos esse, unde maximum prægnantibus accidat periculum, & hoc in Lapponia præcipue timeri. Lupos apud Samuelem Rheen in verbis antea prolatis excipiunt gulones. Sunt & hi non infrequentes apud Lapponas. Caput habent rotundius non nihil, dentes validos acutosque, similis Lupinis, corpus amplum, pedes breviores quales lutrarum solent esse. Pellis est nigerrimi coloris de qua verissime Olaus Magnus. *Candet fuscata nigredine, instar panni Damasceni, diversis ornata figuris.* Sunt, qui Zabellinis pellibus quodammodo æquiparent, nisi quod habeant delicatiores molliores que pilos Zabellinæ. Animal ipsum non in terris modo degit, sed plerumque etiam in aquis, ritu lutrarum, quanquam majus sit, & validius. Unde aliqui ad lutras referunt, quippe quarum æquat magnitudinem vel superat. Neque cedit verocitate, quin imo antecellit, unde nomen etiam accepit. Olaus: *Patrio sermone* (Suetico) *Ierff dicitur, & lingua Germanica Vilefraß, à multa comestione.* Scaligero Exerc. CCIII. vocatur *Wildfraß.* Verba ejus: *Rosomachæ nomen Sclavum est. Suetici Ierf dicunt, Germani Wildfras.* Sed Germanicum hoc vocabulum non notat devorantem multa, sed sylvestria & fera. *VVild* enim Germanis *ferum* significat. Itaque vel non intellexit satis Scaliger Germanicum vocabulum, vel quod magis puto, amanuensis aut typographus scripturam ejus minus probe secutus est. Quod ex eo quoque patet, quoniam gulo non feras modo consectatur, sed & animantia domestica, ut in Suecia non semel est compertum, imo aquatilia quoque, cum in aquis degere non infrequenter soleat. Castores in Lapponia sunt plurimi, quia tota regio piscibus abundat, unde copiosum habent

victum. Putant Olaus Magnus, etiam ex eo copiam hanc esse, quod minus turbentur à navigantibus. Verba ejus extant lib. XVIII. c. 5. *Maxima horum animalium (castorum) abundantia est in septentrionalibus aquis, eo, quod quietiores sunt, quam Rheni vel Danubii, ubi strepitus est, & incessabilis navigantium labor.* Sed de his, quia nihil differunt à vulgaribus, non habemus, quæ addamus. Quemadmodum nec de lutris, quas post castores memorat Samuel Rheen in superioribus. Subdit his vulpeculas, quarum copia & varietas per Lapponiam est maxima. Et recenset ipse nominatim, præter vulgares *Svvarte, brande, och Korsræfuar, sampt blao och huiita ræfvar.* Hoc est: *Nigras, fuscas, cruce notatas, cinereas, & albas vulpes.* Nigræ pretiosissimæ, quoniam rarissimæ. Apud Moschovios viri maxima in dignitate constituti pellibus eorum utuntur in pileis, qua de re jam olim Herberstenius: *Vulpinæ pelles, & præsertim nigræ, ex quibus plerumque tegmina capitis facere solent, plurimi sunt, decem enim, nonnunquam quindecim aureis venduntur.* Olaus Magnus lib. XVIII. c. 37. *Nigræ pelles pretiosiores cæteris æstimantur, quia Moschovitarum principes frequentius his utuntur.* Fuscæ inter nigras, & rufas communes, sunt mediæ. Cruce notatas Jonston *crucigeras* appellat, describitque in hunc modum. *Crucigera ab ore per caput, tergum & caudam recta nigri coloris linea notatur, deinde alia transversa per armos ad pedes anteriores, quæ duæ lineæ crucis figuram exprimunt.* Hæ vulgaribus rufis anteferuntur, & plerumque majores, pilisque densioribus sunt vestitæ. Cinereæ sunt, quas Jonston nominat *Isatidas.* Color enim earum velut ex cinereo & cæruleo, qualis Isatidis herba solet esse, mixtus ac compositus. Quanquam color hic nec omnium, nec totorum sit pilorum. Nam qui pili longiores sunt, in extremitatibus suis nigrescunt, alii qui brevissimi, & lanuginosi, fere albi sunt, ut is color ex mixtura quadam horum resultet. Olaus Magnus supra indicato loco vocat *cælestini aut asurini coloris* vulpes, uti simul docet, cæteris haberi viliores

liores. Quemadmodum & albas, quas apellat *candidas*, quia pili sunt albissimi citra ullam alterius coloris admixtionem, quales cuniculorum solent esse. Causa, quia numerus earum maximus, pili quoque haud durabiles: Idem Olaus: *Candidæ pelles minoris sunt reputationis, & coloris cœlestini, aut asurini, propter multitudinem, & pilorum casum; minus enim cutibus adhærentes durant.* Quod autem tanto pelles albarum habeantur numero, fieri ex eo potest, quoniam facilior venatio ipsarum, cum versentur non in sylvis, verum nudis montibus, Norvagiam Sueciamque interpositis. Samuel Rheen: *Hvvyta ræfvar finnes allenæ op i fiellen, och icke synnerligen neder, skoglands.* Hoc est: *Vulpes albæ tantum superius in montibus reperiuntur, non inferius in sylvestri regione.* Post vulpes nominantur mardures in verbis superius allatis. Ergo ipsæ etiam in Lapponia frequentes. Et profecto vix aliunde pelles earum, aut præstantiores, aut numerosiores habentur. Differunt tamen, meliores enim, quarum guttur pilos habet lutei coloris, quam albi. Sed hæc nota. Id peculiare, quod Lapponia martes sive marduros (nam & sic appellant mardures) non alat, nisi ea parte, qua sylvestris est. Idem: *Maorder finnas allenast i skoglandet, men icke opp i fiællen.* Hoc est: *Mardures inveniuntur tantum in sylvestri regione, non superius in montibus.* Pabulum quoque singulare, nam sciuris vescitur potissimum, & avibus Olaus Petri: *Nocte quia acutissimis donatus est unguibus, arbores ascendit, & sciuri multi ibi illi fidunt præda. Sciurus cum æqualis sit agilitatis, sed non roboris, salvat se per arborem, circum trabem currendo. Id imitari hostis nequit. Si ad cacumen cogitur, aliterque evadere nequit, ex supremitate unius salire in alteram arborem solet. Hisce non solum animal illud est infestum, sed etiam avibus majoribus & minoribus. In arboribus pernoctantes suis unguibus apprehendit, & vorat. Si majores fuerint apprehensæ, statim ad volatum se conferunt, eo insidente, & tam diu mordente, quoad in terram mortuæ ciciderint.* Se-

quuntur sciuri, quorum copia est incredibilis per Lapponiam, habent ibi hoc peculiare, quod colorem mutent quotannis, & appropinquante hyeme pro rufo griseum accipiat, qui color maxime in pellibus eorum æstimatur. Samuel Rheen: *The ombyta hvvart aohr sitt haor, sao att om sommaren æro the ræda, om hæstetiid vvarda the grao igien.* Hoc est: *Annis omnibus singulisque pilos mutant suos, ita ut æstate sint rufi, tempore autumnali vero evadant denuo grisei.* Color hic quo longius Septentrionem versus degunt, hoc est, incorruptior, minusque permixtus cum rufo; item, quo tempus anni longius abest ab æstate. Itaque in media hyeme præcipua venatio ipsorum, in æstate nulla. Quanquam vero mira sit eorum copia, solent tamen annis nonnullis agminatim abire, ut vix aliqui supersint. Idem: *Ickornar finnas icke alla aohr af allaymnogheet, tii somblige aohr vvanckas the i stoor myckenheet, men somblige færsvinna the sin koos.* Hoc est: *Sciuri non pari multitudine reperiuntur annis omnibus. Aliquibus enim copia eorum est maxima, aliquibus vero plane disparent.* Causa discessus istiusmodi non satis nota est. Sunt, qui metu famis putant fieri, dum præsentiunt inopiam pabuli, quo utuntur, imminentem; alii putant alias cœti subterfugere injurias. Modum describit idem Rheen. *Nær the viliafærsuinna, læpa the hæpetals tillsiœarne, sattia sig pao smao barchstiicken, up sættiandes sin suants, viliandes dær med segla ofver sioear, mæn moste foer storm och ovvæder sættia kiæra liifuet till.* Hoc est: *Cum disparituri sunt, agminatim decurrunt ad lacus, corticibus arborum insident minutis, caudasque simul elevant, quasi velificaturi per eos, sed à tempestatibus ventisque obruti, vitam amittunt.* Firmat idem Olaus Petri, seque ipsum vidisse testatur. *Corticibus,* inquit, *pini vel abietis, ad ripas aquarum repertis sese imponunt, vi venti solvunt à littore, caudam pro velo in altum erigunt, & quo ventus spirat, eo feruntur, quoad fluctus aquarum evertat navigium, & nautam obruat. Ejus autem naturæ est corpus, ut non sidat, sed aqua examinatum ad littora feratur, & aliquoties in magno numero ibidem colligantur, & nisi diutius ibidem non conspecti jacuerint, pelles eorum ad suum usum commode transferatur.* Nempe sic & alias trajicere flumina consueverunt,

ut est auctor Olaus Magnus libro XVIII. c.12. *Tranat*, inquit, *hæc bestiola per omnes exiguo ligno, caudam habens pro velo expansam.* Licet autem pauci casu isto maneant reliqui, tamen cito genus suum reparant, cum fœmellæ singulæ catulos edant quatuor, quinque, imo plures. Samuel Rheen: *Detta kioenet tillockas med hast, tii een i korn hafver fiira, fem, eller sex unger i en boerd.* Hoc est: *Genus hoc celerrime augetur; unus enim sciurus catulos edit quatuor, quinque, vel sex, uno partu.* Et hæ quidem feræ, quæ à Samuele Rheen commemorantur. Præter ipsas sunt & aliæ in Lapponia, quas dicto loco non recenset, quales primum sebellinæ. Zabællos nominavit Olaus Magnus, de quorum pellibus Jonstonus in Historia Animalium p.1. v. 6. *præstantissimæ sunt pelles quas Tartari & Lappones mittunt.* Sane Zabellinis pellibus apud Lapponas uti fœminas interdum, imprimis vero *Sponsam armelinis & Zabellinis pellibus ornari*, etiam Olaus Magnus autor est lib. IV. c.7. Est tamen copia earum infrequens & prorsus rara ibi. Feram ipsam faciunt nonnulli speciem mustelæ, alii, & præsertim Scaliger, marduris. Et profecto proxime accedunt ad mardures, sive corporis spectes magnitudinem, sive formam cæteram. Color quanto ad piceum venit propius, tanto habetur pretiosior. Inveniuntur tamen & coloris albi sive candidi, quales Regibus nostris per legatos Muscoviticos loco muneris singularis oblatas semel iterumque ipsi vidimus. Quos jam olim sub *mardurum alborum* nomine intellexisse ac indigitasse Adamus Bremensis in Scandinavia videtur. Etiam hermelinos omisit, quod tamen genus Lapponibus præcipue debetur. Pridem Jovius de ipsis: *Candidissimas pelles, quas Armelinas vocamus, cum varii generis mercimoniis permutant.* Sunt autem hermelini nihil aliud, quam mustelæ albæ, quarum cauda in mucronem desinit nigerrimum. Observavit pridem Albertus Magnus, & ex eo Jonstonus, qui sic habet, p.153. *Albertus de mustela candida scribens dicit, Ermineum esse animal candidum figura mustelarum, & in extremitate cudæ nigerrimum.* Vocat *Ermineum*, quod aliis est *Armelinus*, vel *Hermelinus*, nec figura modo, sed natura sua tota mustela est. Neque color obstat; talem enim accipit hybernis mensibus, æsti-

vis

vis rutilat, ut locis aliis mustelæ solent. Docuit jam olim Olaus Magnus lib. XVIII. c. 20. *Si hyeme clauderentur & asperrimo gelu, nunquam appareret albissima pellis hujus bestiolæ, quæ æstate subrufa editur in fine Maji, quando deposita albedine propagationi intendit:* Et Olaus Petri: *De mustela subjiciam pauca, quæ hyeme est albissima, & pulcherrima bestiola, æstate autem subrufa & cæsia ex parte* Pari modo venatur & muros, sicuti mustelæ solent, unde Sueci *lekat* nuncupant. Neque potest illi esse dubium, qui & alibi, & in Septentrione vidit. Unde nollem cum Scaligero *murem Suecicum* vocare. Majori jure inter mures referuntur bestiæ minutæ, *Lemmus* dictæ, quarum carnibus vesci hermelinos & saginari scribit Olaus Magnus dicto loco. Samuel Rheen subinde inveniri docet in Lapponia. *Ther vanker och itt slags miiß, som the kalla fiællemæß, eller lemblar.* Hoc est: *Invenitur ibi* (in Lapponia) *etiam genus quoddam murium, quod appellant mures montanos sive lemblar.* Descripsit, delineatosque diligenter dedit, Olaus Wormius in Musæo suo, ex quo pictura liquet tamen, caudas habere brevissimas, & sirtis pilis, atque ita non per omnia muribus esse similes. Ut de colore nihil dicam, quem Olaus dicit esse varium. Samuel Rheen rufum nigro distinctum. Qui observat simul; ex improviso venire, terrasque multitudine velut obtegere. *Desse vanka icke aohrligen, uthan sombliga tiider, och komma ex abrupto i een saodan stoor myckenheet, att the uthbreda sig æfvver heela jorden, saosom foglar om vaortiid.* Hoc est: *Non apparent hæ quotannis, sed quibusdam tantum temporibus, veniuntque ex abrupto tanta copia, ut per totam se diffundant terram, haud secus atque solent aves tempore vernali.* Olaus observat, hoc accidere, dum pluit. *Per tempestates,* inquit, *& repentinos imbres è cælo decidunt.* Putat Olaus, depluere, sive in insulis remotioribus, adferantur vento, sive in ipsis nascantur nubibus, de quo tamen dubitat. At vero Wormius eo inclinat plane, quod in nubibus nascantur, quem Cl. Isaacus Vossius in Notis ad Pomponium Melam suscepit revellendum, tandem pluviis provocari tantum ex cavernis suis scribit: *Ratio,* inquit, *quam ob rem animalia ista cælo cadere vulgo existiment, hæc est, quod cum antea non compareant, post pluviam illico è cavernulis suis prodeant; vel quod illæ aqua implentur,*

uti existimat Theographus, vel quod genus hoc animalium pluvia maxime vegetatur. Atque hæc sententia mihi quoque maxime probabilis videtur. Sunt vero non meticulosæ, verum audaces, nec ad strepitum prætereuntium auffugiant, sed procedunt clamoresq; edunt. Quin imo si quis eas insequatur fuste, obvertunt sese, subsiliunt. Samuel Rheen: *Nær the foernimma naogen framgao, loepa the honom emoth, och skialla, som smao hundar, oactandes hvarcken staf eller spiut, utan springa op i vadret med stor iifrigheet, nær man them doeda vill.* Hoc est: *Cum quem sentiunt prætereuntem, obviam se ipsi dant, & latrant instar canum minutorum, nullum neque fustem curantes, neque hastam, sed prosiliunt in altum magna ira, si quis eas quærat interficere.* Olaus Petri. *Latrant ut caniculæ, & baculo vel fusti, quando petuntur, dentibus adhærent, ut canes rabidi.* Etiam hoc peculiare habent, quod in domos nunquam veniant vel tuguria, & damnum ibi faciant. Idem: *Aldrig komma them uthi husen, ther at gioera naogen skada, utan foervvara sigs i buskar och tafvvar.* Hoc est: *Nunquam ædes ingrediuntur ad faciendum ibi damnum, sed recondunt se in virgultis & clivulis.* Solent aliquando sese mutuo invadere bellantium more, in duos divisæ velut exercitus. Idem: *the loepa och som kriegsharar emot huarandra pao sioear eller engiar.* h. e: *Concurrunt quoque inter se more exercituum in lacubus aut pratis.* Hos concursus solent Lappones putare quædam esse omnia, vel præludia futurorum in Suecia bellorum. Quin imo & unde hostis sit venturus colligere ex eo, unde ipsæ venerint, quæ inter se certamina instituerunt. Idem. *Nær Lapparna narda thetouarse, seiia the, at om the komma fraon oesten, skola vara ett omen, dæt vaor kiæra fædernesland skall raoka i krig med Riisfen, komma the ifraon væstar, thao med the danska.* Hoc est: *Quando Lappones hoc observant,* (concurre videlicet prælio inter se) *fuerunt, si ex oriente veniant, omnem esse futuri patriæ charissimæ belli cum Russis, si ex Occidente, cum Danis.* Habent hæ bestiolæ suos adversarios, primum hermelinos, ut prædixi, Olaus M. lib. XVIII. c. 20. *Ab his bestiis, dictis vulgariter Lekat, vel hermelini, consumuntur, unde iidem hermelini pinguescunt.* Deinde vulpes, quæ magno numero eas trahunt ad speluncas suas. Sa-

 muel

muel Rheen. *The varda mycket aff ræfvarne ihalrefuen, huilkæ draga naogra tusond tillsamman till sine kulor.* H. e. *Plurimum discerpuntur à vulpibus, quæ aliquot millia earum deferunt in speluncas suas.* Scilicet & vulpes hoc genere utuntur pro cibo, sicut ipse docet, ostenditque, ideo non parum Lapponibus afferri damni, quia vulpes hoc cibo satiatæ non attendunt escas, per quas alias à Lapponibus capiuntur. Tertio rangiferos qui eos itidem devorant. Idem: *Renarna upsluka och desse fiellmoes i sinnerheet om sommartiid.* Hoc est: *Etiam rangiferi deglutiunt mures hosce montanos, præsertim tempore æstatis.* Ad postremum insidiantur & canes ipsis, quibus pariter præbent pabulum, sed quod observandum, priore tantum sua parte, posteriorem aspernantur, forte, quod malignum quid in ea, canibusque noxium. Idem: *The varda miicket af hundarne ihiat refna, men the foertæra allenast den fræmdre, och icke den efdre deelæn.* Hoc est: *Discerpuntur plurimum à canibus, sed hi priorem tantum partem eorum, non vero posteriorem absumunt.* Sicut autem malum hoc per hæc remedia submovetur, ita sibi ipsi aliquando pœna solet esse. Ut cum gustat herbam ab eo renatum tempore, quo priorem absumsit. Olaus Magnus. *Vivit hoc agmen, donec non gustaverit herbam renatam.* Vel cum alias se privat vita sua, id quod duplici fit ratione, nam vel inter ramos suspensa diem obit, vel in aquas præcipitem se agit. De quo utroque Samuel Rheen: *Nær the vilia foers vinna, loepa sombliga af them opitræn, och hængia sig emellam tvve klufueta quistar, sombliga drænckia sig sielva, vvatnet ther naogre tusende pao ett rum finnes liggia doedæ.* Hoc est: *Cum disparere volunt, quædam enituntur in arbores, & se inter ramos suspendunt bifidos, quædam se sponte suffocant in aquis ubi sæpe aliquot millia eorum uno loco in cumulum conjecta reperiuntur mortua.* Quod videtur innuisse etiam Olaus Magnus, quando ita scripsit in superiori loco: *Conveniunt gregatim, quasi hirundines evolaturæ, sed stato tempore moriuntur acervatim cum lue terræ.* Ultimum genus, quod & ipsum nominari à Samuele Rheen debuerat, sunt lepores. Nam & hi numero non exiguo in Lapponia occurrunt. Æstimantur propter pellem, maxime hyberno tempore, quo mire candet, sicut vulpium.

um. Solent enim quotannis mutare colorem, atque appropinquante hyeme albescere, cum ob causas, alias tum præsertim singulari. Naturæ providentia, ne si inter nives candidissimas colore dissimili essent notabiles, ab hominibus ferisque juxta oppressi penitus delerentur. Quam ob causam idem fieri non in aliis modo quadrupedibus, sed avibus existimamus, ut ostendam in sequentibus. De leporibus Olaus Magnus lib. XVIII. cap. 10. *Est igitur certissimum, omnes lepores Aquilonares post Æquinoctium autumnale, primo præsertim nivium casu, candidum (dimisso griseo) induere pilum.* Et capiuntur illo tempore non infrequenter dimidia sui parte soliti coloris, altera dimidia albi, quod ipsi vidimus sæpissime, media hyeme vero non nisi albi. Sed de hac re alibi jam dixi.

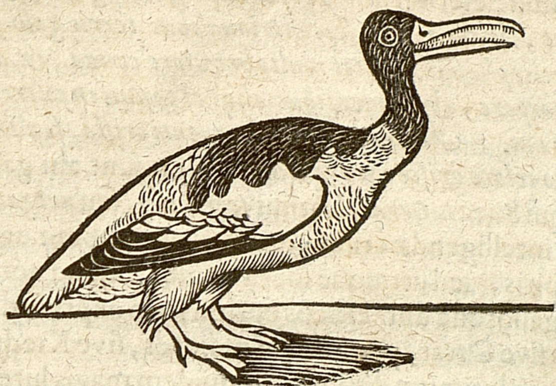
CAP. XXX.

De Avibus, & Piscibus, & aliis.

VEnio nunc ad aves, quas & ipsas copia ingenti alit Lapponia. Recenset eas his nominibus Samuel Rheen: *Svvanor, gias, ænder, skræckior, kniipos, ochsedan allehanda slagz sioe foglar. Item, Skogzfoglar, saosom kiædrar, orrar, ierpor, snioeriipor.* Hoc est: *Cigni, anseres, anates, upupæ, knypes, omneque genus avium aquaticarum, item sylvestrium, ut urogalli, tetraones, attagenes, lagopodes.* Ubi facit alias aquaticas & palustres, alias sylvicolas, & utrumque genus ostendit magna reperiri copia, per Lapponiam, quoniam & lacubus, paludibus, aquis, & sylvis montibusque abundat. Sunt autem ex his quædam alibi quoque notæ quædam peculiares regionibus septentrionalibus. Ex priori genere sunt cygni, qui sat cogniti. Anseres item, atque anates, quas aves hic non domesticas intelligit, sed feras. Nam dome-

sticas quidem habent neque has, neque ullas alias. Olaus Petri. *Aves domesticas habent nullas.* Ubi domesticas vocat non anseres modo, anates, columbas, & ejusmodi, sed & gallos gallinaceos, & gallinas omnis generis, Lapponibus ignotas penitus. Habent autem hoc peculiare aves feræ, quod in regiones has septentrionis veniant ex locis Australibus, ibique struant nidos, gignant prolem, pullosque alant, quod non faciunt tanta copia, & tam frequenter locis aliis. Credo, quod minori quiete ac securitate alibi versari possint, ac fortasse nec tam copiosum comparare sibi victum, ut fit in Septentrione. Samuel Rheen. de cygnis. *The komme i enganska stor miicken heeten vaortyden i fraon uaster hafuet.* Hoc est. *Ingenti copia primo vere illuc veniunt à mari seu oceano Germanico.* Et de aquaticis in universum. *The byggia ther om somaren boo, varpæ, sine unger ut klæckia.* Hoc est: *Æstate ibi nidificant, ponunt ova, & pullos excludunt suos.* Idem pertinet & ad upupas, quæ pari modo veniunt primo vere, pullosque suos excludunt. Sic Olaus Petri de istis omnibus. *Vernali tempore ea copia accedunt, ut cœlum videantur operire, & ubi in itinere pernoctant, vel alias escam quærunt, per dimidium miliaris audiuntur vociferantes.* Knyper esse puto de posteriori genere, nec alibi facile inveniri. Caput & tergum habent nigrum, alas quoque partem maximam, pectus venterque albent, rostrum rubrum est, prælongum, & denticulatum, pedes breves, itidem rubræ, cum pellicula inter digitos, ut habent aves aquaticæ omnes, species tota, qualis hic subjicitur.

Pertinet hoc genus, quos omisit Samuel Rheen, vulgo *Loom* vocatæ, nisi existimamus genere communi avium aquaticarum voluisse compræhendere. Tanta quippe copia earum & diversitas, ut enarrari paucis nequeat. Describit avem Loom Olaus Wormius in Musæo suo. Unde & pictura ejus potest peti. Non est de genere anatum, quod ex rostro liquet, quod non latum, sed

ſed acutum habet. Id peculiare ipſi, quod non exeat in terras, ſed aut volet, aut in aquis natet. Habet quippe pedes, ſed breves admodum, ſi cum reliquo componas corpore, multumque ad poſteriora rejectos, ut natare quidem poſſit optime, ſuſtinere vero ſe in terra iterque inſtituere haud valeat. Unde quoque nomen ei inditum, nam *loom*, eſt claudum, & inhabile ad procedendum. Ex avibus ſylveſtribus hic nominatur *Kiæder*, à Samuele Rheen, quo *Wogallum* reddidimus, genus innuendo maximum, quod & circa Tridentum *Cedron*, voce non diſſimili, appellant, ſi Geſnero fides eſt, qui & de cætero non inepte deſcribit. Ad quod fœminam à mari nil differre putat colore, niſi quod ſit minus nigra, in eo quidem falſus eſt. Color enim plane luteus, nigris tantum diſtinctis punctis. Idem obſervandum de tetraone, ſeu urogallo minore, quem appellat. Nam & ejus fœmina colore differt plurimum, cum ipſe fere totus niger ſit, illa vero lutea, ſicut urogalli fœmina, à qua non differt multum, niſi ſola magnitudine. Cinerei coloris eſſe dixit Olaus M.

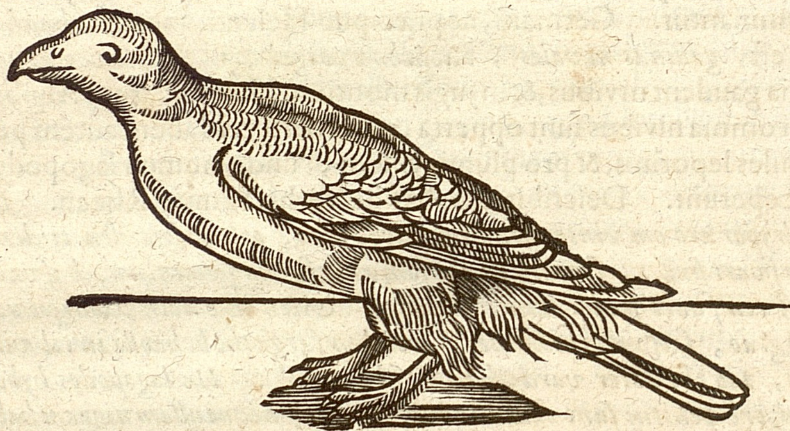
quoniam non est exacte luteus, sed ex luteo & cinereo compositus, interdum quoque plus in cinereum inclinans. Plane namque hoc est genus, quod describit lib. XIX. cap. 33. ubi *gallos sylvestres* appellat. *Sunt*, inquit, *in septentrionalibus terris galli sylvestres, quantitate similes phasianis, licet multo breviore cauda, & absoluta nigritia in toto corpore, & candentibus aliquot pennis in extremitate alarum & caudarum. Mares rubea & eminenti crista, feminæ vero humili, & toto colore griseo decorantur.* Non sunt alii galli hi sylvestres, quam qui Suecis *Orrar*, Latinis *tetraones*, seu *urogalli minores*. Neque aliter intelligendæ cristæ, quam quales habent urogalli, non in vertice capitis, sed utrinque supra oculos, quod non intellexit pictor ejus, gallosque domesticos eorum loco expressit. Hi urogalli minores sive Orrar, perinde, ut majores, sive Kiedrar habent feminas colore plurimum dissimili, isti quidem magis luteo, hi ad cinereum magis inclinante, sicut dixi. Sunt, qui genus hoc appellant phasianos, sed est longe alia horum species, quod intelligit quilibet, qui conferre inter sese voluit. Quanquam vero genus utrumque reperiatur in Lapponia, posterius tamen esse solet infrequentius. Samuel Rheen: *I skoqueland æro mæst allelanda skoquefoglar saosom kiædrar, menganska fao orrar.* Hoc est: *In regione sylvestri omne genus avium sylvicolarum reperitur, ut urogalli, at tetraones minores, prorsus pauci.* Sed nec reliquorum eadem semper copia, quibusdam enim annis reperiuntur prorsus nullæ. Olaus Petri. *Aliquando plane videtur earum fuga mirabilis, ut per aliquot emaneant annos. Iterum non redeunt, totum replent desertum, pluribusque tum Lappi potiuntur, quam devorare queant.* Venio ad Attagenes, sic enim recte puto nominari, qui sunt *jærpe* Suecis, ei modo attagen, quod Germanis *Haselhun*, id est gallina corylorum, de quo dubitant. Prorsus enim *jærpe* Suecorum & Germanorum Haselhun conveniunt, nec paludes colunt, sicut veterum attagenes, sed nemora sylvasque, unde Rheen, inter aves, sylvas frequentantes numeravit. Sunt & ipsi bona copia in Lapponia, incolisque cedunt in cibum. At nullum

genus

genus frequentius lagopode, quod non in sylvis modo reperitur, sed & montibus altissimis, ubi pleraque sunt nuda & contecta nivibus. Idem scriptor. *Desse foglar finnes i skoglandet, och vid stroemar, och sioear. Man saosom i fioellen ær ingen skog, utan allenast smao sioear, altsó kunna inga skog foglar der vistas, foer uthan fiæl riipor, hvilka somblige aohr ther finnas i stor myeken heet.* Hoc est. *Hæ aves* (urogalli, tetraones, attagenes) *inveniuntur in regione sylvestri prope flumina & lacus. Sicut vero in montibus Norvagiam versus sylvæ nullæ sunt, sed parvi tantum lacus, ita nullæ aves sylvicolæ ibi possunt versari, exceptis lagopedibus, quæ nonnullis annis ibi reperiuntur in copia ingenti.* Ita verto istæc, & *lagopedes* appello, quæ Samuel Rheen modo *Fial riipor*, modo *snioeripor* nominantur. Germani, ac præcipue Helvetii vocant *Schnæhüner* id est, *gallinas nivales*, aut *Schnævoegel*, id est, *aves nivales*, quia gaudent nivibus, & in jugis montium Helveticorum Alpibusq; ubi omnia nivibus sunt opperta, reperiuntur. Habent autem pedes similes leporinis, & pro plumis villum, unde nomen lagopodum, acceperunt. Describit eas alias his verbis Samuel Rheen. *Desse fiærypor æro om vintertiid heel snioehvita, och hafva den tiiden ingen svart fiæder, foeruthan the som æro af sexu fœminino, hafva allenast een svart fiæder under vingan. Men in emoth vaohren varde the grao, saosom orro hoener, hvilken færga the behaolla in til vinteren, tao the aoter varda huita.* Hoc est: *Hæ lagopodes hyberno tempore penitus sunt candidæ instar nivis, neque ullam nigram habent pennam, exceptis eis, quæ sunt sexus feminini, quæ pennam nigram habent unicam sub una alarum. Appropinquante aute Vere, griseum accipiunt colorem, qualem habent fœminæ tetraonum minorum, quem & servant usque ad tempus hyemale, quo denuo fiunt candidæ.* Quibus verbis quod de coloris traditur mutatione, observandum, quia alii notare omiserunt. Nominat quidem Olaus Magnus aliquas *aviculas nivales*, quas ait, *ab albedine in cinereum colorem naturali varietate transire.* Verum intelligere lagopodas ex eo haud videtur, quod ipsis tribuat *pedes rubeos, ut nigrarum ciconiarum*

lib.

lib. XIX. cap. 35. Longe namque alii lagopodum ſunt pedes, ut jam dixi. Alias & hoc in lagopodibus obſervat Samuel Rheen, quod non facile verſentur in arboribus, contra quam aviculæ nivales pinguntur apud Olaum. Verba Samuelis: *Snioeryperna viſtas gemenligen nedan pao marken, och icke i træ.* Hoc eſt: *Lagopodes plerumque verſantur humi, non in arboribus.* De cætero lagopodes ſunt aves nitidæ, ac quæ continuo huc & illuc currant, neque unquam ſedeant ſegnes & immotæ. *The loepa af och an*, item Samuel Rheen, id eſt, *accurrunt, & recurrunt.* Et alio loco: *The æro reenligæ behændige och ſnælle*, id eſt, *mundæ ſunt, agiles & feſtinæ.* Effigies earum talis.

Venio ad piſces, quorum incredibilis eſt copia in Lapponia. Zieglerus pridem: *Piſces capiunt plurima copia, tantum denique ſupereſt captura, ut ejus plurimum condant in cetariis, & exportent in vicinas terras.* Jovius. *Ad mare eſt ingens captura piſcium.* Ad mare, dicit, quia Lappones Moſcoviæ vicinos deſcribit, cæteri etiam ex lacubus & fluminibus habent. Genus optimum, quod apud ipſos reperitur ſunt Salmones, de quibus jam olim teſtatus eſt Olaus Magnus lib. XX, cap. 3. *Vix alibi in tota Europa uberior Sal-*

monum

monum piscatura reperitur, quam in Bothnico mari versus Lappones, è quorum montibus & terris vastissima flumina dulcium aquarum descendunt: contra quæ pulcherrimo spectaculo quasi milites micantibus armis, sub solari æstu ascendere videntur Salmones, tauto præsertim agmine, ut superiores montium aquæ prædam reservent piscatoribus suis. Etiam Samuel Rheen primo loco eos memorat inter pisces, quos alat Lapponia, dicitque fluvios ascendere, quasque possint, descendere vero tempore Matthæi. *Lax*, inquit, *kommer af stora hafvet, och gaor alt opp till Lapmarcken sao laongt han kan komma, och nær han icke længer fær stora forsar upkomma kan, maoste han altsao om hæsten vid Matthæi tyd vænda tilbaka.* Hoc est: *Salmo venit ex mari, & adscendit in Lapponiam, quousque potest, & si longius nequit, obstantibus cataractis magnis, vertit cursum suum circa autumnum tempore Matthæi, & descendit iterum.* Solet autem, ut observat ipse, descendens multo esse deterior, quam cum adscendit, quod videtur evenire, partim quoniam exhaustus est labore, quem adhibuit innitendo contra flumen, partim quoniam & debilitatus venere, quam exercet in locis superioribus, & partibus fluviorum remotioribus à mari, unde descendentem solum *Lax* appellant Argentoratenses mei, quibus ascendens *Salm* est, quod tum vere sit *Lass*, id est, lassus & fatigatus venere, alioque labore. De copia & multitudine docent nonnihil ista Olai Petri c.13. *Retulit teloniarius ejus loci* (Tornæ) *quodam anno exportatas esse mille trecentas tonnas.* Secundum genus piscium, quod in Lapponia occurrit, sunt lucii. Idem Rheen. *I desse sioar finnes giædder, stora och smao.* Hoc est: *In his lacubus inveniuntur lucii magni & parvi.* Olaus Magnus, sic de ipsis, lib.XX. c.8. *Sunt lacus dulcium aquarum in montanis Lapponiæ CCCC. miliarium Italicorum longitudine, latitudine vero C. & amplius, in quibus tanta est luporum aquatilium (quamvis & aliorum piscium) copia, ut non solum alendis hominibus per quatuor amplissima septentrionalia regna sufficiant, sed etiam latius, sale soloque siccati, navigiis, velut lignorum magnæ strues, in amplam Germaniam vendendi exportentur.* Vocat *lupos*, qui Suecis sunt *giæddor*, nobis *lucii*, pisces aquis dulcibus assueti, ac ubique notissimi, capite prælongo, man-

mandibula inferiore prominente, dentibusque armata & frequentibus, & acutissimis, qui Germanis meis *Hæcht* dicuntur. Occurrunt ibi magnitudine insigni & frequenter, qui exæquent virum longitudine, aliquando & superent. Verissimeque Olaus. *Si aquas cibumque pro vita sufficientem habuerit, successu temporum ad longitudinem octo pedum evadet.* Tertium est genus, quod à Suecis *Syck* vocatur. Specie non differt multum à ciprino lato, nisi quod os habeat longius & acutius, nec sit æque latum. Vulgo ciprinorum magnitudinem vix æquat; in Lapponia vero maximum reperitur, & quod libras pendeat duodecim. Samuel Rheen: *Sykær mycket stoor, haollandes somblige i vvicht tie, eller tolf marker, som ær ganska feeter, och væhlsmakande.* Hoc est: *Genus id, quod vocatur syk insigni est magnitudine ibi ut nonnulli pendeant libros decem vel duodecim, sint opimi, & saporis optimi.* De horum magnitudine firmat & Johannes Tornæus, qui simul saporis docet esse optimi gratissimique, ut vix pisces alii ei possint comparari. Verba ejus: *Ibland andra fiskar faongas dær och ett slag af stort Syk besynnerlig uthi dhe smao træsken, hvilken ofta sao nær en aln laong ær, denna ær sao feet, och behagelig at æta, sao att jag intet veet af hvad foer slags fisk man i stællet foer honom spysas ville.* H.e. *Inter pisces cæteros ibi capitur species magni syk, præcipue in lacubus minoribus, qui sæpe ulnam æquat longitudine. Hic tam est pinguis, gratique saporis, ut ignorem, quænam piscium species in cibo vicem ejus possit explere.* Quartum genus vocant *abbor*, quod latinis *perca.* Etiam hoc frequens est, & magnitudinis nonnunquam incredibilis. Servatur hodieque caput ejus piscis exsiccatum in templo Luhlensi, quod à vertice suo ad imas mandibulas latum, superat duos palmos magnitudine. Reperiuntur ibi & mustelæ fluviatiles, rutili, alburni, sed potissimum in lacubus mari vicinioribus. Samuel Rheen: *I the nederste sioeger finnes laakar, moest, och loyor.* Hoc est: *In lacubus inferioribus inveniuntur mustelæ fluviatiles, rutili, & alburni.* At in lacubus, qui sunt plurimi inter montes Norvagiæ, duplex potissimum occurrit genus, quod Sueci vocant *Ræding*, & *ærlax*. Idem: *I the siæar som hægst opp i fiællen æro belægne, finnes allenast ræding, och ærlax.*

Hoc

Hoc est: *In lacubus sitis superius inter montes, tantum inveniuntur ræding & æhrlax.* An hoc genus alibi reperiatur, nec dum mihi cognitum est. Prius sic describit dictus Rheen: *Denna ræding hafver sit nampdær af, att han hafuer een ræd purpurfærga under sin buuk, och seer mycket vacker uth.* Hoc est: *Ræding hic nomen suum habet ex eo, quod colore sit rubro & purpureo in ima parte ventris, prorsusque pulcher videatur.* Posterius convenit specie cum Salmonibus, sed differt magnitudine, quia multo minus est, sunt, qui habent pro Salmonibus necdum adultis, sed revellitur hæc sententia ex eo, quia capiuntur pisces hi in lacubus, qui ad mare non pertingunt, undiquaque etiam sunt clausi, nec Salmones habent ullo tempore. Mallem ego referre ad tructas, quandoquidem externa specie vix differunt, nisi quod tructarum carnes magis rubeant, sintque molliores atque delicatiores. Præter hos & alii sunt pisces plurimi in Lapponia, sed neglecti ac propemodum ignorati, quia victui non serviunt. Quare ne nos quidem aliqua de ipsis prodere valemus. Olaus Petri c. 13. nomina eorum, ambiguus tamen incertusque, sic recenset. *Salario, cobitis, barbatula, rubellis, borbocha, oculata, prasinus, Cyprinus cobitis aculeata.* Reptilia haud multa in Lapponia occurrunt: Serpentes nulli, Zieglerus. *Terra serpentem non fert.* Debet tamen hoc præcipue intelligi de regione superiore, quæ est versus montes Norvagicos, nam in inferiori ac sylvestri reperiuntur, licet nec ibi quidem multi admodum. Samuel Rheen. *Ormar æro icke synnerligen i Lappmarcken, uthan allenast naogre fao neder i Skoglandt, doch finnes icke een op i fiællen.* Hoc est: *Serpentes non reperiuntur multum in Lapponia, tantumque pauci aliquot inferius in regione sylvestri; at superius versus montes ne unicus quidem.* Insecta quoque ibi non admodum frequentia. Pulices penitus ignoti. Olaus Petri. c. 17. *Pulicum molestia prorsus carent.* Sed sunt ibi culices, à quibus multa patiuntur incommoda. Zieglerus; *Culices ibi sunt grandes, & infesti.* Olaus Magnus lib. XXII. c. 5. *Versus extremas Septentrionis terras & aquas maxima est molestia grandiorum culicum, præsertim inpunctura fastidiosissimo sono.*

Solent hi culices non hominibus solum esse molesti, sed & bestiis, præcipue rangiferis, quos iccirco in summa montium cacumina educere coguntur. Samuel Rheen. *Somblige fly till fiællryggen, och somblige æfver fiællryggen, och det fær myggare skull, som ther færmyeket uanka, och giæra theras Rheenar stor vanda. Hvarfære at undvyka desse ohyror, som dæras rænar haort plaoga, moste the med them fly pao tha hoegsta berg the finna och kunna komma.* Hoc est: *Quidam ascendunt ad juga montium, quidam ea transeunt, idque propter culices, qui nimis multi existunt apud ipsos, rangiferosque ipsorum ingenti molestia affligunt. Quare ut hanc pestem effugiant, qua rangiferi eorum vehementer læduntur, discedere cum eis compelluntur ad montes editissimos, quos possunt invenire, & in quos eniti valent.* Homines adversus eos sese armant domi quidem fumo perpetuo in suis tuguriolis Johannes Tornæus; *Fumo quotidiano æstate culices & tabanas abarcent.* Item, si sit dormiendum, tegete lanea, qua non corpus modo, sed & caput operiunt. Samuel Rheen: *Raanar draga the oefver hufuudet, foer myggernas myckenheet skull, som daer oefvermaotten vankas.* Hoc est: *Tegetes etiam capiti inducunt* (dormituri) *propter copiam culicum, qui sunt illic plurimi.* Foris vero, & cum prodeunt, corpus muniunt pellibus, seu potius vestimentis confectis è corio. Idem: *Om sömmaren bruka the och Klæder af skinn, baode mæn och quinnor foer myggen skull, pao det the icke skole kunne byte igenom.* Hoc est: *Æstate utuntur & vestimentis ex corio, viri pariter ac feminæ propter culices, ne possint rostro perforare.* Capiti eodem fine imponunt pileos è panno, quibus etiam faciei partem magnam obtegunt. Sunt, qui adversus odiosissimum hoc genus faciem, quaqua patet, solis oculis exceptis, pingant resina vel pice, quod ab ipsis mihi dictum est Lapponibus. Idem testatur Olaus Petri Niurenius c. 9. *Difficultatem hanc æstas secum habet, ut aerem muscis, culicibus, aliisque insectis ita impleat, ut nisi quis pice faciem obleverit, vix eam sartam tectamque retineat.* Præter culices etiam vespæ ibi sunt majores, quæ & ipsæ rangiferos præsertim infestant. Solent autem ita quandoque cutem eorum perforare, ut vestigia post se relinquant, etiam

cum

cum mactati excoriantur rangiferi. Foramina videlicet minuta comparent etiam in corio, quæ populari lingua *kaorm* appellant. Schedæ Johannis Buræi: *Kaorm aro smao hohl pao ranskin, ther getingen bytersig in om sommaren.* Hoc est: *Kaorm vocantur foramina exilia in pelle rangiferi, per quæ morsu appetere ipsum solet tempore æstatis.* Etiam his remedium à fumo. Olaus Petri Niurenius: *Æstate vehementer ab insectis torquetur, & si ab eis liber erit, necessum est, semper iis in eorum usum habere accensum ignem, in cujus fumum ingressus possit requiescere rangifer.* Quod si eo destituuntur, aquis se immergunt. Idem. *Secus si fit, se immergit totum aquis, ut aliquando & pereat, vel fragilior evadat.* Atque hæc de animalibus Lapponiæ sufficiant.

CAP. XXXI.

De Arboribus & Plantis.

Post animalia venio ad Arbores. Habet has quoque Lapponia numero non parvo, sed primo frugiferas, ut pomos, piros, cerasos, & id genus nullas. Jovius: *Lapponum gens neque fruges, neque poma, neque ullam omnino vel terræ, vel cœli benignitatem novit.* Olaus Petri, c 14. *Arboribus, poma, & id genus alia ferentibus omnino caret.* Deinde ne quidem ex sylvestribus, quæ minus frigoris sunt patientes, ut quercus, fagos, & hujusmodi. Olaus Petri hac de re sic habet: *Quercum, corylum, fagum, platanum tiliam non possidet; pinum duntaxat, & abietem, juniperum, betulam, sorbum, salicem, tremulam, frangulam, alnum, cornum.* Quibus verbis tamen malè *cornum* ponit pro *ribibus*, per *tremulam* vero populum Lybicam vulgo dictam, per *frangulam*, alnum nigram intelligit. Sed & quæ nascuntur ibi, non promiscue nascuntur locis omnibus. Nam montes quidem Fellici, ut vocant, qui Norvagiam inter & Lapponiam sunt siti, nullas prorsus habent arbores. Olaus Petri: *In superioribus locis Sevonum seu Alpium, quod per multa miliaria ne*

una quidem arbor inveniatur, non tacendum. Johannes Tornæus. *Montes Fellici glabri existunt, nullaque arbore sati.* Samuel Rheen, cujus verba Suetica produxi alio loco: *Montes plane sylvis omnibus sunt destituti.* Accidere hoc putat Petrus Claudi propter vim continuam ventorum, sicut alibi ostendi. Sed fortassis caussa verior est frigus perpetuum & intensissimum, præcipue in jugis atque cacuminibus eorum montium. Proxima montibus consita quidem sylvis, verum hoc discrimine, quod in prima regione non nascantur, nisi meræ betulæ, quarum magnitudo & proceritas notabilis, adspectuque latissima, cum sint à natura per ordines pulcherrimos dispositæ, hortique speciem procul præbeant amœnissimi. Samuel Rheen. *Nædan fær fiælle begynnes Skoglandet, och nærmast fiællen ær ingen tall eller gran, uthan biorck, huilka vvæxa stora och hæga, lyka, som the i een oertegard vvoro planterade.* Hoc est: *In imo montium incipit regio sylvestris, sed in parte montibus proxima nullæ nascuntur abietes, vel piceæ, verum betulæ, quæ fiunt magnæ altæque, haud secus, ac si in horto satæ forent.* At regio, quæ distet longius à montibus, præter betulas fert & abietes, & piceas, estque consita quasi nova quædam sylva, mixta & composita à triplici eo genere arborum. Idem. *Nedan fær bioerkskogen finnes annan skog och træ, som ær tall och græhnskog, med bioerckskog tillsamman, does ær thet icke naogen fast, uthan loes skogh.* Hoc est: *Post sylvam betulinam, reperitur alia ex abiete ac picea, junctisque betulis. Non tamen densa ea sylva est, sed rara.* Præter has arbores aliæ in Lapponia rarissime inveniuntur. Frutices frequentiores sunt. Ribes præcipue ibi proveniunt ingenti copia. Sam. Rheen: *Opp in emoth fiællen vvæxa skæna och stora vvynbær i stor imnogheet.* Hoc est: *In superiori regione versus montes nascuntur ribes pulchræ magnæque ingenti copia.* Sed hæ prorsus negliguntur à Lapponibus, ut idem indicat. Forte quod ingratioris sint saporis, cum baccis præsertim nigris. Habent enim fruticem hunc non cum rubris tantum acinis, sed & cum nigris, cujus copia longe major & frequentior apud Lappones. Non minor apud eos frequentia juniperi, quæ lætissime ibi nascitur, & surgit in altum. In Lapponia nascuntur quo-

quoq; baccæ omnis generis. Nobilissimæ sunt, quæ Suecis *hiortron*, Latine quibusdam *chamæmora*, sive *mora Norvagica* vocantur. Species earum, qualis quæ proveniunt in rubis, singulæ namq; baccæ sunt divisæ in pluscula quasi grana, colore primum pallide luteo, qui cum maturuerunt, incipit rubere. Nascuntur autem in locis uliginosis & palustribus. Olaus Petri: *Habent chamæmorum, (hiortron) in paludosis crescentem locis, sapore satis jucundo in maxima ubertate.* Samuel Rheen. *Thervvaxe och hiortron i stor ymnogheet pao moraas eller myror.* Hoc est: *Nascuntur, ibi quoque chamæmora in copia ingenti in uliginosis & palustribus locis.* Serpunt humi, & exiguo sustinentur pedicello, ut inter frutices referri non debeant. Baccæ autem sunt saluberrimæ, præsentemque contra scorbutum præbent medicinam. Lappones eis gaudent in cibo non modo recentibus, sed & sale conditis, de quo genere alibi à me dictum est. Pari modo apud eos nascuntur rubi Idæi baccæ, Suecis *hallon* dictæ, uti constat ex Olai Petri indice, item ericæ bacciferæ tenuifoliæ, quas & chamætaxos aliqui appellant, Suecis *Kraokebær* vocata, credo quod petantur à cornicibus. Item vaccinia rubra minora, Suecis *lingon*, & vaccinia nigra minora, Suecis *blaobær*. Meminit omnium prædictus scriptor, istis verbis: *Sammatunda giœra the med lingon, Kraokebær, och blaobær.* Hoc est: *Idem faciunt cum vacciniis rubris, chametaxis, & vacciniis nigris* Lappones. Et Olaus Petri. *Habent similiter & myrtillos, blaobær, & in autumno vaccinia rubra, lingon, & ericam bacciferam.* Loquitur de modo, quo has baccas præparant in cibum, & à me est indicatus in superioribus. Unde simul constat, non minorem harum baccarum apud eos esse copiam, quam præcedentium. Proveniunt & aliæ, sed quæ in minore apud incolas sunt pretio, omneque genus vacciniorum. Inveniuntur & herbæ utiles in Lapponia. Quales primum angelica petrosa, quam Lappones ipsi suam herbam, & herbam Lapponum, seu *Samigraes* appellant, quia delectantur ea plurimum in cibo, item *Posko.* Nascitur autem caule quidem brevi, sed denso atque crasso. Samuel Rheen. *I Lappmarken vvæxer angelica petrosa i en stor myckenheet, huilken ær*

tiuck

tiuck och stackot. Hoc est. *In Lapponia nascitur angelica petrosa in copia ingenti, quæ est crassa & brevis.* Ibidem occurrit & acetosa major, qua & ipsa Lappones utuntur in cibo, sicut alibi est indicatum. Idem: *Acetosa major vvæxer ther och i een ganska staor ymnogheet.* Hoc est: *Acetosa major quoque ibi crescit, in copia maxima.* Inveniuntur ibi quoque herbæ quædam peculiares, & vel nusquam alibi notæ, vel certe prorsus infrequentes. Id quod testatur idem scriptor hisce verbis: *Ther finnes naogre græs, sam pao andre orter eyvvæxa.* Hoc est: *Reperiuntur ibi herbæ quædam, quæ aliis in locis non nascuntur.* Inter has ab ipso memoratur herba, quam Lappones sua lingua vocant *calceolum Lapponicum*, aut *brassicam rangiferorum.* Quæ species ipsius sit, ostendit hisce verbis, quæ licet longiora, integra tamen apponenda videntur, ut de herba rectius possit judicari. *Ther væxer ett græs, som Lapparna kalla reen kool, eller Lapp skogræs, efter des blomstret ær i anseende soom een Lappskoo, huilket blomster ær blaodt, och med tree radher fræinne i blomstret, des blad æro stora, som Koolblad, des stiælka ett finger tiock, des rooth ær ganska bitter.* Hoc est: *Nascitur ibi herba, quam Lappones appellant brassicam rangiferorum, vel calceolum Lapponicum, quia flos illius speciem præ se fert calcei Lapponici, estque colore cæruleo, cum serie triplici seminis in calice, folia habet ampliora, quam brassica vulgaris, caulem crassum digiti crassitie, radicem prorsus amarem.* Herbam hancce festinatione summa dicit capere sua incrementa, late se diffundere, ac surgere in altum, ad trium cubitorum altitudinem, & quandoque majorem. Creditur inutilis & noxia, quoniam ab esu ejus abstinent animalia omnia. *Intet creatur æter detta græset, uthan skyder fær, saosom fær itt færgiff,* ait Samuel Rheen, id est: *Animal nullum herbam hanc gustat, sed fugit eam, tanquam venenum.* Est & alia herba ibi, verum utilis ac salutaris, & in multa apud Lappones existimatione, quam Dauci speciem putat Olaus Petri, qui sic eam describit: *Insignis est Lappis medicina llerba quædam, Mosarooth, sapore & flore pimpinellæ, in paludibus vel palustri loco crescens, ad ulnæ altitudinem. Quam speciem Dauci esse autumno.* Illud *Mosarooth* non Lapponica, sed Suetica est herbæ illius appella-

non Lapponica, sed Suetica est herbæ illius appellatio, à *maosa*, quod palustres locos, in quibus musci plurimum generatur, significat Lappones quo sua lingua modo nominent, huc usque mihi non innotuit. Et hæ quidem herbæ, quas peculiares habere Lapponiam, nos cognovimus. Cæteri nec dum invenerunt, qui describerent cum cura, & ad nos perferrent formam speciemve ipsarum. Quanquam vero herbas habeat Lapponia, quasdam singulares, quasdam alibi quoque notas, vix tamen multæ sunt earum species. Id quod colligit & Olaus Petri ex Bothnia occidentali, quæ Lapponiæ est vicinissima. Nam in ea numero inveniuntur exiguo. Verba ipsius hæc sunt. *Herbarum species in Lappia non ea multitudine qua alibi in Suecia, proveniunt. Iudicium ex vicinia (cum æstate ibi non fuerim) fieri potest. In Bothnia occidentali, ad cujus latus maxima pars Lappiæ sita est supra octoginta (ut loquuntur) simplicia in meum nunquam venere conspectum. Nunquam autem agrimonia, chelidonia, consolida regalis, hypericon, pimpinella, esula, aliæque in Suecia vulgares.* Venio ad muscum, quem varium & multiplicem gignit Lapponia. Primus est arboreus, villorum longiorum modo dependens à ramis piceæ arboris potissimum, non raro tamen etiam reliquarum. Sueci *laaf* appellant. Secundus, qui per totam nascitur Lapponiam ingenti copia, rangiferisque per hyemem præsertim præbet pabulum pæne solus, terrestris est, coloris albi foliis longis, tenuibus, exilibus, surgens ad pedis altitudinem. Tertius est & ipse terrestris, sed brevior, foliis exilioribus colore elegantiore, ex flavo virenti. Hic muscus est exitiosus vulpibus, ideo concisum Lappones admiscent escæ, qua proposita capiuntur. Quartus est similiter terrestris, brevis, mollissimus, & maxime delicatus colore rubro. Samuel Rheen appellat *Roedt, leen mossa, them myeket finnes i Lappmarken.* Hoc est: *Muscum rubrum molliculumque, qui plurimum reperitur per Lapponiam.* Et quoniam tam mollis delicatusq; est plumarum vice ipsum substernunt infantibus recens editis, ut loco alio monstratum est. Oblatus nobis etiam est quintus, foliis latioribus longioribusque, quem *fathna* Lapones vocare putantur, contra animi deliquia conducens, si bibatur in jusculo contusus. Verum dubito, an pertineat ad muscos, potiusq; credo esse

tenuiter sectæ angelicæ herbæ particulas, ita paratas, & sub terra coctas, sicut alio loco diximus. Ultimum quod hic memorari debet, gramen est. Nascitur & hoc in Lapponia non unius generis. Optimum, quod reperitur in vallibus inter montes Fellicos, molle, breve, succulentum. Aliis in locis quod provenit, est longius, spissius, asperius, & aridius. Est & genus, tertium longum, molle, foliis tenuissimis & maxime exilibus, quo Lappones armant muniuntque pedes & manus contra frigoris inclementiam, immisso calceis ac chirothecis, sicut alias est dictum. Et hæc sunt, quæ de herbis, fruticibus, arboribus illius regionis ad notitiam nostram pervenerunt.

CAP. XXXII.

De Metallis Lapponiæ.

METalla nasci in Lapponia, extremisque partibus Scandinaviæ ac Septentrionis, suspicati magis veteres sunt, quam certo sciverunt. Ideo eorum nemo facit mentionem, negatque aperte Olaus Magnus, ad suam usque ætatem ibi fuisse reperta. Verba leguntur lib. IV. cap. 10. *In extremis aquilonaribus terris nullæ mineræ ferreæ, cupreæ, aut argenteæ adhuc repertæ sunt, licet beatissimus Iob dicat, ab Aquilone venire aurum.* Atque hanc ob causam ait Lappones compelli, ut navigia sua consuant viminibus, absque clavis ferreis, quod ferro omni careant. At vero hujus sæculi trigesimo & quinto anno, imperante CHRISTINA Regina, inventa est argenti vena in Lapponia Pithensi prope Nasafiæll, non procul à jugo montium, qui Sueciam à Norvagia dividunt, de qua re sic Samuel Rheen: *Detta soelfver streeck ær belægit sextio gambla mylar ifraon Pitheo eller skiælleffteao sochn, icke laongt ifrao skiellefftieos ælfvens uthsprong in vvid fiælryggen, som ær landemære emellan de Suenskie och Narska.* Hoc est: *Hæc vena argenti extat sexaginta miliaribus veteribus à Pithensi, vel Skiælleftensi paræcia*

græcia, non longe ab origine fluvii Skiællefftheo ad jugum montium, quod terminus est inter Norvagos. Meminit ejusdem & Joh. Tornæus, cujus verba, licet longiora, subjiciam. *Si Paracelsi Prophetia vera erit, in IX. Libro scribentis, quod in Borea inter gradum 60. & 70. tantus invenietur metallorum thesaurus, ut in Oriente similis non sit inventus, tempusque illius inventionis supputat ex Apocalypsi, certe vastissima illa loca* (de montibus Fellicis inter Sueciam & Norvagiam loquitur) *ingenti metallorum copia abundare necesse est. Quam vero præsagium illud non sit spernendum, monstrat argentifodina Nasafiæll in Lapponia Pithensi uberrima.* Et hæc quidem prima est fodina omnium, quæ unquam cognitæ sunt in Lapponia. Inventa est à quodam Lappone, Loens Person dicto tempore, quod jam supra indicavimus. Samuel Rheen. *Detta nasafiælls soelfver streek ær foerst opfunnit Anno MXXXXV. af en Lapp och demantbrytare, sampt pærle soekiare, benembt Lons Person i Pitheo.* Hoc est: *Hæc argenti vena primum inventa est Anno MXXXXV. à quodam Lappone, & adamantum excisore, investigatoreque margaritarum, Lons Person, habitante in Pitheo.* Aperiri eam fecit primus, constituta ibi officina, ordinatisque rebus omnibus ad id necessariis publico nomine, Vir Illustris Excellentissimusq; Dominus Ericus Flemming L. Baro in Lais &c. Regni nunc Senator, & Collegii, cujus curæ res metallica est commissa, Præses. Delineatio brevis vitæ ejus: *Anno MDCXXXV. blef han af then hogloflige dao varande regiering med sahlig Assessoren Hans Philip foerskiket till Naasa Sœlfeurberg, i Pithao Lappmarcken belægit, det foerste gaongen uptaga och i tillboerligit bruck att kommalata.* Hoc est: *Anno MDCXXXV. à summe laudandis tum temporis Regni Gubernatoribus una cum b. m. Assessore Hans Philip missus est ad argentifodinam Nasa in Lapponia Pithensi, ut primum eam aperiri, & debito modo excoli faceret.* Est autem vena plumbi, quam argenti feracior, quæ facile elaboratur, sive cum est eruenda, sive cum jam eruta purganda, & in justam redigenda formam. Samuel Rheen de eare: *I detta soelfver streek finnes en ryck blymalm, myket bequæmligit att utharbetæ, efter solfuerbærg; sarten icke ær haord, uthammerendels bestaor af kis, och arbetades i be. grufven med nafrar och*

sprængdas med krut. Hoc est: *In illa fodina reperitur vena dives plumbi, quæ facile potest elaborari, quia non est dura, sed ex lapide in sabulum resolubili constat, eruiturque beneficio terebrarum, disjecta pulvere nitroso.* Sententia ipsius hæc est, solere montem aperiri non scissum ferramentis malleoque, aut cuneis, sed terebris facto foramine, cui deinde immittatur aliquantum pulveris nitrati. Cumque foraminis os bene occlusum fuerit, per foramen aliud minutum addatur ignis, qui vi pulveris saxa, quamvis durissima, disjiciat. Mansit autem fodinæ hujus usus non ita longo tempore. Nam in bello, quod gestum inter Suecos Danosque imperante Carolo Gustavo Rege circa annum M DC LVIII. à quodam von Anen, Regis Daniæ per Norvagiam Præfecto, disjectis operibus corrupta est Idem: *Nasafiällær afhands herren i Norige, Breben von Anen vid sidste feigd foersstoert och ruineradt.* h. e: *Nasafiäll à Præfecto Regio per Norvagiam, Breben von Anen, in bello ultimo dirutum & corruptum est.* Nec ex eo tempore ad hunc diem est inventus, qui sumptus facere ad fodinæ illius repurgationem & culturam ulteriorem vellet. Quia impendendi multi, priusquam fructus aliquis expectari, vel haberi potest, quod difficile admodum est privatis. Secunda argentifodina est in Lapmarkia Luhlensi. *Kiedtkievari* nomine. Hæc reperta primum anno hujus sæculi sexagesimo, per quendam Lapponem, Ionan Petri dictum, in Torpenjaur habitantem. Qua de re sic Samuel Rheen. *I Luleao Lappmarck trettiiotvao Svenska mylar i fraon Luleao Sochn kyrckia, ær och eet soelfver streek A MDCLX. benembt kiedkyvary, det ær steen fiæll, af een Lapp, Ion Pederson i Torpenjaurby uppfunnit och uthvviist.* Hoc est: *In Lapponia Luhlensi triginta duobus miliaribus Sueticis à templo parœciæ Luhlensis itidem inventa est vena argenti A. MDCLX. Kiedtkiuari*, hoc est, *mons saxeus dicta, per Lapponem quendam Ionam Petri in Torpenjaurby degentem.* Sita est, ut testatur idem, fere in pagi medio, qui Torpenjaur vocatur, in præalto monte miliaribus duobus à jugo, quod Sueciam dividit à Norvagia miliaribusque sex à Rœdstad, pago Norvagæ, inter quod Rœdstad & Kiedtkievarri interpositum est altissimum, & apud Lapponas celebratissimum jugum,

Daor-

Daorfiæll dictum, quod viæ imminet, quæ ab argentifodina ducit in Norvagiam, nec hyberno tempore à quoquam potest superari, propter summam altitudinem, & quibus ideo est obnoxium, tempestates vehementissimas, quæ iter omne reddunt prorsus impeditum. Vena satis dives est argenti, diffundit se latissime, ubique sibi similis. Continetur autem pyrite duro coloris albi. Dictus Rheen: *Denne soelfuergrufva hafver ett laongt och vyd begrypit streek, och ær af en haord huyt flintesteen, ther aothskillige groopar æro uptagne, och finnes ett a slag malm.* Hoc est. *Hæc argentifodina longe lateque prolatam habet venam, in pyrite duro & albo, ejusque diversi aperti sunt aditus, sed ubique metallum generis ejusdem repertum.* Illud habet incommodum, quod in vicinia sylvæ occurrant nullæ, neque possint propius haberi ligna, quam miliari uno & dimidio inde distantibus locis. Itaque pro lignis pulvere utuntur nitrato, ad modum, qui superius est indicatus. Officina, ubi venam purgant coquuntque, distat à fodina miliaribus quinque, sita in loco amœno, ubi fluvii conveniunt plures, præsertim Quickjock, unde nomen quoque suum habet, item Darrijock. Sylva ibi est spaciosa, ingensque copia fruticum, præsertim ribis, item herbarum graminisque. Neque minor frequentia omnis generis piscium optimorum, ut Salmonum, Salmunculorum, luciorum, percarum, ac similium. Æstivo tempore navibus adiri potest inde à templo Luhlensi, paucis miliaribus exceptis, nec ita magno sumptu tum ad Officinam, quidquid est necessarium, deferri, tum exinde, quicquid confectum est metalli, ad sinum Bothnicum deferri. Exercetur itaq; fodina ista & in diem hodiernum non sine commodo lucroque illorum, qui in ipsam sumptus impendunt. Præter duas hasce argentifodinas, aliæ reperiuntur plures, sed quas cum cura excolere nemo adhuc aggressus est, sive quod in locis tam remotis, & in quibus ipsi domini præsentis est, difficulter possunt, nemo libenter impendere vult pecunias suas, sive quod, priusquam lucrum quoddam sese offert, erogari plurimæ debent, quod facere potest nemo, nisi qui earum copia abundat, quorum numerus nusquam magnus esse consuevit.

Una monstrata est per quendam Laurentium Andreæ Lapponem in monte Fiærrovari. Alia ab eodem, miliari tantum unico distans à fodina, Kiedtkyvari dicta. Est & tertia, duobus inde miliaribus dissita, versus Orientem magis. Vena ejus continetur in Lapide molliori, sed qui mox durior & intractabilior futurus videtur. Prima reperta est Anno M DC LXX. ut testatur idem Samuel Rheen. *Idenna foerledna sommar ær afeen Lapp, Lars Anderson i Torqenjaur, ut vyst een stoor soelfvermalm steen, nederfallen afeen hog klint, om tiio fampnar hoeg, oefverst af ett biskeligit hægt fiæll, Fiærrevari benæmt, pao huilket ingen, uthan stoerste moedo och lifs fahra up komma kan.* Hoc est: *Nuper præterita æstate à quodam Lappone, Laurentio Andreæ in Torpenjaur exhibitus est Lapis magnus, dives argenti, qui delapsus est ex quodam saxo, ulnas decem* (singulæ spatium inter duas manus extensas complectuntur) *alto, in summo editissimi montis Fiærrovaari, in quem eniti nemo sine maximo labore vitæque periculo potest.* Scripsit hæc Samuel Rheen Anno 1671. Unde sequitur, ut inventa sit fodina anno præcedente. Cæteræ prius sunt repertæ, spesque est, nunc quoque fore, ut inveniantur plures. Qua de re jam dictus Rheen. *Foerutan desse soelfuer streekær formodandes, att ænnflera finnes skote, huilka att uppenbara ochuthv vyssa naogre Lappar lofvat hafve.* Hoc est: *Præter dictas venas argenti verisimile est, plures alias repertum iri, & quasdam manifestaturos monstraturosque sese Lappones nonnulli sunt polliciti.* Quod autem venas hasce habeant in occulto, causa non est alia, quam quia metuunt, ne ad faciendum opus in fodinis istis compulsi, sueta multumque amata ipsis vivendi libertate excidant. Unde Samuel Rheen sic post superiora. *Non est dubium, quin pluribus in locis inveniantur venæ variæ, nec ignorant Lappones. Sed quia semper amant cupiuntque esse liberi, non addicti gravioribus laboribus, iccirco eas occultant, ne in servitutem aliquam compellantur.* Præter has argentifodinas in Lapponia sunt & fodinæ cupri. Una est in Lappomarkia Tornensi. *Svappavvahra* nominata, distans à Taorne oppido miliaribus viginti septem circiter, non longe à fluvio Taorne. Inventa est circa Annum M DC LV. à quodam Lappone,

lapidem ærarium monstrante Erico Ericsonio cuidam, qui primus eam manifestavit. Vena est pura, satisque dives, sed ad quam nonnulla necessaria paulo difficilius subvehuntur. Alia est in Lapmarchia eadem, distans à prædicta miliaribus fere tribus, Septentrionem versus. Inventa circa annum MDCLXVIII. & ipsa à quodam Lappone. Vena ejus minus bona propter admixtum ferrum. Ideo non tanto studio excolitur, ut altera. Nomen ejus est Wittangi. E fodinis hisce æs rude seu cuprum devehitur navigiis ad Koengis officinam, ut coctum fornacibus fiat purum. Post defertur ad Torna. Occurrunt ibi & fodinæ ferri. Ac in Lappmarkia Tornensi quidem una juncta est fodinæ cupri. *Svvappevahra* dictæ, sic ut ex eodem monte una huc, altera illuc tendat. Ferrum ibi reperitur optimum. Altera est in eadem markia, Junesuando dicta, inventa circa annum hujus sæculi quadragesimum, à Laurentio quodam ibi habitante. Distat autem à Tornensi oppido miliaribus circiter viginti duobus, quo deportatur cusum malleis in bracteas vel bacillos in officina Koengis, ubi & cuprum crudum coquitur. Johannes Tornæus Præpositus Tornensis. *Ferrum in Lapponia Tornensi juxta Iunesuando nuper erutum, proculinde in fabrili, Kengær in laminas excudendum, metallum sui generis pretiosum, cujus tanta copia cernitur, ut nunquam defuturum putetur.* Quibus verbis simul liquet, venam esse præstantissimam. Metalli ejusdem alia existit vena in Petzivvara, quod est in Lappmarkia Luhlensi. Samuel Rheen: *Ifiællen hittes ochsao oefvermattan skioent jern malmstreek, Petzivvari benembt, een och een fiærdendeet myt ofvan hylten Quikiock, ther malmen i een stoor ymnogheet af bemelte fiæll nederraasat hafver.* Hoc est: *In montibus Fullicis elegantissima quoque vena ferri reperitur. Petzivvarri nomine, uno miliari cum illius parte quarta distans ab officina Quikioch, ubi lapides metallici magna copia lapsi ex prædictis montibus.* Cæterum ex his venis duæ priores tantum excoluntur. In tertiam nemo adhuc, quantum scio, sumptus facere sustinuit. His metalli varii venis accessit anno superiori septuagesimo primo, quæ putata est continere aurum. Sed de ea, quia nihil certi adhuc est compertum, dicere supersedeo.

Illud

Illud tantum hac occasione noto, fuisse, qui de istiusmodi fodina reperta, sed in Suecia, proderent temporibus Gustavi Primi. Testis est Olaus Magnus lib. VI. cap. 12. ubi inter alia sic habet. *Mineras auri lob dicit ab Aquilone venire. Eas jam invenisse dicitur Rex Gustavus pretiosissimæ æstimationis.* Sed fuit ea fama tantum incerto Auctore divulgata, nec ullo probata eventu, quod ex eo patet, quia in hunc diem nemini fodina illa innotuit.

CAP. XXXIII.

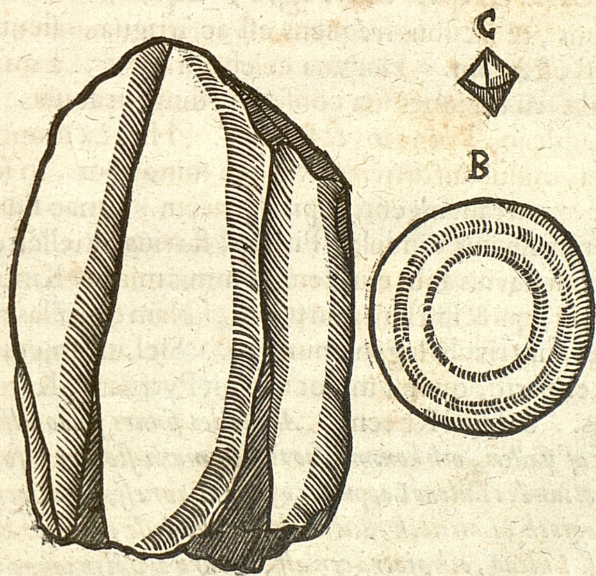
De Lapidibus, Gemmis atque Vnionibus.

A Metallis venio ad Lapides. Eos habet Lapponia ingenti numero & magnitudine, sed asperos, duros, intractabiles, nulloque ferro in usus insigniores aptandos. Coloris fere sunt cinerei, sicut vulgo saxa solent. Præter eos in littoribus fluminum & paludum reperiuntur aliquando, qui qualemcunque referunt speciem animalium, quos in pretio habent Lappones, erectosque numinis instar colunt, & sub nomine Stoorjunkare venerantur, sicut in superioribus à me jam est ostensum. In Lappmarkia Tornensi prope fodinam Junesuando in littore fluvii Torno Lapides inveniuntur plani, figura circulari, numerorum instar, magnitudine imperialis dimidii, colore luteo, & ex luto videantur facti, sed duritie silicibus non cedunt. Meminit eorum Dn. Grape in quadam ad me schedula. *Strax nedan foer Iunesuando, vel Ionusuando vvydsioestrandenfinnes uthi stor myken heet af ett slag leerpenningar.* Hoc est: *Statim infra Iunesuando vel Iunusuando juxta littus reperitur magna copia genus quoddã nummorum luteorum.* Speciem eorum dabo in sequentibus delineatam, junctam crystallo, signatam littera B. In fodina ipsa reperiuntur Metallici octaedri specie

ſpecie perfecta, politi, ſplendidi, ſic ab ipſa elaborati natura, nec tamen magni, ac qui avellanæ magnitudinem vix æquent, plerumque ſint minores. Æris continent nihil, aut exiguum, ſulphuris plurimum. Speciem eorum addidi ſuperiori in calce hujus capitis, litera C. ſignatam. An & Magnes in Lapponia reperiatur, adhuc certo ſcire datum non eſt. Nam quod prodit Olaus Magnus, reſpicere neſcit quos montes ſuppolares videtur, quos nonnulli finxere magnete prægnantes. Verba ejus extant lib. II. cap. 26. *Magnetes etiam, in extremo Septentrionis veluti montis, unde nautica directio conſtat, reperiuntur.* Quibus verbis cum exæquet montibus, ſaltem de Lapponicis, non poteſt agere, cum ibi montes nulli ſint magnetici. Sunt tamen, qui & ipſum teſtantur ibi reperiri. At vero lapides pretioſi alii non plane infrequentes in Lapponia. Buræus pridem. *In quibusdam Lapponiæ montibus etiam gemmæ inveniuntur.* Subdit deinde nominatim Adamantes, & Amethyſtos, Topazios. Adamantes vocat vulgi conſuetudine, quæ potius ſunt cryſtalli, quod figura earum teſtatur. Reperiuntur paſſim per Lapponiam adnatæ ſaxis petrisque, aliæ majores, aliæ minores. Sunt nonnullæ, quæ caput puerile propemodum æquant ſua magnitudine, quales me vidiſſe apud Illuſtriſſimum Comitem Magnum Gabriel De la Gardie, Regni hujus Cancellarium ſummum recordor. Figura plerarumque eſt hexagona ſive conſtans ſex lateribus, deſinentibus in cuſpidem, totidem laterum, quanquam in nonnullis ea figura rudior ſit atque imperfectior. Color in quibusdam elegans ſatis, clarus, candidus, & qui nihil cedat Cryſtallis orientalibus. In quibusdam nebuloſior, & maculis flavis, & ſubnigris corruptus. Quidam puræ ſunt, quædam venis quibusdam huc illuc diſcurrentibus, quaſi rimis fiſſæ. Quædam leves naturaq; politiſſimæ, quædam ſcabræ atq; inæquales. Duritie ſuperant omnes alias, eas etiam, quæ Adamantes Bohemicæ nuncupantur. Apud Lapponas ſilicibus ſuccedunt, quando ignem excitare debent, quem majori fere reddunt copia, quam ipſi ſilices, ſi chalybe percutiantur. Cujus habeo ſpecimen in Muſæo meo cryſtallos aliquot cum chalybe in pera Lapponica, quæ vicem ſilicum præbuere Lapponi, cujus uſibus ſervierant.

Solent has Crystallos sive adamantes Lapponicos Gemmarii quandoque expolire, atque Adamantes veros tanta dexteritate imitari eis, ut peritos quoque fallant, cujus rei non pauca, etiam in vulgus nota, sunt exempla. Speciem majoris alicujus istiusmodi seu adamantis, seu crystalli, nativa sua magnitudine formaque, ut servatur in Musæo meo, capiti huic subjeci, littera A. signatam. Adamantibus adjungit amathistos Buræus in superioribus, & vidisse memini allatos ex Lapponia. Sed erant fere pallidi, nubeculisq; crebris obfuscati, ut cum iis, qui huc adferuntur ex Bohemia, vix possint conferri. Quanquam audiam, inveniri & præstantiores, licet rarius. Et est genus hocce totum minus frequens, ac superius. Idem etiam dicendum de Topaziis, quos tertio loco nominat Buræus. Servo unum in Musæo meo ex Lapponia allatum, cætera Crystallo similem, excepto solo colore, qui ad dilute flavum magis inclinat. Atque tales audio esse reliquos plerosque, nec in tantum fulgere, sicut solent alii, qui alibi nascuntur. Quod accidere plerisq; harum regionum gemmis compertum est, quando gignendis coloribus vividis alacribusque, non sunt habiles perinde, sicut Orientales. Refero ad hoc caput Uniones etiam, seu margaritas, licet non sint lapides. Producit & eas Lapponia in fluminibus quibusdam. Ideo sunt constituti certi quidam ex Lapponibus, qui eas expiscantur. Qualis supra memoratus fuit à Samuele Rheen, Johannis Peterson, seu Petri filius, Lappo, qui fodinam argenti Nasafiæll vocatam, primus invenit. Dicitur enim *een Diamantz brytare sampt parlefoekiare* hoc est, talis qui effringit adamantes, & investigat margaritas. Scilicet ne harum quidem regionum margaritæ contemnendæ. Olaus Magnus quidem pallidiores esse dicit lib. XXII. cap. 21. ubi hæc sunt ejus verba. *Ne autem margaritarum delicata materia post descriptionem piscium omissa intactaque relinquatur, inprimis faciendum est, in aquilonaribus terris quosdam esse amnes gemmiferos, quoniam hi conchas producunt, è quarum testis albicantes margaritæ, licet pallidæ, propter aërem gelidū extrahuntur.* Nec negari potest, quin plerisq; desit vigor iste, qualis cernitur & laudatur in Orientalibus. Inveniuntur tamen subinde,

quæ vix, ac ne vix quidem eis cedant bonitate pulchritudineque. Nam magnitudine ac rotunditate prorſus exacta plurimum eas quoq; ſuperant. Adeo ſunt paucæ, quæ non habeant figuram plane ſphæricam, ſi modo fuerint maturæ. Reperiuntur enim magno numero & immaturæ, dimidia parte rotundæ, altera dimidia planæ, ab ea parte, quæ rotunda eſt, pulchræ nitentesque, ab altera vero flavo vel luteo colore fuſcæ ac obſcuræ. Sicut utrarumque exempla in Muſæo meo teſtantur. Denique ante annos pauculos conſpecta mihi margarita eſt à Bothnia Holmiam allata, tam magna, tam exacte rotunda, tam vividis coloribus fulgens, ut eam ſibi fœmina illuſtriſſima unicam ſolamque pro centum viginti nummorum imperialium pretio addici voluerit. Firmante gemmario, ſi ejus alteram haberet parem, ſe id par margaritarum memini minoris, quam imperialibus quingentis venditurum. Habet igitur & hac parte Lapponia, qua poſſit cenſeri.

Nascuntur autem non in conchis ejusmodi, in qualibus per Orientem, latis, planis, figura pæne circulari, sicut ostrearum testæ solent esse; sed oblongioribus, magisque cavis, qualis testæ sunt earum, quæ à vulgo musculi seu mytuli appellantur, nec in mari, sed fluminibus, quod etiam ex Olao Magno intelligitur. Quibus quæ margaritæ, nec dum maturuerunt, adhærent affixæ, quæ maturuerunt, insunt liberæ ac solutæ, suaque sponte, cum apertæ testæ fuerin, telabuntur.

CAP. XXXIV.

De Aquis & Fluminibus.

LApponia, si quæ ulla regio, aquis, fontibus, fluminibus, & lacubus frequens est ac irrigua, sicut loco alio jam est ostensum. Flumina celebriora sunt, à quibus marchiæ singulæ seu regiones sua consecuta sunt vocabula, Umeao, Pitheao, Luhleao, Torneao, & Kimiao. Hæc ex montibus Norvagicis orta, multis aucta rivis fluviisque minoribus, in sinum Bothnicum se exonerant ingenti copia aquarum. Umao fluvium reddit ampliorem fluvius Vindela, Pithao, fluvius Skiellefte. Luhleao majorem fluvius alius ejusdem nominis minor, Kimiao, fluvius Auilajocki, qui & ipsi sunt non parvi. Nam & in illas decurrunt alii minores cum rivulis ingenti numero. Sic Luleao, cujus duplex est origo, ea parte, qua est minor accipit Pyrriiaus, Kardiioch, & plures alios. Samuel Rheen: *Alleſtedes finnes ſmao ælfuar, ſom loepa neder af fiællen, och komma ſao tillſamman i ſtoerre ælfuar. Och æro efter foetiande i Luleao Lappmarck: Pyrrijaur elf, kardiioch. Quickioch, Kittagioch, Laitiiock, Siitiioch. Alle deſſe elfvver komma tilſamman till Luleao, och gioera een ælf, ehuru vvæl maonga hundrade andre komma och der till.* Hoc est: *Omnibus in locis reperiuntur fluvii minores, qui ex montibus Fellicis decurrentes conveniunt in flumini-*

minibus majoribus. Sequentes sunt in Lappmarkia Luhlensi, Pyrrijaur fluvius Kardiioch, Darriioch, Quickioch, Kittagjoch Laitijoch, Siitijoch. Omnes hi se exonerant in Luleao minorem, unumque faciunt flumen, licet adhuc centeni quidam alii accedant. Pari modo res se habet cum parte illius altera, quæ est major, & vocatur *Stoor Luleao*. Samuel Rheen. *Sammaledes till stoor Luleao komma manga elfvvar tilhopa.* Hoc est: *Pari modo fluvii plures conveniunt in flumine, stoor Luleao vocato.* Sic Tornæo accipit fluvium Kæungemæ, item Tængeleao, & alios minores rivos. Atque ita res se habet etiam cum cæteris. Ex quo fit ut fluvii prædicti majores paucis cedant, sive pernicitate cursus, sive copia & multitudine aquarum. Et quoniam per regiones montuosas inæqualesque feruntur, hinc in eis id peculiare, quod crebris impediti cataractis prolabantur per præcipitia magno strepitu, nec sint navigabiles ubique. Talis cataracta est in territorio Luhlensi, quam appellant Muskaumokke, aliaque, quam vocant Sao, & rursum alia, quæ Niomelsaski, hoc est, Saltus leporinus dicitur, quoniam Luhla fluvius per angustissimum tramitem inter montes duos sese dejicit, tam propinquo brevique spatio distinctos, ut à lepore transmitti saltu possit.

Similes occurrunt in territorio Tornensi. Memorabiliorum ista sunt vocabula? Tarrafors, quæ abest proxime à montibus Norvagicis. Et & à Johanne Tornæo dicitur: *een starck brinnande fors*, hoc est, *cataracta vehemens & impetuosissima.*

Sequitur deinde Cœngerbruks fors, tum Lappia fors, post tres aliæ mutuo se excipientes, uno vocabulo Pælloforser dictæ, tum Kettillefors, & demum Kukulafors, quæ à Torne oppido distat proxime.

Quanquam vero cataractæ hæ navigantibus injiciant impedimenta, suos tamen præbent usus officinis metallicis non exiguos, & piscium fere copiam subministrant incredibilem. Præter fluvios ingens per Lapponiam universam copia est lacuum, ut in tanto eorum numero nominari possint paucissimi. Ex eis est *Lulatræsk* Lacus territorii Luhlensis

lensis, per quem decurrit flumen Luhlao, quod vocant majus, item *Lugga* lacus, uterque Salmonibus abundans, quemadmodum & *Subbaig* lacus. Ad flumen vero Luhlao, quod appellant minus, occurrunt, *Saggatt*, *Ritfack*, *Pirrijaur*, *Skalka*, lacus, item *Sytijock*, & *Waykijaur*, & qui cæteros excedit multum magnitudine, *Karragien* vocatus, omnes piscibus diversi generis abundantes. Eadem est ratio territorii Pithensis, in quo memorabiles ante cæteros *Hornafvaudiiaur*, *Arfuisierf*, & *Pieskejaur* lacus, imprimis vero *Stoor Afuan* dictus, lacus tam amplus spatiosusque, ut in eo tot numerentur insulæ, quot per annum dies. Johannes Tornæus. *Stoor Afuar i Pitheo Mark begryper sao maonga holmer i sig, som dagarna i aohret.* Hoc est: *Stor Afvan in territorio Pithensi tot continet insulas, quot annus dies.* Omnes autem lacus harum, regionem superat magnitudine, qui vocatur *Enaretræsk*, in Kimi territorio situs. Wexionius ipsius facit mentionem hisce verbis lib. I. Desc. Suec. c. 33. *Vt ingentem lacum Lappiæ Enaratresk, sub ipso fere polo situm, taceam, qui innumeras continet insulas, collibus in pyramidum modum assurgentes, sed hominum habitationibus insuetas.* Nulla est figura, sed ipsa rei veritas, quando lacum vocat ingentem, & insulas in eo *innumeras*. Narrat quippe Joh. Tornæus, tantum ejus esse spacium, ut adhuc repertus sit nemo ex incolis, qui totum viderit, omnesque ejus sinus habuerit exploratos. Verba ejus: *Sammaledes och Enaretræsk, uti Kiemi marck, huilket otalige maonge smao oeyar innefaltandes, sao stort och vidt ær, att ingen Lapp annu sao længe lefvat, som alla des uraor, viiker, och vinklar in till denna dag hafuer kunnat opsoekia.* Hoc est: *Similiter & Enaretræsk in marchia Kiemensi, qui innumeras complectitur insulas parvas, tamque latus est & spatiosus, ut Lapponum adhuc nemo vixerit tam diu, qui omnes ejus angulos, recessus, & sinus ad hunc diem usque potuerit investigare.* Sunt nonnulli lacus in Lapponia minuti quidem, sed piscium copia sic abundantes, ut videri mirum possit, Lappones appellant sua lingua *Saiuo* id est, *Sanctos*, nefasque putant eos ulla modo conspurcari. Dictus Dn. Tornæus: *Saodana sioegar varda af Lapparna kallade Saiuo, det ær helgade siœgar, huilket dhe och uthi saodant værde holla, att sig ingen af*

dem

dem foerdrister att giœra den ringaste oreenligit deruthi. Hoc est: *Lacus hi à Lapponibus vocantur Sajuo, id est Sacri, quos & in tanta veneratione habent, ut eorum nemo ausit vel minimum spurcitiei in eos immittere.* Aliqui ex his lacubus hoc habent singulare, quod fundo uni & superiori subjectus sit alius inferior, sic ut inter fundum utrumque intercedat novus quasi lacus, in quem pisces subinde se recipiunt, deserto superiore. Quod cum fit, superstitiosiores quidam ex Lapponibus sacrificia faciunt Deo præsidi ejus lacus, quibus mitigetur ira ejus, ex qua subductos pisces arbitrantur. Johannes Tornæus. *Efter dhe samma siægar gemenligenære tuebotnade, och fisken sig altsao ofta undanstickar, dærfor taora dhe væl maonga gaonger offra der uthi, behaollandes ænnu nægot oefrigit af den forna grofua vedskepelsen hoos dem uarit, saosom & Træske Raan vvaore them vreder, och han pao saodant sætt blidkas maoste.* Hoc est: *Quoniam lacus isti plerumque fundos habent duplices, & sic pisces sæpe se occultant, ideo non raro sacrificia in eis facere audent, quia servant reliquum aliquid ex superstitione crassa, quæ quondam viguit apud ipsos, quasi dæmon quidem lacus ejuscemodi præses eis esset iratus, cujus ira tali modo debeat mitigari.*

CAP. XXXV.

De Terris Montibusque.

TErra, quam postremo loco, & in fine hujus operis commemoro, non ejusdem est conditionis per Lapponiam universam. Ubi est vicina Bothniæ, habitus illius melior, & accipiendis quarundam herbarum olerumve seminibus accommodatior. Quod testantur, qui uno alteroque loco instruxerunt hortos, & in eis provenire brassicam, rapa, pastinacas, raphanos, & id genus depræhenderunt. Cæteris in locis vel ob paludum frequentiam est uliginosa, vel ob rupium petrarumque copiam saxuosa. Jacent passim steriles arenæ, quæ huc illucque vi ventorum

actæ

actæ, spatia ingentia instar nivium obruere contegereque solent. Inprimis ea, quæ viciniora montibus Norvagicis. Johannes Tornæus: *Hær ær alt ofruchtbart, och næstan oefvver alt med torr sandt betæckt.* Hoc est: *Ibi omnia sunt sterilia, & prope quaquaversum siccis arenis contecta.* Sic Olaus Petri Niurenius: *Lappia in æstate salebrosa, & minime pervia: alibi per aliquot miliaria est arenosa, alibi lapidosa.* Solent illæ arenæ peregrinantibus creare pericula non levia, dum vel nives obtegunt, efficiuntque ut ea cum, qua debebant, minime caveantur, vel ingenti copia moleque homines ipsos opprimunt. De priori Johannes Tornæus ita scribit, ut quidem se Latine habent verba ejus. *Iacent hic illicque nivium cumuli, qui quia vento dissipari nequeunt, ideo interdiu à Sole, noctu ab umbris ita incrustantur, ut pæne similes fiant glaciei. Quod si arenæ, quæ à flatu ventorum sparguntur, eos simul tegant, ab iis, qui faciunt iter, prævideri nequeunt. Ex quo accidit, ut si super eos conscendant, ferantur deorsum fracta incrustatione, nec salvari à quoquam possint, ibiq; sepulturam suam consequantur.* De posteriori isto modo: *Si forte fiat, dum quis iter facit per montes Fellicos, ut exoriatur tempestas aliqua, fortuna singulari quem oportet uti, si vivus eos possit superare, hyberno quidem tempore propter nivium copiam, æstivo vero, propter multitudinem arenarum, quas dejiciunt tempestates illæ.* Versus Norvagiam attollit se in montes editissimos. Eos Sueci voce prisca vocant *Fiæll*, Tornæus: *Desse Lappisca bærgen vvarda med det forna hvvenska eller Islandska nampnet kallade Fiæll.* Hoc est: *Montes hi Lapponici prisca voce Suetica, vel Islandica nominantur Fiæll.* Lapponibus sua lingua sunt *Tudderi.* Samuel Rheen: *Desse fiæll kalla Lapparna Tudderi.* Hoc est: *Hos montes Fellicos Lappones vocant Tudderi.* Cluverius perpetuum eorum jugum vocat *Sevonem.* Ubi enim agit de Norvagia, *Sevone monte orientale ejus latus* ait, *claudi.* Hausit hoc ex Plinio, qui sic lib. IV. cap. 13. *Incipit inde clarior aperiri fama ab gente Ingevonum, quæ est prima inde Germaniæ. Sevo mons ibi immensus, nec Riphæis jugis minor, immanem ad Cimbrorum usque promontorium efficit sinum, qui Codanus vocatur, refertus insulis, quarum clarissima Scandinavia est.* Ab Adamo dicuntur

montes Riphæi. Sic enim in Scandinavia sua, ubi agit de Norvagia: *tandem in Riphæis montibus limitem facit , ubi & lassus deficit orbis.* Sed hoc fit non satis diligenter aspecto Plinio, aliisque, Solino inquam & Orosio, ut loco alio monstrabitur. Quicquid autem sit de nomine, de monte constat esse verum, quod à Plinio traditur, immensum scilicet existere, nec Riphæis montibus minorem. Olaus Petri Niurenius. *Alpes sunt insignes, quæ cacumina in cœlum videntur elevare.* Johannes Tornæus: *Montes hi Suetice vocantur Fiæll, Finnonice Tundur, Lapponice Tuddur, suntque spatiosissimi & altissimi, ut plerisque eminus conspecti nubis speciem ostentent.* Idem alio loco: *Det ær otroligt, ut af hvvad hoegd och vvid som desse bestaor. Nær man dem pao naogro müler nær kommen ær, so opne dhe sig vvid horizonten saosom de hoegsta maolnvvæggar, och den reesandom sig hehl skrækeliga beter, effter deras vvæg dær æfvver ledes maoste in uti de Norske orter.* Hoc est: *Fidem exsuperat, quantæ montes hi sint altitudinis & vastitatis. Cum ad miliaria nonnulla eis appropinquatum est, elevare se incipiunt prope horizontem nubium maximarum instar, non sine horrore ingenti peregrinantium, quoniam per eos iter ipsis faciendum in Norvagiam.* Montium horum juga contecta sunt vel nivibus perpetuis, vel arenis atque saxis. Idem: *In jugis nihil, præter harenam & passim saxa.* Et Samuel Rheen. *I den oeferste deelen af Lappmarken æro snæde och ganska hoege fiæll , med snæ æfvvertæchte baode vvinter och sommer.* Hoc est: *In superiori parte Lapponiæ montes sunt nudi, summeque alti, operti nivibus æstate juxta atque hyeme.* Porro tractum eorum, unde incipiant, & ubi desinant describit istis verbis. Olaus Petri Niurenius: *Mons ille, qui limitem facit inter Norvagiam & Lappiam, incipit insigniter elevari penes Zemptlandiam, continuaque altitudine ab ea versus Septentrionem directa, per centum miliaria se extendit, quoad in Titusfiord, vel ulterius forsan, qui est sinus glacialis oceani finiatur.* Atque isto tractu dividuntur Sueciæ provinciæ à Norvagia, velut muro, limiteque à natura ipsa formato. De quo Johannes Tornæus: *Quasi natura Sueciæ provincias, Bothniam occidentalem, Angermanniam, Medelpadiam, Zemptiam, Herrendaliam, Helsingiam, Gestriciam, &*

& Daliam à Norvagis dividunt. Cæterum tametsi montes hi continuo cohæreant tractu, surgunt tamen jugis & verticibus distinctis, hic altioribus, ibi minus altis, numero maximo. Et hi vertices, qui aliis aliisque veniunt nominibus apud Lapponas. Recenset ea aliqua, quæ notabiliora sunt, Sam. Rheen, in Lappmarkia Luhlensi, verbis hisce: Waisavvaari, Skipoiue, Nasavvari, Ceruioiue, Kioldavvaari, Niottusvvagg, Keidtkivvaari, Zeknavvaari, Fierrovvaari, Cardavvaari, Steikavvaari, Skalopacht, Darravvaari, Woggousaari, Niynnas, Kaskaoiue, Wallavvaari, Skieldavvaari, Harravvaari, Portavvaari, Kafla, Seggock, Ultivis. Pari modo occurrunt alia aliaq; eorum vocabula in cæteris Lapponiæ provinciis. Sed quia ea omnia explorare difficile, nec ad rem magnopere faciunt, iccirco hic claudemus.

INDEX

INDEX
Capitum, quæ in hoc Opere continentur.

FINIS.

Per abſentiam Auctoris, & ammanuenſis minus elegantem ſcripturam commiſsa ſic emendentur,

P*Ag. 1. verſ. 8. lege* Provincias 2, 9. ſubſtitimus. 12. Cluverius. 4, 15. ſcribatur p. 9, 24. agnoſcant. 25. conveniant. 10, 3. Wormio. 16 8. per tantum. 18, 23 neq; vola. 20, 32 montoſa 22, 8. amœniſſimas 24, 3. fecerint limitem 4. eſſet parte. 16. montoſa *& ſic poſt* 25, 2. oppoſita. 26, 28. hæ ſint. 29, 3. iis magis 30, 6. hwiter, och elieſt. 21 fumo, ob quod 24 creberrime tamen. 31, 3. vnder œgonen och 9. tegit. 23. ſterckere, ænd. 33, 6. catalogis. 34. 9. Ioſ. Scaliger. 10. vbi ait 16, 19. idem fors 25. divitias 37, 12. Lapponica. 38, 15. ſæpe dictus Samuel. 39, 6. Hoordoms. 17. videtur. 40, 8. qualemcunq; fructum 42, 26. quia quæ. 46, 16. vt revellamus 50, 12. Probo enim. 52, 25 militaris eſt ac. 53, 19. nulli vſui 56, 9. tandem venerit. 18. Goes, qui quæ 57, 23. Ita manifeſte. 24. in area. 60, 21. Forte nihilo rectius 61, 1. & lunulas. 6. diſſimile. *item* ſicut 62, 20. nominari. 64, 15. proximè 16. Chriſtierno 66, 14. cuiq; ſunt. 17. quid ita 69, 15. Baazius. 71, 34. regio aluit. 74, 33. gaudio nunc. 76, 18. ipſa Lapponia. 77, 17. ora viventes. 85, 15. Enarenſes. 86, 8. Lapponiæ. 88, 14. quos exiſtimant. 92, 22. Seitas 93, 11. Birkarli. 94, 23. etiã nunc. 25. cujusq; cultu. 97 28. vitæ, alterum victui. 100. 22. collocant 102, 3. ſui loca. 103, 2 quendam. 18. putant. 104. pollutæ. 106, 19. Item 28 vel ob hoc 107, 19. nequeat. 109, 29. tunc vis 111 30. hoc modo, *&* victimam. 113, 6. quæ in. 117, 12. dant. 13 ſignis eos. 33. delibutas. 120, 5 Biarmis 29. a cæteris. 121, 6. att læra. 122, 9. Quod ſi. 12. admittendæ. 32. Item Quobdas. Idem. 126, 12. Sed & paulo. 30. ablatura. 34. illis. 132, 33. ſemel, & exemplis. 134, 17. quarum prima. 135, 20. habeamus hoc 21. credulo. 29. carminum namq;. 140, 25, poſſunt 145, 31. iſtum, illum alium. 34. ſpirabat. 147, 5. ſervientes, quos quotidie. 149, 6. Tyre hanc 17. Poſt res. 150, 8 Hauſit iſta 151, 24. colloquio. 152, 10. incitatis. 156, 21. fas haberent. 161, 26. injuria. 162, 14. ſexaginta e Lapponia. 165, 25. rangiferorũ 166, 28. ſtatuto ea de re A. 173, 29. quot vocantur 175, 19. quot poſſi. 179, 25. aut peculiarem. 180, 2, cauſa, ſi. 16, quin reperiantur. 181, 5. Olaus. 185, 17. debent. 18. tiælo. 188, 19. inſcripti 191. quot in. 192, 15. huc illucq;. 193, 26. devinciunt. 30, quaſi nodo. 33. ima lignorum. 196 28. ſecumq; avehunt v. a. l. e. At. 31 picea 199, 24. & cætera. 102, 1. vocat. 206, 33. exhibui. 208, 1. mutarunt, nam & 21 hyberno habent chirothecas. 26 ipſæ feræ. 209, 24. qualibus &. 210, 22. annulorum ex orichalco. 216, 9. Crudas. 22. pretio. 26. lingua.

220, 1.

220,1.crudas. 8.congelari.222,23.lacte 224,11. eum quisq;. 225,30. levent manus. 227,3.non exeant.233, 1. in partes. 235, 5. adsit copia. 236,9. uxores eos. 239,7. Franckrichis, *& sic semper* 241,34.ahena 242, 14. ter saltat.33.Quin imo.244,33. quæ desiderari.249,18.descriptioni,plane sicut.250,14.quos ajunt 251,27.seu Lapponibus.253,20. sole ventoq;.21. bruukas at s. deras baotar.254,27.ut alibi.255,12. lino crudo.24. clitellis. 256,34. elegantiam. 257,13.dispositis. 266,6. appositas. 273,4. Quod negocium.30.Neptuni.31.tribus solum 275,12 cognomentis. 25. se oblectent 277,15. præhensum,vi quanta 278,7. de Sponsalib.*& sic semper*.279,15. foris.284,21. plantæue. 285,34.quorum in.291,14. præcedit apud. 294, 15. Juan. *& sic semper*. 33. incidat. 296,14. nihilo sit.20.puerumne.302,25.quia crassius.34. trahant. 304 32. adoleuere. 308.v. 19.Sed ut præter. *item*, masticando.v 24. thy rœken. 309,1.vthan tvvisvvel v.31. Idem Plantinus. 312, 33. vir egregius, M. Matthias Steuchius. 313,14.quia credunt. 316,5. vvillia.6. grifterna. 318,11. diuitias suas,sua. 318,34. cupreo, quæ 320,7. sao vvæl broder.321,4. incolis,earumq;.17. cur fecerit. 323,17. cum animal. 21. absimile 324,7. aliud de magnitudine. 21. instar cornu.325,21. anteriora. 326,8. pedum. 13. cui collisioni. 329,1.40 vvæckor: 34 & flavo.330,14.ætatis. Olaus Petri: quarto.15.& robur.331,14. The vvaijar, h. k.bortdœ.17. *dele* præbent. *mox* ac quarum.18 maxima mensura.19. stofa est.22. Femina, quæ lactis præbet. 333,32.Ehuru vvæl.s. synes.334,19.vsus sit,32.qui optimi. [illegible] rangiferos, si fuerint 339,21. cedit voracitate. 340,28 herbæ 341,26 fiunt præda.342,19.alias cœli. 31. aqua exanimatum. 343 2 per amnes. 23. Quas. 32 caudæ nigerrimum. 344, 16. delineatasq;. d. d.O.W.1. M.s ex qua 17. hirtas pilis 27. siue ex insulis. 345,1. Geographus. 345, 4. aufugiunt.29. fuerunt. s. e.o. v. omen. 346,2. discerpuntur 17. esse ea bestia. vt 18. renatam. 348, 29. Pertinent ad hoc genus, quas. 349, 8. quod vrogallum. 11. At quod. 13. distinctus. 350, 23. reliquarum. 26. Iterum mox. 29. si modo. 351, 10. lagopodes. *& sic mox*.12. Samueli. 352.8. idem Samuel. 353, 7.quousq; possint. 354. 30. laakar, mœrt, 358, 10. lætissima. 359, 18. vocatæ 360,31. medicina herba. 33.esse autumo.361, 5. Cæteræ. 363, 12. Jœns. *& sic semper*. 364, 8. additur. 365,31. præsentes esse difficulter. 368. 26. nummorum. 369,9 montes. 29. Bohemici. 370,4. exempla. 371,9.e Bothnia. 373,12. montosas.23. Noruagicis, & a 374,13. harum regionum 376,8. vt ea cura. 23. Suenska 377,26. verbis Olaus.28. Iemptlandiam. *&, sic v*. 34. 378,3. vertices jugaq;, quæ aliis. *Verum piget pudetq; tandem hoc Augiæ stabulum diutius purgare, quum ne sic quidem sordes non supersint*.

